

147733

T.C.
PAMUKKALE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

**VERGİ MÜKELLEFLERİNİN VERGİ KARŞISINDAKİ
DAVRANIŞLARI ÜZERİNE AMPİRİK BİR İNCELEME:
DENİZLİ ÖRNEĞİ**

Hilmi ÇOBAN

Yüksek Lisans Tezi

Ağustos-2004

DENİZLİ

VERGİ MÜKELLEFLERİNİN VERGİ KARŞISINDAKİ
DAVRANIŞLARI ÜZERİNE AMPİRİK BİR İNCELEME:
DENİZLİ ÖRNEĞİ

Pamukkale Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü
Tarafından Kabul Edilen
Maliye Ana Bilim Dalı
Yüksek Lisans Tezi

Hilmi ÇOBAN

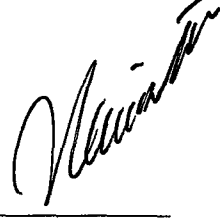
Tez Savunma Sınav Tarihi: 17.08.2004

Tez Danışmanı: Prof.Dr. Muhammet AKDİŞ

Ağustos-2004
DENİZLİ

TEZ SINAV SONUÇ FORMU

Bu tez tarafımızdan okunmuş, kapsamı ve niteliği açısından Yüksek Lisans Têzi olarak kabul edilmiştir.

Prof.Dr.Naci B.MUTER
(Başkan)

Prof.Dr. Muhammet AKDIŞ
(Danışman)

Doç. Dr. Selami SEZGİN
(Üye)

Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yönetim Kurulu'nun ~~20.08.2024~~ tarih ve ~~13/1~~ sayılı kararıyla onaylanmıştır.

Doç. Dr. Ferhat ERARI
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürü

ÖNSÖZ

Vergi politikaları oluşturulması sürecinde göz önünde tutulması gereken temel faktörlerden biri mükellef psikolojisidir. Devletin bu konuda gerekli önem ve hassasiyeti gösterdiği ise tartışmalıdır. Vergi mükelleflerinin beklentileri ve istekleri gözlemlenmeden uygulamaya konulan vergi politikaları amacına ulaşmamakta ve her geçen gün vergi kayıp ve kaçakları artmaktadır.

Mükelleflerin vergiyi algılama biçimleri, vergi kaçırma ve vergi kaçırana bakış açıları sonucunda oluşturacakları vergisel tepkileri eskiden beri merak edilmektedir. Vergi mükelleflerinin vergi karşısındaki tepkilerinin ve bu tepkilerin ortaya konulmasının vergi ile ilgili tüm taraflara katkı sağlayacağı şüphesizdir.

Bu çalışmamız vergi karşısında mükelleflerin göstermiş oldukları tepkileri Denizli ili örneğinde ortaya koymayı amaçlamaktadır. Çalışmamın bütün aşamalarında bana her türlü katkıyı sağlayan Danışman Hocam Sayın Prof. Dr. Muhammet AKDİŞ'e, hem bölüm içi genel faaliyetlerde, hem de bu çalışmada fikirlerine hep ihtiyaç duyduğum Bölüm Başkanım Sayın Doç.Dr. Selami SEZGİN'e, kaynak araştırmalarında ve çalışmanın sonuçlandırılması aşamalarında desteğini aldığım Arş. Gör. Fatih DEYNELİ'ye, ihtiyacım olan moral ve motivasyonumu sağlamamda katkısı olan bölüm dışındaki araştırma görevlisi arkadaşlarıma, özellikle bu tezin yazımı süresince desteğini ve yardımını esirgemeyen eşim Nevin'e teşekkürü bir borç bilirim.

Hilmi ÇOBAN

ÖZET

Devletleri en büyük gelir kalemini vergiler oluşturmaktadır. Vergilerin, zamanında ve doğru biçimde toplanmasını sağlamanın en temel faktörlerinden biri ise, vergi borçlusu konumundaki mükellefin, vergi alacaklısı konumundaki devlet tarafından uygulamaya konulan vergi politikalarından nasıl etkilendiğinin bilinmesidir.

Çalışmamızın amacı, vergi mükelleflerinin vergi konusundaki tepkilerini ortaya koymaktır.. Kamu gelirleri içinde en büyük paya sahip olan vergi konusunda farklı tanımlar yapılmıştır. Teorik gelişmelerle birlikte değişen ve gelişen algılamasını, tarihsel süreç içinde incelediğimizde, mükellef davranışlarını etkileyen etkenlerin en başında vergi yükünün olduğu açıkça görülmektedir. Bu bağlamda, çalışmamızda mükellef psikolojisinin başlangıç noktasını oluşturan vergi yükü kavramı ve buna bağlı olarak oluşan mükellef psikolojisinin genel olarak önemi ortaya konulmuştur.

Vergi yükü dışında mükellef psikolojisini etkileyen bireysel ve çevresel faktörler de vardır. Mükelleflerin bu etkenlerin yönü ve gücüne bağlı olarak ortaya çıkardıkları davranış biçimleri de bulunmaktadır.

Çalışmamızda, mükelleflerin vergi karşısındaki davranışlarını değerlendirebilmek amacıyla, Denizli il merkezinde 1200 mükellef üzerinde yapılan anket çalışmasının bulguları, teorik bağlantılar sağlanarak ortaya konulmuş ve farklı mükellef grupları için farklı algılama biçimleri değerlendirilmiştir. Teorik olarak verilen önlem ve uygulamalar, anket verileri ile ortaya çıkan sonuçlarla birleştirilmiş ve Denizli ilinden yola çıkarak genele doğru giden politika önerileri ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Hilmi ÇOBAN

III
ABSTRACT

Without ignoring any of economic system, the biggest revenue item of the governments is the taxes. One of the main factor of collecting the taxes correctly and on time depends on being known by the government who is the collector of the taxes that how the taxpayer who is the debtor of the tax is being influenced by the government's tax policies.

It is aimed to bring up the reactions of the taxpayers against to tax within this study. The tax which is the biggest part of the Public revenue has been described differently in the past. When we have investigated the definition of the tax within the historical period as following it with the theoretic development of the definition , it has been seemed that the most important factor influencing the behavior of the taxpayers is the tax burden. In this respect, we put forward the importance of the tax burden which is the starting point of taxpayer's psychology and general psychology of the taxpayer.

Besides to this, there are individual and environmental factors influencing the psychology of the taxpayer and different behaviors as depending on the direction and power of the factor.

In this study, we have made a questionnaire in the city centre of Denizli in between 1200 taxpayers in order to evaluate the behavior of them. It has been evaluated according to the findings from the questionnaire as comparing its relation with theory. At the end, we prepared the proposal for the tax policies as combining and comparing the findings of the questionnaire and theory.

Hilmi ÇOBAN

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	I
ÖZET	II
ABSTRACT	III
İÇİNDEKİLER	IV
ŞEKİLLER DİZİNİ	IX
TABLolar DİZİNİ	X
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM**VERGİ KAVRAMI, VERGİYE İLİŞKİN TEORİLER ve VERGİ
PSİKOLOJİSİ**

1.1	VERGİ	3
1.1.1	Verginin Tanımı	3
1.1.1.1	İktisadi bakış açlarına göre verginin tanımı	4
1.1.1.2	İstifade teorisine göre vergi tanımı	6
1.1.1.2.1	Verginin mübadele görüşüne göre tanımlanması	6
1.1.1.2.2	Verginin sigorta primi görüşüne göre tanımlanması	7
1.1.1.2.3	Verginin sosyal üretim giderlerine katılma şeklinde tanımlanması	8
1.1.1.3	İktidar (ödeme gücü) teorisine göre verginin tanımı	8
1.1.2	Verginin Tarihçesi	9
1.1.2.1	Sümerler'de vergi	11
1.1.2.2	Mısır'da vergi	12
1.1.2.3	Antik Yunan'da vergi	13
1.1.2.4	Roma İmparatorluğu'nda vergi	14
1.1.2.5	Osmanlı'da vergi	15

1.1.2.6	Türkiye’de vergi	17
1.1.3	Verginin Amacı.....	19
1.1.4	Verginin Önemi	21
1.2	VERGİ YÜKÜ KAVRAMI VE VERGİ YÜKÜNÜN SINIRI	22
1.2.1	Vergi Yükünün Tanımı	22
1.2.2	Objektif Vergi Yükü	24
1.2.3	Sübjektif Vergi Yükü.....	25
1.3	VERGİ PSİKOLOJİSİ	28
1.3.1	Vergi Psikolojisi Kavramı.....	28
1.3.2	Kamu-Özel Sektör Fiyatlandırma Mekanizmaları Benzerliği Açısından Vergi Psikolojisinin Önemi.....	30
1.3.3	Vergi-Demokrasi ilişkisi.....	31
1.3.4	Vergi Psikolojisinin Vergi Politikaları Üzerindeki Etkileri.....	34
1.3.4.1	Vergi uygulamalarının gücünü artırma etkisi.....	35
1.3.4.2	Vergi uyumlaştırmasını kolaylaştırma etkisi.....	35
1.3.4.3	Toplumsal ilişkileri düzenleme etkisi.....	37
1.3.4.4	Vergi gelirlerini artırma etkisi.....	39

İKİNCİ BÖLÜM

MÜKELLEFİN VERGİYE KARŞI GÖSTERMİŞ OLDUKLARI DAVRANIŞ BİÇİMLERİ VE BU DAVRANIŞLARI BELİRLEYEN FAKTÖRLER

2.1	MÜKELLEFLERİN VERGİ KARŞISINDAKİ DAVRANIŞLARINI BELİRLEYEN FAKTÖRLER	41
2.1.1	Bireysel Faktörler ve Vergi.....	41
2.1.1.1	Gelir düzeylerinin mükellef davranışları üzerindeki etkisi	42
2.1.1.2	Vergi oranlarının mükellef davranışları üzerindeki etkisi.....	43
2.1.1.3	Yaş düzeylerinin mükellef davranışları üzerindeki etkisi	46
2.1.1.4	Cinsiyet farklılıklarının mükellef davranışları üzerindeki etkisi	47
2.1.1.5	Aile ölçeği ve medeni durum’un mükellef davranışları üzerindeki etkisi... 48	
2.1.1.6	Vergi etiğinin mükellef davranışları üzerindeki etkisi	49

2.1.1.7	Vergi denetimi ve vergi cezalarının mükellef davranışları üzerindeki etkisi	50
2.1.1.8	Siyasal iktidarın benimsenme durumunun etkileri	55
2.1.1.9	Kamu Hizmetlerinden Yararlanma Durumunun Mükelleflerin Davranışları Üzerindeki Etkisi	56
2.1.1.10	Devlete olan bağlılığın mükellef davranışları üzerindeki etkisi	56
2.1.1.11	Mükellefin vergi bilinci ve vergiyi algılama biçiminin davranışları etkileme düzeyi	57
2.1.2	Mükellef Davranışlarını Etkileyen Çevresel Faktörler	58
2.1.2.1	Vergi sisteminden kaynaklanan çevresel faktörler	59
2.1.2.1.1	Vergi sisteminin karmaşıklığının mükellef davranışlarına etkisi	60
2.1.2.1.2	Vergileme maliyetlerinin yüksekliğinin mükellef davranışlarına etkisi	61
2.1.2.1.3	Vergilerin adaletsizliğinin mükellef davranışlarına etkisi	62
2.1.2.1.4	Vergi aflarının mükellef davranışlarına etkisi	63
2.1.2.2	Vergi idaresinden kaynaklanan faktörlerin mükellef davranışlarına etkisi	66
2.1.2.2.1	Vergi idaresinin yapılanması ve yönetim sorunlarının mükellef davranışlarına etkisi	68
2.1.2.2.2	Vergi denetim elemanlarının yetersizliğinin mükellef davranışlarına etkisi	68
2.1.2.2.3	Vergi denetim elemanlarının bilgi düzeyi eksikliğinin mükellef davranışları üzerindeki etkisi	73
2.1.2.2.4	Vergi idarelerinin ekonomik ve teknolojik gelişmenin arkasında kalmasının mükellef davranışlarına etkisi	74
2.1.3	Ekonomik Konjonktür Ve Devlet Anlayışının Mükellef Davranışları Üzerindeki Etkisi	74
2.1.4	Siyasal Yapıdan Kaynaklanan Faktörlerin Mükellef Davranışları Üzerine Etkisi	79
2.2	MÜKELLEFLERİN VERGİLERE GÖSTERDİKLERİ DAVRANIŞ BİÇİMLERİ	81
2.2.1	Mükelleflerin Vergi Karşısındaki Tepkileri ve Vergi Kaçakçılığı	82
2.2.2	Mükelleflerin Vergi Karşısındaki Tepkileri Vergiden Kaçınma	82

2.2.3	Mükelleflerin Vergi Karşısındaki Tepkileri ve Vergi Borcunun Geciktirilmesi	86
2.2.4	Mükelleflerin Vergi Karşısındaki Tepkileri ve Vergi Grevi.....	87
2.2.5	Mükelleflerin Vergi Karşısındaki Tepkileri ve Verginin Yansıtılması	88
2.2.6	Baskı Gruplarının Harekete Geçirilmesi ve Lobicilik	92

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

MÜKELLEFLERİN VERGİ KARŞISINDAKİ DAVRANIŞLARI: DENİZLİ ÖRNEĞİ

3.1.1	Konu.....	94
3.1.2	Mükellef Davranışları Çalışmalarının Amacı.....	103
3.1.3	Dünya’da Mükellef Davranışları ile İlgili Yapılmış Çalışmalar.....	110
3.1.4	Türkiye de Mükellef Davranışlarını ile İlgili Yapılan Çalışmalar.....	114
3.2	MÜKELLEFLERİN VERGİYE KARŞI DAVRANIŞLARI: DENİZLİ ÖRNEĞİ	118
3.2.1	Metodoloji	118
3.2.2	Mükelleflerin Kişisel Bilgileri	119
3.2.2.1	Ankete katılanların yaş durumları	119
3.2.2.2	Ankete katılanların cinsiyet dağılımı.....	120
3.2.2.3	Ankete katılanların medeni durumları	120
3.2.2.4	Ankete katılanların eğitim düzeylerine göre dağılımı	121
3.2.2.5	Ankete katılanların gelir düzeyleri itibariyle dağılımı.....	122
3.2.2.6	Ankete katılanların işletme faaliyet süreleri itibariyle dağılımı	122
3.2.2.7	Ankete katılanların faaliyet kolları	123
3.2.3	Ankete Katılan Mükelleflerin Vergiyi Algılama Biçimleri	124
3.2.3.1	Ankete katılan mükelleflerin vergi tanımlaması.....	124
3.2.3.2	Ankete katılan mükelleflerin vergi yükü algılaması.....	126
3.2.3.3	Ankete katılan mükelleflerin vergi oranları konusundaki yaklaşımları	127
3.2.3.4	Ankete katılan mükelleflerin vergi idaresine bakışı	129
3.2.3.5	Vergi sloganlarının ankete katılanların davranışları üzerindeki etkisi	131
3.2.3.6	Ankete katılanların vergi adaleti algılaması	132
3.2.3.7	Ankete katılan mükelleflere göre vergi adaletsizliğin nedenleri	133

VIII

3.2.3.8	Ankete katılanların mükellef ile devlet arasındaki birlik konusundaki düşünceleri	134
3.2.4	Kamu Hizmetlerinin Algılanma Biçimi.....	136
3.2.4.1	Kamu hizmetlerinden faydalanma düzeyi	136
3.2.4.2	Devletin etkinliği konusundaki anket sonuçları	138
3.2.4.3	Ankete katılanlara göre kamunun finansman ihtiyacının karşılanması.....	138
3.2.5	Ankete Katılan Mükelleflerin Bilgi Düzeyi.....	140
3.2.6	Ankete Katılan Mükelleflerin Vergi Kaçakçılığı Hakkındaki Düşünceleri.	141
3.2.7	Ankete Katılan Mükelleflerin Vergi Ceza ve Yakalanma Olasılıkları Hakkındaki Düşünceleri.....	147
3.2.8	Ankete Katılan Mükelleflerin Vergi Afları Hakkındaki Düşünceleri.....	148
	SONUÇ	150
	KAYNAKÇA	155
	EKLER	
	EK-1	163

IX
SEKİLLER DİZİNİ

Şekil 1-1: 1968-2003 Arası Vergi Yüğü Hesaplama Sonuçları	25
Şekil 1-2: Türkiye'de Kayıtdışı Ekonomi (MIMIC) ve Vergi Yüğü (1970-1998)	27
Şekil 3-1 Bireylerin Vergi Karşındaki Tutumları İle Vergi Oranları Arasındaki İlişki-1	105
Şekil 3-2 Bireylerin Vergi Karşındaki Tutumları İle Vergi Oranları Arasındaki İlişki-2	106
Şekil 3-3 Mükelleflerin Açısından Optimal Vergilemenin Belirlenmesi-1.....	111
Şekil 3-4 Mükellefler Açısından optimal Vergilemenin Belirlenmesi-2.....	112
Şekil 3-5 Mükelleflerin Vergiyi Tanımlama Biçiminin Serpme Diyagramı.....	125
Şekil 3-6 Mükelleflerin Vergi Yüğü Ağırlığı İle Yaş İstatistikleri Arasındaki Ağırlık Dağılımı.....	127
Şekil 3-7 Mükelleflerin Vergi Oranlarının Düşürülmesini Algılama Biçimi İle Yaş Aralıklarının Karşılaştırılması.....	129
Şekil 3-8 Mükelleflerin Vergi İdaresine Bakış Açısı	130
Şekil 3-9 Mükelleflerin Eğitim Seviyesi İle Toplumsal Birliğin Sağlanması Önerilerinin Serpme Diyagramı	135

TABLolar DİZİNİ

Tablo 2-1	4811 Sayılı “Vergi Barışı” Kanunu Tahsilat Tutarları	66
Tablo 2-2	Vergi Denetim Kadroları ve Mükellef Sayıları	71
Tablo 2-3	1994-2002 Yılları Arası Denetmen Sayıları.....	72
Tablo 2-4	1969-2002 Yılları Arasında Vergi Gelirleri, GSMH ve GSYİH Artışları ve Esneklikleri.....	78
Tablo 3-1	Ülkeler Arası Kurumsal Kalite Kategorisi	96
Tablo 3-2	OECD Ülkelerinde Vergi Gelirlerinin GSYİH İçindeki Payları.....	99
Tablo 3-3	Konsolide Bütçe Gelir Gerçekleşmelerinin GSMH İçindeki Payı.....	101
Tablo 3-4	Yaş İstatistikleri.....	119
Tablo 3-5	Cinsiyet İstatistikleri.....	120
Tablo 3-6	Medeni Durum İstatistikleri	121
Tablo 3-7	Eğitim İstatistikleri	121
Tablo 3-8	Aylık Gelir İstatistikleri.....	122
Tablo 3-9	İşletme faaliyet süreleri İle İlgili İstatistikler.....	123
Tablo 3-10	Mükelleflerin faaliyette bulunduğu Sektör Açısından Dağılımı	123
Tablo 3-11	Ankete Katılan Mükelleflerin Kişisel Bilgi İstatistikleri	123
Tablo 3-12	Mükelleflerin Vergiyi Tanımlama Biçimi.....	125
Tablo 3-13	Mükelleflerin Vergi Oranlarının Azalmasını Algılama Biçimi	128
Tablo 3-14	Mükelleflerin Vergi İle İşlerinde İnterneti Kullanma Düzeyi(İstatistiki Veriler)	131
Tablo 3-15	Mükelleflerin Vergi İle İşlerinde İnterneti Kullanma Düzeyi (Sayısal ve Yüzde Dağılımı)	131
Tablo 3-16	Vergi Sloganlarını Mükelleflerin Algılama Biçimi.....	132
Tablo 3-17	Mükelleflerin Vergi Sisteminin Adaletli Olup-Olmadığı Konusundaki Düşünceleri.....	133
Tablo 3-18	Vergi Adaletsizliğinin Nedenleri Konusunda Mükelleflerin Düşünceleri	134
Tablo 3-19	Vergi Konusunda Mükellef İle Devlet Arasındaki Toplumsal Birliğin Nasıl Sağlanacağı Konusunda Mükelleflerin Düşünceleri	134

Tablo 3-20	Mükelleflerin Vergiyi Algılama Biçiminin Yaş Aralıkları Arasında Dağılımı	137
Tablo 3-21	Mükelleflerin Toplanan Vergilerin Etkin Kullanılıp Kullanılmadığı İle İlgili Düşünceleri.....	138
Tablo 3-22	Mükelleflerin Kamu Finansman İhtiyacının Karşılama Şekli İle İlgili Düşünceleri.....	139
Tablo 3-23	Mükelleflerin Uygulanmakta olan KDV Oranı Nedir sorusuna Verdiği Cevapların Dağılımı	140
Tablo 3-24	Mükelleflerin Uygulanmakta olan Gelir Vergisinin İlk Dilimindeki Oran Nedir Sorusuna Verdiği Cevapların Dağılımı	141
Tablo 3-25	Vergi Yüğü ile Vergi Kaçırmaya Bakış açısı ve Finansman İhtiyacının Karşılama Şekli Arasındaki Çapraz Tablo	142
Tablo 3-26	Vergi Kaçırma ile Medeni durum Arasındaki İlişki.....	143
Tablo 3-27	Vergi Kaçırma ile Gelir Düzeyleri Arasındaki İlişki	144
Tablo 3-28	Vergi Kaçırma ile Yaş Aralıkları Arasındaki Ki-Kare Bağımsızlık Testi	144
Tablo 3-29	Vergi Kaçırma ile Eğitim Seviyeleri Arasındaki Ki-Kare Bağımsızlık Testi	145
Tablo 3-30	Vergi Kaçırma ile Cinsiyet Arasındaki Ki-Kare Bağımsızlık Testi.....	146
Tablo 3-31	Mükelleflerin Vergi Kaçıranların Yakalanma Olasılığı Hakkındaki Düşünceleri	147
Tablo 3-32	Mükelleflerin Vergi Denetimlerinin Yeterliliği İle İlgili Düşünceleri	147
Tablo 3-33	Yakalanma Olasılığı İle Vergi Denetimleri Arasındaki Korelasyon Katsayısı	148
Tablo 3-34	Mükelleflerin Tekrar Vergi Affı Çıkacağı konusundaki İnancı	148
Tablo 3-35	Mükelleflerin Vergi Afları Hakkındaki Görüşleri.....	149

GİRİŞ

Bir ülkenin sağlıklı bir ekonomik ve sosyal yapıya kavuşması ve devletin üstlenmiş olduğu kamu hizmetlerini, toplumun refahını maksimize edecek şekilde sunabilmesi, devletlerin sağlam ve istikrarlı kaynaklara sahip olmasına bağlı olmaktadır. Gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin hepsinde ise temel gelir kaynağını vergiler oluşturmaktadır.

Özellikle ülkemizin içinde bulunduğu borç yükü göz önüne alındığında, vergilere olan ihtiyacın oldukça yüksek olduğu aşikardır. Verginin devlet açısından temel gelir kaynağını oluşturmasına karşın, mükellef açısından, hangi tanım çerçevesinde kullanılırsa kullanılsın, zorunluluk taşıyan bir yükümlülüktür. Bu nedenle, devletin vergi yaratma veya mevcut vergi gelirlerini arttırma çabası, mükelleflerin yükümlülüğünü arttırdığı ölçüde bir tepki ile karşılaşacaktır. Vergilemede vergi alacaklısı konumundaki devlet, mükellef karşısında vergi idaresi ile taraf olurken, mükellef vergi borçlusu olarak karşı tarafta yer almaktadır. Pek tabii ki bu iki tarafın vergilendirmeye ilişkin tutum ve davranışları vergi sisteminin başarısı üzerinde önemli rol oynamaktadır. Buna bağlı olarak mükelleflerin tutum ve davranışlarını ihmal eden ve sadece yasal ve kurumsal çerçevede yapılan düzenlemeler yeterli olmayacaktır. Politika uygulayıcıları, mükelleflerin vergi sistemindeki değişikliklere olan tepkisini göz önünde bulundurmak zorundadır. Bunun için şu iki sorunun politika uygulayıcıları tarafından ele alınması gerekmektedir.

- Vergi politikaları, mükelleflerin vergiye karşı davranışları üzerinde ne tür etkiler meydana getirecektir.
- Mükellefler bu etkilere bağlı olarak ne tür tepkiler gösterecektir.

Bu iki sorunun göz ardı edilmesi, uygulanan politikaların amaçlarından sapmasına neden olacaktır. “Vergi Mükelleflerinin Vergi Karşısındaki Davranışları Üzerine Ampirik Bir İnceleme: Denizli Örneği” adını taşıyan çalışmamız, mükelleflerin vergi karşısındaki davranışlarını, Denizli örneğinde ortaya çıkarmayı amaçlamaktadır.

Çalışmamızın birinci bölümünde vergi kavramı ve vergilemeye ilişkin tarihçe incelenecektir. Tarihçe bölümünde verginin, tarihi süreç içerisinde farklı medeniyetlerdeki farklı algılama biçimleri incelenerek verginin gelişim sürecinin netleştirilmesi amaçlanmaktadır. Verginin tanımı ve tarihi gelişim süreci verildikten sonra, mükellef davranışları üzerindeki etki gücü oldukça geniş olan vergi yükü kavramı

tanımlanacak ve vergi psikolojisi kavramı ile olan ilişkisi ortaya konulmaya çalışılacaktır.

İkinci bölümde mükelleflerin vergiye karşı tutum ve davranışlarını etkileyen temel faktörler, bir çok etmeden oluşması nedeniyle çeşitli gruplar halinde incelenecektir. Mükelleflerin vergi karşısındaki davranışlarını etkileyen etmenlerin gruplandırılması ile, daha derin bir analizin yapılabilmesi amaçlanmaktadır. Daha sonraki kısımda, mükellef davranışlarını belirleyen etmenler ışığında, mükelleflerin göstermiş oldukları davranış biçimleri ele alınacaktır. Mükelleflerin göstermiş oldukları tepkilerin farklı koşullarda oluşturacağı sonuçlar tartışılarak, bu tepkilerin yönü ve şiddeti ile ilgili analizler yapılacaktır.

Üçüncü ve son bölümde ise vergi psikolojisi konusundaki çalışmaların seyri ve buna bağlı olarak Dünya’da ve Türkiye’de bu konu ile ilgili olarak yapılmış olan çalışmalar incelenecektir. Üçüncü bölümün sonunda ise ilk iki bölümde yapılacak olan incelemeler paralelinde Denizli ili ile ilgili anket çalışmasının bulguları incelenecek, anket yöntemiyle topladığımız veriler ışığında, yapılacak olan vergi politikalarının belirlenmesine katkı sağlayabilecek öneriler oluşturulacaktır. Çalışmamızın uygulama bölümünde, Denizli il merkezinde 1200 denekle yüz yüze röportaj tekniği ile yapılan anket verileri kullanılacaktır. Elde edilen anket sonuçları Excel, SPSS ve Pc-Give programları kullanılarak sayısal verilere dönüştürülecektir. Elde edilecek bu veriler ışığında vergi politikalarının oluşturulma sürecine yardımcı olacak önlem ve tedbirlerin neler olacağı konusunda öneriler oluşturulması amaçlanmaktadır.

Benzer çalışmaların ülkemizin diğer illerinde de yapılması ve bunların dünyadaki diğer çalışmalarla karşılaştırması oluşturulacak vergi politikaları için daha fazla yol gösterici olacağı inancındayız.

BİRİNCİ BÖLÜM

VERGİ KAVRAMI, VERGİYE İLİŞKİN TEORİLER ve VERGİ PSİKOLOJİSİ

Vergi insanların topluluk halinde yaşamaya başlamaları ve buna bağlı olarak ortaya çıkan topluluğun ortak ihtiyaçlarının karşılanma ihtiyacı ile birlikte meydana gelen bir olgudur. Alınacak verginin temel dayanakları ile toplama usulleri hep tartışılmıştır. Biz bu bölümde verginin tanımını, tarihi gelişimini özetle verecek ve konumuz olan vergi psikolojisine de bir giriş yapmış olacağız.

1.1 VERGİ

Günümüz ekonomi düzeni içerisinde kamu ve özel sektörün, daha alt düzeyde bireylerin karar alma mekanizmalarını etkileyen olgular, etkileşim yönü ve süreci açısından birbirini içine girmiş konumdadır. Bu olgulardan biri olan vergi, kamu sektörü açısından en büyük gelir kaynağı olma özelliği ile, özel sektör ve bireyler açısından ise kullanılabilir geliri içinde verginin aldığı yer ile bu etkileşim süreci içerisinde çoğu zaman belirleyici konumda bulunmaktadır. Verginin ülkelerin GSMH'sı içindeki payının artması ile birlikte, politika araçları içerisindeki konumu güçlenmiş ve hem niceliksel hem de niteliksel olarak etki alanının büyümesi, vergiyi ve vergiye ilişkin teorileri daha inceleme konusu açısından daha önemli hale getirmiştir.

1.1.1 Verginin Tanımı

Vergi ile ilgili olarak yapılabilecek bir çok tanım bulunmaktadır.. Tarihsel boyut içinde zaman ve mekana bağlı olarak verginin tanımı değişikliğe uğramakla birlikte, tüm medeniyetler için verginin taşıdığı ortak özellikler de bulunmaktadır. Şüphesiz ki vergi kavramı bulunduğu zamanın ve coğrafyanın siyasi yapısından ve genel anlamda iktidar gücünü elinde bulduran kesimin bakış açısından oldukça etkilenmiştir.

Zamana ve mekana bağlı olarak değişebilecek vergi tanımlarının tanımlayan kişinin iktisadi bakış açısına bağlı olarak da değişebileceği aşikardır. İtalyan maliye yazarlarından E. Morselli, tamamen kamu hukuku açısından yaptığı tanımda vergiyi, bir kamu teşekkülünün vergilendirme yetkisi altında bulunan bir kişinin doğrudan doğruya bu yetkinin kullanmasından doğan partimuan mükellefiyettir şeklinde tanımlamıştır.

Buna karşılık, Fransız yazarlardan L. Mehl ise vergiyi devlet ve diğer mülki makamların veya kamu kuvvetli müdahalesinin kamu yüklerini karşılamak üzere, gerçek kişiler veya özel hukuk veya muhtemelen kamu hukuku tüzel kişilerinden, bunların ödeme güçlerine göre otorite yoluyla, kesin olarak ve belirli bir karşılık gözetmeksizin istenen para edasıdır şeklinde tanımlamıştır¹. Görüldüğü üzere Mehl, Morselli'den farklı olarak vergiyi bütün unsurlarını içerecek biçimde tanımlamıştır.

1.1.1.1 İktisadi bakış açılarına göre verginin tanımı

Verginin tanımı iktisadi bakış açılarına göre de farklılaşmaktadır. Klasik ve modern maliyecilerin vergi tanımları, onların iktisadi düşüncelerine bağlı olarak tanımladıkları devlet kavramı ve devlete yükledikleri görevler nedeniyle farklılık göstermektedir.

Klasik maliyecilerin kurucularından Gaston Jéze vergiye yüklediği özelliklerden yola çıkarak yaptığı tanımda vergiyi, belirli bir hizmet karşılığı olmamak ve geri verilmemek üzere kamu harcamalarını karşılamak amacıyla fertlerden cebir yolu ile alınan paradır biçiminde tanımlamıştır². Aslında yaşadığımız yüzyılda da verginin tanımında çok fazla değişiklik olmamıştır. Devletin görev ve fonksiyonlarındaki değişikliğe bağlı olarak bu tanım genişlemiş olmakla birlikte, verginin karşılıksız olma, cebir yolu ile alınma ve kamu hizmetlerinin karşılığı olma gibi özellikleri bugünde verginin tanımı içinde yer almaktadır.

Modern maliyecilerin vergi tanımı ise, yaşadıkları dönem içinde devlete yüklenmiş olan görev ve fonksiyonlara bağlı olarak klasiklerden biraz farklıdır. Modern maliyeciler vergiyi, devletin görev ve fonksiyonlarına bakış açısına bağlı olarak, kişilerden kamu harcamalarını karşılamak veya devletin ekonomik ve sosyal hayata müdahalesini sağlamak üzere, cebri, nihai ve karşılıksız olarak, doğrudan doğruya istenen parasal bir yükümlülüktür biçiminde tanımlamışlar³.

Vergi kavramının tanımlanması, tanımı yapan kişinin iktisadi görüşüne ve bu görüşe bağlı olarak devlete yüklemiş olduğu görev ve fonksiyonlara, tanımın yapıldığı zaman diliminde kabul gören genel iktisadi düşünceye ve tanımın yapıldığı coğrafyaya bağlı olarak değişiklik göstermektedir. Ancak verginin tanımındaki bu farklılıkların

¹ Akif ERGİNAY, **Kamu Maliyesi**, 16. Baskı, Savaş Yayınları, Ankara, 1998 s. 32.

² Halil NADAROĞLU, **Kamu Maliyesi Teorisi**, 10.Baskı, Beta Yayınları, İstanbul, 1998, s. 215.

³ İsmail TÜRK, **Kamu Maliyesi**, 3. Baskı, Turhan Kitabevi, Ankara, 1999, s. 98.

temelinde devlete yüklenmiş olan görev ve yetkilerin sürekli olarak artmasının olduğu gerçeği yadsınamaz. Modern iktisatçılarla birlikte devletin görev ve fonksiyonlarının artması ve devletin ekonomik ve sosyal hayata daha fazla müdahale ediyor olması, çok dar anlamda kamu hizmetlerinin karşılığı olarak alınan verginin tanımını da değiştirmiştir.

Ülkemizde yapılan vergi tanımlamalarındaki değişiklik de dünyadakinden farklı değildir. Yasalarımızda verginin tanımlaması yapılmamakla birlikte, 1982 Anayasasının 73. maddesinde “Vergi Ödevi” başlığı altında şu şekilde bir tanımlama yapılmaktadır: “Herkes, kamu giderlerini karşılamak üzere mali gücüne göre vergi ödemekle yükümlüdür. Vergi yükünün adaletli ve dengeli dağılımı, maliye politikasının sosyal amacıdır. Vergi, resim, harç ve benzeri yükümlülükler kanunla konulur, değiştirilir veya kaldırılır.”

Halil Nadaroğlu'nun, vergi ile ilgili tüm nitelikleri kapsayacak şekilde yapmış olduğu tanım ise şu şekildedir⁴.

“Vergi, devletin veya devletten aldığı yetkiye dayanan kamu tüzel kişilerinin geniş anlamdaki kamusal faaliyetlerinin gerektirdiği harcamaları karşılamak veya kamusal görevlerinin gereklerini yerine getirmek amacıyla ve yasal esaslara uymak kaydıyla hukuki cebir altında, özel bir karşılık vaadi olmaksızın geri vermemek üzere gerçek kişilerle gerçek olmaya kişilerden aldıkları para tutarlarıdır.”

Verginin tanımlanması ile ilgili bu farklı görüşlerin temelinde, vergiyi hangi kuram çerçevesinde gördüklerine bağlıdır. Bu bağlamda vergiyi faydalanma kuramı ve kamu otoritesi kuramı olmak üzere başlıca iki kurama ayırarak inceleyebiliriz.

Daha önce de belirtildiği gibi vergi nedir sorusunun cevabı içinde bulunulan topluma, zamana ve iktisadi görüşe göre farklılıklar arz etmektedir. Vergi kavramının tanımlanması ile ilgili kısmı bitirmeden önce, vergiyi farklı bir bakış açısıyla tanımlayan ve anlatan Henri Laufenburger'ın vergi tanımını da vermenin, tezin diğer bölümlerinde varılmak istenen sonuca bir ışık tutacağı kanaatindeyiz.

Laufenburger verginin özelliklerinin yanında, tarihi gelişimine de değinerek yaptığı vergi tanımında: verginin bir angarya olduğuna hiçbir şüphenin olmadığını belirtmiştir. Eski rejim zamanında bu terim, aynı mahiyetteki çok ağır bir mükellefiyeti ifade ediyor iken vergi bugün, para ile ifade edilmek ve para olarak ödenmekle, eski

⁴ NADAROĞLU, s. 216

karakterini kaybederek halkın daha fazla hoşuna gider bir hale gelmiş değildir. Vergi yükünün, milli gelirin 1/3'üne yaklaştığı, hatta aştığı bir zamanda << Devlet, aldığı vergilere karşılık hizmet görür>> şeklindeki nazariyeyi artık hiç kimse ciddiye almamaktadır⁵. Çok açıktır ki bugün artık vergiyi sadece kamu hizmetlerinin karşılığı olarak görmek mümkün değildir. Bugün itibariyle vergi, yalnızca ekonomik değil sosyal yönüyle de önemli bir güçtür. Devletin elindeki mali ve iktisadi araçların, etki ve uygulanabilme kapasitesi açısından çok büyük bir katalizör olabilen bir politika aracıdır.

Vergi hakkında yapılan tanımlamalar zamanın gereklerine ve tanımı yapanın kişisel yargılarına göre değişebilmektedir. Fakat yazılan bu tanımlamalara bakıldığında bunların ortak birtakım özelliklere sahip oldukları açıkça görülmektedir. Bunlardan en önemlisi verginin bütün tanımlamalarda zorunlu bir ödeme olarak yer almasıdır. Diğer özellikler ise verginin karşılıksız olması ve verginin, vergiyi ödemekle yükümlü olan kişilerin ödeme gücüne göre alınmasıdır. Vergide devlet kanunlara dayanarak vergi yükümlülüğünü tek taraflı olarak koymakta ve yapılan ödemeye faydalanılan kamu hizmeti arasında ilişki bulunmamaktadır⁶.

1.1.1.2 İstifade teorisine göre vergi tanımı

Vergiyi istifade teorisi çerçevesinde inceleyenler, vergiyi herhangi bir fayda değişimi olarak ele almaktadırlar. İstifade teorisi, vergiyi liberal ekonomi anlayışı içinde kişilerin devletten sağladıkları faydaya karşılık ödedikleri bedel olarak tanımlamaktadır. Bu görüş; değişim teorisi, sigorta primi teorisi ve sosyal üretim giderlerine katılma payı teorisi olmak üzere başlıca üç yaklaşımdan oluşmaktadır.

1.1.1.2.1 Verginin mübadele görüşüne göre tanımlanması

İstifade teorisi, vergilerin kamu harcamalarından sağlanan faydanın değişim süreci içerisinde dağıtılmasını öngörmektedir. Buna göre nasıl alınan özel mal ve hizmetler için ödeme yapılmaktaysa, aynı şekilde; kamu sektörünün sunduğu mal ve hizmetler için de ödeme yapılması gerekir. Verginin değişim görüşüne göre

⁵ Henry LAUFENBURGER, **Vergiler ve Tarihi**, Çev.Ragıp Hanyal, Kardeş Matbaası, Ankara, 1964, s. 2
⁶, **Türkiye'de Vergi Yüklü (1976-1984)**, Maliye ve Gümrük Bakanlığı Araştırma, Planlama ve Koordinasyon Kurulu Yayını No: 1986/275, Mayıs 1986, s.9

açıklanmasında vergi; devletin halihazırda yapmış olduğu hizmetlerin karşılığı olarak alınan ve bunun için ödenen bedel şeklinde tanımlanmaktadır⁷.

Bu görüşe göre vergi, kişiler arasında yapılan değişim sürecine benzer bir şekilde, devlet ile mükellef arasındaki değişimin sonucu olarak ortaya çıkmaktadır. Buradaki değişim devletin sunmuş olduğu hizmet karşılığı olarak mükellefin vergi vermesi şeklinde gerçekleşmektedir.

Günümüz devlet anlayışında vergi, devletin yapmış olduğu kamu hizmetlerinin karşılığı olmakla birlikte, vergi belli bir hizmetin devlet tarafından sunulması ve karşılığında mükelleflerin belli bir bedel ödemesi şeklinde algılanmamaktadır. Pür kamusal malların ve yarı kamusal malların ayrı ayrı fiyatlarının belirlenmesi oldukça güç hatta imkansızdır. Bu sebeple verginin kamusal hizmetlerin karşılığında devlete ödenen değişim ölçütü olarak görülmesi, günümüz vergi anlayışı ile bağdaşmamaktadır.

1.1.1.2.2 Verginin sigorta primi görüşüne göre tanımlanması

Devlete yüklenen görev ve sorumlulukların en başında savuma ve güvenlik hizmetleri gelmektedir. Klasik ve modern maliye ayrımı gözetmeksizin bu hizmetler devletin görev ve sorumluluğu altında kabul edilmektedir. Sigorta primi görüşüne göre, temel savunma ve güvenlik hizmetlerini üstlenmiş olan devlet, mükellefler açısından bir sigorta şirketi konumundadır. Bu görüşün temelinde devletin, bireylerin mal ve mülklerini koruduğu, bireylerin güvenli bir şekilde yaşayabilmeleri için güvenlik risklerini azalttığı düşüncesi yatmaktadır. Bu güvenlik riskinin azaltılmasına paralel olarak devlet bireylerden bir risk primi almaktadır. Bu görüşe göre devlet bireylerden bir sigorta şirketi gibi sağladığı bu asayiş ve güvenlik için vergi adı altında prim toplamaktadır.

Montesquieu, 1743 yılında yayınlanan “Kanunların Ruhu” adlı eserinde bu görüşle ilgili olarak şu tanımlamayı yapmaktadır : “Devlet gelirleri, her yurttaşın malının güvenliği sağlamak ya da bundan istediği biçimde yararlanmak üzere malından verdiği bir kısımdır.” Yine bu anlamda Locke ise: “Devletçe korunan herkes bunun bedelini kendi mülkünden ayırdığı bir kısmı ile ödemelidir.” demiştir⁸. Günümüz vergi

⁷ Hakan YILMAZ. Türkiye’de Vergi Yapısı ve 1980’den Sonra Sektörel Vergi Yüklerinin Gelişimi, Devlet Planlama Teşkilatı. İktisadi Sektörler ve Koordinasyon Genel Müdürlüğü. Proje, Yatırımları Değerlendirme ve Analiz Dairesi, Ankara, Aralık 1996, (Basılmamış) Uzmanlık Tezi-DPT, s. 5.

⁸ YILMAZ, s. 6.

anlayışı içinde bu görüşün kabul edilemeyeceği açıktır. Kaldı ki devletin bizzat üstlendiği faaliyetler, bir sigorta şirketinin sunduğu hizmetlerden oldukça farklıdır. Sigorta şirketleri riskleri ortadan kaldırmazlar, riskten sonra sigortalı ile ilgilenirler. Oysa devlet bireylerin yaşaması muhtemel risklere karşı ayırım gözetmeksizin herkesi korumaktadır.

Bu görüşün günümüz vergi anlayışı ile bağdaşmayan bir diğer yönü ise, sigorta şirketleri ile devlet arasındaki amaç farklılıklarıdır. Sigorta şirketlerinin temel amacı karlılıktır. Buna bağlı olarak sigorta şirketleri faaliyetlerini bu amaç üzerine oturtmaktadırlar. Devlet ise faaliyetlerini toplumun menfaatleri üzerine oturtmaktadır.

1.1.1.2.3 Verginin sosyal üretim giderlerine katılma şeklinde tanımlanması

İstifade teorisinin üçüncü açıklanış biçimine göre toplum, bir üreticiler birliğine benzetilmekte ve vergi, devlet tarafından yapılan kamu hizmetlerinin sosyal üretime katılması karşılığı olarak ödenen bir pay şeklinde kabul edilmektedir⁹. Bu görüşe göre vergi; üretimden faydalanmak için her bir üreticiye düşen gider payıdır. Nasıl ki üreticiler birleşmek suretiyle ortak çıkarlarını korumakta iseler, fertler de aralarında birleşmek suretiyle devleti oluşturmuşlardır¹⁰.

Verginin sosyal üretim giderlerine katılma payı olarak algılanması, verginin bütünsel olarak ele alınmasını engellemektedir. Artık devletin asli görevleri yalnızca sosyal üretim giderlerinden oluşmamakta, aynı zamanda verginin fonksiyonları da, bireylerin sosyal üretime katılma payının dışına çıkmaktadır. Bu bağlamda vergiyi devletin yapmış olduğu sosyal üretim giderlerine katılma payı olarak görmek, verginin günümüzde üstlendiği amaçları göz ardı etmek anlamındadır.

1.1.1.3 İktidar (ödeme gücü) teorisine göre verginin tanımı

Siyasi bir toplumda kamusal gücü elinde bulunduran devlet, egemenlik gücüne dayanarak yüklenmiş olduğu kamu hizmetlerini gerçekleştirmek için vergi ister ve alır. Yapmış olduğu hizmetleri vergilerle birebir karşılaştırmak zorunda değildir. Zira burada devletin vergi alma yetkisinin dayandığı nokta, devletin egemenlik gücüne sahip olmasıdır. İktidar teorisinde vergilemede ödeme gücü esas alınmaktadır. Buna göre istifade teorisinde olduğu gibi, bireylerin kamu hizmetlerinden aldıkları paya göre

⁹ Salih TURHAN, *Genel Vergi Teorisi ve Politikası*, Filiz Kitabevi, İstanbul, 1993, s. 5.

¹⁰ Abdurrahman AKDOĞAN, *Kamu Maliyesi*, Filiz Kitabevi, Ankara, 1985, s. 17.

vergileştirilmeleri göz önünde tutulmamakta, bunun yerine bireylerin kamu hizmetlerden aldıkları paylar göz önünde tutulmaksızın, iktisadi iktidarları oranında katılmaları öngörülmektedir. Verginin günümüzdeki tanımı iktidar teorisine göre yapılmaktadır.

Kökünün XVI. Yüzyıla gittiği iddia edilen iktidar ilkesinin ilk açık ifadesini A.Smith'in ünlü vergi prensiplerinin ilkinde bulduğu görüşü oldukça yaygındır. J.S.Mill, A.C.Pigou, Dalton gibi yazarlar da ödeme gücü ilkesinin savunucuları arasında yer almaktadır. Ancak, harcamaların iktidar ile orantılı olarak bölüştürülmesi konusunda hangi tür vergileme tekniğinden yararlanılması gerekeceği konusunda aralarında görüş birliği yoktur¹¹. Mükelleflerin ödeme gücü kriterleri oldukça farklıdır. Örneğin Fransa'da 17. yy.ın sonlarında konan baş vergisinin amacı herkesin mali gücüne göre vergi alınmasının sağlanmasıdır. Ancak, o tarihlerde, mali idare, mükelleflerin servetinin tayin e tespiti yarayan hiçbir imkana sahip bulunmadığından, bütün memleket halkı, sosyal ve mali durumları birbirine eşit veya yakın gruplar halinde çeşitli sınıflara ayrılmış ve aynı sınıf içinde yer alan şahsın, aynı mali kudrete sahip bulunduğu farz ve kabul edilmiş ve sınıflardan her biri için ayrı bir vergi miktarı tespit olunmuştur¹². Bugün için ödeme gücü ilkesinin bir ölçütü olarak kullanılmayacak olan baş vergisi, tarihsel süreç içinde farklı toplumlarda, herkesin mali gücüne, iktidarına göre vergi verebilmesi için bir ölçüt olarak kullanılmıştır.

Günümüzde çağdaş devlet düzeni içerisinde yaşayan devletlerde vergi iktidar teorisi tanımı çerçevesinde alınmakta ve vergi alacaklısı konumundaki kamu otoritesi bu gücünü egemenlik gücüne dayanarak kullanmaktadır. Bununla birlikte, iktidar teorisi uyarınca verginin yükümlüler arasında nasıl dağıtılacağı konusunda teoride ve pratikte birlik bulunmamaktadır. Vergi ödeme iktidarının hangi özelliklere göre belirleneceği, söz konusu ekonominin yapısı ve kamu otoritesi konumundaki kurumun işleyişi ile doğrudan ilişkilidir.

1.1.2 Verginin Tarihçesi

Vergi kavramının insanlığın toplu halde yaşamaya başlamaları ve ortak ihtiyaçların ortaya çıkması ile birlikte doğduğu söylenebilir. İlk çağlardan itibaren bütün toplumlarda, vergi kavramına ilişkin verilere rastlanılmaktadır. En eski uygarlıklardan

¹¹ NADAROĞLU, s. 226.

¹² LAUFENBURGER, s. 40.

itibaren vergi kavramına rastlanılmakla birlikte, tüm toplumlarda ve farklı zaman dilimlerinde verginin uygulanma biçimi değişiklikler sergilemektedir.

14. yüzyıldan 16. yüzyıla kadar, Avrupa'nın feodal hükümdarlarının hakları ve iktidar konumları, bunların diledikleri gibi kullanabilecekleri miraslarıydı. Hükümranlık merkezileştirilmiş bir devlet iktidarından kaynaklanmıyordu. Gelirler, hükümdarların özel mülklerinden, feodal haklardan, hediyelerden, kilise vb.'den kaynaklanan bağışlardan geliyordu. Vergilere ilişkin genel bir kanun yoktu. Fakat 15. yüzyılın sonlarında, feodal yapının aşama aşama dağılması, artan savaş ve buna bağlı olarak ücretli ordular için büyüyen ihtiyaç, yasal ilişkinin çökmesi ve malikanelere karşı avantaj kazanmak için sarayın hizmetinde bir askeri soylular sınıfının kurulması, masraflarda gelirlerin karşılayamadığı aşırı bir yükselişe neden oldu. O zamana kadar hükümdarın sorumluluğunda olan savunma, malikaneler tarafından ortak bir ihtiyaç olarak kabul edildi. Bu kabul, hükümdarın, özel mülkünden ayrılabilen bir kamusal alan meydana getirdi. Ve bu kamusal alan da devleti ortaya çıkardı. Bu ise, çoğunluk iradesine ve onun lordlar ile vasallar arasında dağılımı esasına dayalı genel bir vergilemeye yol açtı¹³.

Tarihi incelemeler göstermektedir ki, vergi, çeşitli değişiklikler geçirmiş, anlam ve kavram olarak değişik dönemlerde değişik yorumlara maruz kalmış mali, iktisadi, sosyal, hukuki, politik hatta ahlaki yönleri ile kompleks bir müessesedir¹⁴. Tarihin akışı içerisinde hem vergi kavramı kendi içinde değişmiş ve gelişmiş, hem de verginin içinde bulunduğu iktisadi ortam, sosyal ve politik yapı ve ahlaki düzen değişime uğrayarak vergiyi etkilemiştir. Verginin ilk uygarlıktan bugüne uğradığı değişiklikleri ve tüm uygarlıklar açısından gelişme sürecini anlatmak mümkün değildir. Laufenburger¹⁵ vergilerin tarihi gelişme seyrini Romalılardan devrinden alarak Sovyetler dönemine kadar özetlemiştir. Vergiyi bir vazife sayan Roma'nın vergi görüşü yerine, Fransa'da Feodalite devrinde sonra, vergiyi, gerek derebeyine, gerekse krala, isteyerek, kendi rızası ile ödenen, ihtiyari bir yardım gibi telakki eden görüş hakim olmuştur. Vergi adaleti endişesi ile vergide verimlilik düşüncesi, XIX. Asrın sonu ile XX. Asrın başından itibaren, mevcut vergi sistemi içinde, bir taraftan şahıs vergisi ile

¹³ Fuat M. ANDIÇ ve Süphan ANDIÇ, "Mali Sosyolojiye İlişkin bir İnceleme: İbni Haldun, Schumpeter ve Kamusal Tercih", Prof.Dr. Salih ŞANVER'e Armağan, T.C. Marmara Üniversitesi Maliye Araştırma ve Uygulama Merkezi, Dünya Yayıncılık, İstanbul, 1998, s.57.

¹⁴ NADAROĞLU, s. 212.

¹⁵ LAUFENBURGER, s. 5.

reel verginin, servet ve gelir vergilerinin, diğer taraftan da menkul kıymetler ve istihlak vergilerinin işgal ettikleri yerin değişmesine sebebiyet vermiştir. Fakat bilhassa klasikler tarafında, daha çok bütçeye gelir kaynağı sağlayan tamamıyla mali bir vasıta, bir alet gibi kabul edilen vergi görüşü, 1920 yılından itibaren, bazen ikinci planda kalan, bazen de ön planda yer alan yeni bir yöne girmiş bulunmaktadır. Siyasi olan bu yöne göre vergi, gerek kullanım, gerek geçerlilik ve gerekse kısıtlamalar açısından, ekonomik ve sosyal yapılarda yapılan değişiklikler için bir vasıta olarak kullanılmaktadır. 1945 yılında itibaren de, vergilerin gelişmesinde, çoğunlukla birbirinden ayrılan iki görüş, yani mali verimlilik görüşü ile ekonomik siyaset görüşü hakim rol oynamaktadır¹⁶.

Verginin kısa bir tarihçesinin yapıldığı bu açıklama, verginin Roma devrinden yakın geçmişe kadar geçirdiği değişimin güzel bir özetidir. Ancak verginin tarihsel değişim ve gelişim sürecinin anlaşılabilmesi için daha derin bir tarihsel bir seyir verilmesi gerekmektedir. bu bağlamda yapılacak seyir içinde, tarihe ışık tutan uygarlıklardan vergi ile ilgili bize ulaşan bilgileri sunulacak ve buradan verginin gelişim ve değişim süreci kısaca anlatılacaktır.

1.1.2.1 Sümerler'de vergi

İlkçağlardaki kamu hizmetleri olarak iç ve dış güvenliğin sağlanması, adaletle ilgili sorunları çözmek üzere mahkemelerin oluşturulması, tapınaklar, abideler, tiyatrolar, kitaplık ve hastanelerin yapılıp topluma hizmet vermeleri sayılabilir. Bu kamu hizmetlerini gerçekleştirmek için çeşitli mali araçların oluşturulduğu görülmektedir. Devlet emlaklerinden elde edilen gelirler temel gelir kaynağını oluşturmuştur. Bu gelirlerin yanında kamu hizmetlerinin toplumu oluşturan kişilere birtakım yükümlülükler yüklemeyen yürütülemeyeceği zaman vergilere de başvurulmuştur¹⁷. Paranın icat edilmediği zamanlarda vergilerin ödenmesi bireylerin emeklerini sunmaları şeklinde gerçekleşmiştir. yani vergi emek üzerinden alınmıştır. vergi asker olarak hizmet sunma, kralın madenlerinde ve arazilerinde çalışma, sulama için kanallar, bentler oluşturma ve bunları koruma gibi hizmetlerle ödenmiştir. Eski çağın zorunlu emek vergisi olan “angarya” kayıtlara göre vergilemenin ilk

¹⁶ LAUFENBURGER, s.5.

¹⁷ Şerafettin AKSOY, **Kamu Maliyesi**, Filiz Kitabevi,, İstanbul, 1994, s.19-20.

şeklidir¹⁸. Vergilerin tarihi açısından, verginin emek şeklinde ödenmesini verginin mal ile ödenmesi usulü takip etmiştir.

Dünyanın en eski uygarlığı Dicle ve Fırat ırmaklarının arasında uzanan Sümer ülkesinde doğmuştur. Bu dönemlerde, tanrıların insanları, eksiksiz donatılmış tanrı evinin, yani tapınağın yiyecek, giyecek ve öteki gereksinimlerini karşılamak için yarattıkları anlatılır. Bu düşüncelerin nasıl uygulamaya konulduğu ile ilgili bazı bilgiler mevcuttur. Örneğin Lagaş'ta bir yazı, kentin topraklarını, sahiplerinin ödeyecekleri payların türüne göre 3 bölüme ayırır. Büyük bir olasılıkla, tanrıya en ağır payları ödeyen çiftçilerin ellerinde, geriye kendilerine yetmeyecek kadar az şey kalıyordu. Bu yolla, çiftçilerin tapınağa verdiği tahılın ve öteki tarımsal ürünlerin bir bölümü, tanrının özel hizmetçilerinin yani rahiplerinin yönetimi altında yürütülen işlerde çalışanlara karşılık olarak ödendi¹⁹.

Sümer uygarlığında vergi mal, ayın şeklinde ödenmektedir. Tarihsel bulgular incelendiğinde bu uygarlıkta uygulanan vergilerin dinsel karakter taşıdığı ve vergileme yükümlülüğünün bireyler üzerinde oldukça büyük bir yük teşkil ettiği görülmektedir.

1.1.2.2 Mısır'da vergi

Mısır uygarlığı, Sümer uygarlığının üzerine kurulması, kurdukları medeniyetin özellikle gelişmesinin ilk evrelerinde Sümerlilerden oldukça etkilenmelerine neden olmuştur. Mısırlıların Sümer deneyiminden yararlanabilmelerinin sağladığı üstünlükle, Mezopotamya'da bin yıl ya da daha uzun sürede olanların Mısır'da gerçekleşebilmesi için bunun yarısı kadar az bir süre yetmiştir²⁰.

Mısırdaki vergiler mal ve emek ile ödenmesinin yanında altın ve gümüş para olarak da ödeniyordu.ancak eskiçağ dünyasının diğer yerlerinde, para veya aynı olarak ödenebilen Baş Vergisi gibi vergilerin, dereceli olarak emek şeklinde ödenen vergilerin yerini aldığı görülürken, Mısır'da M.Ö. 17. yy'ın sonuna kadar emek karşılığı vergilerin ödenmesinin devam ettiği görülmektedir. 18. yy.dan itibaren ise emek vergilerine sadece Süveyş Kanalı kazma faaliyetlerinde işgücü sağlamak ve bazı kamu hizmetlerinin gerçekleştirilmesinde rastlanılmaktadır²¹. Mısır uygarlığında emek ile

¹⁸ Filiz GİRAY, *Maliye Tarihi*, Ezgi Yayınları, Bursa, 2001, s.10.

¹⁹ William H. MCNEILL, *Dünya Tarihi*, Çev. Alaeddin Şenel, 3.Baskı, İmge Kitabevi, Ankara, 1994, s.28.

²⁰ MCNEILL, s.41.

²¹ GİRAY, s.13.

ödenen vergilerin diğer uygarlıklara örneğin Sümer uygarlığına göre daha uzun süreli devam etmesinin temelinde Mısır'daki tanrı-kral anlayışının yattığı söylenebilir. Çünkü Mısır'da her şey tanrı-kral olarak görülen Firavun'un etrafında odaklanmıştır.

Mısırlıların Firavun'a bu dünyada yapılan hizmetlerin, öbür dünyada Firavunun sadık hizmetçileri olmak gibi bir ödülle mükafatlandırılacağı konusunda umutları vardı²². Böyle bir umudun sonucu olarak Mısırlılar Firavun'un sadık hizmetçisi olarak ölümsüzleşebilmek için, emeklerini krala sunmak istemektedirler.

Vergi tarihinin incelenmesi açısından Mısır uygarlığından elde edilen bir diğer bilgi ise, bu uygarlıkta vergi denetimlerinin yapılıyor olmasıdır. Bu denetim vergiden kaçınma gibi davranışların engellenmesi için yapılmaktadır. Bireylerin, vergileme nedeniyle başka mallara ve faaliyetle kaçmasını önlemek amacıyla bireyler denetime tabi tutulmuştur.

Mısır Firavunlarının vergi tahsildarları katipler, yazıcılar olarak bilinirlerdi. Bu yazıcılardan biri zamanında yemek yağları üzerine bir vergi kondu. Vatandaşların yemek yağından kaçınmalarını önlemek isteyen vergi katipleri, tüketilen yemek yağının uygun miktarını garanti etmek ve vergilendirilmiş yağa ikame olarak diğer yemek üretimleri tarafından yaratılan artıkların kullanılmamasını garanti etmek için, ev halkını denetime tabi tutmuşlardır²³.

Sümer medeniyetinin ilk medeniyet olması nedeniyle, Mısır medeniyetinden elde edilen bilgilerden daha az bilgiye sahibi olunmaktadır. Mısır medeniyeti vergi konusunda, Sümer medeniyeti ile temelde aynı karakteristik özelliğe sahip olmasına rağmen , iki medeniyet arasında tanrı ve kral anlayışlarındaki farklılık nedeniyle vergi de önemli farklılıklar sergilemektedir.

1.1.2.3 Antik Yunan'da vergi

Yunanlıların temel ekonomik faaliyet alanı tarımdı. Vergilerin emek olarak ödenmesi Yunanda yaygın olmayan bir vergi şekliydi. Genelde vergiler dolaysız vergilerden çok dolaylı vergilerden oluşmaktaydı. Yunanlılarda vergi oranları genelde düşüktü. Vergi oranları %1 ile 55 arasında değişmekteydi²⁴.

²² MCNEILL, s.41.

²³, A History of Taxation, [www.taxworld.org/History/Taxhistory.htm] , Erişim: 24.01.2004.

²⁴ GİRAY, s.14.

Savaş zamanlarında Yunanlılar “eisphora” olarak isimlendirilen bir vergi koymuşlardı. Özel savaş harcamalarını ödemek için kullanılan bu vergiden hiçbir kimse muaf değildi. Savaş sonrasında kazanılan ek kaynak olduğu zaman, bu kaynak vergiyi geri ödemek için kullanılırdı. Atinalı Yunanlılar yabancılara aylık baş vergisi koymuşlardı. Hem annesi hem de babası Atinalı olmayanlardan erkekler için 1 drahma, kadınlar için ise yarım drahma baş vergisi öderlerdi²⁵.

Yunan vergi sisteminin önemli bir özelliği, verginin ihtiyari olarak ödenmesidir. Çünkü Yunan halkı aşırı vergi ödeme eğilimi içindeydi. Varlıklı kişiler devlet dairelerinin ihtiyaçlarını karşılamak için, servetlerinden fedakarlıkta bulunuyorlardı²⁶. Verginin tanımının zamana ve mekana bağlı olarak değişmesinin yanında, verginin toplanma amacı ve verginin kullanım alanı da zaman ve mekana boyutuna bağlı olarak farklılık göstermektedir. Örneğin günümüzde vergi gelirlerinin belli giderlere tahsis edilmesi kabul edilemez iken, eski uygarlıklarda toplanan vergiler belli giderleri karşılamak için toplanmış ve belirtilen giderler dışında kullanımı sınırlandırılmıştır. Yunan vergi sisteminde de her bir vergi gelirin sadece belirli harcamaları gerçekleştirmek üzere kullanılmış ve bunun dışında kullanılması yasaklanmıştır.

1.1.2.4 Roma İmparatorluğu’nda vergi

Roma vergi sistemi Yunan vergi sistemi ile benzerlik göstermektedir. Roma vergi sisteminde de vergilerin emek olarak alınması çok yaygın değildi. Bunun yerine vergiler para ve ayın olarak toplanıyordu. Ancak Romalılar diğer toplumlardan farklı olarak dolaylı ve dolaysız vergileri, devletin egemenliğinin bir gereği olan hukuki araçlar haline getirmişlerdir²⁷. Roma uygarlığı aynı ve nakdi vergilerden oluşan karışık bir vergi sistemine sahiptir.

Roma’daki en eski vergiler “portoria” olarak isimlendirilen, ithalatta ve ihracatta alınan gümrük vergileridir. Sezar Augustus Roma İmparatorluğu’nun en zeki vergi strateji uzmanlarıyla çalışırdı. Onun saltanatı zamanında, merkezi hükümetin vergi memurları neredeyse “Birinci (En İyi) Vatandaş” olarak öne çıkarlardı. Bu zamanlarda şehirlere vergi memurları için sorumluluk verilirdi. Sezar August askerlere emeklilik

²⁵ A HISTORY OF TAXATION.

²⁶ TURHAN, s. 4.

²⁷ GİRAY, s. 14.

fonu sağlamak için veraset vergisi koydu. Bu vergi eşlere ve çocuklara olan hediyeler hariç tüm mirastan % 5 olarak uygulanıyordu²⁸.

Romalılar vasıtasız vergilerin çoğunu nakdi vergi olarak tahsil etmiştir. Bununla beraber 1725-1727 yılları arasında alınan ve bir barış vergisi olarak konulan verginin, mümkün olan en yüksek verimliliği sağlamayı taahhüt eden vergi memurları vasıtasıyla aynı olarak tahsil olunabilmiştir. Aynı vergiler hiçbir fark gözetmeksizin bütün arazilerden, mahsul kaldırmadan alınırken, nakdi gelirler bina gelirleri, noter kazançları gibi bazı hizmetler karşılığı elde edilen gelirler ile özel kişilere ait kazançlar üzerinden alınıyordu²⁹.

Çoğu eski medeniyetlerde olduğu gibi Romalılarda da devletin temel gelir kaynağı fetihler sayesinde elde edilen ganimetler ve savaş tazminatlarıdır. Bunların yeterli gelmediği zamanlarda, günümüzde de yaşandığı gibi ilk başvuru gelir kaynağı vergiler olmuştur.

1.1.2.5 Osmanlı'da vergi

Osmanlı ekonomik yapısı, dönemin iktisadi gerçeklerine bağlı olarak, maliye ilmini ayrı olarak ele almamış, sadece iktisat ilminden bahsetmiştir. Esasen Osmanlıya göre iktisat ilmi, yalnızca kamu maliyesinden ibaretti. Yani ekonomi içinde oluşan bazı kıymetlerin, devlet hazinesine nasıl girip nasıl çıktığı ile ilgileniyordu.

Osmanlı yönetim şekli üzerinde İslam kurallarının ve kültürünün büyük bir etkisi vardır. Osmanlı devleti ülkenin yönetimi ile ilgili bütün konularda olduğu gibi, ekonomik ve mali yönetim alanında da İslam kuralları ve kültüründen oldukça fazla etkilenmiştir.

Yaklaşık 600 yıl hüküm süren Osmanlı devleti, şer'i hükümlere tabi olan bir İslam devletiydi. Hemen her alanda olduğu gibi, Osmanlı Vergi Sisteminin oluşumunda da şer'i hükümler etkili bir faktör olmuş ve Osmanlı Vergi Sistemi, şer'i hukuk kuralları çerçevesinde şekillenmiştir³⁰.

İslam'da vergi sisteminin temelinde ihtiyaç fazlası malların veya ihtiyaç fazlası olan gelirin, ihtiyacı olanlara dağıtılması yatmaktadır. İslami kurallara göre vergi

²⁸A HISTORY OF TAXATION.

²⁹LAUFENBURGER, s.29.

³⁰C. C. AKTAN, D. DİLEYİCİ, Ö. SARAÇ, **Vergi, Zulüm ve İsyân**, , Phoenix Yayınları, Ankara 2002, s. 58.

sistemini geliştiren topluluklarda en büyük gelir kalemini “zekat” oluşturur. Zekat İslam devletlerinin en önemli vergisi ve dolayısıyla en büyük gelir kaynağıdır.

Osmanlı vergi sisteminde vergi “tekalif” olarak isimlendirilirdi. Osmanlı vergi sistemi (Tekalif Kavaidi), vergiyi, milli gelirden bir kısmının, milletin mal ve canlarını muhafaza etmek amacıyla yapılan harcamaları için, devlet sandıklarından yapılan masraflar olarak tanımlamıştır. Bu vergi borcunun mükellef üzerine tarh edilmesi, dağıtılması ve mükelleften talep edilmesi kitap, sünnet ve icma-i mmet ile sabittir. Bu mükellefiyetin zamanında yerine getirilmesi din-i mübin-i İslam’da farzdır³¹.

Osmanlı vergi sistemi esasen şer’i vergiler (tekalif-i şer’iye) ve örf’i vergilerden oluşmaktaydı. şer’i vergiler tamamen İslam hukuku kurallarına bağlı kalarak konulmuş, olan vergilerdir. Bunlarda en önemlisi zekat olmakla birlikte diğerleri, şr, haraç ve cizye’dir. İslam hukuku çerçevesinde oluşturulan vergi sistemlerinde en önemli vergi kalemi zekattır.

Zekat, asli ihtiyaçlarını karşıladıktan sonra, elinde kalan her nev’i malın zekatı vacip kılması durumunda, üzerinden bir yıl geçmiş olan malın 1/40’nın devlet hazinesine ödenmesidir. Mükellefin asli ihtiyaçları, ailesinin geçim gideri, yazlık kışık elbise, binecek at, okuyacağı kitap gibi şeylerdir. Bunların dışında kalan her türlü mal, şer’i hükümlerde belirtilen sınırları geçtiği takdirde, söz konusu malın 1/40’ı zekat olarak verilmek zorundadır³². Osmanlı vergi sisteminde bir çeşit asgari geçim indirimini uygulaması mevcuttur. Mükelleflerin elde ettiği gelirlerin bir kısmı, asli harcamalar olarak kabul edilmiş, kişinin vergisi hesaplanırken, bu harcamaların dışında kalan tutarlar göz önünde tutulmuştur.

Osmanlı vergi sistemi içerisinde uygulanan bir diğer vergi türü ise, örf-i vergilerdir ki bunlar İslam hukuk kurallarına bağlı olmadan padişahın tasarrufunda olan vergilerdir. Bu vergiler ile ilgili oran, muafiyet gibi değişiklikleri padişah belirlemekteydi. Bu uygulama, örf-i vergilerde birlik sağlanmasını engellemekte ve farklı dönemlerde örf-i vergilerin çok farklı uygulamalara sahne olduğu gözlenmiştir. Örf-i vergilerin çoğu önce sadece olağan üstü dönemlerde ortaya çıkan ihtiyaı gidermek için konulmuş, ancak daha sonra olağan bir vergi haline dnřmřtr³³.

³¹ Abdurrahman Vefik SAYIN, *Tekalif Kavaidi (Osmanlı Vergi Sistemi)*, Maliye Bakanlığı, Araştırma, Planlama ve Koordinasyon Kurulu Başkanlığı, Ankara, 1999, yayın no:1999/352, s. 4.

³² SAYIN, s. 7.

³³ AKTAN, DİLEYİCİ, SARAÇ, s.63.

Osmanlı döneminde vergi uygulamalarının temelde İslami hukuk kurallarına göre şekillendiğini belirtmekle birlikte, genelde olağan üstü dönemlerdeki giderleri karşılamak için kullanılan ve tamamen padişahın tasarrufunda olan örf-i vergilerin zaman içinde olağan vergi haline dönüşerek ağırlığını hissettirdiğini söyleyebiliriz. Pek tabii ki padişahın tasarrufunda olan bu vergilerin, toplam vergiler içinde nisbi büyüklüğünün artması, Osmanlı devleti içerisindeki mükelleflerin vergiye olan tepkilerini arttırmıştır. Çünkü vergi mükellefleri, dini temellerinden dolayı şer-i vergilere daha az tepki duyarken, her padişahla birlikte değişen ve geçici özelliğini kaybederek zaman içinde kalıcı hale gelen örf-i vergilere daha büyük tepki duymaktadır.

1.1.2.6 Türkiye’de vergi

1920’li yıllardan beri Türk Vergi Sistemi’nin geliştirilmesine yönelik olarak tartışmalar ve çalışmalar yapılmış, ancak günümüze kadar geçen sürede, Türk Vergi Sistemi hep modern değerlerin gerisinde kalmıştır. Her gelen hükümetle birlikte kapsamlı bir vergi reformu kurulmuş, ancak bu çoğu kez kısmi değişiklikler olarak kalarak her seferinde kapsamlı vergi reformu ertelenmiştir.

Reformun anlamı köklü değişiklik olarak ele alındığında bu anlamda 1925 yılında Osmanlı Döneminin en önemli vergisi olan Aşar’ın kaldırılması, 1950 yılında çıkarılan Gelir Vergisi, Kurumlar Vergisi ve Vergi Usul Kanununun kabul edilmesi ve 1985 yılında Gider Vergilerinden Katma Değer Vergilerine geçilmesi reform niteliğinde düzenlemelerdir³⁴.

Vergi politikalarının dönemler itibariyle gösterdiği değişim devletin görev ve fonksiyonları ve devlet anlayışında meydana gelen gelişmelerle yakından bağlantılıdır. Türkiye Cumhuriyeti kurulduğu ilk dönemlerde, Osmanlı İmparatorluğu’ndan ortaçağ kalıntısı ve dağınık bir takım yükümlülüklerden oluşan bir vergi sistemi devralmıştır. 1925-1950 döneminde yeni ve modern bir vergi sisteminin kurulması yolundaki çabalar tüm dünyayı etkisi altına almış olan iktisadi ve siyasi olaylar nedeniyle sonuç vermemiştir. Bu dönemde vergi politikaları ilmi ve rasyonel esaslardan yoksun olup sadece mali zorunluluklar nedeniyle ortaya çıkan uygulamalardan oluşmuştur. 1950-1960 dönemi vergi alanında büyük reformların yapıldığı ve tamamen yeni ve modern

³⁴ Emine KOBAN, (b) “Vergi Reformları ve Türk Vergi Sisteminde Reformların Genel Bir Değerlendirilmesi”, Uludağ Üniversitesi, İ.İ.B.F. Dergisi, Ekim 1998, Cilt.16, Sayı:3, s.5.

bir hüviyete kavuşan Türk Vergi Sistemi için bir tecrübe ve gözlem dönemi olmuştur. 1960 döneminden sonra uygulanan vergi politikaları yapılan bazı yeniliklere rağmen, devlet için bir gelir kaynağı olarak mali amacın uygulanmasından öteye geçememiş ve 1970'li yılların sonlarında bozulan kamu mali dengelerinin de etkisiyle yeni bir iktisat politikası arayışına girilmiştir³⁵.

Tarıma dayalı eski ilkel vergilerin (en önemlisi ,Aşarın) kaldırılması ile meydana gelen boşluğu doldurmak üzere çok daha ileri esasları ihtiva eden yeni bir takım vergilerde yürürlüğe konulmuştur. Bunlar arasında 1914 tarihli Temettü Vergisi'nin yerini alan Kazanç Vergisi ile Umumi İstihlak Vergisi ve ardından bunu tamamlayan Hususi İstihlak ve Eğlence Vergisi sayılabilir. 1930-1940 yıllarında yaşanan büyük dünya ekonomik bunalımının neden olduğu olağanüstü harcamaların kapatılabilmesi için ise, İktisadi Buhran Vergisi getirilmiş, Kazanç Vergisi, Muamele Vergisi, Hayvanlar Vergisi düzenlenmiş, Maliye Bakanlığı Kuruluş Kanunu kabul edilmiştir³⁶. İkinci Dünya Savaşı'nın yaşandığı 1939-1945 yılları ile bunu takip eden yıllarda savaşın ekonomideki tahribatının ortaya çıkardığı finansman açıklarının kapatılması için bazı vergilerin oranları artırılırken Varlık Vergisi ile Toprak Mahsulleri Vergisi ve Gümrük Çıkış Vergisi gibi yeni vergiler yürürlüğe girmiş ve Belediye Gelirleri Kanunu kabul edilmiştir³⁷.

Daha sonraki dönemde Türk Vergi Sistemindeki en büyük reform adımı 1950 yılında yürürlüğe giren Gelir Vergisi Uygulamasının Türk Vergi Sistemine kazandırılmasıdır. Gelir Vergisi ile birlikte Kazanç Vergisi kaldırılmış ve kişilerin ödeme güçlerini dikkate alan modern yapıda bir vergi sistemi getirilmiş olmaktadır.

Gelir Vergisi Kanununun yürürlüğe girmesi ile gelirin toplanması ve beyan esasına geçilmesi bir reform niteliği taşımaktadır. Daha sonra Amme Alacaklarının Tahsili Usulü Hakkındaki Kanun uygulanmaya başlamıştır. 1950 yılında vergi idaresinde "reorganizasyon"a da gidilmiştir. 1950-1960 döneminin reformları 1956 yılında kabul edilip, 1957 yılında uygulanmasına başlanılan Gider Vergisi Kanunu ile tamamlanmıştır³⁸. Bu dönemden sonra vergi reformunu gerçekleştirmek üzere yapılan tüm düzenlemeler, kısmi düzenlemeler şeklinde kalmış, tam anlamıyla bir reform

³⁵ NADAROĞLU, s.399-404.

³⁶ İlhan ÖZER, *Türk Kamu Maliyesi Ve Sorunları*, TODAİE Yayını, Ankara, 1976, s.5.

³⁷ ÖZER, s.5.

³⁸ NADAROĞLU, s. 418.

yapılamamıştır. Özellikle 1980'li yıllardan sonra ortaya çıkan istikrarsızlık ortamı ve bozuk iktisadi dengeler, kamudaki finans ihtiyacını arttırmış, bu ihtiyaca rağmen kamu harcamalarının kısılamaması, vergi gelirlerinin önemini daha da arttırmıştır. Fakat vergi gelirlerinin arttırılabilmesi için gerekli vergi reformunun yapılamaması, bozulan dengelerin daha kötüye gitmesine neden olmuştur.

1.1.3 Verginin Amacı

Kamusal İhtiyaçların karşılanması için gerekli finansmanı sağlama amacı taşıyan verginin ortaya çıkması, bir zincirin halkaları gibi birbirine bağlı bir dizi olayla mümkün olabilmektedir. İnsanlığın topluluk halinde yaşamaya başlaması, buna bağlı olarak ortak ihtiyaçların ortaya çıkması, bu ihtiyaçları karşılayacak bir kurumun varlığının gerekliliği, bu kurumun kendi yönetsel ihtiyaçlarını ve üstlenmiş olduğu ortak hizmetleri yapabilmeleri için gerekli olan finansmana ihtiyaçları, bu zincirin birer halkasını oluşturmaktadır. Bu zincirin halkaları, zaman içinde niteliksel olarak artış göstermekle birlikte, her bir halkanın sağlamlığı ve halkalar arasında önceliğin hangilerine sağlanacağı gibi niceliksel değişikliklere de uğramaktadır. Bu niceliksel değişim zamanla verginin tanımını ve algılanmasını değiştirdiği gibi, vergi toplama yetkisini elinde bulunduran gücün de zaman içinde bu gücünü kullanmakla ilgili amaçlarını da değiştirmektedir.

Zaman içinde verginin algılanma biçimi ve bu algılamaya bağlı olarak oluşturulan davranış biçimi, vergilerin salınabilme amacını değiştirmekte, bazen de bunun tam tersi olarak verginin toplanma amacındaki değişikliğe bağlı olarak oluşturulan vergi politikaları vergiyi algılama biçimi ve buna bağlı olarak oluşturulacak davranış biçimlerini değiştirebilmektedir. Yani vergi ile vergiye karşı oluşturulacak tepkiler, birbiri ile sürekli etkileşim içinde bulunmakta ve buna bağlı olarak birbirine yön vermektedirler.

Vergilemenin üç etkiye sahip olduğu söylenebilir³⁹. Her şeyden önce vergi zorunludur, bireylerin sahip olduğu gelirlerden alınır ve bireyleri fakirleştirir. Bu fakirleşmenin sonucu olarak bireyler davranışlarını değiştirir. Bireyler genel olarak gelirleri değiştiği zaman farklı kararlar verirler. Bireyler daha fazla fakir oldukları için emekliliklerini ertelerler, eğlenmeye daha fazla zaman ayıramazlar. Bu gelir etkisi

³⁹ Joseph E. STIGLITZ, *Lectures on Public Economics*, McGraw-Hill International Editions, London, 1980, s. 27.

olarak bilinir. İkinci etkisi ise ekonomik faaliyetlerin vergilendirilenlerden vergilendirilmeyenlere veya daha az oranda vergilendirilmiş olanlara doğru kaymasına neden olmasıdır. bu alanın büyüklüğü, vergilemenin etkilerinin analizi için vergiden kaçınma olarak isimlendirilen davranışların incelenmesini gerektirmektedir. Bu inceleme işsizliği, hane halkı içinde üretimi ve özel şirketler içerisinde tüketimi içermektedir. Vergilemenin üçüncü etkisi olarak sayabileceğimiz bir diğer konu ise finansal etkidir. Vergileme özellikle profesyonel şirketlerin finansal kararlarını ve portföylerinin yapısını değiştirmektedir.

Verginin asıl işlevi kuşkusuz kamu giderlerini karşılamaktır. Ancak XIX. Yüzyılın ikinci yarısından itibaren özellikle 1930'larda Keynes ile başlayan müdahaleci devlet anlayışı, verginin ilk ortaya çıktığı günden itibaren taşıdığı temel özellik olan kamu giderlerini karşılama niteliği dışında vergiyi devletin ekonomik ve sosyal hayata müdahale araçlarından en önemlilerinden biri haline getirmiştir. Vergini tarihi gelişme seyrine baktığımızda verginin ilk olarak ortaya çıkış nedeni devlete gelir sağlama sağlamaktır yani sadece mali bir amaç taşımaktadır. Ancak günümüzde artık vergi mali niteliği yanında iktisadi niteliği ile de ön plana çıkmaktadır. Bunun en temel nedeni verginin uygulanmakta olduğu toplumun milli geliri üzerinde bir paya sahip olması ve bu payın nisbi büyüklüğünün giderek artmasıdır. Bu nedenle vergi artık sadece mali bir nitelik taşımamakta, bunun yanında uygulama alanı bulduğu ekonominin sermaye birikimini, kaynak dağılımını, gelir dağılımını, iktisadi gelişme ve mükelleflerin tüketim davranışlarını etkileyen ve hatta çoğu zaman bunlara yön veren bir nitelik taşımaktadır.

Vergilerin tarihi gelişimi içinde uzun süre vergiler yalnızca mali amaçlar için konulmuştur. Özellikler liberaller başka amaçlar gütmeyen tarafsız bir vergi politikasından yanadırlar⁴⁰. Liberalim, vergi tarafsızlığından uzaklaşılacak olunursa bunun sonucu olarak, vergi ile iktisadi hayata müdahale olanağı doğacağından buna karşıdırlar. Ancak günümüz koşullarında bu görüşün gerçekliği ve uygulanabilirliği tartışmalıdır. Çünkü her verginin istenilen ve istenilmeye özellikleri olduğu gibi, artık günümüzde sadece mali amaçlarla konulan vergilere de rastlanılmamaktadır. Kısacası günümüzde verginin mali amacı, vergilemenin temel ilkelerinden biri olan iktidar prensibine uymak ve vergilemeyi rekabet açısından mümkün olduğunca tarafsız kılmak

⁴⁰ Nihat EDİZDOĞAN, *Kamu Maliyesi*, 2. Baskı, Ekin Kitabevi, Bursa, 1991, s. 61.

diğer bir değişle arzulanmayan ikame etkilerini önlemek suretiyle bir vergi hasılatı sağlamak demektir⁴¹.

Özellikle 1930 yılındaki ekonomik buhran sonrası yaşanan ekonomik buhrana çözüm için ortaya çıkan ve 20. yüzyılın ekonomik kararları üzerinde önemli bir etkiye sahip olan Keynezyen İktisat ile birlikte, kamu maliyesi, sadece devletin gelir ve gider dengesinin sağlanmasına çalışan bir bilim alanı olmaktan çıkmış, topyekün ülkelerin büyüme ve kalkınma modelleri üzerinde büyük bir öneme sahip olur hale gelmiştir. O güne kadar etkisi çok sınırlı kalan, o zamanlardaki hakim iktisadi görüşe göre de sınırlı kalması istenen kamu maliyesinin politika araçları, artık büyüme ve kalkınmanın belirleyicileri haline gelmişlerdir. Bu sürece, maliye politikası araçlarının en önemlilerinden olan vergilerin de en büyük müdahil olması kaçınılmaz olmuştur.

Keynezyen öncesi hakim iktisadi görüşe göre vergi, savunma ve güvenlik gibi kamusal hizmetleri yapmakla görevlendirilmiştir. Görev ve fonksiyonları bu kadar daraltılmış olan kamunun, gelirlere ve dolayısıyla vergilere olan ihtiyacı da çok fazla olmayacaktır. Aslında temel çıkış noktası devletin üretilen milli gelirden vergi şeklinde aldığı payın azaltılmasıdır. Bu çıkış noktasından hareketle, milli gelirden devlete vergi olarak bölümün azaltılabilmesi için, vergi gelirlerinin kullanım alanı olan kamu harcamalarının azaltılması gerektiği açıktır. Çünkü klasiklere göre vergi kendi kendine işleyen piyasaların dengesini bozan bir olaydır. Türkiye’de de bu gelişime paralel olarak 1930’lara kadar vergiler, yalnızca kamunun mali dengesinin sağlanmasını hedeflemekte ve yalnızca mali bir amaca hizmet etmektedir.

1.1.4 Verginin Önemi

Tarihi gelişim süreci içerisinde belirtildiği üzere, vergi zaman içerisinde gelişerek hem taşıdığı nitelikler açısından, hem de etkilediği alanın büyüklüğü ve etkinin yönü açısından büyük değişime uğramıştır. Başlangıçta kendisinden mali amaç dışında bir amaç beklenmeyen vergi kavramı, bugün itibariyle tek başına kamu mali yönetimini, ülke içi refah seviyesini, gelir dağılımını ve kaynakların dağılımını etkileyebilecek bir güce sahiptir.

Milli gelir ve istihdam gibi makro ekonomik büyüklüklerin tam olarak ölçülmesini engelleyen, haksız rekabete yol açan, dürüst ve vergisini ödeyen

⁴¹ TURHAN, s. 34.

mükelleflerin devlete olan güvenini sarsan, toplumda ahlak ve moral değerlerinin bozulmasına yol açan, enflasyon üzerindeki olumsuz etkileri dolayısıyla yatırımların azalmasına, üretimin düşmesine, işsizliğin artmasına, vergi gelirlerinin azalmasına, bütçe açıklarının artmasına, devlet yönetiminin zorlaşmasına ve yozlaşmasına, toplumsal barışın bozulmasına ve dış ticaretin olumsuz etkilenmesine neden olan kayıt dışı ekonominin kararlı bir şekilde durdurulması gerekmektedir⁴².

Son dönemde yaşamakta olduğumuz ekonomik sıkıntının kaynağının borç yükü olduğu düşünüldüğünde ülkemiz açısından da verginin taşımış olduğu önem daha belirgin bir şekilde ortaya çıkmaktadır. Bunun yanı sıra iç ve dış borcun toplam miktarı, 2004 yılında daha da artacağı benziyor. Buna bağlı olarak da en büyük gelir kaynağı olan vergilerin önemi de daha da artacaktır⁴³..

1.2 VERGİ YÜKÜ KAVRAMI VE VERGİ YÜKÜNÜN SINIRI

Mükelleflerin elde ettikleri safi gelir, onların kullanılabilir gelirlerini yansıtmamaktadır. Mükelleflerin elde ettikleri bu gelirden düşülecek en büyük paylardan biri devlete ödeyecekleri vergiye aittir. Bu vergi ile birlikte mükelleflerin kullanılabilir gelirleri azalacak ve tüketim, tasarruf ve yatırım gibi kararları değişecektir. Devlete vergi olarak ödenecek tutarın, mükellefin geliri içinde elde ettiği büyüklük, mükellefin kararları üzerindeki etkinin niteliği ve nicel büyüklüğü konusunda bilgi verecektir.

1.2.1 Vergi Yükünün Tanımı

Vergi mükellef üzerine bir maliyet getirir. Bu maliyet çok basit bir anlatımla elde ettiği gelirin bir kısmını vergi tahsildarlarına vermesidir. Mükellefler üzerindeki bu maliyet vergi yükü olarak adlandırılır. Vergi yükü kavramı vergileme ve onun ekonomik, sosyal ahlaki tüm etkileri üzerinde çok büyük sorunlar yaratan ve çok tartışılan bir kavramdır. Vergi yükü kavramı bakış açısı ve vergi yükünün kullanım ve hesaplama yöntemlerine göre farklı anlamlar taşıyan, farklı algılanan bir kavram olduğu için, genel bir tanımlamanın yapılması oldukça zordur. Vergi yükünün ekonomideki

⁴² Kadir BOY, “Kayıt Dışı Ekonomi ve Gelir İdaresinin Yeniden Yapılanma Gerekliliği”, *Vergi Dünyası*, Mart 2002, Sayı 247, s. 21.

⁴³ Turgay CANDAN; “Yargı Kararları Işığında Vergi Kayıp ve Kaçağının Değerlendirilmesi”, 19. Maliye Sempozyumu, Türkiye’de Vergi Kayıp ve Kaçakları, Önlenmesi Yolları, Antalya, 10-14 Mayıs 2004, s. 255.

tüm aktörler üzerinde yaratacağı etkinin niteliksel ve niceliksel etkisinin büyüklüğü genel bir tanıma ulaşmayı daha da zorlaştırmaktadır.

En genel anlatımıyla vergi yükü, mükellef tarafından ödenen vergi ile mükellefin vergi ödeme gücünün bir fonksiyonudur. Vergi yükü formülü;

$$\text{VergiYükü} = \frac{\text{ÖdenenVergi}}{\text{VergiÖdemeGücü}} \text{ şeklinde yazılabilir,}$$

Buna göre vergi yükü ödenen vergi ile doğru orantılı, mükellefin vergi ödeme gücüne göre de ters orantılı olarak değişmektedir. Bu tanımlamada kamu giderlerinin net etkileri ve benzer faktörlerin etkileri düşünülmez. Vergi ödeme iktidarı gelirin kaynağı olduğu ölçüde vasıtalı bir şekilde servetin ve ferdi vergi ödeyici bakımından vergi ödeyicinin şahsi ve ailevi durumunun bir fonksiyonudur⁴⁴. Vergi yükünü bu şekilde tanımladıktan sonra, farklı ekonomik kavramlarla, farklı sektörlerle, farklı mükelleflerle, farklı bölgelerle vergi yükünü birleştirerek tanımlamalar yapmak mümkündür. Örneği bireysel vergi yükü, kişi başına düşen vergi miktarı ile, kişi başına düşen GSMH'nin oranlanması ile elde edilir. Daha makro açıdan toplam vergi yükünün bulunması ise vergi ve vergi benzeri tüm gelirlerin GSMH'ya oranlanması ile ortaya çıkacaktır.

Vergi yükü kavramı, vergi politikasının temel taşlarından birini oluşturmaktadır. Çünkü bu kavram ekonomideki tüm aktörlerin yatırım, tasarruf, istihdam vb. tüm kararlarını etkileyen ve buna bağlı olarak bu kararlara birinci dereceden yön veren bir kavramdır. Vergi idaresi, belirlenen ekonomik amaçlara ulaşabilmek için vergi gelirlerini arttırmaya çalışırken, bunun yanında bu vergi nedeniyle vergi yükleri artan veya azalan sektörleri karşılaştırmakta ve gerekirse oluşturduğu vergi politikalarında düzeltmeye gidebilmektedir. Kamu idaresinin ya da daha geniş anlamda hükümetin vergi politikalarındaki bu düzeltmeleri yapmalarına neden olan en büyük etken, vergi yükümlüsü olmakla vergi yükünü üstlenenlerin, artan vergi yükleri nedeniyle çeşitli şekillerde tepkilerini ortaya koymalarıdır.

Vergi yükü, artık günümüzde hükümetler tarafında bir politika olarak kullanılmaktadır. Çünkü vergi yükü ile yalnızca ekonomik değil, sosyal amaçlara da ulaşmak mümkündür. Bugün itibariye vergi yükü, hükümetlerin vergi politikası aracı

⁴⁴ H.Üren ARSAN, *Vergi Yükü Üzerine Bir İnceleme*, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayın No:264, Ankara 2. Baskı, 1975, s. 9.

olarak kullandıkları en önemli araçlardan biri haline gelmiştir. Çeşitli ekonomik ve sosyal nedenlerle tüketiminin azaltılmasını istediği mallar üzerine vergi koyarak, o malı tüketenlerin vergi yükünü arttırma yoluna gidebilecektir.

1.2.2 Objektif Vergi Yükü

Objektif vergi yükü aslında vergi yükü kavramının ilk akla gelen anlamı ile özdeş bir kavramdır. Objektif vergi yükü, ödenecek verginin mükellefler arasında gelir düzeylerine paylaştırılmasını ifade etmektedir. Daha öncede belirtildiği gibi bu vergi yükünün hesaplaması;

$$\text{VergiYükü} = \frac{\text{ÖdenenVergi}}{\text{VergiÖdemeGücü}} \quad \text{şeklinde yapılmaktadır.}$$

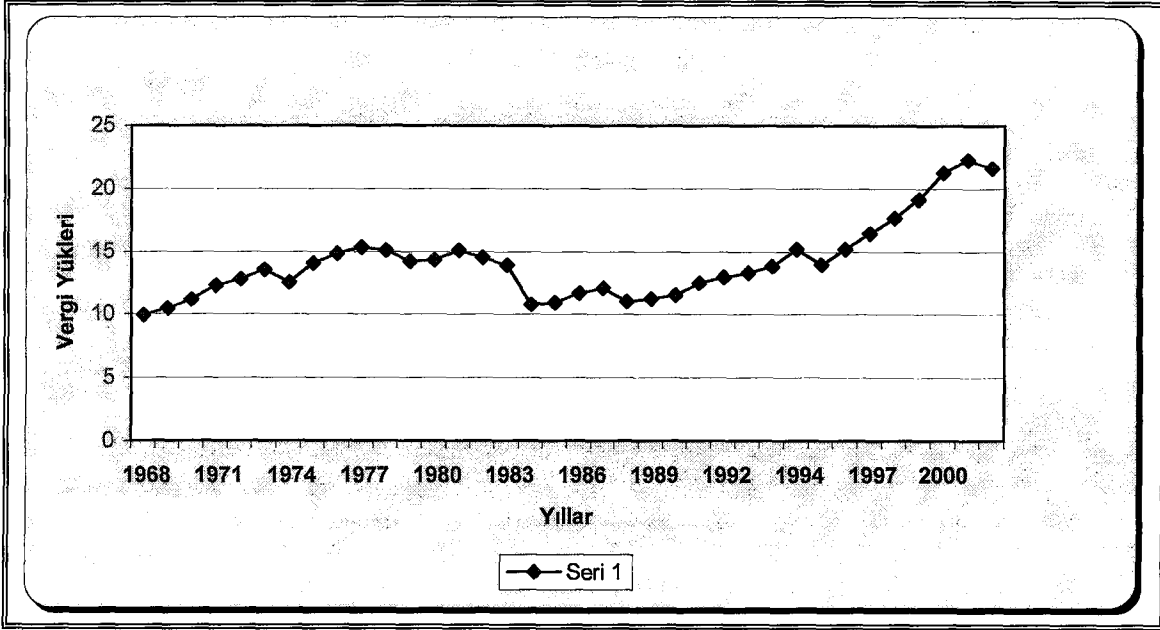
Toplam vergi yükünü ifade eden bu eşitliği, kişi başına hesapladığımızda, mükellef başına düşen objektif vergi yükünü bulmuş oluruz. Vergi yükü hesaplamalarında da çoğunlukla bu yöntem kullanılır. elbetteki vergi yükü sadece gelirin ve ödenen verginin bir fonksiyonu değildir. Bunun yanında çeşitli faktörlerde vergi yükünü ve dağılımını değiştirebilmektedir.

Türkiye’de vergi yükünü etkileyen faktörleri şu şekilde sıralamak mümkündür⁴⁵.

- Verginin matrahı, oranı, tarife yapısı ile bu vergilere kanunlarda tanınan muafiyet,istisna ve indirimler
- Vergi tazyiki, vergi kaçakçılığı, vergiden kaçınma ve verginin yansıtılması;
- Kayıt düzeninin yetersizliği
- Dolaylı-dolaysız vergilemenin dağılımı
- Götürü vergileme
- Kayıt düzeninin yetersizliği
- Makroekonomik karar ve tercihler

Vergi yükü hesaplamaları bu faktörlerden hangilerinin kullanıldığı veya hangi ağırlıkta kullanıldığına bağlı olarak değişebilecektir. Hesaplamayı yapanın iktisadi bakış açısına, vergi yükü hesaplanacak olan ekonominin vergi sistemine ve GSMH değişmelerine bağlı olarak vergi yükü farklılık gösterecektir.

⁴⁵ Murat ÇETİN, İhsan GÜNAYDIN, “Enflasyon- Vergi Yükü İlişkisinin Türkiye Açısından İncelenmesi”, *Vergi Sorunları*, 1998, Sayı:113, s. 133(133-143).

Kaynak: Gelirler genel Müdürlüğü, www.gelirler.gov.tr, Kişisel Vergi Yükleri Grafiği

Şekil 1-1: 1968-2003 Arası Vergi Yüğü Hesaplama Sonuçları

Şekil 1-1'de 1968 yılı ile 2003 yılları arasında ülkedeki vergi yükünün grafiksel dağılımı gösterilmektedir. Açıkça görüldüğü üzere vergi yükleri 1968 yılında başladığı düzeyi % 100'den fazla arttırmıştır.

Vergi yükünün bu şekilde bir artış göstermesi, mükellefe vergi kaçırması veya başka vergi gelirlerini azaltıcı illegal yollara başvurusu için bir mazeret oluşturmaktadır. Bunun sonucu olarak da artan vergi yükü ile birlikte kayıt dışı ekonomi ve vergi kaçakçılığı da artmaktadır.

1.2.3 Sübjektif Vergi Yüğü

Sübjektif vergi yükü, bireyin gelirine, özel durumlarına, zevk ve tercihlerine göre değişen, bireyler tarafında hissedilen iktisadi ve psikolojik baskıdır. Sübjektif vergi yükü yükümlünün ödediği vergi dolayısıyla gelirinde ve sahip olduğu iktisadi değerlerdeki azalmanın neden olduğu fedakarlık ya da refah kaybının, yükü taşıyan tarafında hissedilme derecesine bağlıdır.

Vergi yükünün ağırlığı, özellikle kayıt dışı ekonomi üzerinde olumsuz etkiler yaratmaktadır. Türkiye'de ve dünyada yapılan çalışmaların bir çoğu, vergi yükü ile kayıt dışı ekonomi arasında pozitif bir ilişki olduğunu bulmuştur. Ancak özellikle az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin ekonomik yapıları nedeniyle kayıt dışı ekonomi tam olarak hesaplanmamakta ve buna bağlı olarak da kayıt dışını etkileyen faktörler,

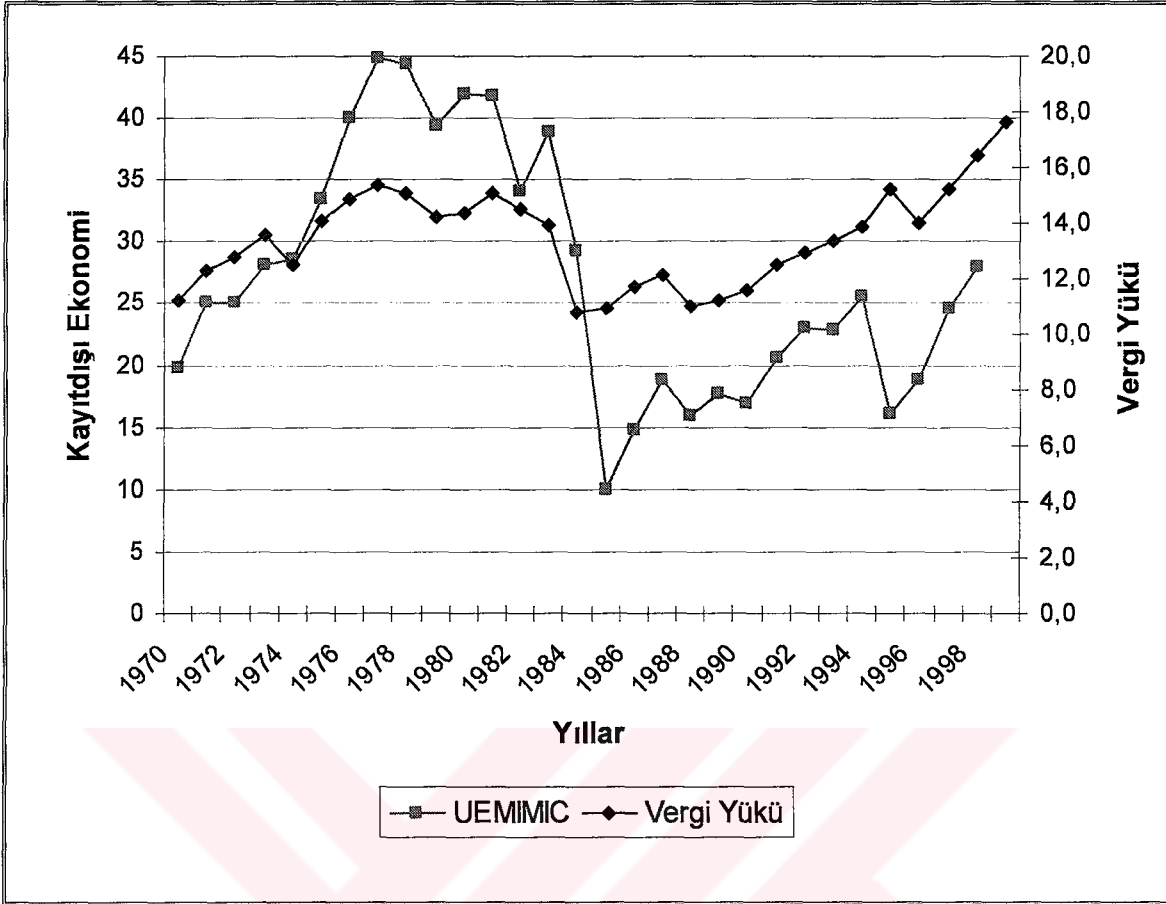
kesin sonuçlar halinde sunulamamaktadır. Bu belirsizliği ortadan kaldırmak için farklı kayıt dışı hesaplama yöntemleri kullanılmaktadır. Bunlardan biri de MIMIC (çoklu neden) model yaklaşımıdır.

Daha çok psikoloji ve sosyoloji gibi sosyal alanlarda kullanılan MIMIC (çoklu gösterge-çoklu neden) model yaklaşımı ekonomi de özellikle KDE'yi tahminde kullanılmaktadır. MIMIC model yaklaşımının en önemli özelliği, yukarıda özetlenen metotların aksine KDE'nin para, işgücü ve üretim piyasalarında bıraktığı izlerden sadece birinden değil, hepsinden ve eş anlı olarak faydalanmasıdır. Bu göstergeleri, kayıt dışılığa neden oldukları teorik olarak ileri sürülen vergi yükü, devletin dayattığı diğer yükler (düzenlemeler, bürokrasi ve kamu sektörü istihdam düzeyi vs), enflasyon, işsizlik ve vergi etiği gibi değişkenlerle bir istatistiksel çerçeve içinde ve birlikte (bir model yaklaşımı içerisinde) ele almaktadır. MIMIC modeli, sonuçlarının istatistiksel testlere tabi tutulmasına izin vermesiyle de diğer metotlardan ayrılmaktadır. Ancak, özellikle vergi etiği ve bürokratik yapılanma ya da kurumsal kalite gibi değişkenlere dair veri eksikliği, bu model yaklaşımını tartışma yaratmayacak kalitede verilerle her ekonomi için kullanılabilir olmaktan uzaklaştırmaktadır⁴⁶. Bu modelin, özellikle vergi sistemi açısından önemi, hesaplama modelinin içine sosyal ve psikolojik verileri de koyarak, bir çok nedene bağlı bir kayıt dışı ekonomi hesaplamasının yapılabilmesini mümkün kılmasıdır.

Fatih Savaşan 2003 yılında Türkiye için kayıt dışı ekonomi hesaplamasını MIMIC model yaklaşımına göre yapmış ve bu sonuçlarla vergi yüklerini birleştirerek, vergi yükü ile kayıt dışı ekonomi arasındaki ilişkiyi grafiksel olarak açıklamaya çalışmıştır.

Şekil 1-2'deki grafik göstermektedir ki, vergi yükü ile kayıt dışı ekonomi arasında pozitif bir ilişki vardır. Grafik içinde yer alan yıllar itibariyle, vergi yükü grafiği ile kayıt dışı ekonomi birbirine paralellik göstermektedir.

⁴⁶ Fatih SAVAŞAN, "Türkiye'de Kayıtdışı Ekonomi ve Vergi Kaybı Tahminleri", 19. Maliye Sempozyumu, Türkiye'de Vergi Kayıp ve Kaçakları, Önlenmesi Yolları, Antalya, 10-14 Mayıs 2004, s. 55.

Kaynak: Fatih SAVAŞAN, s. 62

Şekil 1-2: Türkiye'de Kayıtdışı Ekonomi (MIMIC) ve Vergi Yüğü (1970-1998)

Sübjektif vergi yükünün belirleyicilerinden biri de siyasal karar alma mekanizmasıdır. Kimden ne kadar vergi alınacağı, hangi sektörden veya hangi coğrafi birimden alınacağı, borçlanmanın gelecek kuşakların vergilendirilmesi olduğu varsayımı altında şimdiki kuşakların mı yoksa gelecek kuşakların mı daha ağır vergilendirileceği siyasal karar alma mekanizması tarafından oluşturulan son derece önemli kararlardır. Çeşitli politik tercihler arasında tercihini belirtecek olan seçmenler, politikacıların vergi yükünün dağılımı konusundaki beyanlarını iyi bir şekilde analiz ederek kendi kişisel refahında en az azalmaya neden olacak politikacıları desteklerler. Bu açıdan bakıldığında kişinin hissettiği psikolojik vergi yükünün en temel belirleyicisi olduğu ortaya çıkmaktadır. Çünkü mükellefler kamu hizmetlerinden yararlanmalarına rağmen, bu kamu hizmetlerinin finansmanına yaptıkları katılımın minimize edilmesini isterler. Literatürde bedavacılık sorunu olarak ele alınan bu konu, vergi yükünün dağılımı üzerinde önemli etkilere sahiptir.

Uygulanan politikalara karar veren siyasal karar alma mekanizmasına ne karar alma yetkisinin verildiği demokratik süreç içinde nede sonraki uygulama süreci içerisinde politikalara dahil olmayan mükelleflerin vergi yükünü daha yüksek hissettikleri öngörülebilir.

1.3 VERGİ PSİKOLOJİSİ

Devlet, sunmuş olduğu kamu hizmetleri için gerekli olan gelir ihtiyacının çok önemli bir bölümünü vergilerle karşılamaktadır. Vergilerin kamu gelirleri arasındaki bu niceliksel büyüklüğü yanında, verginin sahip olduğu karşılıksız olma ve zorunlu olma nitelikleri, vergileri diğer kamu giderleri içinde farklı ve daha önemli bir konuma getirmektedir. Vergilerin devlet açısından niceliksel ve niteliksel olarak böyle bir fonksiyon üstlenmesi, kişilerin gelirleri üzerindeki somut vergi yükü yanında, kişilerin üzerlerinde hissettikleri vergi baskısını da arttırmıştır. Kişinin gelir seviyesi, eğitim durumu, meslek seçimi, devlete ve kamu hizmetlerine bakış açısına göre değişebilecek olan psikolojik vergi baskısı, mükellefin toplumun bir ferdi olması dolayısıyla göstereceği tepkilerin yönü ve büyüklüğü açısından oldukça önemlidir.

Vergi teorisinin bize söylediği şey, her şeyden önce gerek vergi sisteminin etkinliği, gerekse verginin yansımaları verginin davranışsal etkilerine bağlıdır.

1.3.1 Vergi Psikolojisi Kavramı

Vergi devletin temel ekonomik gelir kaynaklarından birini oluşturmaktadır. Tarihin seyri içinde tanımı ve anlamı değişmekle birlikte, devletin gelir kaynakları için oluşturduğu önemi hiçbir zaman kaybetmemiştir. Vergi psikolojisi ile asıl anlatılmak istenen mükellef psikolojisidir. Bilindiği üzere vergi olayı, vergi alacaklısı konumundaki devlet ile vergi borçlusu konumundaki mükellef arasındaki ilişkiden ortaya çıkmaktadır. Bu olay içinde pasif durumda olan genelde mükelleftir. Mükellef vergi alacaklısının koyduğu amaçlar ve bu amaçlara uygun olarak koyduğu kanunlara bakarak tepkisini oluşturacaktır. Bu durumda vergi alacaklısı devlet adına bu yetkiyi kullanan vergi idaresi, bir yandan kamu otoritesinin vergi ile ulaşmak istediği amaçlara ve koyduğu hedeflere ulaşmak isterken, diğer yandan, bu beklenen amaçların gerçekleşebilmesini kısmen veya tamamen engelleyebilecek olan mükellef davranışlarını göz önünde tutmak zorundadır.

Mükellefin vergi konusunda kendisine en yakın konumdaki uygulamacı olan vergi dairesine karşı tutum ve davranışlarına yön veren faktörler “sebe-sonuç” ilişkisi içinde birbiri içine girmiş bir yapıya sahiptir. Bu sebe-sonuç ilişkisi içinde vergi ile toplumsal yapı arasında devamlı ve karşılıklı bir ilişki ortaya çıkmaktadır. Toplumsal yapıyı oluşturan mükellefler ile verginin uygulayıcı konumunda ki vergi idaresi arasındaki bu ilişki, çoğu gelişmekte olan ülke için geçerlidir. Bunun temel nedeni ise, mükellefin vergi idaresinin zayıf noktalarını bilmesi, buna karşın vergi idaresinin mükellefin zaaflarını bilmemesi ve mükellefin nasıl davranacağı konusunda herhangi bir ön bilgiye sahip olmamasıdır. Kaldı ki vergi idaresi mükellefin davranışı hakkında bir bilgiye sahip olma konusunda istekli de davranmamaktadır.

Mükellef ile vergi idaresini elinde bulunduran kamu otoritesi arasındaki bu ilişki, sadece ekonomik ilişkilerin birbiri içine girdiği bu dönemde değil, tarihin her devresinde tartışılmış ve kamu otoriteleri tarafından verginin salınması ve konulması sırasında göz önünde bulundurulmuş bir ilişkidir. Kutsal Kitap İncil, M.Ö. 1030 yılında yıllardır merkezi bir hükümetleri olmadan yaşayan İsrail Kabilelerindeki insanların Peygamber’e “*Tüm uluslar gibi, bizi yönetmek, düzenimizi sağlamak için kralımız ol*” dediklerini yazar. Peygamber, monarşi yönetimi altında nasıl bir hayat yaşanacağını anlatarak, İsrail’de yaşayanların cesaretlerini kırmaya çalışır⁴⁷.

“Bu, sizin üzerinizde hükümdarlık sürecek bir kralın yönetimi olacak. Kral, arabaları ve süvarileri için sizin erkek çocuklarınızı alacak ve onlar sizin arabalarınızdan daha öncelikli ve hızlı olacaklar. Onlar güzel kokular, yemekler ve pastalar yapması için kızlarınızı elinizden alacaklar. Onlar sizin tarlalarınızı, üzüm bağlarınızı, zeytin bahçelerinizi en iyisi olsa bile alacak ve onları hizmetinde çalışanlara verecekler. Onlar sizin sürülerinizin onda birini alacaklar ve siz onların hizmetçisi olacaksınız. İşte siz o gün, kendi içinizden seçmiş olduğunuz kral yüzünden ağlayacaksınız”.

Bu sözler, monarşi yönetiminin getireceği olumsuzluklara değiniyor gibi gözükse de, aslında anlatılan monarşi ile veya herhangi bir yönetim biçimi ile birlikte gelecek olan vergidir. Verginin o dönemlerde daha çok bedeni hizmet olarak ödendiğini kabul edersek, insanları asıl huzursuz edecek ve hatta ağlatacak olanın vergi olduğu

⁴⁷ Harvey S. Rosen, **Public Finance**, Sixth Edition, McGraw-Hill Higher Education, New York 2002, s.124

açıkça görülebilmektedir. Eğer devlet varsa bununla birlikte gelecek olan en önemli şey vergidir. Ancak vergiler taşıdıkları önemle bağlantılı olarak, etkileri de oldukça büyüktür. Bazen vergiler biz ülkenin kalkınmasındaki temel etkenlerin başında gelirken, bazen bunun yanlış ve hudutsuz kullanılması ile huzursuzluğun ve bir çöküşün sebeplerinden olabilirler.

Mükelleflerin vergiye tepki göstermesindeki en önemli neden vergileme karşısında sergiledikleri tutumdur. Sergilenen tutumun ise vergi oranlarındaki artış ile yakından bağlantısı vardır. Bu kapsamda vergi oranları ağırlaştıkça vergiye karşı gösterilen davranış şekilleri de olumsuz yönde gelişmektedir. Ancak, vergiye karşı tepkileri belirleyen tek neden ağır vergiler değildir. Bunun yanı sıra, temsilsiz vergileme ve adaletsiz vergileme de vergiye karşı tepkilerin oluşmasında etkili olabilmektedir.⁴⁸

Bugün, vergi araştırmaları ve vergi kurumları vergi kaçakçılığı ile ilgili çevresel faktörleri, vergi uyumsuzluğunun temel inceleme konularından biri haline getirmiştir. Bunun nedeni bu tür verilerin kolayca ulaşılabilir ve sayıya dökülebiliyor olması olabilir. Çünkü gelir vergisi beyannamelerinde, mükellefin yaşı, cinsiyeti, gelir kaynağı ve mesleki faaliyeti gibi bilgiler mevcuttur. Araştırmacılar ve vergi kanunlarını uygulayan kurumlar, bu verileri sayısal bir düzen içine sokarak kullanabilirler.

1.3.2 Kamu-Özel Sektör Fiyatlandırma Mekanizmaları Benzerliği Açısından Vergi Psikolojisinin Önemi

Özel sektördeki fiyatlandırma mekanizması, esasen insanlığın ellerindeki malları mübadele sürecine sokarak, birbirleriyle alışverişe başladığı andan itibaren etkisini göstermiş ve bu anlamda iktisat biliminin ortaya çıktığı ilk andan itibaren tartışılmaya başlanmıştır. Bu nedendir ki piyasa fiyat teorileri oldukça gelişmiştir.

Kamu sektörü açısından ise verginin bir fiyat olarak algılanması noktasına çok daha sonraki dönemlerde ulaşılmıştır. Daha önce de belirtildiği üzere verginin başlangıçta sadece hükümdarların gelirlerini karşılamak için toplanıyor olması, bunun yanında bireyleri vergi ödemeye iten duyguların temelinde dini ve sosyolojik nedenlerin yatıyor olması, kamu sektörü için fiyat mekanizmalarının geliştirilmesi sürecini geciktirmiştir. Zamanla verginin içerik ve algılama açısından farklılık göstermesi, verginin devletin yaptığı kamu hizmetlerinin bir karşılığı olarak görülmesi sürecini

⁴⁸ AKTAN, DİLEYİCİ, SARAÇ, s.123.

başlatmış ve özel sektördeki piyasa fiyatının yerini kamu piyasasında vergiler almıştır. Bu bağlamda artık vergiler kamu hizmetlerinin bedeli olmakla birlikte piyasadaki fiyatın yerini almıştır.

Tibeout ve Hirschman, mali özerklik literatürü ile ilgili olarak çalışırken, kamu ve özel sektör arasında önemli bir benzerlik olduğu kanısını taşımaktadırlar. Bunlara göre piyasa sahnesindeki üretici ve tüketicilerin seçme problemi, hükümet sahnesinde seçmenler ve politikacıların problemlerinden çok farklı değildir. Sonuç olarak her iki sahne arasındaki davranışsal benzerlikler tahmin edilebilir⁴⁹. Piyasa sahnesinde üretici ve tüketiciler birbirleriyle etkileşim içinde faydalarını maksimize etmeye çalışırlar. Aynı şekilde kamu sektöründeki aktörlerde faydalarını maksimize etmek için, birbirlerinin davranışlarını çeşitli şekillerde etkilemeye çalışırlar.

Üreticiler tüketicilerde oluşacak referans fiyatları belirlerken, malın kalitesi, kullanım kolaylığı, hedef kitlesi gibi değişkenlerin yanında, fiyatlamının psikolojik boyutunu da göz önünde tutmaktadır. Üreticiler psikolojik fiyatlama süreci ile, tüketicilerin tercihlerini etkilemeye çalışarak, malın fiyatı dolayısıyla sağlayacağı faydayı en üst düzeye çekmeye çalışacaktır.

Kamu sektöründeki vergileri, piyasadaki fiyatların bir kopyası olması dolayısıyla, vergi oranlarının eşitsiz dağılımına neden olan psikoloji vergilemenin ortaya çıkması beklenebilir⁵⁰. Özel sektörde olduğu gibi kamu sektöründe de üretilen malların bir talebi vardır ve bu talebin psikolojik boyutu göz önünde tutularak vergi politikaları oluşturulmalıdır.

1.3.3 Vergi-Demokrasi ilişkisi

Demokrasi kavramının sosyal ve ekonomik hayata uygulanma süreçlerinden birisi, egemenlik hakkının halkta olması nedeniyle, halk adına verilecek olan kararların alınma aşamalarında halkın karar sürecine dahil edilmesi ve görüşlerinin dikkate alınmasıdır. Bu bağlamda önceleri vergi koyma yetkisinin kralda olduğu toplum düzeninden, vergi koyma ve toplama yetkisinin halka ve halk meclisine ait olduğu bir siyasi ve ekonomik düzene geçilmesi ile birlikte vergi-demokrasi ilişkisi daha belirgin bir şekilde ortaya çıkmıştır.

⁴⁹ John ASWORTH, Bruno HEYNDELS, Carine SMOLDERS, "Psychological Taxing in Flemish Municipalities", *Journal of Economic Psychology*, 2003, Sayı 24, s. 742 (741-762).

⁵⁰ ASWORTH, HEYNDELS, SMOLDERS, s. 742.

Devletler, toplum vicdanını hakkında ve demokrasinin nasıl geliştirileceği konusunda ve küresel teknolojik gelişmelerin sosyal yaşama nasıl adapte edileceği konusundaki akla karar verecek olan demokrasinin muhafızlarıdır. Vergilerin karşılığı olarak, devletler sadece mal ve hizmet sağlamamalı, bunun yanında demokrasi ilkelerinin ve uygulamalarının koruyucusu olmalı ve ona saygı göstermelidir. Devletin böylesine bir çıktıyı ulaştırma kapasitesi, vergi bütünlüğü ile sağlanabilir. Eğer mükellefler vergi uyumunu teklif ederse, devletin bir parçası olarak vergi idaresinin bunun karşılığını mükelleflere sunmak zorundadır⁵¹.

Devletin Anayasa'da belirtildiği üzere, vergileme ile ilgili temel amacı, üstlenmiş olduğu kamu hizmetlerinin finansmanının sağlanmasıdır. Ancak bugün gelinen noktada verginin yalnızca bu amaca hizmet ettiği düşüncesi oldukça yetersizdir. Bugün vergi sözü edilen mali amaç dışında, vergi yüklerinin eşit dağılımı gibi çeşitli sosyal amaçlar ve bunun yanında devlete verilen sınırlar içinde ekonomiyi düzenleme amacı gibi ekonomik amaçları da vardır. Bu üç amacın nisbi ağırlıklarının birbirinden farklı olmasına rağmen, tüm ülkelerde bu amaçların hepsinin birden gerçekleştirilmesine çalışılmaktadır.

Ekonomik faaliyetlerin çok büyük bir kısmını kayıt altına alan, gelir ve servet vergilerinde artan oranlılık ilkesini uygulayan gelişmiş ülkeler vergilendirmenin mali ve ekonomik amaçları yanında, sosyal amacını da başarıyla gerçekleştirmişlerdir. Milli ekonomi içerisinde yer alan kamu kesiminin en büyük gelir kaynağını oluşturan vergi gelirlerinin temel amaçlarından sapmadan milli gelirdeki artışlara paralel olarak arttırılması bir zorunluluktur. Bununla birlikte, popülist politikaların ve kısa dönemli çıkarların söz konusu olması durumunda vergi politikaları uygulamalarında başarıya ulaşılması mümkün değildir. Özellikle demokratikleşme sürecini tamamlamamış ve siyasi istikrarın sağlanamadığı az gelişmiş ülkelerin çok büyük kısmında vergileme ve vergi yönetimlerinin gelişmişliklerinden söz etmek mümkün değildir⁵². Bu bağlamda vergi politikalarının vergileme yöntemlerinin gelişmişlik seviyesini belirleyen en büyük etmenlerden birinin demokratikleşme süreci olduğu söylenebilir. Demokratikleşme sürecinin vergi politikalarının geliştirilmesi aşamasındaki temel katkısı, mükelleflerin vergiye uyumunu kolaylaştırması yönündedir.

⁵¹ Valerie BRAITHWAITE, *Taxing Democracy*, Ashgate, London, 2003, s. 271.

Vergi ve demokrasi, tarihsel süreç içerisinde birbirini etkileyen ve sürükleyen kavramlar iken, bugün birbirlerinin sonuçlarını ve etkisel büyüklüklerini belirleyen olgular haline gelmişlerdir. Bugün vergileme yetkisini kullanacak olan siyasal karar alma mekanizmaları, demokrasinin temel taşlarından olan seçim ile belirlenmektedir. Siyasal karar alma mekanizmasının seçiminde en etkili olan etkenlerden biri de demokrasi kültürünün yerleşme ve benimsenme düzeyidir. Demokrasi kültürü, siyasal karar alma mekanizmasını belirlemekle, aynı zamanda çoğu ülkede yetkisini söz konusu ülkenin anayasasından alan ve vergileme yetkisini tek başına elinde bulunduran, vergi yükünün dağılımı ve büyüklüğü üzerinde en büyük yetkiye sahip olan, ortaya koyduğu vergi politikaları ile mükelleflerin tutum ve davranışlarını belirleyecek olan kurumu da belirlemiş olmaktadır. Vergi demokrasi ilişkisi yalnızca seçim süreci ile sınırlı kalmamakta, bunun yanında elindeki anayasal yetkiyi kullanan siyasal karar alma mekanizmasının yönlendirilmesi, denetlenmesi ve demokratik sınırlar içerisinde uyarılması ile devam etmektedir. Mükelleflerin çeşitli şekillerde siyasal karar alma mekanizmasını etkileyebilmesinin etkileyen temel etken demokrasi kültürünün ve buna bağlı olarak şekillenen devlet-vatandaş ilişkisinin düzeyi ve yönüdür.

Vergi-demokrasi ilişkisi içerisinde bazen demokrasi vergi politikalarını etkiliyorken, bazen de vergi politikaları demokrasi aracılığıyla tüm siyasi yapıyı etkileyebilmektedir. Buna en iyi örnek 22 Aralık 1990'da Margaret Thatcher'ın başbakanlıktan beklenmedik bir biçimde istifa etmesidir⁵³. O yıllarda artan ekonomik ihtiyaçlar nedeniyle, yapılan vergi reformu içinde yerel yönetimlerdeki konut vergisinin kaldırılarak yerine baş vergisinin konulması ile başlayan süreç, muhalefet partilerinin ve eski konut vergisinden daha fazla olması nedeniyle yerel halkın tepkisi ile birlikte başbakanın istifasıyla sonuçlanmıştır. Thatcher, istifasındaki bir çok etkenin yanında en büyük nedenlerden biri olarak gösterdiği baş vergisi hakkında şu şekilde konuşmuştur:

“Vergi (baş vergisi) parti içinde ve radikal sola mensup olanlar (protesto gösterileri yapan kesimler) içinde bana muhalefet edenler için bir birleşme noktası oldu. Eğer ben başka problemlerle uğraşmak zorunda kalmasaydım,

⁵² Esra SİVEREKLİ DEMİRCAN, “Türkiye’de Vergi Politikalarının Siyasi Analizi: Siyasi Değişimin Vergi Kayıp Ve Kaçaklarına Etkisi Üzerine Bir İnceleme”, 19. Maliye Sempozyumu, Türkiye’de Vergi Kayıp ve Kaçakları, Önlenmesi Yolları, Antalya, 10-14 Mayıs 2004, s. 536

⁵³ Muhammet KÖSECİK, “Baş Vergisinin Başbakan Thatcher’ın İstifasındaki Rolü”, Afyon Kocatepe Üniversitesi İ.İ.B.F Dergisi, Cilt:2, Sayı.1 Temmuz 2000, s. 202 (201-217)

her şeyden önemlisi eğer kabine ve parti sınırlarına hakim olabilseydi, ben bütün zorlukların üstesinden gelebilirim”⁵⁴

Bu örnek göstermektedir ki, eğer ülkede demokratik kurallar işliyorsa, halk kendisine zorla kabul ettirilmeye çalışılan ve kendi gelir düzeyi ve refah seviyesine zarar veren bir vergi politikasının uygulanmasını engelleyebilmekte ve bu politikanın sorumlusu olarak gördüğü başbakanın siyasi hayatını sona erdirebilmektedir⁵⁵.

Demokratik süreç siyasal karar alma mekanizmasına vergileme ile ilgili yasal ve anayasal yetkileri verirken, yine aynı demokratik süreç vergileme yetkisinin sınırlarını da belirlemektedir. Politikacıların vergi davranışını sınırlayan en önemli unsur seçim ya da seçim beklentisidir ve seçimlerin de en önemli karakteri bir muhalefetin (alternatif politikalar) varlığıdır. Politikacılar oylarını maksimize etmek isterler ve vergi oranlarını bu maksimizasyon hedefine göre ayarlamak zorundadırlar. Seçmenler vergi politikalarını beğenmedikleri politikacıları seçimler aracılığıyla iktidardan uzaklaştırıp alternatif politikaları oylayabilirler. Bu yüzden politikacıların vergileme davranışını frenleyen önemli bir unsur da muhalefetin varlığı ve muhalefetin kazanması tehdidinin büyüklüğüdür. Ciddi bir muhalefetle karşılaşmayan politikacılar ekonomik ve mali değişkenleri etkilemekte daha rahat davranabileceklerdir⁵⁶.

1.3.4 Vergi Psikolojisinin Vergi Politikaları Üzerindeki Etkileri

Vergi politikası uygulayıcıları, politika oluşum süreci içerisinde çeşitli etkenleri ve değişkenleri gözlemlemektedirler. Politika uygulayıcıların göz önünde tuttuğu etkenlerin en önemlilerinden biri de mükelleflerin vergi konusunda takındıkları tutum ve davranışları etkileyen psikolojisidir. Vergi psikoloji başlığı altında incelediğimiz bu etkenlerin, sahip oldukları etki büyüklüğüne bağlı olarak, vergi psikolojisinin vergi politikaları üzerindeki etkisi de değişecektir. Vergi politikaları oluşturma sürecinde vergi psikolojisi kavramının varlığının ve etki alanının göz önünde tutulması, mükelleflerin vergiye olan bakış açıları yanında, toplumun ekonomik ve sosyal düzeni üzerinde de bir takım etkilere sahip olmaktadır.

⁵⁴ KÖSECİK, s. 214.

⁵⁵ KÖSECİK, s. 216.

⁵⁶ T. BERKSOY, İ. DEMİR, “Politik Vergi Çevrimleri: Türkiye’de Vergi Yükü Üzerinde Politik Etkileri”, 19. Maliye Sempozyumu, Türkiye’de Vergi Kayıp ve Kaçakları, Önlenmesi Yolları, Antalya, 10-14 Mayıs 2004, s. 524

1.3.4.1 Vergi uygulamalarının gücünü artırma etkisi

Devletin yürütme organı konumundaki kurumun belirlediği iktisadi amaçlara ulaşabilmesi için gerekli enstrümanların en önemlilerinden biri vergi politikasıdır. Politika uygulayıcıları, hedefledikleri amaçlara ulaşabilme yolunda en fazla katkıyı vergilerden elde edeceklerdir. Politika uygulayıcıları yürürlüğe koyacakları kanunlar ve kurallar ile vergi uygulamalarının en etkin ve verimli bir şekilde yapılabilmesini sağlamaya çalışacaktır. Politika uygulayıcıları ortaya koydukları kanunların amaçları doğrultusunda mükellefler tarafından uyulmasını sağlayacak ve aynı zamanda bu kanun ve kurallara uymayanları da cezalandıracaktır.

Politika uygulayıcıları ve mükellefler arasındaki bu ilişki, mükellefin vergiyi algılama biçimine bağlı olarak uygulanan vergi politikalarının etkinliğini artırma veya azaltma yönünde etkileyebilecektir. Mükellef psikolojisi üzerinde en az yükü oluşturan vergi politikalarının etkinlik gücünün daha fazla olacağı beklenebilir.

Politika uygulayıcılarının makro ekonomik politikalar doğrultusunda belirledikleri amaçların hedeflendiği şekilde etkin olarak yapılabilmesi için yalnızca kanunlar ve kurallar yeterli olmayacak, mükellef ile devlet adına vergi toplama yetkisine sahip olan vergi idaresi arasındaki ilişkinin de sağlam ve güvenilir temellere oturması gerekecektir.

1.3.4.2 Vergi uyumlaştırmasını kolaylaştırma etkisi

Devlet en büyük gelir kaynağı durumundaki vergiyi, amacına uygun ve yeterli bir şekilde toplayabilmek için çeşitli maliyetleri üstlenmektedir. Verginin yönetim maliyetleri olarak isimlendirebileceğimiz bu maliyetler, toplanacak verginin toplam getirisi açısından oldukça önemlidir. Kamu otoritesinin vergi toplamak için üstlendiği maliyetlerin yanında, vergiyi ödemekle yükümlü olan mükellef de, devlete ödeyeceği vergi dışında, bu vergiyi kanunlara uygun olarak hesaplayıp beyan edebilmek için birtakım maliyetlere katlanmak zorundadır. Mükellefin üstlenmiş olduğu bu uyum maliyetleri, mükellefin vergi ödemekle ilgili sahip olduğu güdünün temel katalizörlerinden birini oluşturur.

Uyum maliyetleri mükellefler veya 3. şahıslar tarafından vergi sisteminin gereklerinin yapılabilmesi için uğranılan masrafları içermektedir. Kural olarak uyum maliyetleri gelir idaresinin ve diğer vergi idarelerinin verginin toplanmasındaki

maliyetlerini içermemektedir. Bunlar yönetim maliyetleridir. Uyum maliyetleri genellikle gelir vergileri ile ilişkilendirilir fakat verginin diğer türlerinde de bu maliyetlere rastlamak mümkündür. Bununla ilgili en önemli örnek işverenlerin çalışanların maaşlarından devlete ödenmek üzere kestikleri vergilerin doğru bir şekilde hesaplanıp vergi idaresine zamanında ödenmesi için katlandığı maliyetlerdir. Uyum maliyetlerinden bir diğer ise mükellefin vergi ile ilgili işlemleri yerine getirebilmek için harcadığı zamandır⁵⁷. Mükelleflerin vergi ile ilgili yükümlülüklerini yerine getirebilmek için katlandıkları maliyetlerin büyüklüğü maddi açıdan önemli olmakla birlikte, mükellefin zaman gibi manevi kayıplarını göz önünde tuttuğu ve bu maliyetlerin katlanılabılme düzeylerini kendi açısından belirlediği kabul edilmelidir.

Vergi uyumsuzluğu veya mükellef uyumsuzluğu kavramları vergini ilk doğuşunda itibaren var olmakla birlikte, bilimsel alanda incelemeye konu olması, vergilerin bir kanun olarak yerleşmesi ile birlikte başladığı kabul edilebilir.

Amerika'da mükellef uyumsuzluğu, uygulanan federal gelir vergilerinin kanun haline geldiği 1913 yılında sonra var olmuştur. 1913'e kadar, sadece isteğe bağlı, ihtiyari olarak ödenen vergiler ve gümrük resimleri vardı. Bir istisna, iç savaş zamanlarında zorunlu gelir vergileri konmuş ve daha sonra savaşın bitmesi üzerine kaldırılmıştı. Buna rağmen, ekonomik faaliyetlerin vergilendirilmeyen kısmının yıllık 100 milyon dolarları aştığı yer altı ekonomisinin finansal ve popüler yayınlarda söylendiği 1970'li yıllara kadar mükellef uyumsuzluğu nispeten sınırlandırılmış şekilde kaldı⁵⁸.

Vergi uyumu, beyannamenin verildiği zamanda uygulanan vergi yasaları, yönetmelikler ve yarı kararlarına uygun olarak vergi yükümlülüğünün beyannamede tam olarak belirtilmesi ve beyannamenin zamanında ilgili yerlere verilmesidir. Vergi uyumsuzluğu ise, vergi uyumunda belirtilen standartlara aykırı olarak, vergi yükümlülüğünün hem düşük gösterilmesini (underreporting) hem de yüksek gösterilmesini (overreporting) içerir⁵⁹.

Bir kamu maliyesi konusu olarak vergi uyumu, adalet, etkinlik ve verginin yerleşmesi (tax incidence) gibi alanları çağırır. Örneğin, varlıklı kişiler kendi

⁵⁷ David J. PYLE, *Tax Evasion and The Black Economy*, St. Martin's Press, New York, 1989, s. 60.

⁵⁸ Kevin Eugene FLYNN, *An Empirical Investigation Into Alternative Theories Explaining Taxpayer Behavior*, A Thesis Submitted To the Faculty of Drexel University, May 2003, s. 6.

⁵⁹ Mehmet TUNÇER(a), " *Vergi Aflarının Vergi Uyumuna Etkisi*", *Uludağ Üniversitesi, İ.İ.B.F. Dergisi*, Cilt 19, Sayı: 1-2, Bahar-Yaz dönemi Nisan 2001, s. 2.

üzerlerine düşen vergilerin fakirlere göre daha yüksek bir oranını sistematik bir şekilde kaçırabilirlerse, fiili (effective) vergi sistemi yasal vergi sisteminden daha az adil olacaktır. Aynı zamanda, beyan edilmeyen gelir vergilemeden ve onun bozucu, saptırıcı (distortionary) etkilerinden büyük ölçüde kaçabilirken; vergi kaçakçılığı, belirli bir gelir gereksinimi düzeyinde beyan edilen gelir üzerine daha yüksek ve daha bozucu vergilerin konulabileceği anlamına geleceğinden, vergi uyumsuzluğu vergilemenin saptırıcı etkilerini daha da karmaşık hale getirecektir. Kendi işinde çalışanlarda olduğu gibi vergi sorumluluklarının gizlenmesi daha kolay olacağından vergi uyumsuzluğu aynı zamanda verginin yerleşmesini de etkileyecektir⁶⁰.

Prensipte iyi bir vergi sistemi şeffaf olmalı, ekonomik kararları bozucu etkiye sahip bulunmamalı, idare ve mükellefler üzerindeki maliyetleri (compliance costs) aşırı olmamalı, yani basit olmalı, çalışma isteği ve tasarruf ve yatırımlar üzerinde olumsuz etkilere yol açmamalıdır⁶¹. Uyum maliyetlerinin etkisi, iyi bir vergi sisteminin özellikleri arasında önemli bir yere sahiptir. Bunun temelinde ise uyum maliyetleri dolayısıyla mükelleflerin hissedeceği objektif vergi yükünün yanı sıra subjektif vergi yükünün de artacağı savı yatmaktadır.

Subjektif verginin büyük bir bölümünü, mükellefin vergi dolayısıyla mükellefin katlanmak zorunda olduğu maddi ve manevi maliyetler oluşturmaktadır. Mükellefin vergisini kanunlara uygun bir şekilde ödeyebilmek için katlandığı maliyetlerin azalması, mükellefin uyum maliyetlerini azaltacak ve mükellef psikolojisini olumlu yönde etkileyerek vergi gelirlerinin artırılması amacına hizmet edebilecektir. Bu bağlamda mükellef psikolojisinin olumlu etkilenebilmesi açısından uyum maliyetlerinin düzeyi oldukça önemli olmakta ve mükellefin vergiye uyumunu kolaylaştırmaktadır.

1.3.4.3 Toplumsal ilişkileri düzenleme etkisi

Toplumsal düzenin yapısı ve toplumsal düzeni oluşturan etmenlerin incelenmesi sosyoloji biliminin konusunu oluşturmaktadır. Sosyolojik analizler yaparken, toplumun mali analizlerinin de yapılması, toplumsal değişimin

⁶⁰ James ANDREONI Brian ERARD and Jonathan FEINSTEIN, "Tax Compliance", *Journal of Economic Literature*, 1998, Vol.36, No.2, s. 818.

⁶¹ Şükrü KIZILOĞLU; Mustafa DURMUŞ, "Kriz Döneminde Vergi Politikası Nasıl Olmalı", *Gazi İ.İ.B.F. Dergisi*, 2001, Güz, Cilt 3 ,Sayı:2, s.4.

anlaşılabilmesi açısından oldukça büyük önem taşımaktadır. Toplumun mali analizlerinin sosyolojiye dahil edilmesi, bir alternatiften öte bir zorunluluktur. Bütün kamu maliyesi kitaplarında gördüğümüz en temel kavramlar olan kamu giderleri ve kamu gelirleri sosyal koşullarca belirlenir. Mali sosyoloji olarak isimlendirebilecek olan bu alan, toplumların zaman içinde ve karşılıklı olarak yaşadıkları mali değişimi analiz ederek, toplumsal değişimin belirlenmesinde ve ortaya konmasında bir anahtar rol üstlenebilir.

Toplumun mali ilişkilerinin temelinde vergi yatmaktadır. Toplumun devlet ile olan en önemli ve en etkin ilişkisi vergi olayında ortaya çıkmaktadır. Verginin hem toplum ile devlet arasında oluşan ilişkilerde, hem de toplumun değişik kesimleri arasındaki ilişkilerde etkin bir rol üstlenmesi kaçınılmaz bir gerçektir. Toplum içinde yaşayan bireyleri tek noktada birleştirebilen en geniş ağ vergi ile kurulabilmektedir. Bireyler farklı sektörlerde ekonomik faaliyetini sürdürebilir, farklı gelir düzeylerinde olabilir, farklı cinsiyette ve farklı yaş grupları içinde olabilir, farklı uyruklara sahip olabilir, farklı bakış açısına ve farklı dine tabi olabilir, fakat aynı toplum içinde bütün bireyleri ortak noktada birleştiren şey, söz konusu toplum üzerinde iktidara sahip olan kurumun koyduğu vergilerdir.

İbni Haldun'a göre devletin görevleri iki başlık altında gruplanabilir: kılıç (askerlik, istihbarat hizmeti, sınır kontrolü, hukuk ve düzen) ve kalem (bütün sivil görevler). Vergi idaresi ve bütçe kalem grubundadır. Her birinin önemi buldukları gelişme aşamasına bağlı olarak değişir. İktidarın bütünleştirildiği ilk aşama kalemden çok kılıca ihtiyaç duyar. Aynı şey dayanışmanın bozulduğu ve yabancı istila tehditlerinin arttığı son aşamada da geçerlidir. Ancak iktidar ve otorite tamamıyla yerleştiğinde, ekonomik zenginliğin daha yüksek vergi geliri sağlandığı sanat ve bilimlerin teşvikine ve şehirlerin güzelleşmesine fırsat verdiği medeniyetin zirvesinde, kalem özellikle maliye bakanlığı kılıcı aşan bir önem kazanır⁶².

14. yüzyılda mali sosyolojinin gelişmesine öncülük etmesine rağmen, sonrasında gerekli ilginin gösterilmemesi sonucu mali sosyoloji kavramı, ancak 20. yüzyılda tekrar hayat bulabilmiş ve etkinliğini hissettirebilmiştir. Onun temellerini attığı tarih felsefesi objektif sosyo-ekonomik koşullara dayanmaktaydı. Bu koşullar incelenebilir, açıklanabilir ve ampirik veri toplama metotlarıyla keşfedilebilirdi. Bunlar

⁶² M. ANDIÇ; S. ANDIÇ, s.55.

arasında nende sonuç ilişkileri düzenlenebilir ve geleceğe ilişkin tahminler sağlayabilecek genel kanılara ulaşılabilirdi⁶³.

Toplumunu böylesine ortak bir noktada buluşturabilen verginin, hem farklı kesimlerdeki bireylerin karşılıklı ilişkileri, hem de topyekün toplumun ve onun farklı kesimlerinin vergi koyma ve uygulama yetkisinin sahibi olan geniş anlamda devlet ile olan ilişkileri üzerindeki etkin rolü ve gücü yadsınamaz.

Bazen vergi kavramı, ekonomik amaçlarını aşan bir biçimde, devlet yönetiminde bulunanların toplumsal yapı üzerinde oynarken, belirledikleri milli amaçların gerçekleştirilebilmesi için kullanılan bir araç konumundadır. Bu durumda vergi toplumsal düzenin sağlanması amacının dışına taşarak, toplum mühendislerinin kullandığı bir araç haline gelmekte ve belirlenen amaçlara bağlı olarak toplumsal düzenin sağlanmasına katkıda bulunmaktadır. Türk vergi sistemi açısından böyle bir uygulama Tek Parti Dönemi'nde ortaya çıkmıştır.

Tek Parti Dönemi'nde ortaya çıkan Varlık Vergisi, azınlıklara uygulanarak, belirlenen politikaların gerçekleşmesine yardımcı olmuştur⁶⁴. Vergilerin bu tür uygulamaları, vergilemenin sahip olduğu toplumsal etkilerin çok büyük boyutlarda olmasından kaynaklanmaktadır. Verginin toplumsal düzeni sağlama konusunda sahip olduğu güç, toplumsal düzeni bozma konusunda etkin olabilecektir. Bu nedenle vergi politika uygulayıcılarının bu gücün farkında olarak, toplumun sosyolojik ve psikolojik durumu hakkında gerekli bilgiye sahip olduktan sonra politikaları ortaya koyması toplumsal ilişkilerin düzenlenmesi açısından olumlu sonuçlar verecektir.

1.3.4.4 Vergi gelirlerini arttırma etkisi

Özellikle gelişmekte olan ülkelerde, kamu hizmetlerinin sunumu için kullanılan finansmanın vergilerle yeterince sağlanamıyor olması, bunun da ötesinde bu ülkelerde toplam vergi kapasitesinin gerçekleşenin çok üstünde olması ve vergi dışında devletin gelir kaynaklarının küreselleşme ve serbest piyasa ekonomisi doğrultusunda azalma eğilimi yönünde olması, söz konusu ülkelerde vergi gelirlerinin arttırılma ihtiyacını güçlendirmektedir. Devletler sahip oldukları finansmanın büyük bir bölümünü

⁶³ F. M. ANDIÇ; S. ANDIÇ, s.54.

⁶⁴ Ayhan AKTAR, *Varlık Vergisi ve 'Türkleştirme Politikaları*, 5. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul, 2001, s. 137-138.

karşıl原因 vergi gelirlerinin arttırılabilmesi için çeşitli politika araçları kullanmaktadırlar.

Vergi kayıp ve kaçaklarını önlemede en önemli yöntemlerden biri; bireyin vergi vermenin vatandaşlık görevlerinin en başında yer aldığı; ödeyeceği verginin gerçekte, kendisinin de yararlandığı kamu hizmetlerinin finansmanını sağladığı, yani kendi yararı için ödeme yaptığı konusunda bilinçlendirilmesidir. Bunun için mükelleflerin vergiye olumlu yaklaşımının sağlanması, mükellef psikolojisini olumlu yönde etkileyecek yasal düzenlemelerin yapılması, yasal düzenlemelerin gerekli ve yeterli olamadığı durumlarda ise gerek genel anlamda vergi idaresinin davranışları, gerekse mükellefin geniş bir bilgilendirme süreci ile birlikte bilinç düzeyinin yükseltilmesi, devletin vergi kayıp ve kaçakları ile olan mücadelesine olumlu katkı sağlayabilecektir.

Mükellefin vergiden kaçınma gibi yasal yollarla veya vergi kaçırma ve gibi illegal yollarla vergi gelirlerini azaltmalarına engel olmak için gerekli adımlardan biri de, mükellefin üzerinde hissettiği psikolojik vergi yükünün azaltılmasıdır. Mükellefin vergiye karşı takındığı psikolojinin temel nedenleri kamu hizmetlerinin dağılımı, mükellefin vergiyi algılama biçimi, mükellefin devlete olan bağlılığıdır. Bu faktörler göz önünde bulundurularak vergi politikalarının düzenlenmesi mükellefin vergiye uyumunu arttırmakla birlikte toplanan vergi gelirlerini de arttıracaktır.

İKİNCİ BÖLÜM

MÜKELLEFİN VERGİYE KARŞI GÖSTERDİKLERİ DAVRANIŞ BİÇİMLERİ VE BU DAVRANIŞLARI BELİRLEYEN FAKTÖRLER

Vergi, mükelleflerin kazanılan net gelirinden alınmakta ve harcanabilir gelirini daraltmaktadır. Verginin, mükelleflerin harcanabilir gelirleri üzerindeki daraltıcı etkisi, mükelleflerin vergi karşısında tepki ve davranışlar oluşturmalarına neden olmaktadır. Bunun yanı sıra toplanan vergilerin karar vericiler tarafından harcanma biçimi ve yerleri de mükelleflerin vergi konusundaki davranışları üzerinde belirleyici olmaktadır.

2.1 MÜKELLEFLERİN VERGİ KARŞISINDAKİ DAVRANIŞLARINI BELİRLEYEN FAKTÖRLER

Vergi borçlusu durumundaki mükelleflerin tutum ve davranışlarının vergi politikalarının oluşturulma sürecinde göz önünde bulundurulmasının dışında, mükellefleri bu davranış biçimine yönlendiren faktörlerin de bilinmesi, vergi politika uygulamalarının başarısı açısından oldukça önemlidir. Mükelleflerin davranışlarını belirleyen faktörleri, birey davranışlarını incelemesi nedeniyle bireyin ekonomik, sosyal ve kişisel özelliklerinin etkilerinin incelendiği bireysel faktörler, bireyin mükellef olarak içine bulunduğu ve uymak durumunda olduğu vergi sisteminin ve vergi idaresinin mükellef davranışları üzerindeki etkilerinin incelendiği çevresel faktörler, vergi olgusunun içinde bulunduğu ekonomide üretilen katma değer üzerinden alınmasının bir sonucu olarak ekonomik konjonktürün incelendiği konjoktürel faktörler ve vergi koyma ve oranları belirleme yetkisine sahip olan siyasi yapının etkilerinin incelendiği siyasal faktörler olarak dört bölüme ayırabiliriz.

2.1.1 Bireysel Faktörler ve Vergi

Mükellef davranışlarını etkileyen en temel etken, mükelleflerin ekonomik, sosyal ve kişisel nitelikleri açısından bulunduğu konumdur. Politika uygulayıcıları tarafından ortaya konan politikalara karşı tüm mükelleflerin tepkisi aynı nitelikte ve aynı büyüklükte olmayacaktır. Mükellefler toplumun bir ferdi olması nedeniyle taşıdığı nitelikler dışında, tek başına bir birey olması nedeniyle bir takım bireysel niteliklere de sahiptir. Her birey için farklı olabilecek olan bu nitelikler, bireylerin olaylar karşısında farklı tepkiler ortaya koymasına neden olacaktır.

sahiptir. Her birey için farklı olabilecek olan bu nitelikler, bireylerin olaylar karşısında farklı tepkiler ortaya koymasına neden olacaktır.

2.1.1.1 Gelir düzeylerinin mükellef davranışları üzerindeki etkisi

Mükelleflerin kayıt dışı ekonomiye yönelmesinin temel sebebi, gelirlerini artırma istekleridir. Mükellefler, faaliyetlerinin bir kısmını ya da tamamını kayıt dışında tutarak bu faaliyetlerden elde ettikleri kazançlar üzerinden vergi ödemeyerek gelirlerini arttırmış olurlar.

Mükellefin gelir düzeyi, içinde bulunduğu ekonominin yapısı ile de bağlı olarak bireysel ve toplumsal bir çok etkiye sahiptir. Ekonomi bilimi içerisinde çeşitli konularda çalışmalar yapan araştırmacılar, bağımsız değişken olarak aldıkları gelirin, bir çok bağımlı değişken üzerindeki etkisini incelemiş ve buna bağlı olarak politika önerileri oluşturmaya çalışmışlardır. Ekonomideki en önemli bağımlı değişkenlerden biri olan verginin, en basit anlamda mükelleflerin kullanılabilir gelirlerini azalttığı göz önünde tutulduğunda, vergi ödeyicisi durumundaki mükelleflerin, vergiyi ödeyecekleri gelirlerinin birbirinden farklı düzeylerinin, toplanan vergi gelirleri ve verginin mükellefi durumundaki bireyler üzerinde meydana getirdiği etkinin önemi daha iyi anlaşılacaktır.

Gelir düzeylerinin vergi kaçırma üzerinde oluşabilecek olası etkileri, o vergi sistemi içerisinde vergilendirilebilir gelirin nasıl hangi gelir teorisine göre tanımlandığına bağlı olarak da değişecektir. Verginin kaynak teorisine veya safi artış teorisine göre hesaplanmasına bağlı olarak, vergilendirilebilir gelir miktarı da değişecek ve gelir düzeyinin vergi kaçırma karşısındaki önemi daha açık ortaya çıkacaktır. Türkiye’de gelir dağılımında aşırı bir adaletsizlik söz konusudur. Gelirden düşük pay alan grupların gelirlerini artırmak amacıyla ek işlerde kayıtsız şekilde çalışmalarını kayıt dışı ekonominin büyümesine neden olmaktadır. Kayıt dışı faaliyetlerin kayıtlı faaliyetler karşısında sağladığı avantajlar kayıtlı ekonomiden kayıtsız ekonomiye doğru gidişin ortamını hazırlamaktadır

Vergi ve vergi kaçırma psikolojisi ile ilgili olarak yapılan bir çok anket çalışmasında gelir seviyesinin mükelleflerin vergiye uyumunu sağlama ve özellikle vergi kaçağı üzerindeki etkisi araştırılmıştır. Ancak yapılan ekonometrik analizlerdeki en büyük sorun, artan oranlı vergileme dolayısıyla vergi oranları ve gelir arasında ortaya çıkan yüksek korelasyonun, bu iki değişken arasındaki bireysel etkilerin ayrımını güçleştirmesidir. Ayrıca gelir ile verginin diğer değişkenleri arasında da başka yüksek

korelasyonların varlığı, gelir düzeyinin vergi değişkeni üzerindeki etkisinin hesaplanmasını güçleştirmektedir⁶⁵.

Gelir düzeylerindeki farklılıkların vergi kaçırma üzerinde olumsuz bir etki yaratabilmesi için gerekli faktörlerden biri de, vergi tarifelerinin yapısıdır. Artan oranlı vergi tarifesi uygulayan vergi sistemlerinde, daha yüksek gelir düzeyine sahip olanların daha büyük oranda vergilendirilmesi gerektiğinden dolayı, gelir düzeyi farklılıklarının önemi daha fazla artmakta ve bu farkın eritilebilmesi için yasal ve yasal olmayan yöntemlerin kullanılması gerekmektedir. Düz oranlı vergi sisteminde ise gelir düzeyi farklılıkları, aynı oranda vergilendirme nedeniyle çok fazla önem taşımamaktadır.

2.1.1.2 Vergi oranlarının mükellef davranışları üzerindeki etkisi

Özellikle ülkemizde yaşanan son ekonomik krizlerden sonra piyasanın tekrar canlanması konusunda alınacak tedbirlerle ilgili tartışmaların odağında olan konulardan biri de vergi oranlarının yüksekliğidir. Vergilemede oranların nasıl olması gerektiği, gerek vergi tarifesinin yapısı, gerekse sosyo-ekonomik açılarından sahip olduğu etkiler, günümüze kadar gelen tartışmaların başında gelmektedir.

Vergi oranlarının yüksekliği, birçok mükellef tarafından kayıt dışılığın nedeni olarak gösterilmektedir. Mükelleflerce vergi oranlarının yüksekliği, gelirlerinin büyük ölçüde elden çıkmasına, sermayenin azalmasına neden olarak gösterilmekte, bunun ise ticari faaliyetin büyütülmesini engellediği iddia edilmektedir. Dolayısıyla daha az vergi ödemenin, kayıt dışına çıkmanın yolları aranmaktadır⁶⁶. Mükellefler bu arayış içinde bazen çok cesur davranmaktadır. Bu cesaretin en temel nedeni ise vergi oranlarının yüksekliği iddiasıdır. Çoğu kez mükellefler kolektif tepki veya genelde kullandıkları lobicilik faaliyetleri yardımıyla vergi oranlarının düşürülmesinin sağlanması yönünde çaba göstermek yerine, vergi kaçırmanın yollarını aramayı daha kolay bir yol olarak görmektedir. Belki de bunun en temel nedeni mükelleflerin elinde, vergi kaçırmayı en azından rasyonel ve haklı gösterebilecek bir nedenin bulunmasıdır.

Uygulamada vergi tarifelerini oluşturan temel etkenler, politik ve mali tercihtir. Enflasyonun, özellikle düşük gelir gruplarını en çok etkilediği göz önüne

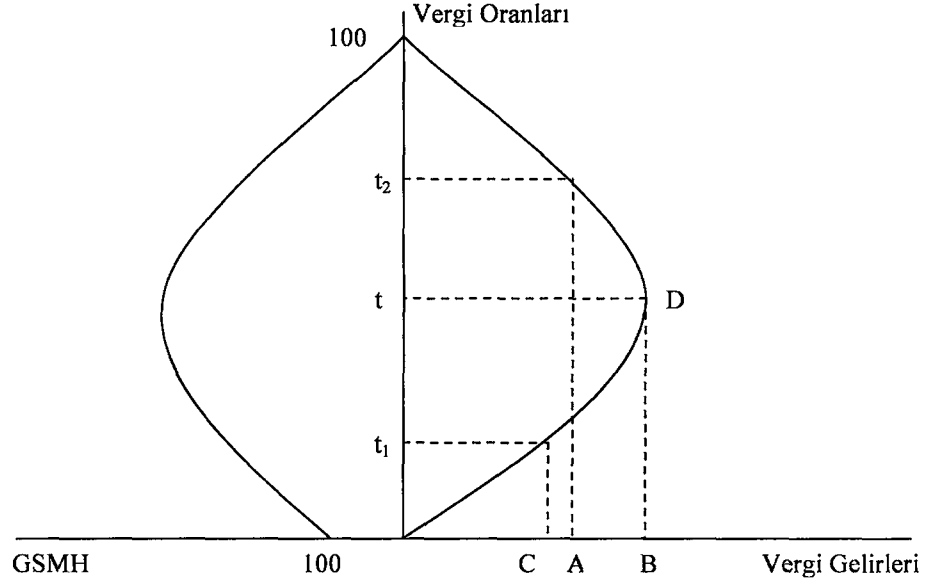
⁶⁵ Tolga SARUÇ, "Vergi Ödemeyi Etkileyen Faktörler: anket Araştırmalarının Sonuçları", *Vergi Sorunları*, 2001, Sayı. 178, s. 161(152-165)

⁶⁶ DPT, Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (2001-2005), *Kayıtdışı Ekonomi Özel İhtisas Komisyonu Raporu*, DPT Yayınları, Ankara, 2000, s.33

alınarak, vergi oranlarının yüksek olması nedeniyle, yükümlülerin ödeme gücünü aşan bir ölçüde vergilendirilmelerinin söz konusu olabileceği açıktır. Vergi oranlarının düşürülmesiyle ilgili uluslar arası alandaki en çarpıcı örnek 1986 yılında Reagan Yönetiminin çıkardığı vergi reformu yasasıdır. Bu yasa ile marjinal vergi oranları eşitlik ye da ödeme gücü ilkesine uygunluk amacından ziyade etkinlik/efficiency sağlamak amacıyla değiştirilmiştir. Zira, yüksek vergi oranlarının ciddi ekonomik sapmalara yol açacağı düşünülerek işgücü arzı yetersizliği ve tasarruf eksikliğinin marjinal vergi oranlarının düşürülmesiyle giderileceği hesaplanmıştır. Nitekim düşük vergi oranlarının hem üretim hem de vergiden kaçınma ve vergi kaçırma üzerinde olumlu etkileri 1986 yılındaki reform sonuçları temel alınarak Laffer eğrisiyle sınanmıştır⁶⁷. Laffer eğrisi temelde vergi oranları ile vergi gelirleri arasındaki ilişkiyi açıklamaya çalışmıştır. Pek tabi ki bu noktadan sonra varılacak olan vergi oranlarının tasarruf, yatırım ve ekonominin diğer dinamikleri üzerindeki etkisinin ortaya çıkarılması ve sonuçlarının bulunması olacaktır.

Vergi oranları ile ekonominin diğer dinamikleri arasındaki ilişkinin bulunması, bizi en temel ilişki olan vergi oranları ile vergi gelirleri arasındaki ilişkiye götürecektir. Bu açıdan Laffer eğrisinin en basit haliyle vergi oranları ile vergi gelirleri arasındaki ilişkiyi anlatıyor olması, aslında vergi oranlarının tüm etkilerinin ortak sonucunun da ortaya çıkıyor olmasındandır. Buna göre, şekil 2-1’de, vergi oranlarının ‘0’ noktasından başlayarak ‘100’ noktasına gelinceye kadar geçen süreç , incelenmektedir. Başlangıç noktasından t noktasına kadar olan süreçte, vergi oranlarının artışı ile birlikte artan vergi gelirleri, t noktasından sonra vergi oranlarının artışı ile birlikte sürekli olarak düşmektedir. Bu eğrinin ortaya koyduğu temel ilişki, vergi oranlarındaki artışın bir noktaya kadar vergi gelirlerini arttırdığı ve buna bağlı olarak GSMH düzeyini yükselttiği, ancak vergi oranlarının bu optimum noktadan daha yüksek bir noktada belirlenmesinin vergi gelirlerini daha azaltacağı gerçeğidir.

⁶⁷ KIZILOL, s. 5

Kaynak: C. Can AKTAN, “Arz Yönlü İktisat Teorisi ve Haldun - Laffer Etkisi”, [http://www.canaktan.org/canaktan_personal/canaktan-arastirmalari/iktisat-okullari/aktan-arz-yonlu-iktisat.htm], Erişim: 05.04.2004.

Şekil 2-1 Laffer Eğrisi

Vergi oranları ile kayıt dışı ekonomi arasında doğru yönlü bir ilişki vardır. Vergi oranlarının gelişmekte olan ülkelerde, gelişmiş ülkelere nazaran yüksek olması kayıt dışı ekonominin boyutlarını genişletmiştir. Örneğin A.B.D’de para talebi yaklaşımına göre 1990 yılında kayıt dışı ekonominin oranı % 5.1- 8.0 arasında tahmin edilmektedir. Bu ülkenin vergi tarifesi ise artan oranlı olup % 15’den başlayıp % 28’de son bulmaktadır, gelişmekte olan bir ülke olan ülkemizde ise ilgili yılda vergi oranları % 25’den başlayıp % 55’de bitmekte idi ve kayıt dışı ekonomi çeşitli hesaplamaların ortalaması olarak % 14.8 olarak hesaplanmıştı. Bu kapsamda kayıt dışı ekonominin büyümesinde önemli bir role sahip olan yüksek vergi oranlarının düşürülmesinin, kayıt dışı ekonominin boyutunu önemli ölçüde düşürebildiği görülmektedir.⁶⁸ Toplum refahının sağlanması amacıyla vergi oranlarında yapılan sınırlamalar gelecek dönemlerde harcamalarda da azalışa yol açabilmektedir. Yapılan indirimlerin birey

⁶⁸ Yusuf KILDİŞ, “Kayıtdışı Ekonominin Ulusal-Uluslararası Boyutu ve Çözüm Önerileri”, *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2000, Cilt:2, Sayı:2,

davranışlarında meydana getireceği değişiklik yatırımlar üzerinde olumlu etkiler doğuracaktır.⁶⁹

Vergi oranlarının yüksekliği savının kayıt dışılığın en önemli sebeplerinden biri olduğu, toplumun değişik kesimlerince kabul edilmekle birlikte, sadece vergi oranlarının düşürülmesinin, kayıt dışılığı önlemediği de yaşanmış gerçeklerdendir. Vergi gelirlerinin arttırılması kayıt dışı ekonominin kayıt altına alınmasına bağlı olup, ekonomik faaliyetler sonucunda ortaya çıkan, vergilendirilmesi gereken kar veya zararın sağlıklı tespiti için belge düzeninin yerleştirilmesi de son derece önemli bir unsurdur. Ekonomik yapıdaki düzelme, alınacak diğer önlemlerin yanı sıra, vergi gelirlerinin artmasına, vergi gelirlerinin artması ise kayıt dışı ekonominin önlenmesine bağlıdır.⁷⁰

2.1.1.3 Yaş düzeylerinin mükellef davranışları üzerindeki etkisi

Mükelleflerin vergiye karşı oluşturacakları tepkileri meydana getiren tüm nedenler dışsal faktörlerden kaynaklanmamaktadır. Mükellefin toplum içinde bir birey olarak bulunduğu konum vergi politikalarına tepkileri oluşturan bireyin içsel nedenleri olarak karşımıza çıkmaktadır. Bireyin bulunduğu durum ile kast edilen yalnızca mesleki olarak elde ettiği konum değil, bunun yanında doğuştan gelen veya yaşam içerisinde şekillendirilen birtakım kişisel özelliklerin konumudur. Bireyin vergisel tepkileri, doğuştan getirdiği cinsiyet, ırk gibi özelliklerinin yanında, aile ve çevrenin de etkisiyle zaman içerisinde yerleşen din, eğitim gibi özelliklerinin birey üzerinde meydana getirdiği etkilere bağlı olarak oluşacaktır.

Bireylerin vergisel tepkilerini yaş ile ilişkili olarak incelediğimizde, genç yaştaki mükelleflerin daha yaşlı olanlara göre vergiye daha olumsuz bakacakları ve bu olumsuz bakış açıları nedeniyle vergi kaçırmaya daha meyilli olacakları söylenebilir.

Yaşın , mükelleflerin vergilere olan tutumları üzerinde etkili olduğu çeşitli çalışmalarla ortaya konmuştur. Genç yaştaki mükellefler, gelirlerinin büyük bir kısmını tüketmek ya da tüketime yönelik kısa vadeli tasarruflara ayırmak zorundadır⁷¹. Genç yaşta olan mükelleflerin, ülkenin ekonomik yapısında da bağlı olmak üzere henüz umdukları hayatı yaşamak için yeterli geliri elde edemiyor olmaları ve bu yetersizlik

⁶⁹ James M. BUCHANAN, *Tax Institutions and Individual Fiscal Choice* [<http://www.econlib.org/library/Buchanan/buchCv4c3.html#Ch.3>], Erişim: 24.12.2003

⁷⁰ DPT, Sekizinci, ... s.83.

⁷¹ Gunter SCHMOLDERS, *Genel Vergi Teorisi*, Çev.: Salih TURHAN, İÜİFME Yay., No:55, İstanbul, 1976, s. 231.

nedeniyle kaybedecek çok fazla bir şeyleri olmadığı için riski seviyor olmaları, vergi konusundaki olumsuz bakış açılarını güçlendirmektedir. Bunun yanında genç yaştaki mükelleflerin vergi konusunda, pratik olarak çok fazla ilgilenmemiş olmaları, önceliklerinin farklı olması gibi nedenlerle, iyi niyetli dahi olsalar vergi kanunlarına zaman ve usül açısından uyabilmeleri daha güç görünmektedir.

Bu bağlamda yapacağımız anket sonucunda, mükelleflerin yaş aralıkları ile vergi kaçırmaya bakış açıları arasında negatif bir ilişkinin ortaya çıkması beklenebilir. Yani beklenen, mükelleflerin yaş oranları düştükçe, vergi kaçırmaya olan bakış açıları daha olumlu düzeye yükselecektir.

2.1.1.4 Cinsiyet farklılıklarının mükellef davranışları üzerindeki etkisi

Eski bilimsel araştırmalarda, genellikle sadece bir cinsiyet kullanılır ve ona göre yorumlar yapılırdı. Ancak daha sonraları her iki cinsiyet içinde araştırmalar yapılmış ve karşılaştırmalı analizler oluşturulmuştur. Vergi ile ilgili olarak da her iki cinsiyet araştırma kapsamına dahil edilerek analizler yapılmıştır.

Vergi uyumu konusunda kadın ve erkek arasındaki farklılıkları ilk kez ortaya koymaya çalışan çalışma 1986 yılında Betty R. Jackson and Valerie c. Milliron tarafından yapılmıştır. Bu çalışmadan sonra bunların yaptığı 4 çalışmadan 3'ü vergi uyumu üzerinde kadın ve erkeklerde görülen farklılıklardır. J.C. Bardly 1987 yılında yaptığı çalışmada kadınların, vergi değişikliklerine erkeklere göre daha itaatkar davrandıklarını bulmuştur. Jackson ve Jaouen 1989 yılında yaptıkları araştırmada vergi cezaları ile vicdan azapları arasında algılama düzeyinin karşılaştırmış ve kadınların vicdanlarında duyacakları ıstırapın yasal vergi cezalarının daha üstünde tuttıkları sonucuna ulaşmıştır⁷². Vergiye karşı gösterilen tepkiler açısından kadın erkek arasındaki farklılıklarla ilgili yapılan çalışmalar birbirinden farklı sonuçlar elde etmelerine rağmen, gelen kanı vergiye karşı kadınların erkeklere göre daha itaatkar, daha uyumlu olduklarıdır. Kadınların yaşadıkları topluma da bağlı olmak üzere, erkeklere oranla ekonomik ve sosyal güçlerinin daha az olması dolayısıyla toplum içindeki en büyük koruyucu olarak baktığı devlete ödenen vergiye daha ılımlı bakması beklenebilir. Bu ilişkinin gelişmiş toplumlarda kadının ekonomik ve sosyal

⁷² John HASSELDINE, Peggy A. HİTE, "Framing, gender and Tax Compliance", *Journal of Economic Psychology*, 2003, Sayı:24,s. 521 (517-533).

statüsünün daha güçlü olması nedeniyle, gelişmekte olan ülkelere göre daha az olması beklenmelidir.

Son olarak kadının daha duygusal ve sosyal konumlarını daha koruyucu olmaları nedeniyle vergi kaçırmaya daha olumsuz bakacakları söylenebilir.

2.1.1.5 Aile ölçeği ve medeni durum'un mükellef davranışları üzerindeki etkisi

Mükelleflerin vergiye uyumu üzerinde mükelleflerin gelir düzeylerinin etkileri daha önce incelenmişti. Mükelleflerin kişisel gelir düzeyleri yanında, mükelleflerin içinde buldukları ailenin fertleri başına düşen gelir düzeyi de etkili olacaktır. Çünkü aile içinde fertlerin elde etmiş oldukları gelirler, toplu olarak ele alınacak ve vergi sonrası harcanabilir gelirden aile tarafından kullanılacaktır.

Yükümlünün vergiye karşı nasıl bir davranış göstereceği ailede kişi başına düşen gelirle de ilgilidir. Bu noktadan hareket edildiğinde ilk anda aile ölçeği konusunun, gelir düzeyi içinde ele alınması gerektiği düşünülebilir. Ancak dikkat edildiğinde, burada değişken gelir düzeyi değil, aile ölçeğidir. Çünkü, aile ölçeği büyük olan yükümlünün, ödenilen vergi nedeniyle aile bireylerine düşen harcanabilir gelir miktarı daha fazla düşecek ve daha az tüketime giden fon ayrılacaktır. Bu yüzden, yükümlünün evli, bekar, çocuklu ve bakmak zorunda olduğu kişilerin bulunup bulunmamasına göre, vergiyi hissetmesi farklılık gösterecektir⁷³. Eve giren aylık geliri eşit olan iki farklı ölçekteki aile yapısı incelendiğinde, daha kalabalık olan ailedeki temel ihtiyaçların daha çok olacağı açıktır. Mükellef önce ailesinin temel ihtiyaçlarını karşılayacak, daha sonra kalan geliriyle de vergi ödeyecektir. Aile ölçeği açısından daha büyük olan aile reisinin elinde kalan vergi ödeme gücü daha az olacaktır. Böyle bir durumda bu aile reisi vergi yükünü daha fazla hissedecek ve vergiye karşı olan tepkisini daha isyankar şekilde ortaya koyacaktır.

Vergiye karşı tutumu belirleyebilecek olan bir diğer faktör mükellefin medeni durumudur. Aslında bu durum aile ölçeği ile de ilişkilidir, fakat burada asıl etkin olan faktör mükellefin medeni halidir. Aile ölçeği açısından düşünüldüğünde bekar olan mükelleflerin evli olanlara göre vergi uyumlarının daha yüksek olduğu söylenebilir. Ancak, bekarların riski göze alma, hayatla ilgili beklentilerinin yerine henüz gelmemiş olması ve yeterince gelir elde edemiyor olması gibi faktörleri göz

⁷³ Doğan ŞENYÜZ, *Vergilendirmede Yükümlü Psikolojisi*, Bursa 1995, s.31.

önünde tutulduğunda, bekarların evlilere göre daha fazla vergi kaçıracakları söylenebilir.

2.1.1.6 Vergi etiğinin mükellef davranışları üzerindeki etkisi

Verginin mükellefler üzerindeki etkisi ve mükellefi vergi kaçırmaya yönelten faktörler ile ilgili yapılan çalışmaların bir çoğu, mükellefin vergi ile ilgili tutum ve davranışlarını belirlemeden önce fayda maliyet analizi yapacağını öne sürmektedir. Özellikle vergi kaçırma konusunda bununla ilgili olarak geliştirilen modellerde de, vergi kaçırma dolayısıyla mükellefin beklediği fayda ile, mükellefin katlanması muhtemel maliyetleri karşılaştırılmış ve mükellefin vergi kaçırma ile kaçırma arasında tercihi saptanmaya çalışılmıştır. Bu modellerde kullanılan bağımsız değişkenler vergi oranları, vergi ceza oranları ve yakalanma olasılıkları gibi değişkenlerdir. Psikolojik faktörler, kişilerin ahlaki değerleri ve toplumun sahip olduğu duyarlılık gibi değişkenler model dışında tutulmuştur. Pek tabii ki bu faktörlerin model dışında tutulması, fayda maliyet analizleri yardımıyla vergi kaçırma tercihi ve vergi kaçırma miktarının hesaplanmasında kolaylık sağlayacaktır. Çünkü sosyal normlar, ahlaki değerler ve mükelleflerin psikolojik durumları gibi değişkenleri hesaplamak oldukça zordur.

Ahlaki ve sosyal normların hesaplanmasındaki zorluğa karşın, bu faktörlerin kullanılmadığı modellerle tahmin edilen mükellefin vergiye karşı tepkisi ve vergi kaçırma miktarının, gerçekleşen davranış biçimlerinden ve vergi kaçırma miktarlarından farklı çıkması, bu faktörlerin göz önünde tutulmasının gerekliliğini arttırmıştır.

Başta Amerika Birleşik Devletleri olmak üzere İngiltere, Hollanda ve diğer Avrupa ülkelerinde yapılan çalışmalarda etik ile vergi kaçırma arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki bulunmuştur. Buna göre vergi etiği yüksek olan insanlar düşük olanlara kıyasla daha az vergi kaçırmaktadır. Vergi etiği kavramı, vatandaşların vergi mükellefi olarak devletle aralarındaki ilişkiyi belirleyen davranış normları olarak tanımlanabilir. Diğer bir anlatımla vergi ödeme veya kaçırma konusunda kişilerin kendi içlerinde oluşturduğu etiksel inanç ve değerlere vergi etiği diyebiliriz⁷⁴. Vergi etiği kavramının tanımından da anlaşılacağı, vergi etiğinin algılanması ve etkisi toplumdan topluma farklılık gösterebileceği gibi, aynı toplumda yaşayan bireylerin aile yapıları, çevre ile olan ilişkileri, toplumsal bağlılıklarına göre de farklılık gösterebilecektir. Risk

⁷⁴ Tolga SARUÇ, İsa SAĞBAŞ, "Vergi Etiğinin Ölçümü: Türkiye Üzerine Ampirik Bir Çalışma" Afyon Kocatepe Üniversitesi, İ.İ.B.F. Dergisi, Cilt. V, Sayı 1, s. 80 (79-96).

seven bireyler ile riski sevmeyen bireylerin, vergi ceza oranlarındaki ve yakalanma olasılıklarındaki değişikliklere olan tepkilerinin birbirinden farklı olmasına benzer bir şekilde, bireylerin vergiye vergi kaçırma etiksel açıdan bakışları ve algılama düzeyleri, vergi karşısındaki davranışlarını etkileyecek ve birbirinden farklılaştıracaktır.

Vergi etiğinin vergi kaçırma üzerindeki etkisinin güçlü bir şekilde ortaya çıkması ile birlikte, politika uygulayıcıları veya karar vericiler, içinde buldukları toplumun ahlaki değerlerine bağlı olarak, bir takım uygulamalarla bu değerlerin ön plan çıkararak vergi kaçırma üzerinde olumlu etki yaratma çabası içine girmişlerdir. Bu uygulamalardan biri de vergi ile ilgili kullanılan sloganlardır. Vergi politikası uygulayıcıları, toplumun ahlaki değerlerini göz önünde bulundurarak belirledikleri vergi sloganları ile, mükelleflerin ahlaki değerleri ile vergiyi birleştirmeye çalışmakta ve bu şekilde mükellefe, onun ahlaki değerlerini kullanarak ulaşmaya çalışmaktadır. Burada önemli olan, mükellefin psikolojisi üzerinde olumlu etki yaratabilecek etik değerlerin tespit edilmesidir. Aynı toplum içinde dahi bölgesel farklılıkların olduğu düşünülürse, yanlış etik değerlere vurgu yapan vergi sloganlarının, amaçlanan aksine ters etki yaratabileceği ve böyle bir etkinin başta vergi gelirleri olmak üzere mükellef psikolojisi, vergi idaresi mükellef ilişkileri gibi faktörler üzerinde yaratacağı olumsuz sonuçların bertaraf edilmesinin çok daha büyük maliyetlere yol açabileceğini beklemek olasıdır.

Bu bağlamda vergi etiği, vergi idaresinin mükellef psikolojisini kullanarak vergi gelirlerini ve mükelleflerin vergiye uyumunu arttıracak bir etken olarak görülebilmektedir. Ancak yanlış etik değerlere vurgu yapılması durumunda, beklenen olumlu etkilerin kabı yanında, mevcut durumdan daha kötü bir duruma geçilebileceği de göz önünde bulundurulmalıdır.

2.1.1.7 Vergi denetimi ve vergi cezalarının mükellef davranışları üzerindeki etkisi

Vergi kaçırma davranışında bulunacak olan mükellef, bununla ilgili fayda ve maliyetlerini hesaplayacak ve vergi kaçırıp kaçırma arasındaki tercihini belirleyecektir. Mükellefin yapacağı bu fayda maliyet analizi içinde en önemli paya sahip olan etkenlerden biri vergi denetim ve cezalarıdır. Buna göre mükellef kaçakçılık dolayısıyla elde edeceği faydaları, bunun yanında yakalanma olasılığına bağlı olarak vergi cezası, faizler gibi maliyetleri karşılaştıracak ve davranışını belirleyecektir.

Bireylerin vergi kaçırma ile ilgili kararlarının analizini yapan ilk çalışma olan Allingham ve Sandmo'nun teorik çalışmasının gücü, iki temel literatürden

kaynaklanmaktadır. Bunlardan birincisi suç ekonomisinde yeni yeni yükselen Becker ve risk ve belirsizlik üzerine çalışan Arrow'dur. Vergi idaresine beyan edilecek gelirin kayıtdışı bırakılması düşüncesi, hem tehlikeli hem de ilgaldır. Bu durumda mükellef Şu soruya cevap vermek durumundadır. "Ben vergi idaresi tarafından yakalanma ve cezalandırılma olasılıkları içerisinde, vergi idaresine gelirim ne kadarını beyan etmeliyim?"⁷⁵.

Modelde temsili bir mükellef ele alınmaktadır. Mükellefin gerçek gelir düzeyi, (y), model dışında belirlenmekte ve vergi yönetimi bunu ancak belirli bir maliyetle öğrenebilmektedir. Mükellefin gelir düzeyini beyan etmesi istenmektedir. Beyan edilen gelir düzeyi, (x), ve vergi oranı (t) gibi sabit bir oran varsayılırsa, mükellefin ödeyeceği vergi miktarı tx olmaktadır. Mükellef tamamen dürüst olup tüm gelirini beyan ederse, bir başka deyişle, $y = x$ ise, vergi sonrası net geliri $y - tx$ olacaktır. Ancak rasyonel mükellef beyan edeceği gelire karar verirken, eksik beyanın belirlenme olasılığını ve vergi cezasını dikkate alacaktır. Vergi yönetimi gerçek gelir düzeyini bilmediği için, denetleme ve vergi cezalarıyla beyanların doğruluğunu sağlamaya çalışmaktadır. Beyanların denetlenmesinin tamamen tesadüfi olarak yapıldığı ve bu denetleme oranının mükelleflerce bilindiği varsayılmaktadır. Modelde denetim oranı, p ile ($0 < p < 1$), beyan edilmeyen gelir üzerine uygulanan ceza Θ ile gösterilmektedir. Denetim yapıldığında, vergi yönetiminin mükellefin gerçek gelir düzeyini belirlendiği de ayrıca varsayılmaktadır. Bu nedenle eksik beyanda bulunan mükellef, denetim geçirirse, kaçırdığı vergiyi, yani $t(y-x)$ 'i ve $\Theta(y-x)$ kadar vergi cezası deyecektir⁷⁶.

Mükellef eksik beyanda bulunur ve denetim geçirmez ise, $y - tx = y(1-t) + t(y-x)$ kadar net gelir ve dolayısıyla tüketime sahip olacaktır. Ancak mükellef denetim geçirir ve dolayısıyla eksik beyanı belirlenirse, $y - tx - (\Theta+t)(y-x) = y(1-t) - \Theta(y-x)$ olacaktır. Bütün bunların sonucunda risk nötr olan bir mükellefin beklenen faydası;

$$E(U) = \underbrace{(1 - p) u [y(1 - t) + t(y - x)]}_{\text{Yakalanmama durumunda Beklenen Fayda}} + \underbrace{p u [y(1 - t) - \Theta(y - x)]}_{\text{Yakalanma durumunda ödenecek vergi ve cezalar}}$$

Yakalanmama durumunda Beklenen Fayda---Yakalanma durumunda ödenecek vergi ve cezalar

Vergi sonrası fayda düzeyi $(1 - p)$ olasılıkla (denetlenmeme olasılığı), $u [y(1 - t) + t(y - x)]$ ve p olasılıkla $u [y(1 - t) - \Theta(y - x)]$ ye bağlı olacaktır.

⁷⁵ PYLE, s. 63.

Mükellef vergi kaçırma dolayısıyla beklediği fayda ile yakalama durumunda ödeyeceği vergi ve cezaları karşılayacak ve faydasının kendisi açısından pozitif olduğuna inandığı noktada vergi kaçırma çalışacaktır. Model içinde vergi kaçırma olasılığının belirleyicileri olarak vergi oranı, denetim olasılığı ve vergi ceza oranı görülmektedir. Ancak bunların dışında mükellefin vergi kaçırma davranışını belirleyen etmenlerin olduğu da bir gerçektir. Bunlar dışındaki en belirleyici etken, mükelleflerin risk alma düzeyleridir. Model doğrultusunda elde edilen sonuç aynı olsa bile, risk algılama düzeyleri farklı iki birey, vergi kaçırma konusunda farklı kararlar verebileceklerdir.

David J. Pyle, vergi mükelleflerinin vergi kaçırma il ilgili davranışlarını model haline getirirken, bireylerin bir zaman periyodu içerisinde vergi kaçırıp kaçırma davranışını incelemiştir. Pyle'e göre bireyin bugün vergi kaçırma ile ilgili verdiği karar, bireyi verginin beyan edildiği yıl ve daha sonraki yıllar da etkileyecektir⁷⁷. Bu modelde Allingham ve Sandmo'nun oluşturduğu model ile benzerlik göstermektedir. Pyle tarafından oluşturulan modelde de p gibi bir incelenme olasılığı modele dahil edilmiş ve bunun sabit olduğu varsayılmıştır. Her bireyin gerçekleşen geliri sabitlenmiş bir zaman periyodunda I olarak gösterilmiştir. Beyan edilen gelir D , değişmez vergi oranı ise t ile gösterilmiştir. Vergi otoritesi tarafından yakalanma olasılığını gösteren tp ise sabit varsayılmıştır. Eğer mükellef yakalanmaz ise vergi sonrası geliri;

$$W = I - tD \text{ olacaktır.}$$

Eğer mükellef bir şekilde yakalanırsa vergiler sonrası net geliri ve cezaları;

$$Z = (I - tD) - [F(I - D)] \text{ ile hesaplanacaktır.}$$

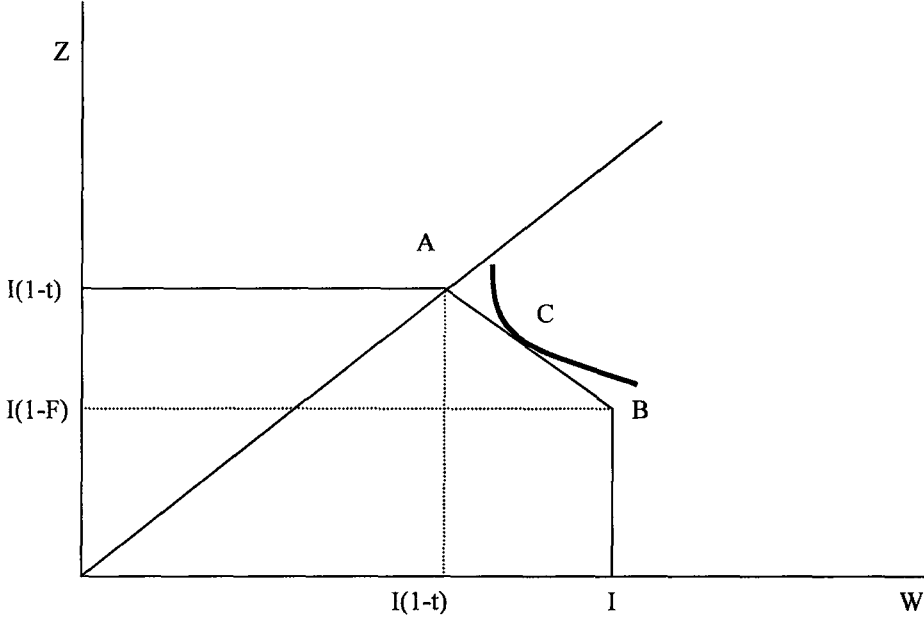
Eğer elde edilen gelir ile beyan edilen gelir aynı ise;

$$D = I \Rightarrow Z = W = (1 - t)I \text{ olacaktır.}$$

Pyle model vasıtasıyla optimal vergi kaçırma noktasını bulmaya çalışmıştır. Optimal vergi kaçırma noktasını gösterebilmek için analize bütçe kısıtını da eklemiştir.

⁷⁶Tayfun MOĞOL, M.Erkan ÜYÜMEZ, "Vergi Suç ve Cezalarının Ekonomisi", 19. Maliye Sempozyumu, Türkiye'de Vergi Kayıp ve Kaçakları, Önlenmesi Yolları, Antalya, 10-14 Mayıs 2004, s. 577.

⁷⁷ PYLE, s. 64.

Şekil 2-2 Mükellef Açısından Optimal Vergi Noktası

Şekil 2-2’de A noktasında elde edilen gelirin tamamı vergi idaresine beyan edilmekte ve $D = I$ olmaktadır. Böyle bir durumda net gelir dünyanın her yerinde aynı olacaktır. B noktasında ise hiç gelir beyan edilmemiştir. Eğer B noktasındaki mükellef yakalanırsa geliri $I(1-F)$ ’ye düşer. Ancak mükellef yakalanmamayı başarabilirse elde ettiği gelirin tamamı kendisine net gelir olarak kalacaktır.

Mükellefin beklenen faydası, yakalandığında p , yakalanmadığı durumda ise $1-p$ ’dir. Bu durumda mükellefin vergi kaçırmaktan beklenen faydası;

$$EU = (1 - P)U(W) + pU(Z) \text{ olacaktır.}$$

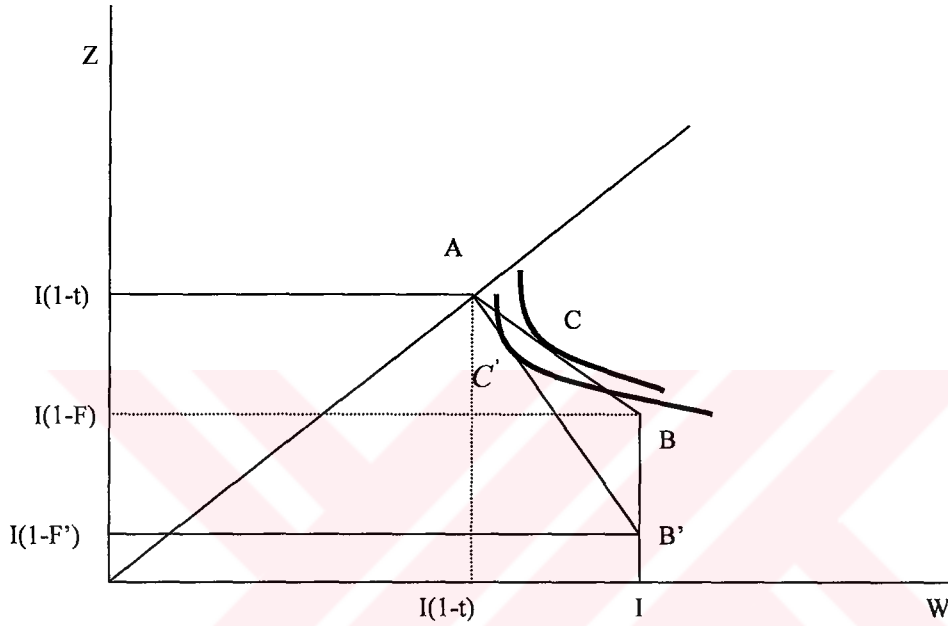
Eğer mükellef, beklenen faydasını biraz gelir beyan etmemekle sağlayabiliyor ise mükellef vergi kaçıracaktır. Eğer beyan edilmemiş gelirin beklenen cezası (PF), beyan edilecek gelir üzerinden ödenecek vergi oranlarından az ise mükellef vergi kaçıracaktır. Bireyin riskten kaçması durumunda mükellef vergi kaçırmaya ilgisizlik eğrisine sahip olacaktır. B eğri orijine dış bükeydir. Birey C gibi bir noktada beklenen faydasını maksimize edecektir. Bu optimum noktayı veren formül⁷⁸:

$$\frac{dEU}{dD} = -t(1 - p)U'(W) - (t - F)pU'(Z) = 0 \text{ biçiminde olacaktır.}$$

⁷⁸ PYLE, s. 64.

Formüldeki U' fayda fonksiyonunun birinci dereceden türevini belirtmektedir. Buna göre mükellefin gelirini beyan etme ile etmeme arasında yapacağı tercihin temel belirleyicisi yakalanma olasılığı ve cezaların derecesidir.

Vergi cezalarının bu etkisini vergi ceza oranlarındaki bir değişimin mükellef üzerinde göstereceği tepkiden açıkça görülebilecektir. Yine daha önce çizdiğimiz şekil üzerinde vergi ceza oranlarındaki değişimin etkilerini tartışabiliriz.

Şekil 2-3 Vergi Ceza Oranlarındaki Değişimin Optimal Vergi Üzerindeki Etkisi

Vergi ceza oranlarının yükseltilmesi ile birlikte, mükelleflerin hiç vergi beyan etmeme durumunda öngördükleri ceza miktarı yükseldiği için, B noktası artık daha düşük bir risk oranı olan B' noktasına kayacaktır. Artık mükellefin bütçe kısıtı doğru AB' doğrusu ile temsil edilmektedir. Bu durumda gelir ve ikam etkileri aynı yönde olacak ve risk almaya olan cesaret kırılmış ve mükellefin belirlediği optimum C' noktasının mükellefin tüm gelirinin beyan edildiği A noktasına daha yakın olması sağlanmış olacaktır(Şekil 2-3).

Mükellefin yakalanma olasılığının (p)artması durumunda mükellefin bütçe doğrusu herhangi bir şekilde değişmeyecek, fakat mükellefin vergi kaçırmaya karşı kayıtsızlık eğrisini, bütçe doğrusu üzerinde, yine gelirin tamamının beyan edildiği a noktasına daha yakın bir yere kaymasına neden olacaktır.

2.1.1.8 Siyasal iktidarın benimsenme durumunun etkileri

Ülkedeki vergi mükellefleri, aynı zamanda ülkedeki seçmen kitlesini oluşturmaktadır. Seçmenler buldukları ülkenin yasalarında ve anayasalarında belirtilmiş olan süreler ve şartlar içinde yapılan seçimlerde, siyasi partiler aracılığıyla kendisine alternatif olarak sunulan siyasi tercihler arasında seçimini yapacak siyasi iktidarı oluşturacaktır. Siyasal iktidarın oluşturulması sürecinde seçmenlerin kararı üzerinde etkili olacak etkenlerden biri, siyasi partilerin seçimlerden önce sundukları parti programlarıdır. Seçmenler bu programları inceleyecek ve kendi değerleri ve beklentileri ile birleşen siyasi partinin iktidara gelmesi için oy kullanacaktır.

Seçimler sonucunda, iktidara gelen siyasi parti kendi programını uygulayacak kendi siyasi tercihine göre politikaları belirleyecektir. Ancak seçmen açısından oluşan durum ise farklıdır. İktidardaki siyasi partiye oy vermiş veya vermemiş olsun tüm seçmenlere aynı politikalar uygulanacaktır.

Vergilere ilişkin düzenlemeler yapılırken, bazı yükümlüler bu düzenlemeleri olumlu, bazıları ise olumsuz olarak karşılama eğilimindedirler. Bu eğilimi belirleyen önemli faktörlerden biri de, yükümlünün siyasi iktidarı desteklemiş olup olmamasıdır. Siyasal iktidarı destekleyen yükümlüler, alınan kararları savunma çabası içine girerlerken, desteklemeyen yükümlüler muhalefetteki partilerin de yönlendirmesi ile yerme çabasına girerler. O halde, yükümlülerin vergilere ilişkin kararları benimseme durumunda partiyle özdeşleşmiş olmaları, psikolojik açıdan büyük bir rahatlık sağlamaktadır⁷⁹.

Özellikle bizim gibi siyasi tercihleri tam oturmamış ve çok sayıda partinin ayrı ayrı oylandığı ülkelerde iktidara gelen partinin elde ettiği oy oranı, o partiye oy vermeyenlerden daha azdır. Böyle bir parçalanmışlık durumunda siyasi iktidarın uygulamaya koyduğu vergi politikalarını, yalnızca siyasi özdeşlik açısından destekleyenlerin oranı daha az olacaktır. Sonuç olarak belirlediği amaçlar doğrultusunda politikalarını uygulamaya koyan siyasi iktidar, çoğu kez amaçlarına ulaşmamakta veya çok daha uzun ve zor şartlarda amaçlarını gerçekleştirebilmektedir.

⁷⁹ ŞENYÜZ, s. 39.

2.1.1.9 Kamu Hizmetlerinden Yararlanma Durumunun Mükelleflerin Davranışları Üzerindeki Etkisi

Kamu sektörü ve özel sektör arasındaki temel farklılıklardan biri, hangi malın, ne kadar, ne zaman ve kim için üretileceğinin belirlenmesi sürecinde ortaya çıkmaktadır. Özel sektör açısından sorun arz ve talebin dengeye geldiği noktada oluşan fiyattır ve bu fiyat piyasa da alıcılar tarafından zımnen veya açık olarak sunulur. Kamu hizmetlerinin belirlenmesi ise siyasal iktidarın belirlenmesi süreci ile gerçekleşir. Siyasal iktidarı elinde bulunduran hükümet, kamusal mal ve hizmetleri ve bu mal ve hizmetlerin karşılığı olarak alınacak olan vergiyi, belli bir dönem için belirlediği bütçe ile belirlemektedir. Bütçe süreci içerisinde hükümet, kendi siyasala görüşü doğrultusunda önceliklerini belirleyecek ve kamu hizmetlerinin dağılımını ve bunların karşılığı olarak alınan verginin mükellefler arasındaki paylaşımı konusunda karar almakta ve bunu uygulamaktadır.

Mükelleflerin seçim süreci dışında etkin bir şekilde vergi politikalarına müdahil olamamakta ve seçim sürecini kullanarak kendisine vergi olarak gelen kamu hizmetlerinin kendi beklentileri ile örtüşüp örtüşmediğine karar vermektedir. Bu karar sonrasında, mükellefin sunulan kamu hizmetlerini niteliksel ve niceliksel olarak onaylaması, mükellefin vergi uyumunu arttıracaktır. Örneğin bulunduğu coğrafi konum nedeniyle birincil kamu hizmeti olarak güvenliği gören bir mükellefin, kendisine bunun dışında başka hizmetler sunulması durumunda, kamusal hizmetlerde hissettiği bu memnuniyetsizliği, aldığı kamu hizmetlerinin karşılığı olan vergilerin ödenmesi sürecinde gösterecek ve vergiye uyumu ve vergiye karşı itaatkarlığı azalacaktır.

Sonuç olarak uygulanan kamusal hizmetlerin, mükellefin tercihleri ile doğru orantılı olması durumunda, mükellefin vergiye uyumu kolaylaşacaktır. Bunun yanında mükellefin yapılmasını israf olarak gördüğü kamusal hizmetlerin sunumu beraberinde mükellefin vergiye karşı aktif beyan pasif tepkisini beraberinde getirecektir.

2.1.1.10 Devlete olan bağlılığın mükellef davranışları üzerindeki etkisi

Yükümlülerin devlet hakkında sahip oldukları düşünceler, onların davranışları üzerinde etkili olmaktadır. Genelde vatandaşlar, devleti soyut bir kavram olarak ele almakla beraber, değerlendirmesini somut olaylara göre yapmaktadırlar⁸⁰. Mükellefin

⁸⁰ ŞENYÜZ, s. 37.

bu somut değerlendirmesi içine birçok faktör girmektedir. Bunlardan ilk akla gelen mükellefin sahip olduğu milliyetçilik duygusudur. Milliyetçilik duygusu ile birlikte mükellefin içinde bulunduğu devlete olan aidiyet duygusu daha da güçlenecek ve ait olduğu toplumun ihtiyaçlarını ve dolayısıyla kendi ihtiyaçlarını karşılayan devlete ödeyeceği vergi konusunda daha itaatkar olacaktır.

Mükelleflerin devlete bağlılığını belirleyen tek faktör milliyetçilik duygusu değildir. kişisel öncelikler, kamu hizmetlerinin sunulma şekli, demokrasinin işleyişi, devletin rejimi hakkındaki düşünceler gibi birçok etken mükellefin devlete bağımlılığını belirlemekte ve buna bağlı olarak vergiye karşı göstereceği tepki de belirlenmektedir. Genel olarak kabul edilen devlete olan bağımlılık ile vergi uyumu arasında pozitif bir ilişki vardır. Devlete olan bağımlılık arttığı sürece mükellefin vergi uyumu artacak ve vergi kaçırma ile devlete olan bağımlılık arasındaki negatif ilişkiden ötürü vergi kaçakları azalacaktır.

2.1.1.11 Mükellefin vergi bilinci ve vergiyi algılama biçiminin davranışları etkileme düzeyi

Vergi kavramının ortaya çıktığı ilk dönemlerde, verginin genellikle sadece savaş harcamaları için alınıyor olması, bunun yanında özellikle vergilerin, insanların dini duygularına hitap edecek şekilde toplanıyor olması, vergi ile ilgili algılamaları dini düzeyde tutmakta ve buna bağlı olarak bilinç düzeyinin gerekliliğini ortadan kaldırmaktadır. Ancak, zaman içinde bu tür olağanüstü ihtiyaçların ortadan kalkması ve buna bağlı olarak verginin devlet tarafından alınma nedenlerinin gelişmesi sonucu, verginin niçin alındığı, miktarının nasıl belirlendiği gibi konular tartışma konusu haline gelmiştir.

Mükellefin, devletin niçin vergi alması ve kendisinin neden vergi ödemesi gerektiği konusundaki bilgisi vergi bilicini yansıtır. Gelişmiş demokratik toplumlardaki ağdaş vergi bilinci, ekonomik bilgi temeline oturmaktadır. Buna göre, mükellef talep ettiği kamu hizmetlerinin ancak kendisinin ödeyebileceği vergilerle üretilebileceğini bilmektedir. Günümüzde mükelleflerin sahip olması gereken vergi bilincinin bu olmasına rağmen, özellikle demokratik devlet anlayışının tam olarak gelişmemiş ve yerleşmemiş olduğu gelişmekte olan ülkelerde devletin bireyler tarafından sanki

gökyüzünde beslenen ve yeryüzünde sağılan bir varlık gibi algılanmaktadır⁸¹. Gelişmekte olan ülkelerin çoğunda genellikle bireyler, devletin gelir sağlama kalemleri ile ilgilenmek istemezler iken, devletin kendilerine sunmuş olduğu kamu hizmetlerinin kalitesi ve düzeyi ile ilgili sorgulayıcı ve yargılayıcı davranabilmektedirler. Bu bağlamda vergi bilincinin yerleşmesindeki temel etken, bireylerin devlete neden vergi ödediklerinin farkında olmalarıdır. Vergiye bakış açısı “girişimcilik ruhunu zedeleyen bir olgu” olan bir birey ile, vergiyi devletin sunmuş olduğu kamu hizmetlerinin karşılığı olarak gören bir mükellefin, vergi uygulamalarına karşı aynı tepkileri vereceğini, vergiye uyum durumlarının diğer etkenler sabitken aynı olacağını düşünmek yanlış olacaktır.

Pek tabii ki mükellefin vergi bilinç düzeyini ve yönünü belirleyen tek etken verginin tanımlanma biçimindeki farklılıklar değildir. Bunun yanında, vergiyi kamu hizmetlerinin karşılığı olarak gören mükellefler arasında kamu harcamalarında yoğun bir israfın yaşandığı inancında olan mükelleflerinde farklı yönde bir bilinç düzeyine sahip olabilecekleri beklenebilir.

Mükelleflerin bilinç düzeyinin ve yönünün olumlu bir şekilde yükseltilmesi, mükelleflerin vergiye uyumunu kolaylaştıracak ve toplam vergi gelirlerini ve vergi toplama için yapılan maliyetleri azaltarak vergi idaresinin etkinliğini arttıracaktır. Bunun tersi durumda ise beyan edilen toplam gelirin azalması, yönetim maliyetleri içindeki en önemli kalemlerden biri olan denetim maliyetlerinin artması beklenmelidir.

2.1.2 Mükellef Davranışlarını Etkileyen Çevresel Faktörler

Mükellefler ortaya çıkan herhangi bir olgu karşısında sadece kişisel nitelikleri, ekonomik ve sosyal konumları bağlamında hareket etmez. Bu faktörler dışında, içinde bulunduğu toplumun bir ferdi olması dolayısıyla veya mevcut olgu ile ilgili kural ve kanunların mükellefler tarafından uyulma zorunluluğu, mükelleflerin davranış biçimleri ve yönü üzerinde oldukça önemli bir konuma sahiptir.

Vergi olgusu açısından baktığımızda, mükelleflerin vergi ile ilgili işlemlerde uymak zorunda olduğu bir takım kurallar ve kanunlar vardır. Bu kural ve kanunlar yaş, cinsiyet, eğitim gibi faktörlere bakılmaksızın her mükellefin uyması gereken kurallar ve kanunlardır. Mükellef, elde ettiği geliri içinde bulunduğu toplumun vergi sistemine göre

⁸¹ Kemal ÇELEBİ, “Mükellef-Maliye İlişkilerini Etkileyen Faktörler”, *Yönetim ve Ekonomi Dergisi*, 1997, Sayı. 3, s. 76(75-84).

elde ettiği gelirlerden vergi ödemekle yükümlüdür. Vergi kural ve kanunlarının ve bu kural ve kanunları uygulamakla yükümlü olan vergi idarelerinin mükelleflerle olan ilişkileri, mükellef davranışları üzerinde olumlu veya olumsuz etki yaratabilmektedir.

2.1.2.1 Vergi sisteminden kaynaklanan çevresel faktörler

Mükellefin vergi karşısındaki tutum ve davranışlarının oluşmasında, bireylerin vergi mükellefi olmakla içinde yer aldığı vergi sisteminin durumunun etkisi ve gücü yadsınamaz. Farklı vergi sistemlerinin ekonomik aktörler ve ekonomiyi oluşturan faktörler üzerindeki etkisi birbirinden farklı olacak, bun bağlı olarak ekonomik karar ve davranışlarını bu faktörlerin referansı ile oluşturan mükellefler ise, faydasını maksimize etmek için farklı vergi sistemler içerisindeki fayda ve maliyetlerini bulacak ve buna göre davranışlarını oluşturacaktır. Mükellef davranışlarını belirleyen bir çok etken, farklı vergi sistemleri içerisinde farklı algılamalara neden olacak ve etkileme yönü beklendiğinden farklı olabilecektir.

Mükellef davranışlarını belirleyici konumdaki bir çok etmen, aynı vergi sisteminde farklı uygulamalarla birlikte etkinliğini arttıracak veya azaltacaktır. Örneğin ekonomik konjoktürden kaynaklanan nedenler içinde belirtileceği üzere, enflasyon mükellef davranışlarını olumsuz yönde etkileyerek vergi gelirlerinin reel değeri üzerinde etkide bulunmaktadır. Ancak bu sonuca her zaman aynı oranda ulaşmak mümkün değildir. Bu etkiyi belirleyen temel faktörlerden biri vergilerin esnekliğidir. Vergi gelirindeki nisbi değişiklik ile GSMH'daki nisbi değişiklik arasındaki oranı ifade eden vergi esnekliği;

$$ET(\text{VergiEsnekliği}) = \frac{\frac{T}{Y}}{\frac{T_0}{Y_0}}$$

eşitliği ile ifade edilir. Vergilerin esnekliğini belirleyen en önemli faktörlerden biri ise, vergi tarifesinin artan oranlı olarak düzenlenip düzenlenmediği, tahsil edilme zamanı ve diğer vergileme tekniklerine ilişkin yapısal özelliklerle gelir dağılımının durumudur⁸². Vergi tarifesinin artan oranlı olmadığı vergi sistemleri içerisinde enflasyon olgusu önemini yitirecek ve vergi gelirleri ve mükellef davranışları üzerindeki

⁸² Mehmet TUNÇER(b), "Enflasyon- Vergi Uyumu İlişkisi ve Türkiye", *Vergi Dünyası*, Mart 2002, Sayı 247, s. 154.

etkisini kısmen yitirecektir. Yine verginin gelirin elde edilmesinden hemen sonra, enflasyonun yol açtığı aşınmadan önce toplanması durumunda yine enflasyonun etkisi kaybolacaktır.

Vergi sistemlerinin mükellefler üzerindeki etkisi, sistemin teknik altyapısı ile de ilgilidir. Vergi sisteminin çok teknik ve karmaşık olarak düzenlenmiş olması da, mükelleflerin vergi uyumunu etkileyecek ve mükellef iyi niyetli dahi olsa, vergiye uyumunu zorlaştıracaktır. Bu açıdan vergi sisteminin etkileri 4 başlık altında incelenecektir. Burada amaç vergi sisteminin hem teknik açıdan, hem ulaşmak istediği amaçlar açısından hem de mükellefin vergiyi algılama biçimine yaptığı etkiler açısından vergi sisteminin incelenmesidir.

2.1.2.1.1 Vergi sisteminin karmaşıklığının mükellef davranışlarına etkisi

Vergi ile ilgili yasal ve idari düzenlemeler, hukukçuların büyük çoğunluğunun dahi anlamakta ve yorumlamakta zorlandıkları, hatta bu nedenle neredeyse bu nedenle vergi ile ilgili yasal düzenlemelerden uzak durmayı tercih edecekleri derecede teknik ve karmaşık bir yapıya sahiptir. Vergi hakimlerinin genellikle sadece hukuk eğitimi almış olmaları, vergi ile ilgili kanunların ve düzenlemelerin yalnızca sözel yorumun yetersiz kalması, diğer yorum tekniklerinin kullanılmasını da gerekli kılmaktadır. Vergi mükelleflerinden, bu konularda gerekli uzmanlığa sahip olmaları, kuşkusuz, beklenemez. Bu konuda, uzmanlardan yardım almalarının da, hem vergi sisteminin sahip olduğu karmaşıklık hem de ülkede vergi ile ilgili uzmanlığa sahip yeterli danışmanlık bulunmaması, bu uzmanlardan elde edilebilecek yardımların maliyetini arttırmaktadır.

Bir hukukçu gözüyle olaya bakıldığında, mevcut durum daha da netleşmektedir. 1980'lerin başından bu yana vergi yasalarında yapılan değişiklikler ve bu yasaların vermiş olduğu yetkilere dayanılarak idarece gerçekleştirilen düzenlemeler, bu kendine özgü teknikler içeren alanı, öylesine karışık hale getirdi ki; kimi zaman, uzmanlar dahi, işin içinden çıkmakta zorlanır oldular. Müessesenin düzenlenmesinden sonra, kimi ekonomik ve politik endişelerle ya da kaynak yaratma telaşı içinde getirilen istisnalar, sistematığe aykırı düzenlemeler, düzenleme alanı vergi olmayan kanunlarla getirilen istisna ve muafiyetler, kavram birliğine özensizlik, Türkçe cümle yapısına ve imla kurallarına uyulmaması nedeniyle amaçlanandan farklı anlaşılabilen ibareler; yasalarda, Maliye Bakanlığına çok sayıda verilen ve, çoğu kez, bu Bakanlıkça,

vergilendirme ilkelerine aykırı biçimde kullanılan düzenleme yapma yetkileri; yasal ve idari düzenlemelerde, Danıştay'ın ve hukuk birimlerinin yardımına başvurulmaması, bu karışıklığın nedenlerini oluşturmaktadır⁸³.

Vergi ile ilgili kanunların ve düzenlemelerin bu derece karmaşık olması, mükellefler açısından oluşu kadar devletinde büyük kayıplara uğramasına neden olmaktadır. Mükellefleri iyi niyetli ve kötü niyetli olarak düşünersek, her iki tür mükellef içinde çıkan sonuç, devletin kayıp ve kaçaklar bakiyesinin arttığıdır. İyi niyetli mükellef, göstermiş olduğu tüm özene rağmen vergi ile ilgili ödevlerini yerine getirmede yanılabilir, bunun sonucu olarak hem devlette bir vergi kaybı oluşacak hem de mükellef ile vergi idaresi arasındaki dava süreci nedeniyle ekonomik bir kayıp ortaya çıkacaktır. Kötü niyetli mükellef açısından ise durum daha açıktır. Böyle bir karmaşık sistem içinde mükellefin vergi kaçırma ile üzerine alacağı risk azalmaktadır. Kaldı ki vergi idaresi tarafından bu kayıp ve kaçak tespit edilebilmiş olsa bile, mükellefin iyi niyetli veya kötü niyetli olduğunu çözmek vergi idaresi açısından pek kolay olmayacaktır.

2.1.2.1.2 Vergileme maliyetlerinin yüksekliğinin mükellef davranışlarına etkisi

Vergileme ve vergi gelirlerinin tahsil edilmesi, hukuksal ve sosyal yönünün yanı sıra, ekonomik yönü açısından da çok büyük önem arz etmektedir. Vergilerin ekonomik yönü, vergi idarelerinde ve vergi kanunlarının uygulanma ve sonuçlanma süreçlerinde bir fayda maliyet analizini gerekli kılmaktadır. Vergilerin ekonomik yönü ile kast edilen, vergilerin sağladıkları ekonomik fayda ile, bunun için vergi idaresi ve vergi mükellefi tarafından yapılan tüm maliyetlerin karşılanması ve buna göre vergi politikalarının oluşturulmasına yardımcı olmaktır. Yapılan fayda maliyet analizi sonucu, vergi kanunlarını uygulama ve vergi tahsil etmenin maliyetinin, vergi tahsili sonucu elde edilen vergi gelirinin getirdiği faydayı aşması durumunda mükellef vergilerin verimli ve tasarruflu biçimde toplanılmadığını iddia ederek ve aynı zamanda kendileri tarafından üstlenilen vergi maliyetlerinden kurtulmak için vergi kaçırma davranışı içine girebileceklerdir.

Vergilerin konulmasında ve tahsilinde verimlilik ve tasarruf ilkelerine uyulmalıdır. Vergilerin verimli olabilmesi için, alternatif maliyetlerin iyi

⁸³ CANDAN, s. 259.

hesaplanabilmesi gerekmektedir. Mükelleflerden toplanan vergilerin, devlet tarafında kullanılması sonucu ortaya çıkan faydanın, alınan verginin mükellefte kalması sonucu ortaya çıkabilecek fayda ile karşılaştırılması, verginin verimliliği ile ilgili sonuçları verecektir. Şayet, toplanan verginin devlet tarafında kullanılarak yaratılan fayda, alternatif maliyet olan mükellefte kalması durumunda yaratınla faydadan daha düşük çıkarsa, bu durumda vergi toplamanın ekonomik yönden hiçbir faydası olmayacaktır. Vergide tasarruf ilkesi ise, toplanan verginin mükelleften alınıp devlet hazinesine girmesi sürecinde devlet tarafından yapılan maliyetlerin en aza indirilmesini gerektirmektedir⁸⁴.

Vergilemedeki maliyetler, hem mükellefin uyum maliyetlerini hem de vergi idaresinin yönetim maliyetlerini kapsamaktadır. Ancak burada asıl irdelenecek olan mükellefin vergileme dolayısıyla katlandığı maliyet unsurlarıdır. Mükellef iyi niyetli dahi olsa, vergileme maliyetlerinin yüksekliği nedeniyle riske girerek kayıt dışı ekonomide faaliyette bulunmaya başlarlar.

Vergi, sigorta ve benzeri kesintiler nedeniyle istihdam üzerindeki maliyetlerin yüksek olması, hem işçiyi hem de işvereni kayıt dışı istihdama yönelten önemli bir etkidir. İşverenlerin vergi ile ilgili maliyetlerden kısmen veya tamamen kaçınma çabası içinde olmalarının en temel nedeni istihdam üzerindeki maliyetlerin yüksek olmasıdır. İşverenler bu maliyetlerden kısmen veya tamamen kurtulmak için iki farklı yöntem başvurmuşlardır. Bunlardan birincisi, işverenlerin çalıştırdıkları işçilerin maaşlarını tamamen kayıt dışında tutarak istihdam üzerindeki maliyetlerden tamamen kurtulmalarıdır. İkincisi ise, çalıştırılan işçilerin maaşlarını asgari ücret üzerinden göstererek ücret farkını açıktan vermek suretiyle söz konusu maaşlar üzerinden daha az vergi, sigorta ve benzeri kesintilerin ödenmesiyle istihdam üzerindeki maliyetlerden kısmen kurtulmalarıdır.

2.1.2.1.3 Vergilerin adaletsizliğinin mükellef davranışlarına etkisi

Vergi politika uygulayıcılarının kullandıkları politika araçları içinde en önemlilerinden biri vergi yükü ve bunun kişiler, sektörler ve bölgeler arasında nasıl dağıtılmasıdır. Adil bir vergi sisteminin amacı, vergi yükünün adil bir şekilde dağıtılmasıdır. Vergilerin adaletli dağıtılması sadece bu şekilde algılandığında, değer

⁸⁴ Şinasi AYDEMİR, "Kayıt dışı Ekonomi Üzerine (1)", *Vergi Dünyası*, Sayı 161, Ocak 1995, 82-83 (72-86).

yargılarına bağılı olarak gelişecektir. Çünkü hiç kimse vergi yükünün kendisi üzerinde olmasını istemeyecektir.

Vergilemede adaleti sağlamak için vergi sistemi içinde çeşitli yöntemler kullanılmaktadır. Örneğin artan oranlı vergi tarifesi ile, gelir düzeyleri farklı olan kişilerden, farklı oranlarda vergi alınarak adalet sağlanmaya çalışılmaktadır. Vergi adaletini sağlayabilmek için aslında en önce yapılması gereken gelir dağılımında adaletin sağlanmasıdır. Aynı zamanda kişilerin ödedikleri vergi nedeniyle katlanmak zorunda oldukları objektif vergi yükünün eşit olması gerekmektedir. Bununla sağlanmak istenen aynı gelir düzeyine sahip insanların aynı oranda vergilendirilmesinin sağlanmasıdır ki buna vergilemede yatay adalet denir.

Bunun yanı sıra, farklı gelir düzeylerinde olan mükelleflerin diğer koşullar sabitken, aynı fedakarlıkta vergilendirilmesinin sağlanması da vergilemede dikey adaleti ifade etmektedir. Bunu sağlamak için kullanılan en sık metod artan oranlı vergi tarifesini sistemin içine dahil etmektir⁸⁵. Vergi sisteminin adaletli olması ve mükellefler tarafından da adaletli olarak algılanması, mükellefin vergiye umunu arttırabilecektir. Buna karşın mükellefler vergi yükünün adaletli dağıtıldığı kanısında değil iseler ve kendisini mükellefler arasında üzerinde en fazla vergi yükü olan olarak düşünüyorlarsa, bu durumda mükellefin vergiye uyumu zorlaşacak ve bu yükü üzerinden atabilmek için çeşitli yöntemler kullanarak vergi yükünü azaltmaya çalışacaktır.

Vergi sistemi içinde kullanılan çeşitli yöntemlerle objektif vergi yükünün tüm mükellefler arasında eşit bir şekilde dağıtılması mümkün iken, kişinin değer yargılarına ve beklentilerine göre değişen subjektif vergi yükünün aynı yöntemlerle eşitlenebilmesi mümkün değildir. Subjektif vergi yükünün, kişisel tercihler ve önceliklere bağılı olması dolayısıyla, bunun artan oranlı tarife gibi yöntemlerle ortadan kaldırılabilmesi mümkün değildir.

2.1.2.1.4 Vergi aflarının mükellef davranışlarına etkisi

Vergi aflarının mükellefin vergi uyumu üzerinde olumlu veya olumsuz etkisi, vergi aflarının kapsamına, yürürlüğe konulduğu zamandaki ekonomik konjonktüre ve vergi affından önce ve sonra alınan önlemlere bağılı olarak yapılan denetimin

⁸⁵ NADAROĞLU, s.363.

ciddiyetine ve başarısına bağlıdır. Vergi aflarının başarısı belli bazı şartlara bağlanmış olsa da, teoride vergi aflarını destekleyenler ve karşı çıkanlar bulunmaktadır.

Vergi aflarını destekleyenlerin temel dayanağı, geçmişte vergi sistemi içinde, bilerek veya ekonomik şartların zorluğu veya vergi sistemindeki karışıklık nedeniyle vergisini ödemeyen ya da kısmen ödeyenlerin, yaptıkları ile ilgili olarak pişmanlık duymaları fakat bunun bedelinin vergi hukuku sistemi içerisinde çok ağır olacağını düşünerek bu pişmanlıklarını beyan edemedikleri düşüncesi taşıdıklarıdır. Bu düşüncedeki mükellefler için temiz bir sayfa açılacak ve bu mükelleflerin vergi uyumu artacaktır.

Vergi affını savunan bir diğer görüşe göre, vergi affıyla birlikte; mükelleflere yönelik daha etkin hizmet sunulması ve sorumluluklarına ilişkin daha iyi eğitim verilmesi, vergi uygulamasının iyileştirilmesine yönelik daha fazla harcama yapılması ve vergi kaçakçılarına yönelik daha sert cezaların uygulanması şeklinde önlemlerin alınması halinde bir defalık vergi afları gelecekteki vergi uyumunu artıracaktır. 1990 yılında Alm, McKee ve Beck tarafından yapılan çalışmaya göre, daha sıkı vergi uygulamasını içeren önlemlerin vergi affıyla birlikte yürürlüğe konulması, vergi affıyla birlikte yürürlüğe konulmaması durumuna göre gelecekteki vergi uyumunu daha fazla artırmaktadır. Buna göre, vergi affının başarısı bir yönüyle hükümetin alacağı önlemlerin başarısına, bir yönüyle de mükellefin bu önlemleri algılamasına bağlıdır. Bu anlamda mükelleflerin vergi affıyla ilgili adalet anlayışları, vergi affı sonrası verecekleri uyum kararlarının belirlenmesinde son derece önemlidir⁸⁶. Vergi aflarını olumlu olarak karşılayan teorilerin temel dayanağı vergi aflarının mükellefin vergi uyumunu arttıracığı düşüncesidir.

Vergi affının bireylerin vergi uyumuna ilişkin kendisinden beklenen olumlu gelişmeleri sağlayabilmesi için yalnızca bir defa ve önceden tahmin edilmeden uygulanması gerekmektedir. Stella 1991 yılında yayınladığı çalışmasında vergi aflarına sık sık başvurulması veya bunların önceden tahmin edilmesi, vergi suçlarının işlenmesi için ekonomik bir teşvik sağlayacağından mükelleflerin uyum davranışlarını olumsuz yönde etkileyeceğini iddia etmiştir. Örneğin, Hindistan'da birbirini izleyen vergi affı programlarına aynı bireylerin defalarca katıldıkları gözlenmiştir. Benzer şekilde Malik

⁸⁶ James ALM,; Michael McKEE and William BECK, "Amazing Grace: Tax Amnesties and Compliance", *National Tax Journal*, 1990, 43(1), s. 34-35 (23-37).

ve Schwab tarafından 1991 yılında yapılan çalışmada, vergi affi olasılığının artması durumunda bireylerin daha az gelir beyan ettikleri sonucuna varmışlardır⁸⁷. Vergi cezalarının affedilmesi bireyleri vergi kaçakçılığının maliyetlerinin arttığı (vergi uygulamasında ve vergi kaçakçılığına yönelik ahlaki düşüncelerde değişiklik olacağı algılamasından dolayı) düşüncesine yöneltebilir. Birey, herhangi bir ceza olmaksızın, kendisini eskisinden daha çok vergiye uyum göstermek zorunda hissedebilir. Buna göre, gelecekte vergi kaçırma faaliyetlerini azaltmayı veya devam ettirmemeyi amaçlayan ve bunları devam ettirmesinin denetim geçirme olasılığını artıracaklarını düşünen bireyler açısından vergi cezalarından sakınmak özellikle önemli olabilir⁸⁸.

Vergi aflarının ile devlete büyük miktarda gelir sağlaması, af sonrası vergi uyumunu olumsuz etkileyebilir. Böyle bir büyüklük, söz konusu ülkede vergi kaçakçılığının boyutları hakkında kamuoyuna daha geniş bilgi sağlamaktadır. Kamuoyunun sahip olduğu bu bilgi, mükelleflerin vergi denetim olasılığı hakkındaki görüşlerini yeniden gözden geçirmesine neden olabilir ve bu çoğu kez vergi uyumunu olumsuz etkileyecek şekilde gerçekleşebilir⁸⁹. Vergi afları sonucunda elde edilen gelirin büyüklüğü aynı zamanda, daha önce yapılan denetimlerin yetersizliğinin de bir göstergesidir.

Tablo 2-1’de 4811 sayılı “Vergi Barışı” kanunu ile yapılan düzenleme sonucu elde edilen gelirler gösterilmektedir. Tabloda hem 2003 itibariyle hem de 2004 yılı itibariyle en büyük kalemi “Kesinleşmiş Alacaklar” oluşturmaktadır. Kesinleşmiş alacaklar, Vergi Barışı kanunu uyarınca elde edilen gelirlerin toplam tutarının yaklaşık % 40’nı oluşturmaktadır. Bu tutarın büyüklüğü, mükellefler üzerinde, devletin kesinleşmiş alacaklarını dahi tahsil edemediği izlenimini yaratmaktadır. Aynı zamanda uygulanan vergi affının büyük bir kısmının, zaten önceden kesinleşmiş alacaklardan oluşması, vergi affının başarısı hakkında da olumsuz intibalar yaratabilecektir.

⁸⁷ TUNÇER(a), s. 5.

⁸⁸ FISHER, Ronal C.; John H. GODDEERIS and James C. YOUNG, (1989), “Participation in Tax Amnesties: The Individual Income Tax”, *National Tax Journal*, 1989, 42(1), s. 17 (15-27).

⁸⁹ James ALM, and William BECK, (), “Tax Amnesties and Compliance in the Long Run: A Time Series Analysis”, *National Tax Journal*, 1993, 46(1), s. 53(53-60).

Tablo 2-1 4811 Sayılı "Vergi Barışı" Kanunu Tahsilat Tutarları

4811 Sayılı "Vergi Barışı" Kanunu Uyarınca 31.12.2003 Ve 30.04.2004 Tarihleri İtibariyle Yapılan Tahsilat Tutarları (Kümülatif)(Bin TL.)

4811 Sayılı Kanunun İlgili Maddesi	Ödenen Tutarlar	
	31.12.2003	30.04.2004
Kesinleşmiş Alacaklar (Md.2)	1.140.273.803.306	1.483.255.696.305
Kesinleşmiş Alacaklar (Md.2/C)	6.929.079.966	8.233.044.142
Kesinleşmemiş Veya Dava Safhasındaki Alacaklar (Md.3)	365.181.525.872	446.031.334.318
İnceleme Ve Tarhiyat Safhasındaki Alacaklar (Md.5)	75.911.720.093	128.050.302.430
Pişmanlıkla Veya Kendiliğinden Beyan (Md.6)	115.830.646.700	117.455.985.907
Gelir Vergisi Matrah Artırımı (Md.7)	150.736.133.979	187.782.886.919
Kurumlar Vergisi Matrah Artırımı (Md.7)	508.739.206.996	652.508.865.580
G.V.K 94/6 Vergi Artırımı (Md.7)	56.120.302.811	73.567.136.660
K.D.V. Matrah Artırımı (Md.8)	297.313.051.710	391.635.510.545
Gelir (Stp) Vergisi Matrah Artırımı (Md.9)	13.699.398.871	18.345.429.946
Kıymetli Maden Ziyet Eşyası Değerleme Farkı (Md.13)	13.069.600.983	13.237.295.560
Ecrimisil Alacakları (Md.15/2)	16.489.901.503	16.999.884.463
Toplam	2.760.294.372.790	3.537.103.372.775
Kit, İdt Ve Mahalli İdareler Toplamı	93.461.444.811	137.068.003.592
Genel Toplam	2.853.755.817.601	3.674.171.376.367

Not : Defaten Yapılan Ödemeler Ve Erken Ödeme Tutarlarını Da Kapsamaktadır.

Kaynak : Gelirle Genel Müdürlüğü, www.Gelirler.Gov.Tr, 4811 Sayılı "Vergi Barışı" Kanunu Uyarınca Yapılan Tahsilat Tutarları

Vergi affi sonuçları, uygulanma zamanı ve uygulanma şekli bakımından olumlu ve olumsuz yönleriyle bütünüyle inceleme konusu olmalıdır. Bu açıdan bakıldığında kanımızca vergi affının mükellef psikolojisi üzerindeki olumsuz etkisi oldukça fazladır. Vergi affi ile oluşan en büyük beklenti geçmişe dönük olarak vergi tahsilatlarının arttırılmasıdır. Bu beklentinin gerçekleşmesi durumunda dahi, mükelleflerin vergi affi dolayısıyla psikolojilerinin olumsuz etkilenmesi oldukça yüksek bir ihtimaldir.

2.1.2.2 Vergi idaresinden kaynaklanan faktörlerin mükellef davranışlarına etkisi

Diğer tüm alanlarda olduğu gibi, vergi ile ilgili düzenlemelerin başarılı olabilmesi de, her şeyden önce, etkili bir denetimin varlığına bağlıdır. Etkili denetimin olmaması, öncelikle, mükelleflerin vergi kaçırma niyetlerini uygulamaya koymalarında cesaretlendirici unsur olmaktadır. İkincisi; göstermelik denetim, vergi kaçağı ile mücadelenin başarısızlığının önemli nedenlerinden biridir⁹⁰. Etkili bir vergi denetiminin yapılabilmesi açısından sağlanması gerekli olan şartlar yerine getirilmediği takdirde, vergi denetimleri büyük bir oranda başarısız sonuçlar verecektir. Bu şartları üç bölümde

⁹⁰ Selçuk TEKİN, "Kayıtdışı Ekonomi ve Vergi Denetimi", Vergi Sorunları, Ekim 2003, s. 66.

toplarsak, birincisi vergi idarelerinde denetim ile görevli uzman sayısının yeterli olması gerekir.

Bu sayısal çokluk yanında, bu denetim elemanlarının yeterli uzmanlık bilgisine sahip olmaları gerekmektedir. Denetim elemanlarının yaptığı hatalar, denetim elemanlarının yetişmişliğinin ve buna bağlı olarak denetimin kalitesinin sorgulanmasını gerektirmektedir. Son olarak iyi yetişmiş yeterli sayıda vergi denetim elemanlarının varlığı yanında, bu denetim elemanlarının hem kişisel yetenekleri açısından, hem de denetimleri daha doğru ve daha hızlı yapabilmeleri açısından gerekli teknolojik altyapıya kavuşmuş olmaları gerekmektedir. Bunun yanında, tüm bu faktörlerin bir bütün içinde ele alındığı, iyi örgütlenmiş bir vergi idaresinin varlığı da, vergi idaresinin vergi kaçırma üzerindeki olumsuz etkisini azaltabilecektir.

Beyanda bulunulmasından sonra, verilen bilgilerin doğruluğunu araştırmak için yapılan vergi incelemelerinin de etkin bir biçimde yapılabilmesi için, inceleme elemanlarının güçlü yetkiler ile donatılması ve teknolojik imkanlardan yararlanmaları gerekmektedir. Vergi incelemelerinde etkinliğin sağlanamamasının altında yatan temel sebepler⁹¹,

- Gerçek anlamda vergi incelemesinin azlığı,
- Bir uzmanlık alanı olan vergi incelemesini yapan inceleme elemanlarının bu özelliğe sahip olmaması,
- Ülke çapında bir denetim planlamasının yapılmaması
- İnceleme birimlerinin yararlanabileceği sağlıklı bir vergi tabanının oluşturulamaması
- İnceleme elemanlarının incelemeyi engellemeye yönelik baskılara zaman zaman çaresiz kalabilmeleri
- İncelemelerde bilgisayar kullanımının yetersizliği
- İnceleme elemanlarının gerekli bilgi ve delillere ulaşmada yasal engellerle karşılaşmaları,
- Özellikle yerel örgütteki inceleme elemanlarının sayı ve eğitim yönünden yetersizliği

şeklinde sayılabilir.

⁹¹ Emine KOBAN, "Türkiye'de Kayıt Dışı ekonomi Sorunu ve Önlenmesinde Vergi Denetiminin Rolü", *Uludağ Üniversitesi, İ.İ.B.F. Dergisi*, Cilt:16, Sayı 3:Ekim 1998, s. 8.

Çoğu gelişmekte olan ülkenin vergi denetim sisteminde mevcut olan bu sorunların aşılması, çok ciddi bir vergi reformu ile mümkün olabilecektir.

Bu sorunları vergi idaresinin yapılanma ve yönetim sorunları, vergi denetim elemanlarının yetersizliği, vergi denetim elemanlarının bilgi düzeyi eksikliği ve veri idarelerinde teknolojik gelişmeleri yakalanamaması başlıkları altında inceleyebiliriz.

2.1.2.2.1 Vergi idaresinin yapılanması ve yönetim sorunlarının mükellef davranışlarına etkisi

Vergi idaresinde reform yapma düşüncesinin ilk başlayacağı nokta vergi idaresinin idari yapılanması ve yönetim biçimi olacaktır. Çağın şartlarına uygun son derece iyi eğitilmiş denetmenlerin varlığı, en yeni teknolojik gelişmelerle donatılmış olması, sayısal olarak gerekli çoğunluğun sağlanmış olması, vergi idaresinin modernizasyonu için yeterli olmayacaktır. Belki de en önemlisi, bütün bu faktörlerin, bir bütün olarak çok iyi yapılanmış ve kendi yapısı içinde yer alan birimleri bir bütün halinde birleştirebilen bir vergi idaresinin varlığıdır.

Vergi idaresinin görevlerini etkin bir şekilde yerine getirebilmesinin en önemli koşulu, mükemmel bir organizasyona sahip olması veya kendi içinde bütünlüğü olan bir idari yapının oluşturulmasıdır. Türkiye’de vergi idaresinin örgütlenme sorununa ilk olarak Aralık 1963 yılında sunulan White raporunda değinilmiştir. Bu raporda, “Türkiye’de vergi idaresinin ıslahı mevzuunda en bariz engeli, Maliye Bakanlığı bünyesi içinde, yukarıdan aşağıya dikkatini münhasıran gelir konularına hasretmiş bir teşkilat biriminin bulunmayışı teşkil etmektedir⁹².

Türk vergi idaresinin bugünkü yapısı, yasalarla kendisine yüklenen çok önemli ve dev boyutlu görevleri yürütecek ve çağdaş ihtiyaçlar doğrultusunda üstleneceği yeni görevleri gerektiği gibi yerine getirecek durumda değildir⁹³.

2.1.2.2.2 Vergi denetim elemanlarının yetersizliğinin mükellef davranışlarına etkisi

Vergi denetimlerinde bulunan denetim elemanlarının sayısal çokluğu, en azından denetçi başına düşen mükellef sayısındaki azalış nedeniyle yakalanma

⁹² Adnan GERÇEK, “Türkiye’de vergi Kayıp ve Kaçakların Önlenmesi Açısında Vergi İdaresinin Sorunları ve Yeniden Yapılandırma Önerisi”, 19. Maliye Sempozyumu, Türkiye’de Vergi Kayıp ve Kaçakları, Önlenmesi Yolları, Antalya, 10-14 Mayıs 2004, s. 623.

⁹³ Sadık KIRBAŞ, “Türk Vergi Sistemi Sorunları ve Öneriler”, Prof. Dr. Salih Şanver’e Armağan, İstanbul, Marmara Üniversitesi Maliye Araştırma ve Uygulama Merkezi Yayını No: 10,1998, s. 298

olasılığını arttırdığı için, mükelleflerin vergiye karşı oluşturdukları davranışların gelişmesinde ve yerleşmesinde önemli bir yere sahiptir. Elbetteki, daha sonraki bölümde görüleceği üzere, sayısal çoğunluğun yanında, denetmenlerin sahip olduğu bilgi düzeyi de mükellef davranışlarını etkileyen bir niteliğe sahiptir. Ancak denetim elemanı sayısındaki artış nedeniyle, mükellefin vergi ile ilgili işlerinde denetmenler ile karşılaşma olasılığındaki yükselme nedeniyle mükellef davranışları vergi kaçırma konusunda daha az risk alma şeklinde etkilenecektir.

Bu durum, her şeyden önce, vergi ödemek niyetinde olmayan, ancak yakalanmaktan da korkan mükelleflerin cesaretlenmesine yol açabilecek niteliktedir. Nitekim; öyle de olduğu, ancak kapsamlı bir karşıt inceleme ile ortaya çıkarılabilecek nitelikteki vergi kaçırma olaylarındaki artıştan anlaşılmaktadır. Kimi yöntemlerle yapılan vergi kaçakçılığının ortaya çıkarılabilmesi için, biçimsel inceleme yeterli değildir; ayrıntılı bir gerçek mahiyet araştırması gereklidir. Bu ise, fatura düzenleyenler nezdinde, iş organizasyonu, üretim kapasitesi, ekonomik durum, işlemlerin gerçekleştirilme biçimi, vergi ile ilgili ödevlerin yerine getirilmesinde özen gibi konularda yapılacak karşıt inceleme ile olanaklıdır. Zaman alıcı ve uğraştırıcı nitelikteki böyle bir incelemenin, yetersiz sayıdaki denetim elemanı ile yapılması zordur. Son yıllarda, sahte veya içeriği itibariyle yanıltıcı fatura kullanımında gözlenen olağanüstü artışın en önemli sebebi budur. Gerçekten; kimi zaman, bir taşla üç kuş vurmak gibi çok karlı sonuçları olabilen bu yöntem, vergi ödeme konusunda isteksiz olan mükellef için, çok çekicidir. Onu bu yöntemi kullanmaktan alıkoyabilecek tek engel, yakalandığında karşılaşacağı ağır yaptırımdır. Eğer; yakalanma olasılığı yoksa ya da yok denecek kadar azsa, ne kadar ağır olursa olsun, yaptırımın caydırıcı etkisi de ortadan kalkar ya da zayıflar. Kaldı ki, cesaretlenen mükellef, bu zayıf yakalanma olasılığının doğması durumunda, kurtulma olanaklarının varlığını da hesaba katmakta; gerektiğinde, o olanakları kullanmaktadır⁹⁴. Vergi toplama maliyetleri açısından bakıldığında, hem mükellef tarafından yapılan uyum maliyetlerinin, hem de vergi idaresi tarafından üstlenilen yönetim maliyelerinin yüksekliği, vergi denetim elemanlarının sayısal yetersizliği ile çelişkili gibi görünmektedir.

Devletin israfçı yapısı, vergi toplama maliyetlerinin de yüksek olması sonucunu doğurmaktadır. Belki denetim elemanlarının yetersizliği dikkate alınarak,

⁹⁴ CANDAN, s. 261.

vergi idaresince yeterince denetim elemanı istihdam edilmediği, en azından insan gücü israfının bulunmadığı ileri sürülebilir. Ancak, bu ülkede üretilen işi ile bu işi üreten insan sayısı mukayese edildiğinde, insan gücü israfının da olduğu açıkça görülebilmektedir. Kaldı ki israf sadece insan gücü açısından gerçekleşmemektedir. Kırtasiye masrafları, hukuka aykırı işlemlerin dava konusu edilmesi halinde aleyhte sonuçlana davalar için üstlenilen yargılama giderleri, vekalet ücretleri, vb. kaynak israfını da dikkate aldığımızda, vergi toplama maliyetinin oldukça yüksek olduğu anlaşılmaktadır⁹⁵.

Tablo 2-2'de maliye bakanlığı bünyesinde çalışan denetmenlerin sayısı verilmiş ve bunlar mükellef sayıları ile birleştirilerek, denetmen başına düşen mükellef sayısı ortaya konmuştur. Görüldüğü üzere denetmen başına düşen mükellef sayısı oldukça fazladır. Ancak olaya sadece denetmen sayısı açısından bakmak, meseleyi daha dar çerçevede kalan sonuçlarıyla ele almak gibi bir sorunu ortaya çıkaracaktır. Bu kadar az sayıda denetmen sayısı ile, vergi kanunlarının uygulanması ve vergi tahsilatının yapılabilmesi için harcanan yönetim maliyetlerinin çok olması, daha fazla denetmen ile vergi gelirlerinde olumlu bir değişim olacağı yönündeki inanç konusunda kuşku uyandırmaktadır.

Bunun yanı sıra denetmen başına düşen mükellef sayısı hem vergi incelemesi sayısını hem de bu incelemelerde incelenen matrah miktarını azaltacaktır. Mükellefin elinde böyle bir verinin olması, mükellef açısından vergi kaçırmayı etkileyen en büyük faktörlerden biri olan denetim olasılığını düşürmesi nedeniyle vergi kaçırma üzerinde teşvik edici etki yaratabilecektir.

Mükelleflerin denetim olasılığının belirleyicilerinden biri de vergi denetim elemanları tarafında yapılan denetimlerin hem inceleme sayısı açısından hem de incelenen matrah açısından ulaştığı rakamlardır

⁹⁵Yusuf KARAKOÇ, "Hukuki Nedenlerden Kaynaklanan Vergi Kayıp ve Kaçakları (Düzneleme-Uygulama-Yargılama), . Maliye Sempozyumu, Türkiye'de Vergi Kayıp ve Kaçakları, Önlenmesi Yolları, Antalya, 10-14 Mayıs 2004, s. 104.

Tablo 2-2 Vergi Denetim Kadroları ve Mükellef Sayıları

Vergi Denetim Kadroları (1)				Vergi Mükellef Sayıları (3)	Mükellef Sayısı/Dolu Kadro	Mükellef Sayısı/Toplam Kadro
	Dolu Kadro	Boş Kadro	Toplam Kadro			
Bakana Bağlı :	397	1.220	1.617	1.729.260	4355,81	1069,42
- Maliye Müfettişi (2)	113	354	467			
- Hesap Uzmanı (2)	284	866	1.150			
Gelirler Gn.Müdürlüğüne Bağlı	2.796	6.053	8.849	1.729.260	618,48	195,42
- Merkezi						
(Gelirler Kontrolörü) (2)	349	1.551	1.900			
- Mahalli (Defterdarlık Emrinde)						
(Vergi Denetmeni) (2)	2.447	4.502	6.949			
GENEL TOPLAM :	3.193	7.273	10.466	1.729.260	541,58	165,23

(1) Ekim 2003 Tarihi İtibariyle.
(2) Maliye Mufettiş Yardımcıları, Hesap Uzman Yardımcıları Ve Stajyer Gelirler Kontrolörleri İle Vergi Denetmen Yardımcıları Dahil.
(3) 2002 Yılı İtibariyle Gelir Vergisi Mükellef Sayıları

Kaynak: Gelirler Genel Müdürlüğü, www.gelirler.gov.tr , Vergi İstatistikleri>Diğer Vergi İstatistikleri

Tablo 2-3'te 1994 ile 2002 yılları arasında vergi denetim birimleri tarafından yapılan inceleme sayısı, yapılan incelemelerin matrahı ve inceleme sonucu ortaya çıkan matrah farkı verilmiştir. En son sütunda ise, 2002 yılı itibariyle inceleme sayısının toplam vergi mükellefi sayısına oranı verilmiştir. Tabloda 1994 yılı ile 2002 yılı arasında yapılmış tüm inceleme sayılarının, 2002 yılındaki mükellef sayısına oranı sadece %33'tür. Yani 8 yılda yapılan inceleme sayısı 2002 yılındaki mükellef sayısının %33'ünü oluşturmaktadır.

Tablo 2-3 1994-2002 Yılları Arası Denetmen Sayıları

(1994-2002)					
Denetim Birimi	İnceleme		(Milyon TL)		İnceleme Sayısı /Mükellef Sayısı
	YILI	Sayısı	İncelenen Matrah	Bulunan Matrah Farkı	
TOPLAM	1994	48.056	120.145.917	135.755.349	
Teftiş Kurulu Bşk.	1995	336	24.567	710.710	
Hesap Uzm.Kur.Bşk.	1995	4604	77.176.423	12.576.063	
Gelirler Kontrolör.	1995	3.507	32.961.781	38.731.355	
Vergi Denetmeni.	1995	47.649	59.664.532	19.149.031	
TOPLAM	1995	56.096	169.827.303	71.167.159	
Teftiş Kurulu Bşk.	1996	948	652.734	9.847.846	
Hesap Uzm.Kur.Bşk.	1996	4398	227.116.344	31.886.128	
Gelirler Kontrolör.	1996	2.784	32.961.288	23.281.975	
Vergi Denetmeni.	1996	46.406	114.531.746	34.708.580	
TOPLAM	1996	54.536	375.262.112	99.724.529	
Teftiş Kurulu Bşk.	1997	574	4.379.562	123.532.495	
Hesap Uzm.Kur.Bşk.	1997	2.592	419.154.162	38.422.235	
Gelirler Kontrolör.	1997	1.776	31.628.062	32.518.029	
Vergi Denetmeni.	1997	58.256	268.726.316	90.426.793	
TOPLAM	1997	63.198	723.888.102	284.899.552	
Teftiş Kurulu Bşk.	1998	437	20.945.829	92.549.075	
Hesap Uzm.Kur.Bşk.	1998	4.174	714.904.254	184.860.388	
Gelirler Kontrolör.	1998	2.502	135.198.268	142.230.580	
Vergi Denetmeni.	1998	61.635	892.381.537	264.580.795	
TOPLAM	1998	68.748	1.763.429.888	684.220.838	
Teftiş Kurulu Bşk.	1999	266	949.882	1.253.548	
Hesap Uzm.Kur.Bşk.	1999	2.372	271.577.739	512.999.650	
Gelirler Kontrolör.	1999	1.665	149.139.740	200.551.329	
Vergi Denetmeni.	1999	47.428	867.110.509	328.992.640	
TOPLAM	1999	51.731	1.288.777.870	1.043.797.167	
Teftiş Kurulu Bşk.	2000	272	43.616.463	59.070.136	
Hesap Uzm.Kur.Bşk.	2000	3.103	1.223.427.564	959.008.208	
Gelirler Kontrolör.	2000	1.650	658.274.904	430.970.298	
Vergi Denetmeni.	2000	55.310	1.695.702.732	538.050.372	
TOPLAM	2000	60.335	3.621.021.663	1.987.099.014	
Teftiş Kurulu Bşk.	2001	171	20.199.426	4.712.672	
Hesap Uzm.Kur.Bşk.	2001	2.559	3.858.514.397	11.787.795.735	
Gelirler Kontrolör.	2001	2.594	275.498.146	550.108.491	
Vergi Denetmeni.	2001	46.013	2.288.863.774	958.446.579	
Vergi Dairesi Müdürü	2001	16.795	869.622.318	178.078.270	
TOPLAM	2001	68.132	7.312.698.061	13.479.141.747	
Teftiş Kurulu Bşk.	2002	3.109	106.857.163	88.630.031	
Hesap Uzm.Kur.Bşk.	2002	1.709	1.256.001.304	2.178.525.931	
Gelirler Kontrolör.	2002	3.078	6.806.929.429	3.605.275.778	
Vergi Denetmeni.	2002	56.864	5.216.011.211	1.803.750.356	
Vergi Dairesi Müdürü	2002	48.484	477.592.948	295.148.552	
TOPLAM	2002	132.892	20.698.497.168	21.155.323.843	0,076
Genel Toplam (1994-2002)		584076	29238442971	25757136003	0,33

Kaynak: Gelirler Genel Müdürlüğü, www.gelirler.gov.tr, Denetim Birimlerince Yapılan İnceleme Sonuçları

2.1.2.2.3 Vergi denetim elemanlarının bilgi düzeyi eksikliğinin mükellef davranışları üzerindeki etkisi

Vergi denetim elemanlarının, yaptıkları iş ile ilgili, işin gerektirdiği niteliklere sahip olmaları, hem denetim sürecinde hem de denetimden sonraki süreçte elde edilecek faydanın maksimum düzeye çıkarılabilmesi için zorunludur. Denetim süreci boyunca, denetim işi için gerekli niteliklere sahip olan denetmenler sayesinde denetimler hem süre açısından hem de yönetim maliyetleri açısından maksimum fayda ile bitirilebilecektir. Bunun yanında vergi denetim sürecinin uzman denetim memurları tarafından gerçekleştirilmesi, denetim sonrası çıkabilecek uyuşmazlıkları en aza indirecek, buna bağlı olarak hem yargısal maliyetler açısından hem de yönetim maliyetleri içindeki hata maliyetleri açısından bir tasarruf sağlanmış olacaktır.

Maliye Bakanlığı bünyesinde çalışan vergi denetmenlerinin işe alınması ve işin gerekleri ile ilgili mesleki eğitimin verilmesi açısından yeterli oldukları söylenebilir. Bakanlık bünyesine dahil ettiği denetmenleri, titizlikle ve objektif kriterlere göre belirlemekte, elemeler sonucu bünyesine dahil ettiği denetmenleri uzun ve nitelikli bir hizmet içi eğitimden geçirmekte ve bunun sonucu olarak nitelikli bir denetim yapılabilmesi için gerekli insan kaynaklarını sürece dahil etmektedir.

Ancak mahalli denetim elemanları ve yoklama memurları için aynı kaliteden bahsetmek güçtür. Bazı mahalli denetim elemanları ve özellikle yoklama ile görevlendirilen memurların bilgi ve uzmanlık düzeylerinin yeterli olmaması yaygın bir eleştiri konusu olmaktadır. Yoklamalar nedeniyle artan idare-mükellef ilişkilerinin uygulamayı olumlu yönde etkilemesi beklenirken, bu işlerle görevlendirilen personelin yetersiz kalması, aksine olumsuz etkiler yaratmaktadır⁹⁶. Bu anlamda mükellef tarafından kişisel ilişkileri daha yakın ve dolayısıyla daha güçlü olan taşra teşkilatı yoklama memurlarının bilgi düzeyi eksikliği, hem iyi niyetli mükellefin hem de kötü niyetli mükellefin vergi denetimlerle ilgili görüş ve davranışlarını olumsuz etkileyecektir.

Bunun yanında taşra teşkilatındaki yoklama memurlarının yönetsel bir sorunu olarak, bu memurların mevcut hiyerarşi yapısı içerisinde yükselmelerinin mümkün olmaması, kendi çabaları ile bilgi düzeyini yükselten ve başarılı olan denetim

⁹⁶ GERÇEK, s. 629.

elemanlarının, bu şekilde devam etme konusundaki motivasyonlarını azaltmakta ve buna bağlı olarak verim düşüklüğü yaşanmaktadır.

2.1.2.2.4 Vergi idarelerinin ekonomik ve teknolojik gelişmenin arkasında kalmasının mükellef davranışlarına etkisi

Vergi idarelerinin etkinliği ile ilgili olarak ilk akla gelen, vergi kayıp ve kaçaklarının azaltılarak, vergi gelirlerinin artırılmasıdır. Özellikle ülkemizde vergi idareleri ile ilgili modernizasyon planlarının temel amacı da yalnızca bu olmuş olaya daha bütünsel olarak bakılmaması nedeniyle, yapılan düzenlemeler vergi idarelerinin sorunlarına sınırlı çözümler getirmiştir. Bunun sonucu olarak da vergi idareleri, vergi sistemi ile ilgili reformların hep dışında kalmış, sadece vergi kayıp ve kaçaklarını önlemeye yönelik olarak vergi kanunlarında düzenlemelere gidilmiştir.

Vergi ile ilgili düzenlemeleri uygulamakla sorumlu olan vergi idareleri ekonomik ve ticari gelişmelerle birlikte artan teknolojik gelişmelere ayak uyduramamaktadır. Vergi idarelerinin ve vergi denetiminde bulunacak olan denetmenlerin bilgisayar teknolojisinin gerisinde kalması, en ileri bilgisayar teknolojiler ile donatılmış şirketleri doğru ve ciddi bir şekilde incelemesi imkansızdır. Böyle bir durumda, vergi idaresinin bu eksikliğinden yararlanabilecek olan mükellefler, çok ileri teknolojiler kullanarak vergi kaçırabilmekte ve toplam vergi gelirlerinde bir azalmaya neden olmaktadır.

Sonuç olarak ileri teknolojiler kullanan bir şirketin denetimi, bu teknolojilerden yararlanmayan vergi denetmenleri tarafından doğru bir biçimde yapılamayacaktır. Ayrıca teknolojik gelişmelerin kullanılmasıyla birlikte hem mükellef açısından hem de idaresi açısından bir zaman kazancı ortaya çıkacak, bunun yanında mükellefin vergi uyumuna katkı sağlayarak vergi gelirlerini arttıracaktır.

2.1.3 Ekonomik Konjonktür Ve Devlet Anlayışının Mükellef Davranışları Üzerindeki Etkisi

Ekonomilerin içinde bulunduğu konjonktür, ülkelerin ekonomik yapısına bağlı olarak, içsel ve çevresel faktörler nedeniyle sürekli değişiklik göstermektedir. Ülke ekonomilerinin sayısal verileri, içinde bulunulan konjonktürle birlikte farklılık göstermektedir. Konjonktüre bağlı olarak ülkede oluşan GSMH düzeyi, büyüme oranı, enflasyon oranı gibi faktörler değişkenlik göstermekte ve ekonomideki tüm faktörler ve hatta başka ekonomilerdeki faktörler konjonktürel farklılıklardan etkilenmektedir. Vergi

kavramı da, içinde bulunduğu konjonktüre bağlı olarak değişiklik göstermekte ve verginin taraflarını olan mükellef ve vergi idaresinin tutum ve davranışları üzerinde belirleyici rollerden birini üstlenmektedir.

Toplam vergi gelirleri bugün için GSMH içindeki paylarını arttırır konumdadır. Vergi gelirlerinin ekonomide oluşan kaynağın içinden alınıyor olması, ekonomik konjonktürle vergi gelirleri arasındaki ilişkiyi daha net bir hale getirmektedir. Toplam vergi gelirleri ve vergi politikaları, ekonominin içinde bulunduğu ekonomik konjonktüre bağlı olarak değişmektedir.

Türkiye’de dönemler itibariyle uygulanan vergi politikaları dönemin devlet anlayışından etkilenmiştir. Bu dönemler aşağıda olduğu gibi açıklanabilir;⁹⁷

- 1973-1982 Dönemi; Müdahaleci devlet ve karma ekonomi modelinin uygulandığı aşamanın son on yılını kapsayan dönem olup, vergi yükü bu dönemde ortalama % 17.78, yıllık ortalama bütçe açığı GSMH’nın % 1.5’i olmuştur.

- 1983-1992 Dönemi; Devletin küçültülmesine geçiş dönemi olarak ifade edilen bu dönemde vergi yükü % 15.5 olmuş ve yıllık bütçe açığı ise GSMH’nın % 3.1 olarak gerçekleşmiştir.

- 1993 yılından günümüze kadar olan dönemde serbest piyasa ekonomisi uygulanmış ve vergi yükü yaklaşık % 26 düzeyinde gerçekleşmiştir. Bu dönemde yıllık ortalama bütçe açığı GSMH’nın yaklaşık % 9’u olmuştur.

Uygulanan vergi politikalarında müdahaleci devlet anlayışından serbest piyasa ekonomisine geçişle birlikte vergi gelirlerinin yetersizliği farklı devlet anlayışının geçerli olduğu her dönemde vergi yükünü arttırmıştır. Ancak kamu hizmetlerinin finansmanı bu artışla da karşılanamamış ve devlet her geçen dönemde vergi yanında borçlanma yoluyla da milli gelirin bir kısmını kamu kesimine aktarmıştır⁹⁸.

Verimli büyümenin engellenmesi temel ihtiyaçtan ekonomini üretken sahalarına müdahaleye kadar tüm devlet hizmetleri için kamu talebindeki artışı devletin etkinlikle karşılayabilme yeteneğine nihai bir sınır koyar. Rekabetçi olmayan güçler endüstriyel sahanın yönetimini ele aldığı anda, gelir vergisinin kapsamı da belli sektörlerle sınırlanır. Bu sektörler, ne bu vergi yükünü taşıyabilirler ne de bu verginin

⁹⁷ Şefik ÇAKMAK, “Türkiye’de Uygulanan ve Uygulanması Gereken Vergi Politikaları”, **Vergi Dünyası**, Haziran 2003, Sayı:262, , s.40(38-40).

⁹⁸ SİVEREKLİ DEMİRCAN, s. 535

temelini oluşturan kontrollü beyan usulüne uyabilirler. Vergi oranlarındaki artış ile birlikte vergi rızasının temel ahlaki değeri zayıflar. Vergiye, burjuva dünyasının düşmanı olan bir devlete ödenen parasal ceza olarak bakılır. Vergi incelemesi günlük bir iş olur ve verimli faaliyete tahsisi edilebilecek olan kaynakları gittikçe tüketen muazzam bir kontrol mekanizması kurulur⁹⁹.

Kayıt dışı ekonomisinin en fazla büyüdüğü ülkeler; enflasyonun sürekli olduğu, haksız ve spekülâtif kazançların arttığı, gelirin adaletsiz dağıtıldığı, ekonominin denetim dışı kaldığı ülkelerdir¹⁰⁰. Türkiye'nin özellikle son iki yılda enflasyon üzerine kararlı bir şekilde gitmesi ile, enflasyonun kayıt dışı üzerindeki etkisinin azaldığı düşünülse bile, bugün itibarıyla kayıt dışı ekonominin bu kadar çok büyük olmasının temel nedenlerinden birini geçmişte yaşadığımız kronik enflasyon oluşturmaktadır.

Enflasyon vergi sistemi üzerinde değişik şekillerde etkiye bulunur. Öncelikle, enflasyonun kendisi gerçekte bir vergidir. Paranın nakit olarak elde tutulduğu varsayımıyla, satın alma gücü enflasyonla ters orantılı olarak değişecektir. Paranın satın alma gücünde enflasyon nedeniyle meydana gelen bu azalmaya "enflasyon vergisi" adı verilmektedir. Yapılan hesaplamalara göre, 1981 yılından sonra her yıl için Türkiye'deki enflasyon vergisinin GSMH'ya oranı % 2-4 arasında değişmektedir¹⁰¹.

Türkiye'de yaşanan kronik enflasyon, spekülâtif kazançların yoğun olması, gelir dağılımındaki aşırı adaletsizlikler ve ekonomik faaliyetlerin denetim dışında kalması kayıt dışı ekonominin boyutunun genişlemesine neden olmuştur. Bazı ekonomik faaliyetlerin niteliği bu faaliyetlerin kayıt altına alınmasını güçleştirir. Bu tür faaliyetlerin başında tarımsal faaliyetler gelmektedir. Dolayısıyla, tarıma dayalı hammadde kullanan sektörlerde de kayıt dışı ekonomi daha büyüktür. Özellikle tarıma dayalı hammadde kullanan tekstil sektöründe kayıt dışı ekonominin geniş boyutta olduğu tahmin edilmektedir¹⁰².

Gayri safi Yurt İçi Hasıla, bir yıl içinde ülke ekonomisinde üretilen mal ve hizmetlerin parasal değerini ifade etmektedir. Bu bağlamda GSYİH, o dönem içerisinde ekonomide yaşanan konjoktürel durumdan etkilenen ve buna bağlı olarak, yıllık

⁹⁹ M. ANDIÇ ve S. ANDIÇ, s.59.

¹⁰⁰ Cihan DURA, "Kayıt Dışı Ekonomi Kavramı, Sebep ve Etkileri, Ölçülmesi, Mücadele Yolları ve Türk Ekonomisindeki Yeri", **Maliye Dergisi**, 1997, Sayı: 124, Ocak-Nisan, 3-12.

¹⁰¹ Osman PEHLİVAN ve Murat ÇETİN, "Enflasyon Vergisi Olgusunun Türkiye Açısından incelenmesi", **Vergi Dünyası**, Şubat 1998, Sayı: 98, s. 18

¹⁰² Mustafa Ali SARILI, "Türkiye'de Kayıt Dışı Ekonominin Boyutları, Nedenleri, Etkileri ve Alınması Gereken Tedbirler", **Bankacılar Dergisi**, 2002, Sayı 41, s. 38.

bazda azalmalar veya artışlar gösterebilecektir. Bir ülke ekonomisi içinde vergi olarak toplanacak değer, o ülkede oluşan GSYİH içinden ödeneceği açıktır. Vergi, ülke ekonomisi içinde belli bir dönem içinde gerçekleştirilen mal ve hizmet üretimi sonucu elde edilen gelir üzerinden ödenir. Bu anlamda GSYİH ile vergi gelirleri arasında diğer etkenler sabitken pozitif bir ilişki vardır. Bu ilişkiye bağlı olarak vergi gelirleri, GSYİH içinden ödenecek olması nedeniyle, ekonomik konjoktüre bağlı olarak değişmektedir.

Ekonomi konjoktürünün kötüye gittiği, mal ve hizmet üretiminin azaldığı bir dönem sonucunda, o döneme ait vergi gelirlerinin azalmasını beklemek olasıdır. Tablo 2-3'te 1969 ile 2002 yılları arasında GSYİH miktarları ve değişimleri ile aynı yıllar itibariyle vergi gelirleri ve değişimleri gösterilmiştir. Aynı zamanda vergi gelirlerindeki artışların GSYİH ve GSMH'ya göre esneklikleri verilmiştir.

Tablo 2-4'teki veriler ışığında vergi gelirlerindeki yüzdeler artış ile GSMH ve GSYİH artışları karşılaştırıldığında, çoğu yılda vergi gelirlerindeki artışın GSMH ve GSYİH'daki artışlardan fazla olduğu görülmektedir. Aynı şekilde esneklik katsayısı açısından baktığımızda, vergi gelirlerinin GSMH ve GSYİH'ya göre esnekliklerinin 1'in üstünde olduğu gözlemlenmektedir. 1969-2002 yılları arasında vergi artışlarındaki genel ortalamanın, aynı yıllar için GSMH ve GSYİH artışlarının ortalamasına göre alınan esneklik katsayısı 1,11 gibi bir değeri göstermektedir.

Vergi gelirlerindeki artışın GSMH ve GSYİH altında kaldığı yıllar, genelde ekonomide kriz yaşandığı yıllar olmuştur. 1974, 1978, 1995, 2002 yılları, ülkede yaşanmış olan ekonomik krizlerin sonrasına gelmektedir. Ekonomik krizler sonrası GSMH artışları, daralan bir ekonomiden genişleyen bir ekonomiye geçilmesi nedeniyle hızlanırken, vergi gelirleri, bir önceki yılın kazancı üzerinden yani kriz yılı kazancı üzerinden alındığı için artış hızını kaybetmektedir.

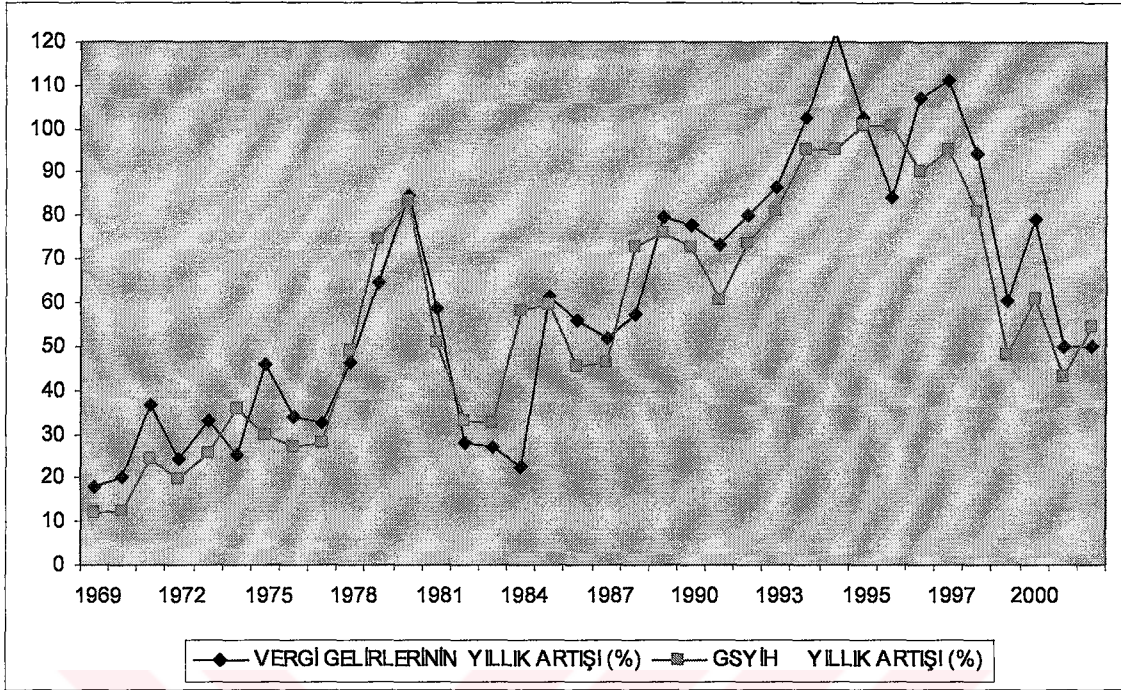
Bu tablo bağlamında 1969'dan günümüze mükellefler üzerindeki vergi yükünün sürekli olarak arttığı söylenebilir.

Tablo 2-4 1969-2002 Yılları Arasında Vergi Gelirleri, GSMH ve GSYİH Artışları ve Esneklikleri

Yıllar	Vergi Gelirlerinin Yıllık Artışı (%) 1	GSYİH Yıllık Artışı (%) 2	Esneklik 1/2	GSMH Yıllık Artışı (%) 3	Esneklik 1/3
1969	17,70	11,77	1,50	11,88	1,49
1970	20,35	12,48	1,63	13,34	1,53
1971	36,61	24,08	1,52	25,63	1,43
1972	24,15	19,53	1,24	20,33	1,19
1973	33,18	25,78	1,29	27,04	1,23
1974	25,40	35,61	0,71	34,73	0,73
1975	45,82	29,64	1,55	28,50	1,61
1976	33,73	27,12	1,24	25,64	1,32
1977	32,42	27,95	1,16	27,67	1,17
1978	46,46	48,88	0,95	48,52	0,96
1979	64,55	74,63	0,86	74,76	0,86
1980	84,93	83,49	1,02	84,35	1,01
1981	58,73	51,05	1,15	51,29	1,15
1982	27,90	32,80	0,85	32,27	0,86
1983	27,07	32,53	0,83	31,30	0,87
1984	22,63	58,19	0,39	59,10	0,38
1985	61,42	59,55	1,03	59,47	1,03
1986	55,96	45,54	1,23	44,79	1,25
1987	51,56	46,29	1,11	46,57	1,11
1988	57,24	72,94	0,78	72,19	0,79
1989	79,53	75,91	1,05	78,34	1,02
1990	77,69	72,91	1,07	72,41	1,07
1991	73,22	60,31	1,21	59,73	1,23
1992	80,06	73,52	1,09	73,96	1,08
1993	86,63	81,26	1,07	80,98	1,07
1994	102,40	95,19	1,08	94,66	1,08
1994	122,41	95,19	1,29	94,66	1,29
1995	102,72	100,66	1,02	102,03	1,01
1995	84,49	100,66	0,84	102,03	0,83
1996	106,95	90,30	1,18	90,68	1,18
1997	111,47	95,20	1,17	96,24	1,16
1998	94,47	81,11	1,16	82,08	1,15
1999	60,40	48,23	1,25	46,27	1,31
2000	79,05	60,93	1,30	60,44	1,31
2001	49,93	43,21	1,16	40,52	1,23
2002	50,07	54,70	0,92	54,95	0,91
	60,81	56,92	1,11	56,92	1,11

Kaynak : Gelirler Genel Müdürlüğü, www.gelirler.gov.tr, Genel Bütçe Gelirlerinin Gayrisafi Yurtiçi Hasıla Ve Gayrisafi Milli Hasılaya Göre Esneklikleri.

1969-2002 yılları arası için vergi gelirleri artışının GSYİH artışları arasındaki ilişkinin grafiksel anlatımı vergi yükündeki artışı daha net ortaya çıkarabilecektir. Şekil 2-4'te vergi gelirlerindeki artış ile GSYİH artışları arasındaki ilişki grafiksel olarak gösterilmiştir. Grafikte vergi gelirleri artışı ile GSYİH artışı, neredeyse başa baş gitmektedir. 1969 yılından 2002 yılına kadar geçen sürede, 1974 yılı haricinde bütün yıllarda vergi gelirleri ile GSYİH arasındaki pozitif ilişki açıkça görülmektedir.

Şekil 2-4 1969-2002 Yılları Arası Vergi Gelirleri-GSYİH Artışlarının Grafikselsel Gösterimi

Ekonomideki karar alma sürecini direkt ve dolaylı olarak etkileyen faktörlerden biri olan vergi olgusu, içinde bulunduğu ülkenin mevcut dönem içinde yaşamakta olduğu konjonktürden oldukça etkilenmektedir. Bu etkileşimin sonucu olarak, karar alma mercilerinden biri olan bireyler de davranışlarını değiştirecek ve kendisi için en rasyonel gördüğü tutum ve davranış biçimini belirleyecektir.

2.1.4 Siyasal Yapıdan Kaynaklanan Faktörlerin Mükellef Davranışları Üzerine Etkisi

Devletin ve buna bağlı olarak oluşan kamu tüzel kişilerinin ortaya çıkışının temel nedeni, insanların toplum halinde yaşamalarının bir sonucu olarak ortak toplumsal ihtiyaçların ortaya çıkmasıdır. Toplumda oluşan kamusal ihtiyaçların karşılanması bağlamında devlet, ortaya çıkan maliyeti elde ettiği kamusal kaynaklarla finanse etmekte ve bu kamusal hizmetler ve kamusal kaynaklar bileşimini, kendisine verilen yetki çerçevesinde oluşturmaktadır. Toplum, kamusal hizmetlerin ve kamusal kaynakların bileşimi konusundaki kararını “kamusal tercih” olarak, içinde bulunulan ülkedeki siyasi yapının kendine özgü yöntemlerine bağlı bir şekilde oluşturur. Siyasal

bir süreç sonunda ortaya çıkan kamusal tercihin, aynı zamanda kamu maliyesinin temelini oluşturan kamusal hizmetlerin ve kamusal gelirlerin bileşiminin belirlenmesinde de söz sahibi olacak olması, kamu maliyesi ile siyasi yapıyı irdeleyen siyaset bilimi arasındaki ayrılmaz ilişkiyi oluşturur.

Kamu maliyesi ile siyaset bilimi arasındaki bu ilişki çoğu kez bu iki bilim dalının, birbirlerinin sonucunu etkileyecek biçimde, karşılıklı olarak kullanılmaları sonucunu ortaya çıkarmıştır. Bu karşılıklı etkileşim içinde popülist siyaset anlayışı kamu maliyesinin kaynaklarını referans olarak kullanmakta, aynı şekilde popülist ekonomi anlayışı da, siyasetin toplulaştırdığı toplumsal alanlara ulaşmada siyaset bilimini referans olarak kullanmaktadır. Karşılıklı olarak uygulanan bu popülist politikaların sonucu olarak, ekonomik ve siyasi alan dengesizliklere sürüklenmekte ve ekonomik ve siyasi alan içinde bulunan “mağdurlar” bu dengesizliklere karşı tutum ve davranışlarını değiştirmektedirler.

Kamu maliyesi ile siyaset bilimi arasındaki bu ilişkinin bize gösterdiği şey, vergilerin ekonomik etkilerinin yanı sıra siyasi etkilerinin de varlığıdır. Ancak bu etkileşim tek taraflı olmamakta, siyasal karar alma mekanizmasının aldığı kararlarla şekillenen vergi politikaları, kendi sonuçlarını yine kamusal tercih olarak siyasal karar alma mekanizması üzerinde gösterecektir.

Özellikle siyasi ve ekonomik istikrarın bulunmadığı az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerdeki vergi politikası uygulamaları üzerinde siyasi erkin ağırlığı hissedilir derecede fazladır¹⁰³. Az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde siyasi erki elinde bulunduranların geniş yetkilere sahip olmaları, buna karşın kamusal tercihi ortaya koyarak bu yetkileri siyasi erke veren toplumu, birinci dereceden etkilenen olmasına karşın, yaptığı tercih sonrası müdahale hakkının ve yetkisinin siyasi yapı tarafından kendisine verilmemiş olması, söz konusu ülkelerdeki belirtilen sorunun temel nedenidir.

Türkiye’de kayıt dışı ekonominin boyutlarının artmasının nedenlerinden biri de siyasi yapıdır. Gelişmiş ülkelerin demokrasilerinde, devletin vatandaşı denetlemesinin yanında, vatandaş da devleti denetleme hakkına ve yetkisine sahiptir. Türkiye’deki demokrasi anlayışına göre ise, kanunlara tabi olanlar ve kanunları uygulayanlar, kanunların oluşumuna katılamamakta ve ayrıca vatandaşlar da devleti denetleme hakkına sahip olamamaktadırlar. Kanunların oluşumuna katılmayan veya kanunların

¹⁰³ SİVEREKLİ DEMİRCAN, s. 541

uygulanmasını denetleyemeyen vatandaşlar, tepkilerini kayıt dışı faaliyetlere kayarak ortaya koyabilmektedirler. “Devlete bağlılığın azalması, bir diğer deyişle devletin saygınlığını yitirmesi, ekonomik faaliyetlerin kayıt dışında tutulmasının toplum tarafından hoşgörüyü karşılanmasına neden olarak kayıt dışı ekonominin gelişmesine yol açmaktadır”¹⁰⁴. Özellikle ülkemizde siyasi iktidarlar, kamusal tercihin oluşma sürecinde beslendikleri kesimlere veya siyasi ve ekonomik süreci etkileyebilecek güçte olan baskı gruplarının istekleri doğrultusunda kararlar alarak, daha sonraki dönemde oluşacak kamusal tercihleri etkileyebilmek için vergilendirmeden vazgeçebilmekte veya hafifletmekte, bunun yanında vergi yükünü belirli kesimlere yükleyebilmektedirler. Bundan başka, ülkede çatışma üzerine kurulu siyasi bir kültürün varlığı, aynı şekilde toplumda da siyasi kültürün yerleşmemiş olması dolayısıyla koalisyon hükümetlerine bırakılan ekonomik politikalar nedeniyle amaçları ve araçları farklı vergi politikaları ortaya çıkmakta ve bu politik istikrarsızlıklar mükelleflerin beklentilerini ve buna bağlı olarak oluşan tutum ve davranışlarını etkilemektedir. Farklı istikrarsız siyasi yapı, her seferinde yani vergi paketleri ortaya çıkarmakta, bu şekilde yıkılan mükellefin güveni dolayısıyla mükellef en azında bu istikrarsızlık içinde kendi çıkarlarını korumak adına vergi kanunlarının dışına çıkabilmektedirler.

2.2 MÜKELLEFLERİN VERGİLERE GÖSTERDİKLERİ DAVRANIŞ BİÇİMLERİ

Mükelleflerin birtakım kişisel, çevresel ve siyasal değişkenlerle birlikte vergiye karşı davranış biçimleri de değişmektedir. Bu faktörler doğrultusunda ortaya çıkacak davranış biçimleri her birey için farklı düzeyde ve farklı yönde olabilecektir. Bu davranış biçimleri daha çok vergi kaçırma ve vergiden kaçınma şeklinde gerçekleşecektir. Pek tabii ki mükelleflerin vergiye karşı göstermiş oldukları tepkiler bunlarla sınırlı değildir. Bunun yanı sıra vergi borcunun geciktirilmesi, vergi grevi, verginin yansıtılması ve baskı gruplarının harekete geçirilmesi gibi davranış biçimleri de ortaya çıkmaktadır.

¹⁰⁴Ülker TOPTAŞ, *Kayıt Dışı Ekonominin Nedenleri*, TES-AR Yayınları No: 26, Ankara

2.2.1 Mükelleflerin Vergi Karşısındaki Tepkileri ve Vergi Kaçakçılığı

Yukarıda, vergi mükellefinin hiç vergi vermemek ya da daha az vermek amacıyla kasıtlı olarak yaratmış olduğu vergi uyumsuzluğu olarak tanımlanmış olduğumuz, vergi kaçığının nedeni, ne özensizlik, hata ve yanlışlık gibi anlık, ne de bilgisizlik gibi sürekli zafiyetlerdir. Vergi kaçığının, bu iki zafiyetten farklı nedenleri vardır.

Vergi kaçığının ya da kaçakçılığının temel nedeni, evriminin homo economicus düzeyine ulaşan insanoğlunun egosu ve, değişen yaşam koşullarının sonucu olan sınırsız ihtiyaçlarının karşılanmasında ya da gelir getirici faaliyetlerinin finansmanında kullanılmak üzere, olabildiğince fazla kaynak yaratmak arzudur. Kuşkusuz, insanoğlunun bu arzusu, onu, öncelikle, kazanç getirici faaliyetlerini yoğunlaştırmaya yöneltmesi gerekir. Ancak, kaynak yaratma yöntemlerinden biri de, kazancın elde edilmesinde zorunlu kayıpların en aza indirilmesidir. Bu kayıplar içinde vergi, önemli bir yer tutar. Kişi, kazandığını en az kayıpla elinde tutabilmek, vergi ödememek ya da daha az ödemek amacıyla aklını (kimi zaman, daha fazla) kullanır; yeni yöntemler icat eder, yeni araçlar keşfeder¹⁰⁵.

Vergi kaçırmanın en ufak etkisinin vergi gelirlerinin azalması olduğu, bunun yanında oldukça zararlı ekonomik sonuçları olduğu iddia edilir. Vergi kaçırmanın önemli etkileri, GSMH ve işsizlik gibi önemli göstergeler üzerinde, vergi sonrası gelir dağılımı üzerinde kaynakların dağılımı üzerinde ortaya çıkmaktadır. Vergi kaçırmanın en önemli etkileri muhtemelen kaynaklar ve dağılım üzerinde ortaya çıkmaktadır. Aynı zamanda vergilendirilmiş ve vergilendirilmemiş (yer altı) ekonomilerin varlığı, iki sektördeki net gelirleri ayırır. Eğer kaynaklar mobil ise net gelirler eşitleninceye kadar vergilendirilmiş sektörden vergilendirilmemiş sektöre doğru faaliyetler kayacaktır¹⁰⁶.

2.2.2 Mükelleflerin Vergi Karşısındaki Tepkileri Vergiden Kaçınma

Mali muhasebenin hazırlanmasından sorumlu olan istatistik uzmanları, doğal olarak hesaplarına yansıyan ekonomik faaliyet ve ekonomik refahın kapsamı ile ilgilenirken, vergi otoriteleri yükümlü olan kişilerden vergi ödemeyenlerin kapsamı ile

¹⁰⁵ CANDAN, s. 258.

¹⁰⁶ PYLE, s. 58.

ilgilenmektedir. Charles V Brown insanların boş zamanı tercih etmesine neden olan vergi sistemlerini kitabında incelemiştir¹⁰⁷.

Vergiden kaçınma teorisinin özü hem basit hem de uygulama alanı açısından oldukça geniştir. Eğer B faaliyeti vergilendiriliyor iken, A faaliyeti vergilendirilmiyor veya daha az oranda vergilendiriliyor ise insanlar göreceli olarak A'yı B'ye tercih ederler. Vergiden kaçınma etkisi kanun koyucu kurumlar tarafından tasarlanmış olabilir veya onların istekleri doğrultusunda yapılmış olabilir. Böylece, sigara üzerine konulan vergi, sigara tüketimini azaltabilir veya vergi muafiyeti tasarrufu teşvik edici nitelikte olabilir.

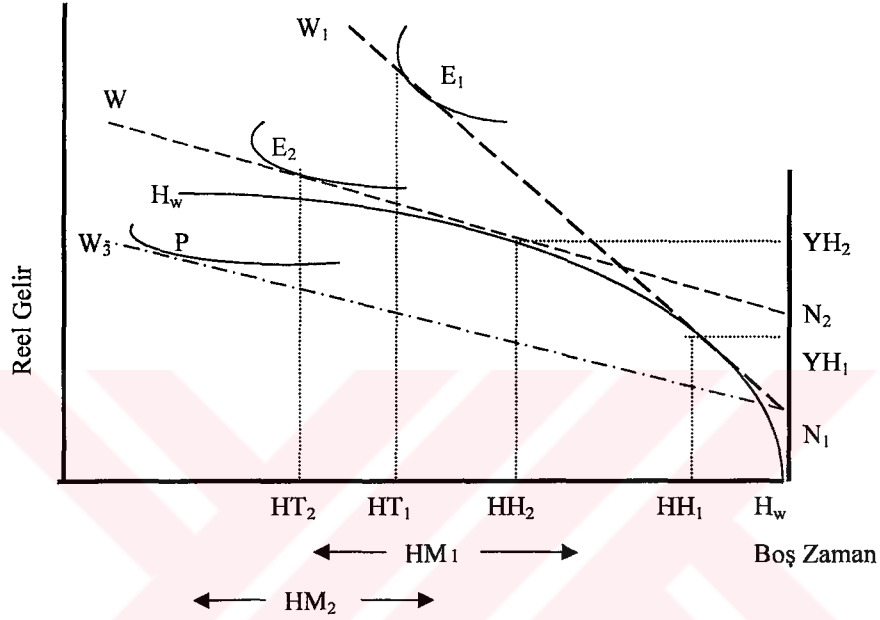
Piyasa teşvikleri bağlamında en önemli konu usulüne uygun ödemesi yapılan iş ile(buna piyasa faaliyeti diyoruz), beyan yoluyla ödenmeyen işler (buna ev faaliyetleri diyoruz) arasında yapılan tercihtir. Piyasa faaliyetleri vergilendirildiği için, insanlar piyasa işlerinden ev işlerine doğru kaymaktadır. Brown ve Jakson 1982 yılında bireylerin piyasa ve ev faaliyetleri arasında tamamen bağımsız olduğu varsayımı altında bu seçimi açıklamak için bir model geliştirmiştir. Daha sonraki varsayım (1) ev faaliyetleri azalan verime konu olmaktadır, çünkü herhangi bir ev becerisi ihtiyaç ile sınırlanmıştır.(2) piyasa faaliyetlerinde vergiden önce saatlik sabit bir ücret ödenir. Gelir vergisi piyasa faaliyetlerini azaltabilir veya arttırabilir. Buna ev faaliyetlerinin eklenmesiyle model genişlemektedir¹⁰⁸.

Şekil 2-5'te ev faaliyetlerinin marjinal verimliliği ev faaliyetlerinin azalan verimliliği varsayımı altında $H_w H_w$ eğrisi ile gösterilmiştir. Ücret oranı $W_1 N_1$ doğrusu ile verilmiştir. Ev faaliyetleri ve piyasa faaliyetleri arasında kayıtsız olan bir kişi ev faaliyetlerinin marjinal verimliliğinin piyasa faaliyetlerinden daha yüksek olması şartıyla ev faaliyetleri üzerinde kalacaktır. Daha doğrusu her iki işin gelirini eşitleyecek ve bütün iş saati toplamı HT_1 olacaktır. Bu çalışma saatinin HM_1 saati piyasa faaliyetlerinde, HH_1 saati ise ev faaliyetlerinde gerçekleşecektir.

Farz edelim ki piyasa faaliyetleri üzerine oransal bir gelir vergisi konulması, net piyasa ücret doğrusunun $W_3 N_1$ 'e kaymasını ortaya çıkardı. Bu durumda mükellef ne yapacaktır? Net piyasa ücretinin daha az olması nedeniyle, önceleri daha az ödenen ev faaliyetleri, şimdi daha fazla ödenecektir. Bu nedenle bireyin ev faaliyetlerinde çalışma süresi HH_1 'den HH_2 ' ye yükselecek ve yeni genel dengesi E_1 'den E_2 'ye kaymıştır.

¹⁰⁷ Charles V.BROWN ,Taxation and The İncentive to Work , Oxford University Pres, 1983, s. 133

Şekilde toplam çalışma saati HT_1 'den HT_2 'ye yükselmiştir, fakat piyasa faaliyetlerinde çalışma saati HM_1 'den HM_2 'ye düşmüştür. E_1 'den E_2 'ye kaymanın farazi olarak ikiye ayrılması olumdur. Bu ayrım E_1 'den P 'ye ve P 'den E_2 'ye taşınma şeklinde olacaktır. E_1 'den P 'ye kayma pür fiyat etkisidir. P E_1 'in sağına veya soluna doğru uzanabilir. P 'den E_2 'ye kayma pür gelir etkisidir ki bu ev faaliyetlerinin değerinin YH_1 'den YH_2 'ye çıkması ile ilişkilendirilir. Bunun anlamı E_2 denge noktasının P 'ye kaymasıdır.

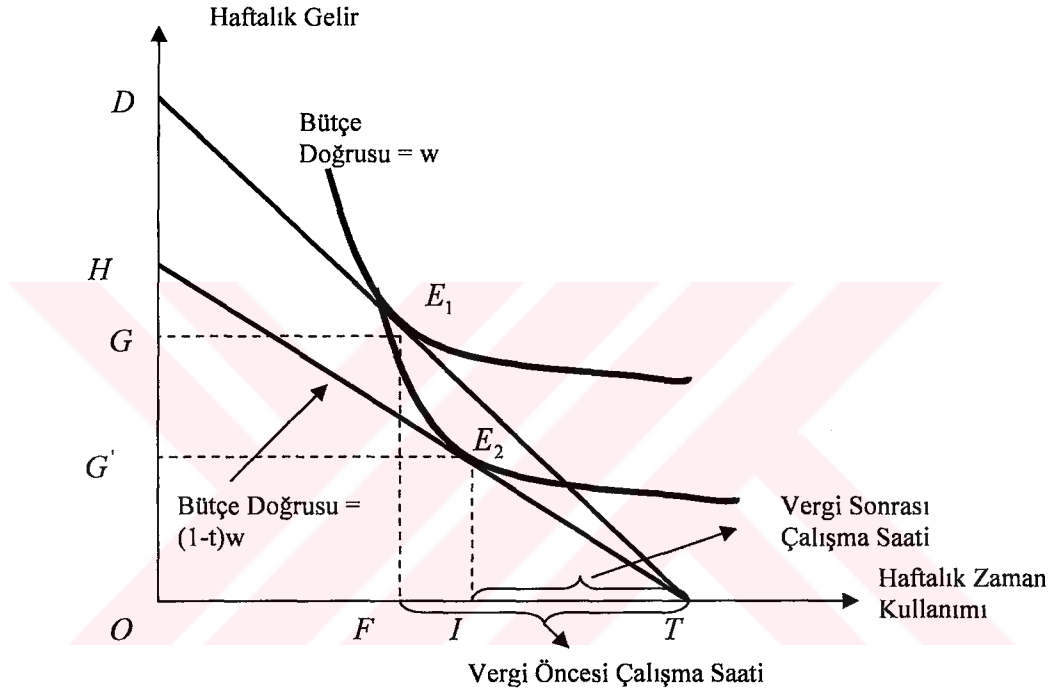
Şekil 2-5 Verginin Mükelleflerin Piyasa Faaliyetleri-Ev Faaliyetleri Arasındaki Tercihini Üzerindeki Etkisi

Burada mükelleflerin piyasa ekonomisinden ev ekonomisine kayarak, gelir vergisinden kaçındıklarını görebiliriz. Bu kötü bir şey midir? Ekonomistler insanların bu tür aktivitelere kaymalarının etkisiz olduğuna inandıkları için genellikle bunun bir felaket olduğunu söylerler. Eğer evimi boyatmak bir boyacı tutabilmek için daha fazla çalışmam yüzünden, gelirim bir kısmını boyacıya vermek zorunda kalacak ve aynı zamanda vergi ödeyeceksem evimi daha yavaş ve daha kötü bir şekilde olsa da kendim boyayabilirim. U şekilde kendi evimi boyarsam vergiyi tasarruf edebilirim. Vergi sistemi burada, beni verimliliğimin daha düşük işlerde çalışmaya teşvik eder konumdadır.

Vergiden kaçınma bireylerin piyasa ekonomisinden ev ekonomisine kaymasına neden olmanın yanında, bireylerin çalışma ile boş zaman arasındaki tercihlerini de

değiştirmektedir. Vergi oranlarındaki değişikliklere bağlı olarak bireyler tarafından arz edilen emeğin saati değişecektir.

Faydasını maksimize etmeye çalışan mükellefler, boş zaman ve çalışma saati arasındaki zaman tercihini yaparak elde edeceği gelirin faydasını maksimize etmesine çalışmaktadır. Bireyler aynı zamanda bu tercihlerini belli bir bütçe kısıtı üzerinde yapmaktadır. Bireylerin çalışma ve boş zaman arasındaki tercihlerine bağlı olarak bütçe kısıtı üzerindeki denge noktası farklı bileşimlerde olabilecektir.¹⁰⁹

Şekil 2-6 Verginin Bireylerin Boş Zaman-Çalışma Zamanı Üzerinde Verginin Etkisi

Şekil 2-6'da birey E_1 noktasındaki denge noktasında vergi yoktur. Bu noktada birey çalışma zamanının F noktasında belirlemekte ve bu tercihi sonrası eline geçen haftalık gelir G kadar olmaktadır. Yani mükellef TD bütçe doğrusu altında FT kadarlık bir çalışma zamanı için, OG kadarlık bir gelir elde etmektedir. Vergi oranlarının t gibi bir orana yükselmesi ile birlikte artık birey, çalışma karşılığı elde ettiği ücretin $(1-t)$ kadarlık kısmını kullanabileceği için, tüm zamanını çalışma için ayırmış olsa dahi elde edeceği gelir daha öncekine göre daha az olacaktır için, bütçe doğrusu, aşağı doğru

¹⁰⁹ ROSEN, s. 374.

kayacaktır. Yeni bütçe doğrusu üzerinde bireyin yeni denge noktası olan E_2 düzeyinde artık birey IT kadar çalışacak ve elde ettiği gelirden OG' kadar olacaktır.

Vergi oranlarındaki yükselmeye karşı mükelleflerin çalışma ve boş zaman arasındaki tercihinin genelde böyle olması beklenir ve bu bireyin rasyonel olduğu kabul edilir. Ancak vergi oranlarındaki artış sonucu bireyler, haftalık gelirlerindeki azalmayı engelleyebilmek amacıyla çalışma saatlerini artırma yoluna gidebilirler. Bu durumda bireyin rasyonel davranmadığını düşünmek hata olacaktır. Çünkü mükellef gelir ve ikame etkilerinden daha çok gelir azalmasına bağlı olarak, elde ettiği gelirdeki azalmayı telafi edebilmek için daha fazla çalışma yolunu seçecektir.¹¹⁰ Mükelleflerin vergi oranlarındaki değişmeye karşı çalışma saatleri arasında yapacakları tercihin nasıl olacağı bireylerin bütçe doğrularının eğimine, özellikle vergi sonrası bütçe doğrularının eğimine, bireylerin boş zaman ile çalışma zamanı arasındaki tercihlerini gösteren farksızlık eğrilerine ve yaş, cinsiyet ve medeni durum gibi değişkenler tarafından belirlenecektir.

2.2.3 Mükelleflerin Vergi Karşısındaki Tepkileri ve Vergi Borcunun Geciktirilmesi

Özellikle yüksek enflasyonun yaşandığı ülkelerde, borcunu geciktirmek borçluya elinde nakit bulundurduğu için bir fayda sağlamaktadır. Çünkü her geçen gün paranın değeri düşmekte ve daha sonraya bırakılan borç için elde tutulan miktarın enflasyon nedeniyle yüksek getirilere sahip olan finansal enstrümanlarla çoğaltılabilmesi imkanı, işinin borcunu geciktirmesinin faydası olarak gösterilebilir.

Vergi borcu da enflasyon dönemlerinde mükellefe sağladığı faydalar nedeniyle ertelenebilecektir. Ertelenerek elde tutulan bu vergi borcu, yüksek getiri sunan finansal araçlarla arttırılabilir ve daha sonra bunun bir kısmı ile vergi boru ödenerek kazanç elde edilmiş olur. Ancak burada mükellefin, vergi borcunu geciktirmesi ile birlikte karşılaşacağı vergi idaresinin cezalarını da bu kazandığı para ile ödemek zorundadır. Eğer ödenecek ceza paranın aynı dönem içerisinde getireceği getiriden fazla veya eşit ise bu durumda vergi borcu geciktirilmeyecektir. Ancak bunun tam tersi olarak, ödenecek vergi cezaları, geciktirilen verginin o dönem içerisinde getireceği kazançtan daha düşük olursa, bu durumda mükellefin vergi borcunu geciktireceği söylenebilir.

¹¹⁰ ROSEN, s. 376.

Vergi borcunun geciktirilmesini belirleyen tek faktör cezaların getirilerle kıyaslanması değildir. Bunun yanında, mükellefin vergi borcunu geciktirmesi nedeniyle inceleme geçirmesi veya vergi borcunu gecikmeli olarak ödediği için vergi idaresi tarafından fişlenmesi ve sürekli inceleme riski ile karşı karşıya kalması, finansal araçları kullanabilme yeteneği gibi faktörlere de bağlı olarak mükellef vergi borcunun geciktirilip geciktirilmeyeceğine karar verecektir.

2.2.4 Mükelleflerin Vergi Karşısındaki Tepkileri ve Vergi Grevi

Vergiye karşı her mükellefin tepkisi farklı olmaktadır. Bu tepkilerin çoğu bireysel olmakla birlikte, vergiye karşı kolektif tepkilerin olması da muhtemeldir. Mükelleflerin çok nadir de olsa vergiye karşı oluşturdukları kolektif tepkilerden biri de vergi grevidir. Vergi grevi, ülkelerin siyasal yapılarına, toplumdaki dayanışmanın kapsamına, verginin mükellefler tarafından benimsenme ve kabul edilme durumuna, kamu hizmetlerinden yararlanma düzeyine göre ülkeden ülkeye farklılık gösterebilecek bir olgudur.

Verginin ilk ortaya çıktığı andan itibaren buna karşı kolektif tepkilerin de oluşması kaçınılmazdır. Tarihsel süreç içinde hemen hemen her ülkede vergi grevlerine, isyanlarına rastlamak mümkündür. Bu kolektif tepkiler, verginin dini duygularla bezendiği ve kutsallaştırıldığı toplumlarda oldukça az görülmüş olmasına rağmen, verginin daha rasyonel bir bakış açısıyla, kamu hizmetlerinin karşılığı olarak görüldüğü toplumlarda daha çok ve daha güçlü olarak görüldüğü söylenebilir.

Maliye tarihi vergi sistemlerinin gelişmesine karşı çeşitli eylemlerle doludur. Eski Roma, Eski Yunan ve Alman emperyalizmi bu sayede yıkılmıştır. Boston'da çay bunun için yakılmıştır. Vergiye karşı toplu direnmenin tipik örneği Fransa'da 1954 yılında adeta bir vergi grevine dönüşen Poujade Hareketidir¹¹¹.

Literatüre Poujade Hareketi (İsyanı) olarak giren hareket vergiye karşı oluşturulan en güçlü kolektif tepkilerden biridir. Poujade hareketi 1953 yılında başlamış ve kısa zamanda yayılarak bir vergi grevine dönüşmüştür. Bu toplu direnişi başlatan ve yöneten Pierre Poujade, küçük bir kasabada kırtasiyecidir. Önce kendi kasabasında vergi karşıtı bir hareket başlatmış, ardından 1953 yılında "Küçük Esnaf ve Sanatkarları Birliği'ni" kurmuştur. Kısa sürede üye sayısını arttıran Birlik, Fransa'da hızla yayılarak

¹¹¹ Adnan GERÇEK, Türkiye'de Vergi kaçakçılığı ile İlgili Mükelleflerin Davranışları ve Tedbirlerin Etkinliği, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Bursa, 1996, s. 41.

üye sayısını 400 bine çıkarmıştır. Poujade 1956 yılında yapılan genel seçimlerde, 2,5 milyon oy alarak 53 milletvekili ile Parlamenteoya girmiştir¹¹².

Poujade parlamenteoya girerek , vergi grevi hareketinin siyasal zafer kazanmasını sağlamıştır. Vergiye karşı kolektif bir tepkinin oluşabilmesi için ülkedeki demokrasi kültürünün yerleşmiş olması gerekmektedir. Bugün artık kolektif tepkiler, ülkedeki sivil toplum örgütlerinin ve diğer baskı gruplarının harekete geçirilmesi ile gerçekleşmektedir.

2.2.5 Mükelleflerin Vergi Karşısındaki Tepkileri ve Verginin Yansıtılması

Mükellefler, kullanılabilir gelirleri üzerinde azaltıcı etki yapan faktörler arasında kurtulmak istedikleri en önemli faktör vergilerdir. Mükellefler, vergi kaçırmanın yasal düzeyde yaptırımlara neden olabilecek olması ve yüksek yakalanma olasılığının olması, vergiden kaçınma ile elde edebileceği gelirden mahrum olabilecek olması gibi nedenlerle, vergiyi kanunlara uygun bir şekilde vergi idaresine ödedikten sonra, ödediği bu verginin kendi üzerinde oluşturduğu yükü başkalarına devretme eğilimindedirler.

Verginin yansıtılması, çok genel tanımıyla kanuni mükellefi tarafından ödenen bir verginin fiyat mekanizması aracılığı ile, kısmen veya tamamen üçüncü şahıslara aktarılmasıdır.¹¹³ Yansıma fiyat değişikliklerine bağlıdır. Ancak bu çoğu kez zaman alır. Mükelleflerin göstereceği tepkiler çoğu kez uzun dönemi kapsamaktadır. Verginin bütçe dengesine yansıtılması, zorunlu vergileri ve bu vergilerle finanse edilen kamu harcamalarını hesaplanması şeklinde ifade edilir. Genelde verginin dağıtım etkisi devletin toplamış olduğu vergiyi nereye harcadığına göre değişmektedir. Ancak günümüz maliye sistemlerinde vergi gelirleri belli gider kalemlerine ayrılmamakta, genel olarak tüm gelirlerin toplandığı hazineden harcamaları yapılmaktadır. Bu durumda vergi ile ilgili kararlar, devletin hangi vergileri kullandığına göre değişecektir. Buna göre vergi yansıtılması bir verginin başka bir vergi ile değiştirilmesi durumunda farklılık gösterecektir. Buna *diferansiyel vergi yansıtılması* denilmektedir. Bir vergi oranındaki artış veya azalışın etkisiyle oluşan yansıma türü ise *mutlak vergi yansıtılması* olarak isimlendirilir.¹¹⁴ Verginin yansıtılmasını etkileyen bir diğer faktör ise devlet

¹¹² Selahattin TUNCER, "Vergi Mükelleflerine Uyarılar", *Dünya Gazetesi*, 10.10.2003, Ekonomi sayfası.

¹¹³ Fevzi DEVRİM, *Kamu Maliyesine Giriş*, Anadolu Matbaacılık, İzmir, 2.Baskı, 1996, s. 191.

¹¹⁴ ROSEN, s. 256.

tarafından belirlenen düzenleyici makro değişkenlerdir. Devletin ekonomideki dengeyi sağlamak amacı ile hangi stabilizatörleri kullandığına göre verginin yansımaları değişecektir. Örneğin devletin gelir dağılımında adaleti sağlamak amacı ile vergi sistemini artan oranlı tarifeye göre düzenlemesi durumunda, bir üst gelir seviyesine yükselme ile birlikte vergi oranlarının yükselecek olması verginin yansımaları üzerinde etki yaratacaktır.

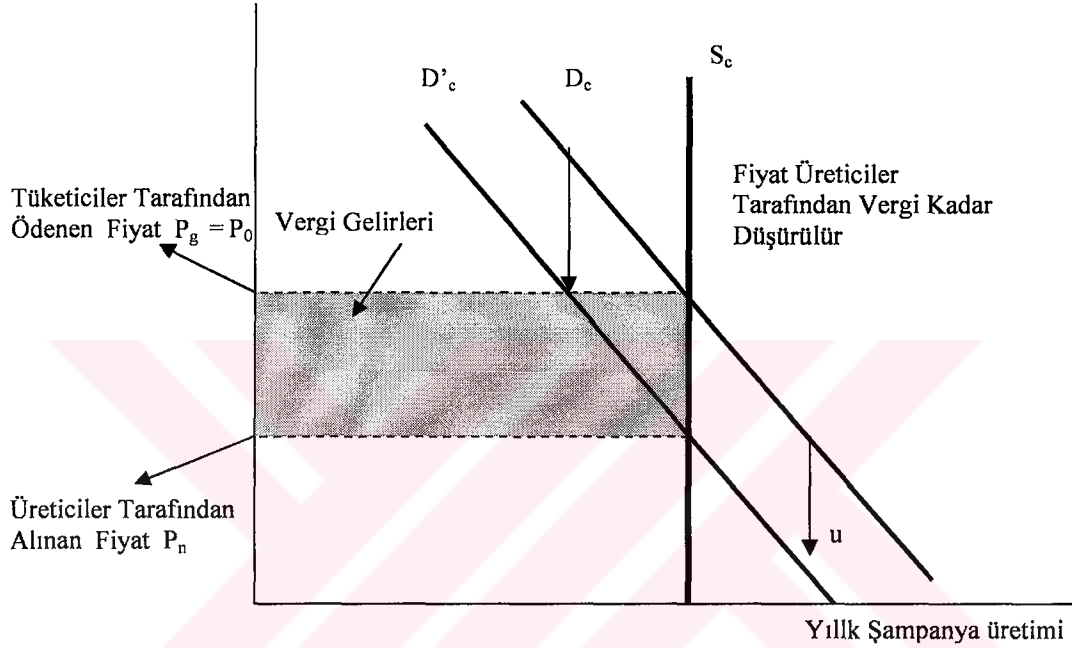
Vergi yansımaları, farklı piyasa modellerinde, farklı ortalama vergi oranlarında farklı sonuçlar verecektir. Analizimize bir ekonomide birim vergisinin uygulanması durumunda arz, talep ve piyasa dengesi üzerinde meydana gelecek değişimleri inceleyerek başlayabiliriz.¹¹⁵ Şekil 2-7'de vergiden önceki arz ve talep eğrileri ve denge noktası belirtildikten sonra vergi sonrası fiyat ve denge değişimi verilmiştir. Başlangıçta denge noktası D_c talep eğrisi ile S_c arz eğrisinin kesiştiği noktada gerçekleşmektedir. Bu denge noktasında fiyat P_0 , şarap miktarı ise Q_0 düzeyinde g noktasında kesişmektedir. Daha sonra u kadarlık bir birim vergisinin konulması ile birlikte, fiyattaki artış nedeniyle talep miktarı düşecek ve talep eğrisi aşağı doğru paralel olarak kayacaktır. Bu kayma ile birlikte arz ve talep eğrilerinin yeni kesişme noktası h noktası olacaktır. Yeni denge ile birlikte tüketicinin ödeyeceği fiyat P_g düzeyine yükselmekte, üreticinin eline geçecek fiyat ise P_n seviyesine düşmektedir.

Analize önce devlet açısından baktığımızda, devletin u kadarlık bir birim vergisi sonrası elde edeceği vergi geliri $kfhn$ dikdörtgeni ile gösterilmektedir. Bu durumda devlet satılan şarap miktarı ile birim vergisinin tutarının çarpımı kadar gelir elde edilecektir. Ancak bu vergiyi tüketiciden alarak vergi idaresine ödeyecek olan üretici, birim vergi dolayısıyla artan fiyatın tümünü tüketici üzerine yansıtmayacak, verginin bir kısmını kendi üstünde tutacak, kalan kısmını ise tüketici üzerine yansıtacaktır. Şekilde üretici $kfhn$ dikdörtgeninin mn kadar olan kısmını kendi üzerinde bırakmakta, kalan mk kısmını ise tüketici üzerine yansıtmaktadır.

Devletin elde ettiği vergi gelirinin bir kısmı üreticiler tarafından, bir kısmı ise tüketiciler tarafından ödenmektedir. Üreticiler ve tüketiciler arasındaki bu paylaşımı belirleyen temel etkenlerden biri arz ve talep eğrilerinin eğimleridir. Arz ve talep eğrilerinin eğimlerine göre vergi yansımalarının derecesi değişecektir. Ancak arz ve talep eğrilerinin eğimlerinin özel durumları göstermesi halinde, ödenen verginin tümü

¹¹⁵ ROSEN, s. 260.

verginin yansıma süreci devam edecektir. Yansıma süreci er geç durmak zorundadır. Bu süreç sonsuza kadar devam etmeyecek, üzerine yansıtılan vergiyi yansıtamayacak durumda olan bir mükellef bulununcaya kadar verginin yansıma süreci devam edecektir. Bu şekilde vergiyi başkasına yansıtamayıp kendi üzerinde kalan mükellefe verginin taşıyıcısı denilmektedir.¹¹⁶

Şekil 2-8 Verginin Yansıtılması Sürecinde Arz Eğrisinin Esnekliğinin "0" Olması Durumu

Verginin yansıma süreci vergi politika uygulayıcılarının, hedefledikleri amaçların gerçekleştirilebilmesi açısından oldukça önemlidir. Verginin yansıtılmasının göz ardı edilerek politika uygulamalarının ortaya konması durumunda, belli sosyal amaçlarla bir mal veya bir sosyal grup üzerine konan vergi yansıtma süreci ile birlikte, asıl korunması gereken sosyal grup veya mallar üzerinde kalabilmekte ve hedeflene ekonomik ve sosyal amaçlardan sapılmaktadır. Bu nedenle politika uygulayıcılarının verginin yansıma sürecini iyi analiz ederek politika oluşturmaları gerekmektedir.

¹¹⁶ DEVRİM, s. 192.

2.2.6 Baskı Gruplarının Harekete Geçirilmesi ve Lobicilik

Baskı grupları, siyasi iktidarı elinde bulundurmamasına rağmen, iktidarın yapmış olduğu faaliyetleri, almış olduğu kararları etkilemeye çalışan bir gruptur. Baskı gruplarının politik kararları işleterek politik karar birimleri üzerinde etkili olma isteklerinin temelinde “ekonomik çıkarlar” yatmaktadır. Bu nedenle baskı grupları için “ekonomik baskı grupları” deyimini de kullanılmaktadır. Bunun yanında baskı grubu kavramının negatif değer yüklü olması nedeniyle bu grupların içinde buluna bazı kuruluşlar baskı grubu ifadesi yerine “özel sektör özel kuruluşları” kavramını kullanmayı tercih ederler¹¹⁷.

Mükellef elde ettiği kazanç içinde en büyük kaybı oluşturan vergi ödemelerini azaltmak veya hiç ödememek için birçok yöntem geliştirir. Eğer mükellef bunlarla istediği sonucu elde edemez ise, ekonomik gücünü siyasi baskıya dönüştürerek, kendisi için uygun hukuksal ortamın hazırlanmasını sağlar; vergi kaçağı ile mücadelede etkili önlemlerin alınmasını engeller. Bunun örneklerini, yakın geçmişte, yaşadık. Vergi Usul Kanununun 30’uncu maddesinin ikinci fıkrasına 4008 sayılı Kanunla eklenen 7’nci bent ile getirilen “*harcama ve tasarruflar yoluyla re’sen takdir*” yönteminin ve 4369 sayılı Kanunun bu yöntemi yaşama geçiren düzenlemelerinin, önce, 4444 sayılı Kanunla, üç yıl için ertelenmesinde; bu sürenin sonunda da, yürürlükten kaldırılmasında¹¹⁸; 4811 sayılı Vergi Barışı Kanununun kabulünde, bu tür baskıların etkili olduğu bilinmektedir¹¹⁹.

Baskı gruplarının ülkemizde vergi sistemi üzerindeki en büyük etkisi vergi yükünün dağılımı konusunda olmuştur. Gereksiz istisna ve muafiyetlerle bazı kişi ve gruplar üzerindeki vergi yükü hafifletilerek, vergi yükünün dağılımı bozulmuştur. Örneğin Ticaret ve Meslek Odaları ile baskı grubu oluşturan işverenler kendileri için muafiyet ve istisna sağlayabilmekteler, buna karşın ücretli kesimin baskı grubu oluşturamaması ve politik kararları bu yolla etkileyememesi, vergi yükünün ücretli kesim üzerinde kalmasına neden olmaktadır.

¹¹⁷ Hakan AY, “Baskı Gruplarının Türk Vergi Sistemi Üzerine Etkileri”, Prof.Dr. Nezihe SÖNMEZ’e Armağan, Dokuz Eylül Üniversitesi, İ.İ.B.F., İzmir, 1997, s.127(125-136).

¹¹⁸ Selçuk TEKİN, “Vergi Kimlik Numarası Uygulaması”, Vergi Sorunları, Sayı 182, Kasım 2003, s. 66.

Bu olumsuzlukların yanı sıra Ticaret ve Meslek Odalarının vergi sisteminde yaşanan sorunlar ve çözüm yolları konusunda hazırlamış oldukları yayınlar, projeler vergi politikalarının oluşturulmasına katkıda bulunmaktadır.

Baskı gruplarının tüm faaliyetlerini olumsuz olarak algılamak yerine, bu grupların vergi politikalarının oluşturulmasına ve mükellef bilincinin yerleşmesine katkıda bulunacak şekilde yönlendirilmesinin sağlanması gerekmektedir.

¹¹⁹ Mükelleflerin, ekonomik gücünü kullanarak yasaları değiştirebilme ve oluşturabilme gücü olmasına rağmen, bu gücünü vergi kaçırma ve kayıt dışının en büyük etkeni olarak gördükleri vergi oranlarını düşürmek için kullanmamalarının altında iki neden olduğu söylenebilir. Birincisi mükellefler vergiden kaçınma ile ilgili en büyük beslenme kaynaklarını kesmek istememektedirler. İkincisi ise, devletin vergi kayıp ve kaçakları üzerine ciddi biçimde gitmesini engelleyen bir e-seti kendi elleriyle yıkmak istememektedir. Bkz. CANDAN, age. s.259.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

MÜKELLEFLERİN VERGİ KARŞISINDAKİ DAVRANIŞLARI: DENİZLİ ÖRNEĞİ

Mükelleflerin vergi karşısında gösterdikleri tepkiler ülkeler itibariyle farklılık göstermektedir. Ancak bu farklılıkları belirleyen etkenler, ülkelerdeki vergi uygulamalardan kaynaklanmaktadır. Bu etkenlerin belirlenmesi teorik çalışmalardan daha çok yüz yüze anket çalışması ile daha etkin olabilmektedir. Bu bölümde Türkiye’de ve Dünya’da yapılmış olan ankete dayalı çalışmaların bulguları verilecek ve daha sonra Denizli ili merkezli olarak yapılmış olan anket çalışmamızın sonuçları analiz edilecektir.

3.1 MÜKELLEFLERİN VERGİ KARŞISINDAKİ DAVRANIŞLARI KONUSUNDA YAPILMIŞ ÇALIŞMALAR VE SONUÇLARI

Mükelleflerin vergi konusundaki davranışlarının, yalnızca yasal ve anayasal düzenlemelerle belirlenemiyor olması, bu davranışların nedenleri konusunda yapılan araştırmaların yönünü değiştirmiştir. Teorik araştırmaların mükellef davranışlarını tek başına çözümleyememesi nedeniyle, ankete dayalı çalışmalarla mükellef davranışlarını çözümleme konusunda katkı sağlanmaya çalışılmıştır.

3.1.1 Konu

Yaşadığımız yüzyılda artık kurumların ayakta kalabilmeleri ve üstlenmiş oldukları hizmetleri yerine getirebilmeleri, yurttaş yada müşteri odaklı bir yönetim anlayışına sahip olmaları ile mümkün olabilmektedir. Yönetimdeki bu yeni anlayış, yapılacak olan yatırımların ve uygulanacak politikaların sırasıyla teknoloji ve insan odaklı olmasının gerekliliğini ortaya koymaktadır. Dolayısıyla küreselleşme kavramı beraberinde, özel sektör açısından ezici bir teknolojik rekabeti, kamu kesimi açısından ise vatandaş odaklı bir yönetim anlayışını gündeme getirmektedir. Buradan çıkarılacak olan, yönetim alanında insana dayalı yatırım yapmayan kamu kurumlarının, küreselleşme ile birlikte ortaya çıkan değişimin baş döndürücü hızına ayak uyduramayacaklarıdır.

Bütün siyasal kurumların en büyüğü olan ve bu niteliğinden dolayı "kurumların kurumu" olarak adlandırılan devletinde bu değişime ayak uydurmaktan öte, değişimin

hızını belirlemesi de kaçınılmazdır. Nitekim devlet, insanoğlunun yaklaşık 2000 yıldır irdelediği ve tanımlamaya çalıştığı siyasal bir örgüt olarak karşımıza çıkmaktadır. İster çatışan ve uzlaşan menfaatler görüşünde olduğu gibi sınıf mücadelesinden ve zıt menfaatlerin uzlaştırılmasından isterse bir toplumsal sözleşme ile hak ve özgürlüklerin bırakılması ile doğmuş olsun; bu sanal devin temel varlık nedeni, insanların bireysel çabaları ile karşılayamadıkları kamusal nitelikli ihtiyaçların giderilmesi olmuştur. Bu gerçek kamusal ihtiyaçların tatmininde kullanılan kamusal mal ve hizmetlerin finansmanın hangi mali araçlar ve kurumlar kullanılarak nasıl sağlanacağını araştıran kamu maliyesi biliminin devlet ile yaşıt olduğunu bize göstermektedir¹²⁰.

Bürokrasinin doğasında, belli kaynaklara mümkün olan en yüksek hasılanın elde edilmesinden ziyade, belli bir sonucun sağlanması için mümkün olan yüksek girdi kullanımının özendirilmesi eğilimi yatmaktadır. Bürokratik örgütlerde iktidar ve prestije giden yol, geniş bir bütçeyle çok sayıda insanın yönetilmesini gerektirdiğinden girdilerin azamileştirilmesi sonucunu doğurmaktadır. Kamu kurumlarında vatandaşı değil amiri memnun etmek için çalışan memur zihniyeti egemendir. Sonuçta kamu hizmetlerinin kalitesi düşük ve maliyeti yüksek olarak gerçekleşmektedir¹²¹.

1980'li yıllarla birlikte ülkemizde yaşanan serbest piyasaya geçiş süreci, küreselleşmenin yarattığı değişim sürecinin etkilerinin her alanda daha da arttırmasına neden olmuştur. Bu etkilenmenin en başında devletin olduğu gerçeği yadsınamaz. Ancak devlet ya da kamu yönetimi, bu değişimle birlikte yeniden yapılanmasını gerçekleştirememiştir. Yeniden yapılanma içinde yapılması gereken hukuk sistemi, idari yapı ve yönetim anlayışı alanındaki düzenlemeler yapılamamıştır. Gelişmişlik düzeyine referans olabilecek her alanda yaşandığı gibi kamu yönetimi de serbest piyasa ekonomisi ve küreselleşme ile gelen değişim rüzgarına ayak uyduramamış, aynı sürece beraber girilen ülkelerin hep gerisinde kalmıştır. Her seferinde kamu yönetim reformu belli direnç noktalarına takılmış yada gerekli yasal düzenlemelerle sınırlı kalmasından yani insan faktörünü dışlamasından dolayı hep yetersiz kalmıştır. Şu anda da

¹²⁰ Tolga DEMİRBAŞ, "Küreselleşmenin Modern Devlet Maliyesine Etkileri", **İş-Güç Endüstri İlişkileri ve İnsan Kaynakları Dergisi**, 2002, Cilt. 4, S. 2, ss.1, [<http://www.isguc.org>], Erişim: 10.11.2003.

¹²¹ Ramazan GÖKBUNAR ve Cevdet KAYALI, "Kamu Yönetiminde Toplam Kalite Uygulamasının Olanakları", [http://www.canaktan.org/yonetim/toplam_kalite/kamuda-toplam-kalite/gokbunar-toplamkalite.pdf], Erişim 01.12.2003.

kamuoyunda tartışılmakta olan kamu yönetimi reformu yasa tasarısı da bu ihtiyaca cevap verebilmek için ortaya konulmaktadır.

Kamu yönetiminin yeniden yapılanmasının gerekliliği kamu kurumlarının müşterisi durumundaki vatandaşlar tarafından sürekli ve yoğun biçimde hissedilmektedir. İstatistiklerde ortaya koymaktadır ki kamu kurumlarının kalitesi diğer ülkelerle kıyaslandığında oldukça düşüktür. Örneğin Uluslar arası Para Fonu (IMF) tarafından hazırlanan “Dünya Ekonomik Bakış Raporu”nda kurumsal kalite açısından ülkelerin 5 kategoriye ayrıldığı ve ülkemizin 4. kategoride yer aldığını görmekteyiz¹²².

Tablo 3-1 Ülkeler Arası Kurumsal Kalite Kategorisi

ÜLKELER ARASI KURUMSAL KALİTE KATEGORİSİ				
BİRİNCİ	İKİNCİ	ÜÇÜNCÜ	DÖRDÜNCÜ	BEŞİNCİ
ABD,İsviçre, Hollanda, Finlandiya,Yeni Zelanda, Danimarka, Norveç,İsveç İngiltere,Singapur, Kanada,Avustralya, İrlanda, Avusturya, Almanya,İzlanda, Portekiz, Solomon Adaları,İspanya, Fransa,Güney Kıbrıs, Hong Kong, Porto Japonya, İtalya,Belçika, Tayvan,Şili, Barbados, Sao Pome ve Principe, Macaristan, Slovenya,Malta.	Kostarika, Malavi, İsrail, Bahamalar, Yunanistan, Trinidad ve Tobaga, Uruguay, Botswana, Katar, Belize, Umman, Namibia, Güney Kore, Yeni Kaledonya, Kuveyt, Ürdün, Arjantin, Tunus, Slovakya, Burunei, Letonya, Litvanya, Birleşik Arap Emirlikleri, Gazze ve Batı Şeria, Moğolistan, Filipinler, Fas, Tayland, Guyana, Panama, Güney Afrika, Polonya, Çek Cumhuriyeti, Estonya, Slovakya, Letonya, Litvanya.	Fiji, Batı Samoa, Comoros, Bahreyn, Hırvatistan, Cape Verde, Bolivya, Bulgaristan, Hindistan, Meksika, Lübnan, Mali, Dominik Cumhuriyeti, Etiyopya, Tanzanya, Gana, Mısır, Malezya, Peru, Fildişi Sahilleri, Moldavya, Çin, Zambia, Surinam, Suudi Arabistan, Lesotho, Burkina Faso, Nepal, Benin, El Salvador, Jameika, Bulgaristan, Romanya.	Senegal, Ekvador, Makedonya, TÜRKİYE , Uganda, Venezüella, Küba, Papua ve Yeni Gine, Sirilanka, Madagaskar, Vietnam, Bangladeş, Kamboçya, Orta Afrika Cumhuriyeti, Kolombiya, Nikaragua, Kırgızistan, Honduras, Ermenistan, Swaiziland, Cibuti, Mozambik, Guatemala, Zimbabwe, Kazakistan, Gabon, İran, Rusya, Gine, Paraguay, Ukrayna, Pakistan Gürcistan, Togo	Kuzey Kore, Kamerun, Suriye, Çad, Beyaz Rusya, Endonezya, Azerbaycan, Kenya, Moritanya, Yemen, Gine - Dissau, Maldiv Adaları, Siera Leone, Bosna Hersek, Nijerya, Burundi, Nijer, Kongo, Özbekistan, Liberya, Yugoslavya, Haiti, Türkmenistan, Angola, Ruanda, Butan, Ekvator Ginesi, Cezayir, Sudan, Laos, Tacikistan, Somali, Zaire.

Kaynak: Milliyet Gazetesi, (09-20-2000), www.milliyet.com.tr/2000/09/20/

Diğer ülkelerdeki kamu yönetimlerinin yeniden yapılanma süreci irdelendiğinde, çoğunun başlangıç noktasının gelir ve harcama idaresini içinde barındıran Maliye Bakanlığı olduğunu görebilmek mümkündür. Bunun olağan bir sonuç

¹²² Seçkin ÜREY, “Hem Avrupalı Hem Afrikalı” , Milliyet Gazetesi, (09-20-2000), www.milliyet.com.tr/2000/09/20/.

olduğunu kabul etmek gerekir. Özellikle ülkemizde kamunun ülkedeki kaynakların yarısından fazlasını kullanma ve yaratılan katma değer in çoğunun devlet adına Maliye Bakanlığı tarafından vergi ve benzeri yükümlülükler aracılığı ile toplanıyor olması, kamunun yeniden yapılanmasının başlangıç noktası konusundaki bulanıklığı kaldırdığı açıktır.

Gelişmekte olan ülkelerin tamamı bir dizi ortak mali sorunla karşı karşıyadır. Gelişmekte olan ülkelerin tümü için geçerli olan sorunların, yine tüm ülkelerde geçerli olabilecek çözümlerle düzeltililebilecek olması pek muhtemel olmasa da, genel olarak mevcut yapılanmayı ve bunun için gerekli olan genel çözümleri ortaya koymak mümkündür.

Vergi deneyimlerinin gözden geçirilmesi, çoğu gelişmekte olan ülkede vergi yapılarının şu şekilde olduğunu göstermektedir¹²³.

Karmaşık: İdare etmek ve başa çıkmak zordur.

Esnek değil: Ekonomik faaliyetlerin değişen yapısına ve ekonomik büyümeye karşı duyarsızdır.

Etkin değil: görel olarak sık sık çok düşük gelir artışı sağlarken ciddi boyutlarda ekonomik sapmaları ve dengesizlikleri ortaya çıkarmaktadır.

Eşitsizlik: aynı durumda olan kişilere ve işletmelere karşı farklı muamele yapılmaktadır.

Adaletsiz: Vergi idaresi ve uygulaması seçicidir ve vergi sistemini yıkabilecek güce sahip olanların lehinde davranmaktadır.

Vergi sistemlerinin içinde bulunduğu niteliklere, gelişmekte olan ülkeler içerisinde yer alan Türkiye açısından baktığımızda, yukarıda sayılan niteliklerden pek farklı olmadığı görülmektedir. Türkiye gelişen dünya şartlarına ayak uydurmak zorunda olan çok büyük ve güçlü bir ülkedir. Dünya coğrafyası içinde bulunduğu konumu koruyabilmesi istikrarlı, sağlam gelir kaynaklarına sahip olması ile mümkün olabilecektir. Tüm ülkelerde olduğu gibi ülkemizde de en temel gelir kaynağını vergiler oluşturmaktadır. Vergi gelirlerinin sürekli ve sağlam bir gelir olması ve hemen hemen bütün ülkelerde yasal ve anayasal düzeyde korunuyor olması vergi gelirlerine olan önemi daha da arttırmaktadır. Bu sebeptendir ki vergiler ülkelerin GSYİH'sı içinde büyük bir paya sahiptir.

Tablo 3-2 OECD Ülkelerinde Vergi Gelirlerinin GSYİH İçindeki Payları

	1965	1970	1975	1980	1985	1990	1996	1997	1998	1999
KANADA	25.9	31.2	33.1	32.5	33.6	36.6	37.2	38.0	38.3	38.2
MEKSİKA				16.2	17.0	17.3	16.6	17.5	16.5	16.8
ABD	25.0	27.7	26.9	27.0	26.1	26.7	27.9	28.3	28.8	28.9
AVUSTRALYA	22.3	22.9	26.6	27.5	29.1	29.4	30.2	29.9	29.8	30.6
JAPONYA	18.3	19.7	20.9	25.7	27.5	30.7	27.8	27.9	26.8	26.2
KORE			15.2	17.7	16.9	19.1	21.4	22.7	22.9	23.6
YENİ ZELANDA	24.7	27.4	31.1	33.0	33.6	38.0	36.1	36.4	35.5	35.6
AVUSTURYA	33.9	34.9	37.7	39.8	41.9	40.4	43.5	44.3	44.2	43.9
BELÇİKA	31.1	35.1	40.8	42.5	45.8	43.1	45.0	45.6	45.9	45.7
ÇEK CUM.							39.3	38.6	38.1	40.4
DANİMARKA	29.9	40.4	41.4	43.9	47.4	47.1	49.9	49.8	49.5	50.4
FİNLANDIYA	30.3	32.5	37.7	36.2	40.0	44.7	47.3	46.1	45.9	46.2
FRANSA	34.5	35.1	36.9	40.6	43.8	43.0	45.0	45.2	45.1	45.8
ALMANYA	31.6	32.9	36.0	33.1	32.9	32.6	37.4	37.0	37.0	37.7
YUNANİSTAN	18.2	20.9	21.0	24.2	28.6	29.3	31.8	33.4	35.7	37.1
MACARİSTAN							40.7	39.0	38.8	39.2
İZLANDA	26.2	27.0	29.6	28.9	28.1	31.0	32.4	32.2	34.1	36.3
İRLANDA	24.9	29.9	30.2	31.4	35.0	33.5	32.9	32.2	31.7	32.3
İTALYA	25.5	26.1	26.2	30.4	34.4	38.9	42.7	44.2	42.5	43.3
LÜKSEMBURG	27.7	26.0	39.0	39.8	44.4	40.5	43.1	41.4	41.1	41.8
HOLLANDA	32.8	37.1	43.0	43.4	42.4	42.8	41.5	41.9	40.9	42.1
NORVEÇ	29.6	34.9	39.9	42.7	43.3	41.8	41.5	42.4	43.4	41.6
POLONYA							39.4	38.8	37.6	35.2
PORTEKİZ	15.8	19.8	21.2	24.4	26.9	29.4	32.2	32.8	33.5	34.3
SLOVAK CUM.									37.1	35.3
İSPANYA	14.7	16.9	19.5	22.9	27.6	33.0	32.6	33.6	34.1	35.1
İSVEÇ	35.0	39.8	43.4	47.5	48.5	53.6	49.8	51.2	51.6	52.2
İSVİÇRE	19.6	22.5	27.9	28.9	30.2	30.6	33.9	33.5	34.6	34.4
TÜRKİYE	10.6	12.5	16.0	17.9	15.4	20.0	25.4	27.9	28.4	31.3
İNGİLTERE	30.4	37.0	35.4	35.2	37.6	35.9	35.0	35.2	37.1	36.3
OECD TOPLAM	25.8	28.8	31.1	32.1	33.8	35.0	36.5	36.8	36.9	37.3
OECD AVRUPA	26.4	29.5	32.8	34.4	36.5	37.4	39.2	39.4	39.5	39.9
AB 15	27.8	30.9	34.0	35.7	38.5	39.2	40.6	40.9	41.1	41.6

Kaynak: Maliye Bakanlığı, Gelirler Genel Müdürlüğü, OECD Ülke İstatistikleri, www.gelirler.gov.tr

Toplam vergi gelirlerinin GSYİH içinde aldığı payın yüksekliği tüm OECD ülkeleri açısından açıkça görülebilmektedir. OECD ülkelerinin genel ortalaması % 40'lara ulaşabilmektedir. Ülkelerin vergi gelirlerinin GSYİH içinde aldıkları pay ile gelişmişlik düzeyleri karşılaştırıldığında, gelişmişlik düzeyi ile bu oranın doğru orantılı olduğu görülecektir. Bazı ülkelerde % 50'ye kadar ulaşabilen bu oran, ülkemizde % 30'lar düzeyindedir (Tablo 3-2).

Vergi gelirlerinin bu kadar önemli olmasına karşın, daha önce gelişmekte olan ülkelerin vergi sistemindeki sorunlarda belirttiğimiz tüm unsurlar Türk vergi sisteminde de mevcuttur. Bunun yanında ülkemizin içinde bulunduğu ekonomik durum ve yakın geçmişte yaşanmış olan ekonomik krizler, bugün gelinen noktada artık borçlanma ve enflasyonla bütçeyi finanse etme imkanını ortadan kaldırmaktadır.

Vergi gelirlerinin kendi içindeki dağılımına baktığımızda ise bir başka sorun karşımıza çıkmaktadır. Aslında vergi gelirlerinin bu dağılımı, asıl varmak istediğimiz nokta olan, mükellef ile vergi idaresi arasındaki ilişkinin niteliği konusunda somut bir fikir vermektedir. Ülkemizde vergi mükellefi olan her bir kişinin kafasında genellikle vergi daireleri, vergi idarelerinde çalışanlar ve denetmenler hakkında olumlu veya olumsuz bir fikir oluşmaktadır, Bu fikrin olumsuz olduğu yöndeki görüşler daha hakimdir.

Her ne kadar şu an için genelde vergi dairelerinin fiziksel yapıları daha modern bir hale gelmiş dahi olsa, bütün vergi dairelerinde evrağın, dosyaların ve insanların karmaşa içinde olduğu, ellerinde evraklarla bir aşağı bir yukarı koşuşturan insanların olduğu, yaptığı işten bıkmış, hiçbir heyecanı kalmamış memurların olduğu, vergi ödemenin yarattığı mali sıkıntının yanı sıra, psikolojik ve fiziksel sıkıntıya maruz kalan mükelleflerin olduğu yadsınamaz bir gerçektir.

Nitelik olarak ortaya koyduğumuz bu manzaraya bir de sayısal olarak baktığımızda aşağıdaki tablo ortaya çıkmaktadır.

Yıllar itibariyle vergi gelirlerinin dağılımı incelendiğinde, klasik maliye literatüründe dolaylı vergiler, günümüzde ise harcama vergileri olarak adlandırılan vergilere doğru bir kaymanın olduğu açıkça görülebilmektedir(Tablo 3-3). Ülkenin içinde bulunduğu durum açısından bakıldığında, dolaylı vergilerin toplanmasındaki kolaylık, bütçeye girişindeki sürenin kısalığı ve veriminin yüksek olması harcama vergilerinin tercih edilmesinin nedenini biraz olsun açıklamaktadır.

Bir başka yönüyle de harcama vergilerinin vergi idaresinin ve personelinin performansına çok fazla bağımlı olmaması ve bu vergilerin vergi daireleri dışındaki birimlerce tahsil edilmesi de bu trendi açıklamaktadır.

Tablo 3-3 Konsolide Bütçe Gelir Gerçekleşmelerinin GSMH İçindeki Payı

	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002
	Gerçek.	Gerçek.	Gerçek.	Gerçek.	Gerçek.	Gerçek.	Gerçek.	Gerçek.
Gelirler (1+46)	17,94	18,21	19,78	22,07	24,19	26,63	29,21	27,64
1. Genel Bütçe Gelirleri (2+33+40)	17,67	17,93	19,48	21,74	23,83	26,31	28,84	27,28
2. Vergi Gelirleri (3+9+14+26+32)	13,80	14,98	16,14	17,24	18,91	21,10	22,52	21,81
3. Gelirden Alınan Vergi (4..8)	5,51	5,76	6,44	7,90	8,35	8,36	8,87	7,07
4. Gelir Vergisi	4,20	4,51	5,10	6,51	6,31	4,95	6,56	5,02
5. Kurumlar Vergisi	1,31	1,25	1,34	1,40	1,98	1,88	2,08	2,04
6. Ek Gelir Vergisi					0,03	0,08	0,00	0,00
7. Faiz Vergisi					0,00	1,31	0,22	0,02
8. Ek Kurumlar Vergisi					0,04	0,16	0,00	0,00
9. Servetten Alınan Vergiler (10..13)	0,11	0,12	0,12	0,14	0,23	0,28	0,25	0,27
10. Motorlu Taşıtlar Ver.	0,10	0,11	0,11	0,12	0,16	0,16	0,23	0,25
11. Veraset ve Intikal Ver.	0,01	0,01	0,01	0,01	0,01	0,01	0,01	0,01
12. Ek Motorlu Taşıtlar Ver.					0,05	0,05	0,00	0,00
13. Ek Emlak Ver.					0,00	0,05	0,00	0,00
14. Mal ve Hizm. Alınan V. (15...26)	5,46	6,48	6,75	6,74	7,80	9,05	10,26	10,99
15. Dahilde Alınan KDV	2,70	2,80	2,93	2,97	3,11	3,57	4,13	4,22
16. Ek Vergi	0,22	0,29	0,20	0,13	0,18	0,42	0,46	0,42
17. Taşıtlar Alım Vergisi	0,19	0,24	0,26	0,24	0,26	0,34	0,17	0,05
18. Özel Tüketim Vergisi								2,20
19. Akaryakıt Tüketim Vergisi	1,31	2,03	2,17	2,00	2,87	2,60	3,21	2,32
20. Banka ve Sig. Muameleleri V.	0,32	0,38	0,39	0,59	0,60	0,68	0,86	0,36
21. Damga Vergisi	0,37	0,38	0,42	0,45	0,45	0,56	0,47	0,48
22. Harçlar	0,35	0,36	0,39	0,36	0,32	0,36	0,43	0,42
23. Özel İletişim Vergisi					0,00	0,33	0,34	0,31
24. Özel İşlem Vergisi					0,01	0,17	0,18	0,19
25. 405 S.K.G.Tah.Ed.Özel İşlem Vergisi							0,01	0,02
26. Dış Ticarettten Alınan V. (27...31)	2,48	2,58	2,81	2,46	2,53	3,42	3,15	3,47
27. Akaryakıt Dışı Mad.Al. Gümrük V.	0,39	0,36	0,38	0,31	0,30	0,30	0,22	0,22
28. Akaryakıttan Alınan Gümrük V.	0,23	0,05	0,04	0,01	0,01	0,00	0,00	0,00
29. Tek ve Maktu Vergi	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00
30. İthalde Alınan KDV	1,82	2,16	2,38	2,12	2,21	3,10	2,92	3,24
31. Diğer Dış Ticaret Gelirleri	0,04	0,01	0,01	0,01	0,01	0,01	0,01	0,01
32. Kaldırılan Vergi Artıkları	0,24	0,03	0,02	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00
33. Vergi Dışı Normal G. (34...39)	1,10	1,07	1,38	2,28	2,41	2,78	4,20	3,98
34. Devletçe Yön. Kurumlar Hasılatı	0,04	0,04	0,15	0,12	0,17	0,22	0,31	1,17
35. Devlet Patrimuvanı Gelirleri	0,27	0,55	0,74	1,56	1,21	1,23	2,54	1,29
36. Faizler, İkras ve Taviz. Geri Al.	0,10	0,20	0,19	0,22	0,49	0,51	0,30	0,57
37. Cezalar	0,24	0,19	0,24	0,30	0,35	0,36	0,52	0,51
38. Çeşitli Gelirler	0,45	0,09	0,06	0,09	0,18	0,24	0,40	0,20
39. Rek.Kur.,RTÜK,İMKB ve SPK'dan Sağ.Gel.						0,22	0,13	0,24
40. Özel Gelirler ve Fonlar (41...45)	2,77	1,88	1,96	2,22	2,52	2,43	2,12	1,50
41. Özel Gelirler	0,09	0,01	0,01	0,00	0,01	0,00	0,00	0,15
42. Fonlar	2,54	1,76	1,78	1,74	1,97	1,76	1,66	0,72
43. Eğitim Özel Gelirleri	0,00	0,00	0,00	0,32	0,41	0,27	0,26	0,10
44. Bedelli Askerlik Özel Geliri						0,22	0,00	0,00
45. Diğer Özel Gelirler	0,13	0,10	0,18	0,15	0,13	0,17	0,19	0,53
46. Katma Bütçe Gelirleri	0,27	0,29	0,30	0,33	0,35	0,32	0,37	0,36

Kaynak: Maliye Bakanlığı, Gelirler Genel Müdürlüğü, www.gelirler.gov.tr

Ancak bu vergilerin ülkenin içinde bulunduğu durum nedeniyle, sayılan avantajlarına karşın bazı dezavantajları da bulunmaktadır. En önemli sorun ülkedeki gelir dağılımının adaletsizliğidir. Gelir dağılımı adaletsizliğinin yaşandığı ülkelerde, harcama vergileri bu adaletsizliği daha da derinleştirmektedir. Çünkü bu tür vergilerde kişi ne kadar kazanırsa kazansın, herkesten aynı tutarda vergi alınacağından dolayı, vergiler geliri düşük düzeyde olan gelir gruplarının daha fazla vergi yükü altında kalmaları sonucunu doğuracaktır. Kişi ve kurumların gerçek gelirlerinin vergilendirilmesine ağırlık verilmesi ülkemizin sosyo-ekonomik yapısına daha uygun olacağı kabul edilebilir. Ancak belirtmek gerekir ki beyan esasına dayanan vergilerin hedeflenmesi, güçlü bir vergi idaresi ve sağlam bir vergi mevzuatının varlığına dayanmaktadır.¹²⁴

Çağdaş vergicilikte mükellef beyanına dayanan vergileme geniş kabul görmektedir. Bu nedenle sistemlerin başarılı olup olmadığına bakılırken defter ve belge düzeni ile desteklenen beyana tabi vergilerden gelir ve kurumlar vergilerinin tüm vergi ve benzeri gelirler içerisinde tuttuğu yeri tespit etmek gerekir¹²⁵.

Tablo 3 incelendiğinde, son yıllarda beyan üzerinden alınan vergilerin payı giderek azalmaktadır. Bu azalmanın, sadece vergi yasalarındaki değişikliklere bağlı olduğunu düşünmek hata olacaktır. Bunun arkasında vergi bürokrasisinin zamanın gerisinde kalması, mükelleflerin psikolojisine uygun düzenlemeler yapılamaması ve gerekli fiziksel şartların oluşturulamaması yatmaktadır.

Ekonomik ve sosyal koşullara paralel olarak vergilendirme bakımından çeşitli değişikliklerin, hatta reformların yapılması gereği, her zaman gündeme gelmiş olmakla birlikte, yapılan değişiklikler dolayısıyla yeterince başarı sağlanamamasında, mükelleflerin görüşlerinin tam olarak değerlendirilmemesi etkili bulunmaktadır¹²⁶. Bir verginin yol açtığı etkiler çerçevesinde, vergide yükü taşıyan tarafın esas itibarıyla mükellef olduğu ve mükelleflerin bireysel vergi planlaması yapacak düzeyde kendi açısından analiz ve değerlendirmelerde bulunduğu, kamu kaynaklarının kullanım ve değerlendirme biçimleri ile ilgili gözlemlerini de dikkate alarak davranışlarına yön

¹²⁴Nazmi KARYAĞDI, **Toplam Kalite Yönetimi ve Türk Vergi İdaresi**, Ankara Sanayi Odası Yayını Ankara, 2001, No: 51, s. 153.

¹²⁵Cihat ÇETİNKAYA, "Vergi Toplamada Başarısızlık Defterdarlık Sistemine Atfedilir mi?" **Dünya Gazetesi**, 3.8.1991, s.6.

¹²⁶GERÇEK ve YÜCE, s. 31.

verebildiği gerçeği göz önünde tutularak vergilendirme politikasının belirlenmesi büyük yarar sağlar¹²⁷.

Bütün bunlardan ortaya çıkan vergi kanunlarının çıkarılması ve bu kanunların uygulanması esnasında gözetilecek temel faktörlerden birisi mükelleflerin psikolojisidir. Aslında vergi psikolojisi konusu, etkilediği alan itibariyle verginin tarihi kadar eskidir. Ancak bu konunun bir disiplin için de ele alınması çok yakın tarihlere dayanmaktadır. Mükelleflerin vergiye gösterdikleri tepkilerin en belirgin olanlarından olan vergiden kaçınma konusu, Allingham ve Sandmo (1972) öncülüğünde başlamış ve vergi araştırmaları bunun üzerine yoğunlaşmıştır¹²⁸.

3.1.2 Mükellef Davranışları Çalışmalarının Amacı

Politika uygulayıcıları, uygulamaya koyacakları her politika için toplumun göstereceği reaksiyonu göz önünde tutmak zorundadır. Toplumun bu politikalar karşısında takınacağı tavır ise onu oluşturan bireylerin davranışları ile meydana gelmektedir. Bunlar birbirini izleyen iç içine geçmiş zincirin halkaları gibi birbirini etkilemektedir. Bu ilişki içinde bazen uygulanan politikalar bireylerin davranışlarını, dolayısıyla toplumun davranışlarını etkilerken, bazen bireylerin oluşturduğu toplumun davranışı politika uygulayıcılarının davranışlarını etkilemektedir.

Genel olarak ele alındığında insan davranışları, yaşanan olaylardan sağlanan algı ve bu algı ile oluşan tutuma göre oluşmaktadır. Dolayısıyla vergi ödemekle yükümlü olan bireylerin vergiye neden tepki gösterdikleri, tepki türlerinin incelenmesinden önce incelenmelidir. Çünkü vergiye karşı gösterilen tepkiler bir sonuç özelliği taşımaktadır. Oysa bu sonucu yaratan psikolojik nedenlerin öncelikle incelenmesi, olaya sistematik ve bütünsel açıdan yaklaşmak adına önemlidir¹²⁹.

Vergileme alanında çalışan akademisyenler ve uygulamacı durumundaki karar yürütücüler, bugüne kadar genellikle vergilemenin sonucu ile ilgilenmişlerdir. Vergileme sonucu ortaya çıkan vergi kaçırma, vergiden kaçınma, yansıtma, vergi

¹²⁷ AKDOĞAN, A. (1999). "Vergilendirme Politikası, Gelir ve İkame Etkileri Açısından İzlenebilecek Gelir Vergisi Politikasının Değerlendirilmesi", *Gazi Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi*, Cilt.1, s. 2, (Güz 1999), [<http://dergi.iibf.gazi.edu.tr/pdf/1207.pdf>], Erişim: 21.11.2003, s. 5.

¹²⁸ B. TORGLER, 'To Evade Taxes or Not to Evade: That is The Question' *Journal of Socio-Economics*, 2003, Sayı.32, s. 284(283-302).

¹²⁹ AKTAN, DİLEYİCİ, SARAÇ, s. 117.

borcunun geciktirilmesi gibi davranış biçimlerini incelemişlerdir. Oysa asıl öncelik, bireyleri bu davranışları yapmaya iten psikolojik nedenlerin incelenmesi olmalıdır.

Daha önceki kısımda belirtildiği gibi vergileme ve vergi politikasındaki değişiklikleri mükellefin algılama biçimi ve mükellefin bu algılama doğrultusunda vergilemeye veya vergi politika değişikliklerine karşı göstereceği tepkinin analiz edilmesi son derece önemlidir. Aslında bireyi ya da vergileme ile muhatap olması dolayısıyla mükellefi, vergi kaçırma, vergiden kaçınma vb davranışlara sevk eden bireyin hissettiği vergi yüküdür.

Vergi kuşkusuz bir yükür. Çünkü ödeyenin iktisadi gücünde bir azalmaya sebep olmaktadır. Buna subjektif vergi yükü adı da verilmektedir. Gerçek vergi yükü ise –ki buna objektif vergi yükü adı verilmektedir- bir takım hesaplamalar sonucu bulunan bir orandır. Subjektif vergi yükünün sayı olarak hesaplanması mümkün değildir. Bu yükün mükellef tarafından nasıl ve ne ölçüde hissedildiği, vergiyi ödeyenin psikolojik yapısına bağlıdır¹³⁰.

Bu alanda bilinen ilk (en erken) ve en iyi model Michael G. Allingham ve Anger Sandom (1972)'a aittir. Daha sonra yapılan hemen hemen bütün ampirik çalışmalar bu standart teoriye dayanmaktadır. Bu teoriler genellikle başlıca mali enstrümanların (gelir, vergi oranı, denetim olasılığı ve cezalar)'ın beyan edilen gelir üzerindeki etkisini analiz ederken, bazı modellerde bu dört faktöre ilave olarak bir de kamum harcamaları (ödenen vergilerin finanse ettiği, mükelleflere geri dönen) modele eklenmektedir¹³¹.

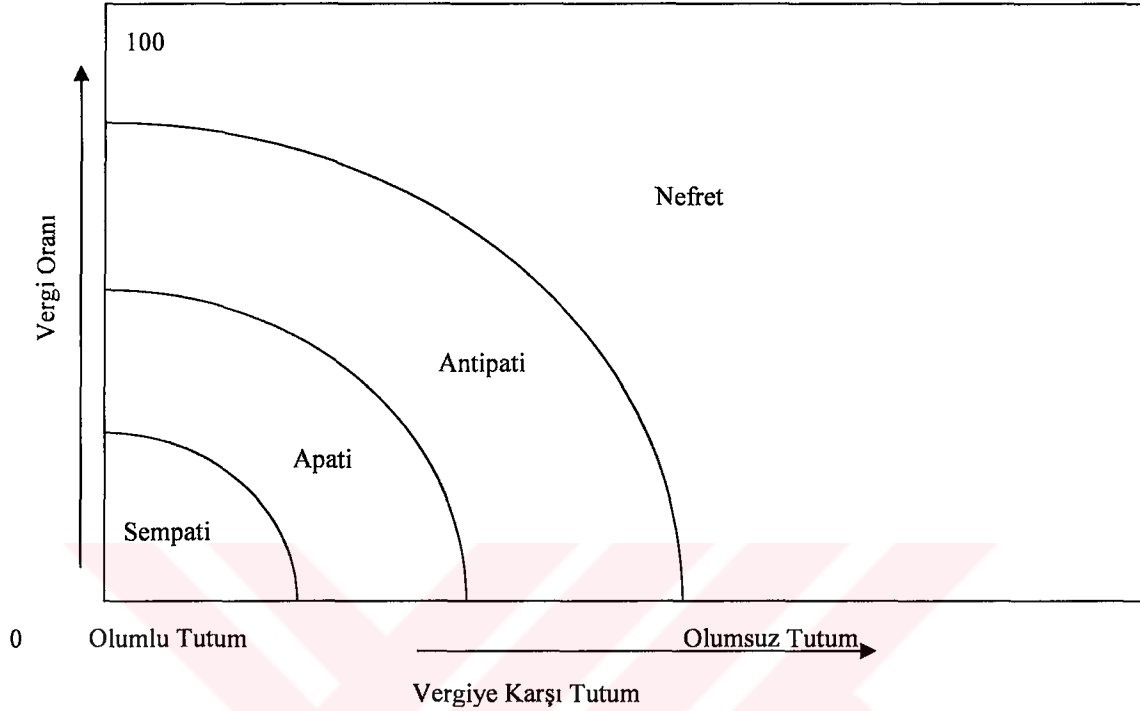
Sübjektif vergi yükünün ya da psikolojik vergi yükünün sayı olarak belirtilemiyor olması, bu konu ile ilgilenenleri bir takım ilişkileri kurmaya zorlamıştır. Temel ilişki vergi oranlarındaki değişikliklerle birlikte ortaya çıkan mükelleflerin davranışlarıdır.

Coşkun Can Aktan (2002) vergi oranları ile bireylerin vergiye karşı olan tutumları arasındaki ilişkiyi şekil yardımıyla açıklamaya çalışmıştır(Şekil 3-1). Buna

¹³⁰ NADAROĞLU, s.262.

¹³¹ Ali ÇELİKKAYA, “Mükelleflerin Vergiye Gönüllü Uyumunu Etkileyen Faktörler”, [<http://www.e-akademi.org/makaleler/acelikkaya-1.htm>], Erişim: 18.02.2004, s 2.

göre mükellefler düşük oranlı vergilere sempati ile yaklaşmakta ve buna bağlı olarak mükellefler severek ve isteyerek vergi ödemektedirler¹³².

Şekil 3-1 Bireylerin Vergi Karşındaki Tutumları İle Vergi Oranları Arasındaki İlişki-1

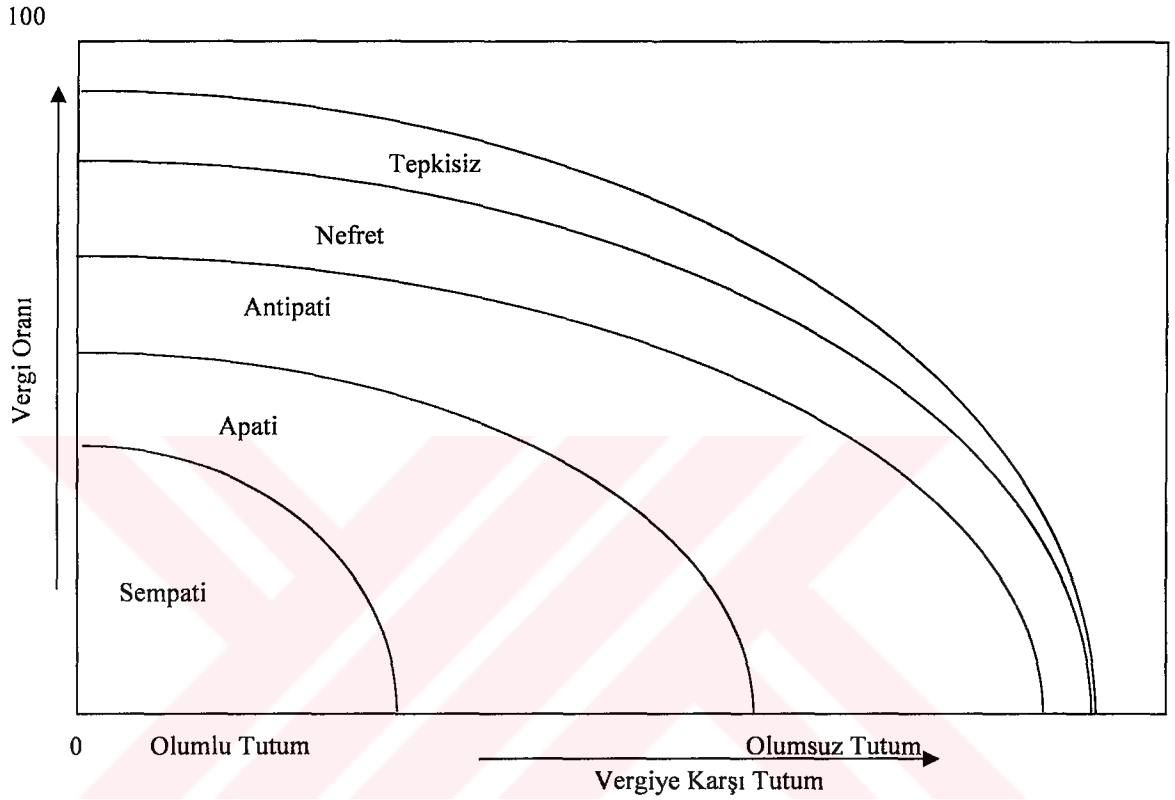
Ancak bu durum vergi oranlarının yükselmesi ile birlikte değişime uğramakta ve vergiye karşı mükelleflerin tutumu olumsuz yönde değişmektedir. Vergi oranları ile birlikte bireyin tutumu, sırasıyla apati, antipati ve nefret şeklinde değişmektedir¹³³.

Vergi oranlarındaki artışa bağlı olarak mükelleflerin değişen tutumlarının sempati, apati, antipati ve nefret şekline dönüşmesine katılmakla birlikte, bu ilişkiden bir adım daha öteye giderek, vergi oranları ile vergiye karşı bireylerin göstermiş oldukları tutumun düzeylerinin şekildeki gibi birbirine orantılı olmadığı kanaatindeyiz. Kanımızca mükelleflerin sempati düzeyinden apati düzeyine geçerken vergi oranlarındaki artışa gösterecekleri tepki, oransal olmayacaktır. Çünkü bu düzeyde mükellefler daha yüksek vergi oranlarına karşı daha tepkili olacaklar ve oranlardaki

¹³² C. C. AKTAN, D. DİLEYİCİ, Ö. SARAÇ, "Vergilere Karşı Tepkilerin Anatomisi", Maliye Araştırmaları Merkezi Dergisi, [http://www.canaktan.org/ekonomi/kamu_maliyesi/vergi-psiko/tutumlar.htm], Erişim: 05.03.2004.

¹³³ AKTAN, DİLEYİCİ, SARAÇ, s. 120.

küçük bir artış, mükelleflerin tutumunda çok büyük bir tutum değişikliğine itebilecektir. Buna karşın yüksek vergi oranları düzeyinde iken yapılacak bir oran artışı, beklenildiğinden daha küçük bir etkiyle karşılaşacaktır. Bir adım daha öteye giderek şunu söyleyebiliriz ki, belli bir orandan sonra vergilere karşı artık bireyler tepkisiz kalacaktır (Şekil 3-2).

Şekil 3-2 Bireylerin Vergi Karşındaki Tutumları İle Vergi Oranları Arasındaki İlişki-2

Bir ülkede sosyo ekonomik istikrarın sağlanması ve sürdürülmesi için gerekli olan koşullardan biri etkin ve adil bir vergi sisteminin kurulmasıdır. Böyle bir vergi sisteminin oluşturulabilmesinde mükellef-maliye ilişkilerini etkileyen faktörlerin araştırılması ve politika uygulayıcıları tarafında göz önüne alınması önem kazanmaktadır.

Bilindiği üzere verginin iki tarafı vardır. Bir tarafta vergi alacaklısı devlet ve onun mükellefle doğrudan muhatap olan örgütü durumundaki vergi idaresi, diğer tarafta vergi borçlusu olarak mükellef. Bu iki tarafın da vergilendirmeye ilişkin tutum ve davranışları ile aralarındaki ilişkinin niteliği vergi sisteminin başarısı üzerinde etkili

olmaktadır¹³⁴. Kamu hizmetlerinin finansmanında büyük bir yer tutan vergilerin alınması, yükümlüleri çeşitli davranışlara iter. Bu davranışlar, vergi ve vergiye bağlı olarak ulaşılması düşünülen amaçlarda çeşitli sapmalara yol açar. Hatta bazen yükümlülerin bu davranışları, politik değişmelere yol açacak kadar geniş boyutlu da olabilmektedir. Bu nedenle, insan davranışları dikkate alınmadan vergilere ilişkin yapılacak planlamalar eksik kabul edilir¹³⁵.

Mükellefin, devletin niçin vergi alması konusundaki bilgisi vergi bilincini yansıtır. Gelişmiş demokratik toplumlardaki çağdaş vergi bilinci, ekonomik bilgi temeline oturmaktadır. Buna göre mükellef talep ettiği kamu hizmetlerinin ancak kendisinin ödeyeceği vergilerle üretilebileceğini bilmektedir¹³⁶.

Birleşik Krallığın karma ekonomisinde Gayri Safi Milli Hasıla'nın (GSMH) yaklaşık % 42'si kadar vergi toplanır. Bu sayı Birleşik Devletlerin daha katı serbest girişimci ekonomisinde biraz daha düşük (yaklaşık % 33) ve İsveç gibi daha sosyalist yönelimli ülkelerde biraz daha yüksektir. Ancak herhangi bir çağdaş ekonomide, ekonomik kaynakların büyük bir oranı vergi biçimini alır. Bu nedenle ekonomik psikoloji vergilendirme ile ilgilenmek zorundadır. Vergilendirmenin, kişileri bir bütün olarak etkileyen ekonomik nitelikli araçlardan birisi olduğu açıktır. Bununla birlikte şu iki nokta çok açık olmayabilir. Öncelikle; vergilendirmenin kişisel davranış üzerindeki etkileri başlangıçta anlaşıldığından çok daha çeşitli ve geniştir. İkinci olarak ise; vergi koymanın kendi getirisini büyük ölçüde düşürecek kadar davranışı değiştirebilmesi ve vergi politikalarını değiştirtecek kadar insanların vergiden kaçınmak için yollar arayabilmeleri yüzünden, kişisel davranış da vergi düzenini etkiler¹³⁷.

Ülkemizde de son yıllarda mükellefin vergi idaresi hakkındaki önyargısını ortadan kaldırabilmek ve vergi idaresinin etkinliğini arttırmak amacıyla, Toplam Kalite Yönetimi uygulamalarına başlanmıştır. Maliye Bakanlığı, kendine bağlı merkez ve taşra birimlerinde, hem kendine bağlı idarelerde çalışan personelin yani içi müşterilerinin, hem de bu kişilerin hizmet sunduğu mükelleflerin yani dış müşterilerin beklentilerini dikkate alan bir yönetim anlayışını kurabilmek için, 2001 yılından itibaren yedi pilot ilde belirlenen vergi dairelerinde "Toplam Kalite Yönetimi" anlayışına yönelik

¹³⁴ N. B. MUTER, S. SAKINÇ, ve A.K. ÇELEBİ, **Mükelleflerin Vergi Karşısındaki Tutum ve Davranışları Araştırması**, Celal Bayar Üniversitesi, İİBF, Maliye Bölümü, Manisa, 1993, s. 5.

¹³⁵ ŞENYÜZ, s. 5.

¹³⁶ MUTER, SAKINÇ, ve ÇELEBİ, s. 76.

¹³⁷ Cemalettin UÇAK, "Vergilendirme Psikolojisi", **Vergi Dünyası**, 1997, s. 13(13-37).

çalışmalar başlatılmıştır. Vergi idaresinde toplam kalite yönetimine geçiş ile ilgili seçilen pilot iller Ankara, İstanbul, İzmir, Bursa, Adana, Tekirdağ ve Kocaeli olarak belirlenmiştir.

İstanbul Defterdarlığı, toplam kalite yönetimi uygulaması çerçevesinde, Amerikan Gelir İdaresi tarafından yayınlanan “Mükellef Hakları Beyannamesi”ne benzer bir deklarasyon yayınlamış ve bu deklarasyonda mükellef ile idare arasındaki ilişkilerde, mükelleflerin daha rahat hizmetten faydalanmalarının sağlanması amacıyla yönelik uygulamalar belirtilmiştir.

Yayımlanan broşürün en üstünde “Hizmet Anlayışımıza Mükellef Müşterimizdir Felsefesi Hakimdir” başlığı kullanılarak toplam kalite yönetiminin temel felsefesi olan “Müşteri Odaklılık” fikri vurgulanmaya çalışılmıştır. Yine broşürün sonundaki şu cümle dikkat çekicidir.

“Şeffaf bir vergi dairesi ve eğitimli personelimizle süratli, doğru ve kaliteli hizmet için; ihtilaf yaratıcı değil, ihtilafları çözücü bir zihniyeti hakim kılmak için çalışıyoruz, bize yardımcı olunuz.”¹³⁸

Toplam Kalite Yönetimi çalışmaları çerçevesinde, pilot vergi daireleri tarafından belirlenen misyon ve vizyonuna uygun bir kurumsal kültür oluşması amacıyla, mükellef odaklı çalışmanın yerleştirilmesi için tüm servislerin takım ruhu içinde çalışmasına büyük önem verilmektedir. Bu çerçevede, mükelleflerin vergi dairesi ziyaretlerinde gereken saygı ve ilginin gösterilmesi, sıcak ve sevecen davranılması gereği kabul edilmiş ve uygulamaya başlanmıştır. Ayrıca mükelleflerle bire bir görüşülerek eleştiri ve önerilerini almak üzere, vergi dairelerinin yetki alanında bulunan mükelleflere yönelik "alan ziyaretleri"ne başlanmıştır¹³⁹.

Maliye Bakanlığı tarafından seçilen pilot illerden biri olan Kocaeli defterdarlığı da vizyonunu müşteri memnuniyeti üzerine kurmuştur. “Güçlü ve refah düzeyi yüksek bir Türkiye için, toplumumuzun beklentilerine uygun, tüm paydaşlarımızın memnuniyetini kazanmış bir kurum olmak” olarak belirtilen vizyon çerçevesinde

¹³⁸İstanbul Defterdarlığı (2002b), “Broşürler”, [http://www.ist-def.gov.tr/internetotomasyon/otomasyon/brosur/6.htm], 12-12-2003.

¹³⁹ Bursa Defterdarlığı (2003), "Setbaşı Vergi Dairesindeki Toplam Kalite Yönetimine İlişkin Faaliyetlerin Özeti", [http://www.maliye.gov.tr/defterdarliklar/bursa/html/kalite.html], Erişim: 05.12.2003.

Kocaeli Defterdarlığının belirlediği slogan “*Hedefimiz Paydaşlarımızın Memnuniyetidir*”¹⁴⁰.

TKY'nin en önemli noktası müşteri memnuniyetinin sağlanmasıdır. Dış müşteri konumundaki mükelleflerin memnuniyetini sağlamaya yönelik bir zihniyet değişimine gitmek gerekli olacaktır. TKY'den önce vergi mükellefleri 3 kategoride değerlendirilmeye başlanmıştır¹⁴¹.

Vergilerini doğru olarak vermek isteyip bu yönde hareket eden mükellefler;

Vergilerini doğru olarak ödemek istediği halde tam olarak nasıl beyanname vereceklerini bilmediği için yanlış yapanlar;

Kasten vergi vermek istemediği için veya düşük ödeme yapmak istediği için yanlış bildirimde bulunanlar veya bir bildirimde bulunmayanlar;

Son yıllarda yeni pilot illerin vergi dairelerinde başlayan toplam kalite uygulamalarını istisna tuttuğumuzda genel olarak ülkemizde tüm mükelleflerin 3. kategoride değerlendirildiği ve vergi idaresi tarafından bu değerlendirilmeye bağlı olarak muamele gördükleri açıktır. Vergi politikalarındaki değişikliklere tepki gösteren mükelleflerin, kişisel davranışlarının zamanla vergi düzenini etkilediği düşüncesi ve ülkemizdeki mükelleflerin vergi idaresi tarafından 3. kategoride kabul edildiği düşüncesinin birbirini desteklediği kanaatindeyiz. Daha yolun başında, bizi bu düşünceye sevk eden manzara elbetteki edindiğimiz bilgi birikimine bağlı olarak ortaya çıkmaktadır. Yaptığımız saha çalışmasının sonuçlanmasıyla birlikte bu düşüncenin desteklenebilir olup olmadığı daha da netlik kazanacaktır.

Vergi kaçırma, nüfusun büyük bir kesimi için vicdanları rahat olarak yaptıkları bir aktivite halindedir genel görüşü hakimdir. Vergi mükelleflerindeki vergi ahlakının zayıflığı düşüncesi vergi idaresinin, bireylerin ve şirketlerin vergi borçlarının kendileri tarafından yapılan beyanına itimat etmesine engel olmaktadır. Mükellef gerçekte ne kadar itimat edilebilir konusu ampiri gözlemlerle ortaya çıkarılacak bir konudur. Bu çalışma Denizli ili örneğinde mükellef psikolojisini ortaya koymaya çalışmaktadır.

¹⁴⁰ Yücel DENİZHAN, Ayhan YAMAN, “Kocaeli Defterdarlığı Toplam Kalite Yönetimine Geçiş Çalışmaları”, **Maliye Dergisi**, (Eylül-Aralık 2001), Sayı 138 [http://www.maliye.gov.tr/apk/default.htm], Erişim: 21.11.2003, s. 8.

¹⁴¹ Asım BALCI, “Amerikan Vergi İdaresi’nde Toplam Kalite Yönetimi’ne Geçiş (1986-1993), **Vergi Dünyası**, Nisan 1999, s. 212.

3.1.3 Dünya’da Mükellef Davranışları ile İlgili Yapılmış Çalışmalar

Vergi aflarının bireylerin vergi uyumları üzerindeki etkisini araştıran çalışmaların pek çoğu kendi içinde farklı sonuçlar vermiştir. Buna göre, vergi afları, bir yönüyle vergi uyumunu artırırken bir yönüyle de azaltmaktadır. Örneğin, aynı çalışma içinde vergi aflarının; bir yandan, bireylere vergileri ödemenin kaçınılmaz bir kural olduğu ve gelecekte bugünkünden daha sıkı bir uygulama paketinin geçerli olacağı beklentisinin verilebilmesi durumunda, vergi uyumu ve gelirleri üzerinde pozitif bir etkisi olurken, bir yandan da adalet düşüncelerini zedelemesi ve geleceğe ilişkin başka vergi aflarının beklentisi içine girilmesinden dolayı vergi uyumu üzerinde negatif bir etkisi olmaktadır¹⁴².

C.V. Brown ve P.M. Jackson optimal vergilemenin özel bir durumu olan gelir vergisinin optimal vergilemesini incelemiştir. Bu çalışmada gelir vergileriyle arttırılan vergi gelirlerinin bir kısmının devletin yaptığı mal ve hizmet alımlarında, bir kısmının ise belli kesimlere gelir transferi şeklinde kullanıldığı belirtilmiştir. Ayrıca olayı daha basitleştirmek için çeşitli varsayımlar ele alınmıştır¹⁴³.

- Devletin tek harcama kalemi toptan transferlerdir. Bu çalışmada devletin mal ve hizmet alımı için herhangi bir harcama yapmadığı varsayılmıştır.
 1. Devlet bütçe dengesini sağlamak zorundadır ve vergilemenin tek şekli marjinal vergi oranı t gibi oranda sabitlenmiş gelir vergisidir.
- iki birey vardır. Bunlar A ve B’dir.
 2. Piyasada iki mal vardır, genellenmiş geçerli tüketim malları net gelir NY ve boş zamandır L .
- Her iki bireyde NY ve L arasında aynı tercihlere sahiptir.
- B, A’dan daha kabiliyetlidir ve sonuç olarak B’in kazanç düzeyi A’dan fazladır.
- Bireyler sabit bütçe kısıtı altında refahlarını maksimize ederler..
- Devlet her iki bireyinde tercih fonksiyonlarını bilmektedir.

Her bireyin geliri, saat başına aldığı ücret ile (W) çalıştığı saatin H çarpımı olan GY ’dir. $GY = WH$. Net gelir toplam gelirden ödenen verginin çıkarılması ve bu tutara transfer ödemelerinin eklenmesi ile bulunur. $NY = (1-t) GY + LST$. Toplam milli gelir

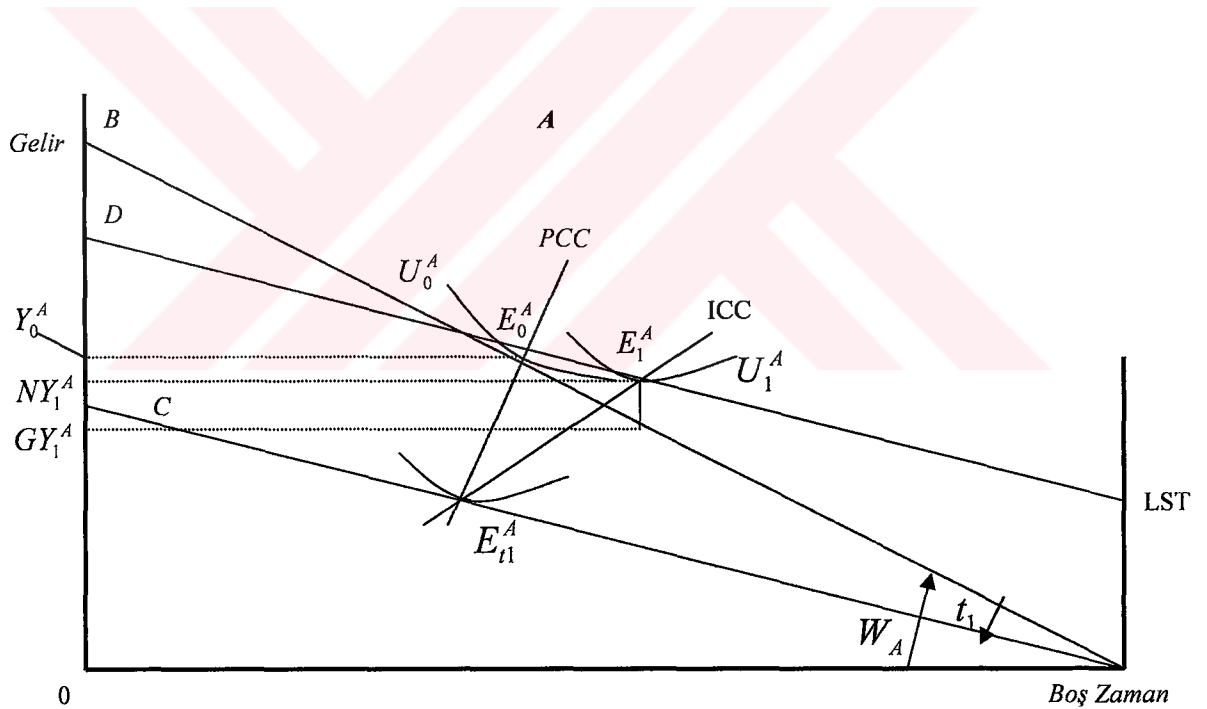
¹⁴² ALM, McKEE ve BECK, s. 36.

¹⁴³ C.V. BROWN ve P.M. JACKSON, *Public Sector Economics*, Blackwell Publisher, 4th Edition, 1990, s.370.

GY^A ve GY^B 'nin toplanması ile elde edilir ve toplam kamu gelirini ifade eden T , marjinal vergi oranı ile toplam milli gelirin çarpılması ile bulunur. Bütçe dengesinin sağlanması için vergi gelirleri toplam transfer harcamalarına eşit olacaktır.

$T = LST^A + LST^B$. aynı zamanda $LST^A = LST^B$ olmalıdır.

Bu iki birey şekilde toplulaştırıldı. Devletin olmadığı bir durumda her iki bütçe doğrusu, AB doğrusu şeklinde gösterilir. Bu tamamen ücret oranları tarafından birleşmiş ve E_0^A ve E_0^B noktalarında dengededir. Eğer sabit oranda bir vergi konulursa transfer harcamalarının olmadığı durumda, bireylerin emek arz eğrileri ya da fiyat-tüketim eğrileri (PCC) aşağı kayar. Çünkü t oranında vergi konulduğu zaman, eşitlik E_{t1}^A ve E_{t1}^B 'de gerçekleşecektir. Net ücret oranlarının düşmesi ile birlikte çalışma saatleri yükselir. Net ücret oranlarıyla toplam transferlerdeki bir artış tamamen gelir etkisine sahip olacak ve gelir-tüketim eğrisi ICC şeklinde yukarıya kayacaktır.

Şekil 3-3 Mükelleflerin Açısından Optimal Vergilemenin Belirlenmesi-1

Eğer hem geliri hem de boş zamanı normal mal olarak düşünürsek, LST'deki bir artış, sonuç olarak boş zaman kullanımını arttıracaktır ki bu çalışma miktarının azalması demektir. Daha yüksek vergi oranları, fiyat-tüketim eğrilerini aşağı doğru

bireylerin bütçe doğrularındaki değişimlere ve yeniden dağılım sürecindeki değişimlere verecekleri cevaplar oldukça önemlidir¹⁴⁴.

Mükellef davranışları konusunda özellikle son 30 yıl içinde teorik çalışmaların yanında ankete dayalı bir çok çalışma yapılmıştır. İngiltere ve Amerika merkezli bu çalışmalar, teorik çalışmaları destekleme açısından ve politika uygulayıcılara yön verme açısından oldukça büyük bir öneme sahiptir.

Song ve Yarbrough 1978 yılında Amerika'da yaptıkları araştırma, önemli bir konu olan mükelleflerin uyumsuzluğunu düşüncesini desteklemektedir. Bunun yanında elde edilen sonuçlardan biri de, cevap verenlerin çoğunun vergi kaçırmayı, bisiklet çalmaktan daha ciddi bir suç olarak görmekte, ancak rüşvet vermek ve bir işverenden çalmaktan daha az önemli bir suç olarak görmektedirler. İnsanların % 74'ü çoğu mükellefin kasıtlı olarak şirket giderlerini ve diğer indirimleri şişirdiğini düşünmektedir. Ankete cevap verenlerin % 64'ü ise, mükelleflerin çoğunun vergilendirilebilir tüm gelirlerini beyan etmediklerini düşünmektedir¹⁴⁵.

Grasmick ve Bursik, 1990 yılında yaptıkları çalışma ışığında elde ettikleri verilere göre, vergi kaçırma konusundaki caydırıcı faktörleri sadece yasal cezalar olarak düşünmek yerine üç ana grup'a ayırmanın daha isabetli olacağını belirtmişlerdir. Bunlar; (i) devletin uyguladığı cezalar olan yasal müeyyideler (legal sanctions), (ii) kişinin ait olduğu gruptaki sosyal norma uygun olarak davranmadığı zaman karşılaşacağı utanç ve kaybedeceği saygınlığı ifade eden toplumsal etki (social stigma), (iii) kişinin kendi kendisine uyguladığı bir ceza olan suçluluk duygusudur (guilt feelings)¹⁴⁶.

James Alm, Betty R. Jackson ve Micheal Mckee, 1992 yılında yaptıkları çalışmada, bireylerin vergiye uyum kararlarındaki farklılıkların denetim olasılığı ve cezalarla bağlantılı umulan fayda ve kayıplar tarafından tek başına açıklanamadığını ortaya koymuştur. James, Jackson ve Mckee denetim olasılığı ve cezaların yanında vergi oranları, vergi ahlakı, vergi yönetiminin etkinliği, vergi afları ve enflasyon gibi biz

¹⁴⁴ BROWN ve JACKSON, s. 373.

¹⁴⁵ Kevin Eugene FLYNN, An Empirical Investigation Into Alternative Theories Explaining Taxpayer Behavior, A Thesis Submitted To the Faculty of Drexel University, May 2003, s. 38

¹⁴⁶ Hasan Hüseyin BAYRAKLI, Naci Tolga SARUÇ, İsa SAĞBAŞ, Vergi Kaçırmayı Etkileyen Faktörlerin Belirlenmesi Ve Vergi Kaçaklarının Önlenmesi: Anket Çalışmasının Bulguları, 19. Maliye Sempozyumu, Türkiye'de Vergi Kayıp ve Kaçakları, Önlenmesi Yolları, Antalya, 10-14 Mayıs 2004, s. 209.

dizi ekonomik ve sosyo-psikolojik faktörlerin de mükellefin vergi uyumu ile ilgili davranışlarını belirlediği sonucuna varmışlardır¹⁴⁷.

Yitzhaki vergi oranlarındaki değişimin etkileri üzerindeki belirsizliği ortadan kaldırmaya çalışmıştır. Çoğu ülkedeki farklı vergi ceza kanunları ışığında beyan edilen ve edilmeyen gelirleri araştırmıştır. Yitzhaki, vergi oranlarındaki bir yükselmenin mükellefleri gelirlerini beyan etme yönünde cesaretlendirecektir. Bu sonuç şaşırtıcı gelmiş olsa da bunun nedeni, beyan edilmemiş gelir üzerindeki ceza ödemeleri ile vergi oranlarının birbirleri ile orantılı olmasından kaynaklanmaktadır ve vergi oranlarındaki artış ikame etkisi ortaya çıkarmayacaktır. Vergi oranlarındaki değişme yalnızca gelir etkisi üretecektir. Bu gelir etkisi mükellefin gelirini azaltacaktır ve eğer mükellefi risk sevmeyen biri olarak kabul edersek, riskin azalması nedeniyle mükellef daha çok gelir beyan edecektir¹⁴⁸.

John ASWORTH, Bruno HEYNDELS, Carine SMOLDERS, 2003 yılında 308 Flaman Belediyenin yerel vergi gelirlerini incelemiş ve özel sektör fiyatlam sürecindeki psikolojik fiyatlamaya ile kamu sektöründeki psikolojik vergileme arasında bir ilişki olup olmadığını araştırmıştır. Onlara göre özel sektördeki fiyat belirleyiciler, psikolojik fiyatlamaya ile fiyat noktaları etrafındaki devamsızlıklardan yararlanmaya çalışmaktadırlar ve genellikle bu yöntem oldukça başarılıdır. Bireylerin elma, televizyon gibi özel mallar dışında, kamu malları konusunda da bir talebi vardır ve bu talep yerel yönetimlerde bireysel oylama veya ikametgah seçimiyle yapılır. Kamu sektöründeki karar alıcılarında, özel sektörde olduğu gibi talepteki bu devamsızlıktan yararlanarak psikolojik vergilemeyi kullanmalarının vergi gelirlerini arttıracığını iddia etmektedirler. Örneğin sözde vergi oranlarının düşürülmesi, vatandaşların, seçmenlerin kamu mallarına olan talebini arttıracaktır¹⁴⁹. Bunlara göre özel sektör ve kamu sektörü arasında, karar alma mekanizmaları açısından büyük bir benzerlik vardır.

3.1.4 Türkiye de Mükellef Davranışlarını ile İlgili Yapılan Çalışmalar

Tayfun Moğol ve M. Erkan Üyümez tarafından yapılan çalışmada, Allingham ve Sandmo'nun modelini belli varsayımlar altında Türk Vergi Sistemine uygulamış ve

¹⁴⁷ James ALM, Betty, R. JACKSON, Micheal McKEE, "Estimating The Determinants of Taxpayer Compliance with Experimental Data", *National Tax Journal*, 45 (1), 1992, s. 107-114.

¹⁴⁸ PYLE, s. 68.

¹⁴⁹ J. ASWORTH, B. HEYNDELS, C. SMOLDERS, s. 759.

farklı vergi oranları ve farklı yakalanma olasılıkları göz önünde tutularak sonuçlar elde edilmeye çalışılmıştır. Yapılan varsayımlar çerçevesinde, vergi tarifesindeki gelir dilimlerine sahip gelir vergisi mükelleflerinin vergi kaçırmaya yönelik ekonomik teşviklerini tamamen ortadan kaldırmak olanaksızdır. Çıkarılan bu sonuç, vergi kaçakçılığını tamamen ortadan kaldırmak anlamına gelmemektedir. Sadece mükelleflerin ekonomik değerlendirmelerinde caydırıcılığı sağlamak anlamındadır. Vergi denetimlerini, vergi cezası veri iken, %14-15'lere çıkarabilmek, vergi yönetiminin katlanacağı maliyetleri çok fazla artıracığı için olanaksızdır. Diğer yandan denetim oranını %2.26'larda tutarak, vergi cezalarını kayba uğratan verginin 39 veya 194 katı gibi belirleyip uygulamak da neredeyse imkansızdır. Vergi cezalarını çok fazla yükseltmek, mükelleflerin iflasına neden olabileceği gibi mükellefleri başka suçlara da yönlendirebilecektir. Bu suçlar tamamen kayıt dışına çıkmak olabileceği gibi rüşvet de olabilecektir¹⁵⁰.

Bayraklı, Saruç, Sağbaş 481 vergi mükellefe, yüzyüze anket yöntemi ile Likert ölçeği ile hazırlanan ifadelerle yaptıkları çalışma da ilginç sonuçlar elde etmişlerdir. Buna göre, mükellefin en yakınında yani referans grubunda vergi kaçıranların olması o kişinin de vergi kaçırmaya sonucu doğurmaktadır. Yine benzer bir etkide toplumsal etkidir. Buna göre, bireyin çevresindeki sevdiği insanlardan oluşan referans grubu vergi kaçırmayı benimsiyor ve onaylıyorsa, kişi de vergi kaçıracağı ve vergi kaçırdığı için herhangi bir sosyal ayıplama olmayacaktır. Yani artık vergi ödemek değil vergi ödememek sosyal norm olacaktır. Öte yandan diğer önemli ve istatistiksel olarak anlamlı bulunan bir sonuç da vergi kaçırma olasılığının yaş ilerledikçe azalmasıdır. Fakat insanların yaşlandıkça mı daha az vergi kaçırdığı yoksa yeni neslin eskisine göre daha fazla mı vergi kaçırdığı konusu belirsizdir¹⁵¹.

Muter, Sakınç ve Çelebi 1993 yılında Manisa'da anket yöntemiyle mükelleflerin vergi karşısındaki tutum ve davranışlarını 505 mükellefin katılımıyla gerçekleşen bir anketle araştırmışlardır. Bu çalışmadan elde edilen konumuzla ilgili bazı bulgular şunlardır. Ankete katılanların %52'si vergi kaçakçılığının önlenmesinde vergi cezalarının yeterince caydırıcı olmadığına inanmaktadır. Vergi kaçıran bir meslektaşınızı nasıl değerlendirirsiniz sorusuna ankete katılanların %19'u şiddetli tepki

¹⁵⁰ MOĞOL, ÜYÜMEZ, s. 19.

¹⁵¹ BAYRAKLI, SARUÇ, SAĞBAŞ, s. 12

gösteririm, %50'si hoş karşılamam, %19'u zorunlu olduğu için yapmıştır, %4,4'ü kurnaz bir tacir, %4,4'ü ise normal karşılarım diye cevaplandırmıştır. Vergi kaçakçılığının önlenmesi için mükellefler şunları önermiştir: Denetim sıklığı ve eğitim (%26,5), adil vergi sistemi (%6,5), vergi cezalarının yükseltilmesi (%5,3). Bu soruya ankete katılanların %56'sı cevap vermemiştir. Mutur, Sakınç ve Çelebi'nin elde ettiği bazı sonuçlar şunlardır: Yükümlülerin öğrenim düzeyleri yükseldikçe, kamu harcamalarını izleme ve değerlendirme duyarlılığı da artmaktadır. Mükelleflerin gelir düzeyindeki farklılıklar vergi kaçırın meslektaşlarının davranışlarını değerlendirmelerinde ayırt edici bir etkidir. Vergi yükü arttıkça, mükellefler vergi kaçakçılığı davranışına daha hoş görülü yaklaşmaktadırlar. Ödedikleri vergi ile kamu hizmeti arasında bağ kuran mükelleflerin vergi kaçakçılığı davranışına tepkileri daha olumsuzdur. Mükellefler muhatap oldukları cezaların derecesi yükseldikçe vergi kaçakçılığı davranışını daha hoşgörü ile karşılamaktadırlar¹⁵².

Gerçek ve Yüce 1998 yılında Bursa Ticaret ve Sanayi Odasına kayıtlı 235 mükellefi kapsayan bir anket çalışmasıyla mükelleflerin vergiye bakışını belirleyen öncelikli faktörleri belirlemeye çalışmışlardır.

Gerçek ve Yüce, Mutur, Sakınç ve Çelebi'nin yaklaşımına paralel bir yaklaşımla konuyu araştırmışlardır. Gerçek ve Yüce mükelleflerin vergi yükünü algılaması, kamu harcamalarına bakışı, vergilerin ödenme durumu ve etkileri, mükelleflerin vergi denetimine ve vergi kaçakçılığına yaklaşımı, vergi bilinci, mükelleflere göre vergi adaletsizliğinin nedenleri ve alınması gereken önlemler gibi konuları ankette elde edilen bulgular ışığında irdelemişlerdir. Gerçek ve Yüce vergi kaçakçılığı ile ilgili şu bulguları elde etmişlerdir. Mükelleflere göre vergi kaçakçılığının temel nedenleri şunlardır: Kamu harcamalarındaki savurganlık (%26), belge sisteminin oturmaması (%20,9), vergi idaresinin ve denetimlerin yetersizliği (%18,6), vergi bilincinin yerleşmemiş olması (%16,6), başkasının örnek alınması (%9,4), kanunların sık sık değişmesi (%8,5). Ankete katılan mükelleflere göre vergi suçlarına uygulanması gereken cezalar şunlar olmalıdır: para cezası (%40,4), teşhir cezası (%29,8), hapis

¹⁵² MUTUR, SAKINÇ, ve ÇELEBİ, s. 76

cezası (%16,6), işyeri kapatma cezası. Ankete katılan mükelleflerin %54,5 vergi kaçırarlara olumsuz yaklaşırken, önemli bir kısım ise sempati ile bakmaktadır¹⁵³.

İhsan Demir 1999 yılında yaptığı çalışmada, Afyon örneğinde mükelleflerin vergi karşısındaki davranışlarını anket yöntemi ile araştırmıştır. Demir, gelir ve kurumlar vergisi mükelleflerini ayrı ayrı incelemiştir. Ankete katılan gelir vergisi mükelleflerine göre vergi kaçıraran birisi hırsızdır (%40), kurnaz bir işadamdır, vatan hainidir (%20), ‘çok iyi ediyor’ (%13,3). Ankete katılanlara göre vergi oranlarının düşürülmesi vergi kaçakçılığını azaltır (%28,4)¹⁵⁴.

Demir vergilerin tam olarak ödenmemesinin nedenleri olarak şunları bulmuştur¹⁵⁵: vergi oranlarının yüksek olması (%33,7), vergi ahlakının yerleşmemiş olması (23,7), gerekli vergi reformlarının yapılmamış olması (%22,7), biçimsel yükümlülüklerin fazla olması (11,6), devletin verginin zorunluluğunu kamuoyuna anlatamaması (%8,3). Bu bulgular aynı zamanda vergi kaçakçılığının nedenleri olarak gösterilebilir. Ankette mükelleflere vergi kaçakçılığının temel nedenleri sorulmuştur. Elde edilen bulgulara göre vergi kaçakçılığının temel nedenleri şunlardır: kamu harcamalarındaki savurganlık (%22,6), vergi kanunlarının vergi kaçırarmaya müsait olması (%21,6), ‘herkes kaçırıyor bende kaçırayım’ mantığının yaygın olması (%16,7), vergi idaresinin ve denetimlerin yetersizliği (%13,2), vergi bilincinin yerleşmemiş olması (%10,5), belge sisteminin oturmamış olması (%10,1), kanunların sık sık değişmesi (%5,1).

N. Tolga Saruç 2003 yılında yapmış olduğu çalışmasında 185 gelir vergisi mükellefine ‘ülkemizde vergi kaçakçılığının en önemli nedenlerinin ne olduğunu düşünüyorsunuz? Lütfen açıklayınız’ açık uçlu sorusunu yöneltmiştir. Katılımcıların her birinin istedikleri sayıda farklı neden gösterebildiği çalışmada, verilen toplam 544 yanıt 89 değişik neden olarak gruplara ayrılmıştır. Buna göre katılımcılardan %18’i düşük denetleme oranlarını, %10.3’ü adil olmayan vergi yasalarını, %5.7’si ise düşük cezaları vergi kaçakçılığının en önemli nedeni olarak belirmişlerdir. Saruç verilen cevapların değerlendirilmesi konusunda dikkatli olunması gerektiğini ifade ederek, bu cevapların

¹⁵³ Adnan GERÇEK ve Mehmet YÜCE, *Mükelleflerin Vergiye Yaklaşımı Açısından Türk Vergi Sisteminin Değerlendirilmesi*, Bursa Ticaret ve Sanayi Odası, Bursa, 1998, s. 34

¹⁵⁴ İhsan C. DEMİR, *Mükelleflerin Vergi Karşısındaki Davranışları: Afyon İli Anket Çalışması*, Yüksek Lisans Tezi, Afyon Kocatepe Üniversitesi, 1999, s. 61.

¹⁵⁵ DEMİR, s. 63.

vergi kaçakçılığının asıl nedenleri olabileceği gibi mükellefin vergi kaçırdıktan sonra savunma mekanizmasının sonucu ortaya koyduğu ‘bahaneler listesi’ olarak da düşünülebileceğini belirtmiştir. Çünkü bu tür araştırmalarda neden sonuç ilişkisinin yönünü belirlemek oldukça güçtür¹⁵⁶.

3.2 MÜKELLEFLERİN VERGİYE KARŞI DAVRANIŞLARI: DENİZLİ ÖRNEĞİ

Daha önce de açıklandığı gibi mükelleflerin vergi karşısındaki davranışları farklılıklar taşımaktadır. Bu farklılıkların nedenleri Denizli il merkezi bazında araştırılmış ve öneriler oluşturulmaya çalışılmıştır.

3.2.1 Metodoloji

Mükelleflerin vergi politikalarına karşı göstermiş oldukları tepkilerin ölçülebilmesi için çeşitli yöntemler kullanılmaktadır. vergi mükelleflerinin tutum ve davranışlarını etkileyen nedenlerin belirlenmesinde ve ölçülmesinde en etkin yöntemin yüz yüze anket olması nedeniyle çalışmamızda bu yöntemi kullandık.

Anketimiz Denizli İli Merkez İlçe’inde gerçekleştirilmiştir. Denizli belediyesi numarataj bölümünden almış olduğumuz Denizli krokisi yardımı ile, anketörlerimize sokak ve cadde ismi vererek anketimizi gerçekleştirdik.

Anketi uyguladığımız deneklere kolayca ulaşılabilmesi açısından ve örnek kitlemizin merkezde yoğunlaşmış olması nedeniyle, alanımız Denizli İli Merkez İlçe olarak sınırlı kalmıştır.

Anket alanımız içinde 1200 mükellef ile yüz yüze röportaj şeklinde anket yapılmıştır. Bu anket sonuçlarından 1000 tanesi geri dönmüştür. Anketlerimizden 69 tanesi geri dönmekle beraber, değerlendirmeye alınabilecek özelliklere sahip olmadığı için veri tabanımızdan çıkarılmıştır.

Elde edilen anket sonuçları Excel, SPSS programları kullanılarak sayısal verilere dönüştürülmüştür. Bu veriler ışığında oluşturulan tablolar yorumlanarak öneriler oluşturulmaya çalışılmıştır.

¹⁵⁶ N.Tolga SARUÇ, “Vergi Etiğinin Vergi Kaçırma Üzerindeki Etkisi: Deney ve Anket Yöntemiyle Yapılan Bir Araştırma”, *Vergi Sorunları*, 2001, Sayı. 176, s. 156-166.

3.2.2 Mükelleflerin Kişisel Bilgileri

Anketimizde mükelleflerde kişisel bilgileri ile ilgili olarak yaş, cinsiyet, medeni durum, eğitim seviyesi, aylık gelir, meslek gibi konularda sorular sorulmuştur. Bu tür kişisel bilgilerin yaş, cinsiyet, eğitim seviyesi gibi durumların davranışlar üzerindeki etkisini ölçme ve yorumlama adına katkı sağlayacağına inanmaktayız.

3.2.2.1 Ankete katılanların yaş durumları

Anketimize katılan mükelleflerin kişisel bilgileri açısından istatistiki verileri, vergiye gösterilen davranışların kişisel niteliklerle değişip değişmediği hakkında bilgi sağlayacaktır. Bu nedenle öncelikle anketimize katılan mükelleflerin kişisel profilleri hakkındaki verilerin sunulması, anketimize katılan mükelleflerin genel olarak nasıl bir kişisel profil oluşturdukları hakkında bir değerlendirmeye imkan sağlamış olacaktır.

Tablo 3-4 Yaş İstatistikleri

Yaş Aralıkları↓	Sayı	Yüzde	Geçerli Yüzde	Kümülatif Yüzde
0-20 Yaş Arası	188	20,3	20,4	20,4
21-40 Yaş Arası	488	52,6	52,9	73,2
41-60 Yaş Arası	234	25,2	25,4	98,6
61 ve Üstü	13	1,4	1,4	100,0
Toplam	923	99,6	100,0	
Cevapsız	4	4		
Toplam	927	100,0		

Ankete katılanların çoğu 20-40 yaş grubunda bulunmaktadır. Bu yaş grubundaki deneklerin % 51'lik bir orana sahip olması, anketin başlangıcında hedeflediğimizle orantılıdır (Tablo 3-4). Çünkü bu yaş grubunda olan mükelleflerin vergi idaresi ile olan ilişkileri, diğer yaş grubunda olanlara göre oldukça fazladır. Bu yaş grubunun diğerlerine oranla fazlalığı, ulaşmak istediğimiz genel sonuçların tutarlılığı açısından önem taşımaktadır. Faal olarak çalışanların ve buna bağlı olarak vergi politikalarından etkilenenlerin sayısının en fazla olduğunu varsaydığımız yaş grubu ise 20-60 yaş arasındadır. Anketimize katılanların bu grup içindeki oranı ise % 77'dir. Anketimizde gruplandığımız 0-20 yaş grubu aslında 18-20 yaş grubunu kapsamaktadır. Bu gruptaki bireyleri vergi ile yeni tanışmaya başlayan mükellefler olarak tanımlayabiliriz. Yine bu grubun vergi hakkındaki düşünceleri bize,

mükelleflerin vergi idaresi ile olan ilişkilerinin daha en başında nasıl bir önyargıya sahip oldukları hakkında bilgi verecektir.

3.2.2.2 Ankete katılanların cinsiyet dağılımı

Ankete katılanların çoğu (% 82) erkektir. Yalnızca % 15'lik bir grup bayan mükelleflerden oluşmaktadır (Tablo 3-5). Bu dağılımın ülkemizdeki genel dağılımına uygun olmasına karşın, bizim bu dağılıma bağlı olarak, cinsiyete dayalı genel yargılarda bulunmamıza pek olanak sağlamıyor görünümündedir. Ancak daha önce de belirtildiği gibi, bu dağılımın Türkiye'deki mükellef dağılımına yakın oluşması nedeniyle, oransal farka rağmen cinsiyete bağlı olarak yapılacak değerlendirmelerin yararlı olacağı kanaatini taşımaktayız.

Tablo 3-5 Cinsiyet İstatistikleri

<i>Cinsiyet</i> ↓	Sayı	Yüzde	Geçerli Yüzde	Kümülatif Yüzde
Erkek	758	81,8	84,7	84,7
Kadın	137	14,8	15,3	100,0
Toplam	895	96,5	100,0	
Cevapsız	32	3,5		
Toplam	927	100,0		

Vergiye uyum ve vergi kaçırmaya bakış açıları ile ilgili olarak bir çok çalışmada kadın erkek ayrımı yapılarak karşılaştırmalar yapılmıştır. Bu karşılaştırmalar sonucu farklı sonuçlar elde edilse de çoğunda kadınların vergiye uyumunun ve itaatkarlığının erkeklere göre daha yüksek olduğu sonucu ortaya çıkmıştır.

3.2.2.3 Ankete katılanların medeni durumları

Ankete katılanların medeni durumlarına göre dağılımı % 68 evli, % 29 bekar şeklinde gerçekleşmiştir. Bu oransal dağılım, anketimize katılanların % 77 gibi bir oranının 20-40 yaş grubunda bulunda yer alması ile bağlantılıdır (Tablo 3-6). Aynı zamanda bu dağılım Türkiye geneli için ortaya konan oranlara yakındır.

Yapılan araştırmalarda genellikle evlilerin bekarlara göre daha fazla vergi kaçırma eğilimi olduğuna işaret eden sonuçlar elde edilmiştir. Özellikle evli olanların aile ölçeği açısından büyük olması vergi yükünü daha fazla hissetmelerine ve tepki

göstermelerine neden olmaktadır. Bizde çalışmamız da elde ettiğimiz verilere bağlı olarak, anketimize katılanlar arasında böyle bir ilişkinin olup olmadığını incelemeye çalışacağız.

Tablo 3-6 Medeni Durum İstatistikleri

<i>Medeni Durum ↓</i>	<i>Sayı</i>	<i>Yüzde</i>	<i>Geçerli Yüzde</i>	<i>Kümülatif Yüzde</i>
Bekar	271	29,2	30,2	30,2
Evli	625	67,4	69,8	100,0
Toplam	896	96,7	100,0	
Cevapsız	31	3,3		
Toplam	927	100,0		

3.2.2.4 Ankete katılanların eğitim düzeylerine göre dağılımı

Anketimize katılan mükelleflerin eğitim düzeylerinin dağılımı, özellikle vergi ile ilgili bilgilendirme düzeyi ile ilişkisi açısından önem taşımaktadır. Anketimize katılanların içinde lise mezunu olanların sayısı % 34,1 oranı ile en yüksek orana sahiptir. Yaklaşık %70,6'sı ise lise ve daha altı eğitim durumuna sahip mükelleflerden oluşmaktadır (Tablo 3-7). Genel olarak kabul edilen, eğitim düzeyi ile mükellefin vergi hakkındaki bilgi düzeyinin yüksek olmasıdır. Ancak bu bilgi olumlu olarak karşılanabilirken, mükellefin vergi hakkındaki bilgi düzeyindeki artış ile birlikte mükellefin vergi kaçırma düzeyinin arttığı düşünüldüğünde ise, eğitim düzeyi olumsuz etki yapabilmektedir.

Tablo 3-7 Eğitim İstatistikleri

<i>Eğitim Düzeyi ↓</i>	<i>Sayı</i>	<i>Yüzde</i>	<i>Geçerli Yüzde</i>	<i>Kümülatif Yüzde</i>
İlkokul	180	19,4	20,1	20,1
Ortaokul	146	15,7	16,3	36,5
Lise	305	32,9	34,1	70,6
Yüksekokul	104	11,2	11,6	82,2
4 Yıllık Fakülte	159	17,2	17,8	100,0
Toplam	894	96,4	100,0	
Cevapsız	33	3,6		
Toplam	927	100,0		

3.2.2.5 Ankete katılanların gelir düzeyleri itibariyle dağılımı

Buna benzer tüm anketlerde, aylık gelir ile ilgili soruların güvenilirlik düzeyleri düşüktür. Özellikle bizim çalışmamızda konunun vergi ile ilgili oluşu, aylık gelir düzeyi ile ilgili güvenilirlik düzeyini düşürmektedir. Nitekim anketimize katılanların %33,1'i aylık gelir ile ilgili olan soruyu cevapsız bırakmışlardır. Bu oran aynı zamanda, bu soru içindeki dağılımda en yüksek oranı göstermektedir. Sorumuza cevap verenlerin yaklaşık % 80'i, 1 milyar TL'sından daha az gelir beyan ettiklerini belirtmişlerdir. Bu gelir düzeylerine bakıldığında mükelleflerin yaklaşık % 80'lik bir oranının birinci ve ikinci dilimde vergilendirilen mükellefler arasında olduğu ortaya çıkmaktadır. Bu oran ülke geneli içinde aynı düzeylerde (Tablo 3-8).

Tablo 3-8 Aylık Gelir İstatistikleri

Aylık Gelir ↓	Sayı	Yüzde	Geçerli Yüzde	Kümülatif Yüzde
0-500 Milyon Arası	240	25,9	38,7	38,7
500 milyon- 1 milyar arası	257	27,7	41,5	80,2
1-3 milyar	93	10,0	15,0	95,2
3 milyar Üstü	30	3,2	4,8	100,0
Toplam	620	66,9	100,0	
Cevapsız	307	33,1		
Toplam	927	100,0		

Ülkemizdeki gelir dağılımının adaletsizliğine karşın, vergiye tabi gelir açısından belli dilimlerde toplanmış olması, ülkemizdeki vergiden kaçınma ve vergi kaçırma düzeylerinin yüksek olmasından kaynaklanmaktadır.

Mükelleflerin aylık gelir açısından bir kümede toplanmış olması, gelir ile diğer veriler arasında bir eşleştirme yapmamız durumunda güvenilirliğini azaltmaktadır.

3.2.2.6 Ankete katılanların işletme süreleri itibariyle dağılımı

Anketimize katılanların yaklaşık % 41'lik bir oranı, buldukları işletmelerin faaliyet süreleri açısından, 5 yıldan daha az bir süreye sahip olduklarını belirtmişlerdir (Tablo 3-9). Çalışmamız sınırları içindeki şirketlerin çoğunun faaliyet sürelerinin kısa olması, uygulama alanımız olan Denizli-Merkez ilçe sınırları içinde sirkülasyonun fazla olduğunu, bunun yanında gelişmenin de oldukça hızlı olduğunu göstermektedir.

Tablo 3-9 İşletme faaliyet süreleri ile ilgili İstatistikler

	Sayı	Yüzde	Geçerli Yüzde	Kümülatif Yüzde
5 yıldan az	372	40,1	41,3	41,6
6-10 yıl arası	250	27,0	27,7	69,4
11-20 yıl arası	177	19,1	19,6	89,0
21 den fazla	99	10,7	11,0	100,0
Ara Toplam	901	97,2	100,0	
Cevapsız	26	2,8		
Toplam	927	100,0		

3.2.2.7 Ankete katılanların faaliyet kolları

Çalışmamıza katılan mükelleflerin faaliyette buldukları sektörler açısından dağılımını yaptığımızda, mükelleflerin %20,20,4'lük bir kısmı gıda sektöründe faaliyet göstermektedir. Dağılım içinde en büyük oran ise, hizmet sektöründedir. Anketimize katılan mükelleflerin % 52,9'u hizmet sektöründe faaliyette bulunmaktadır(Tablo 3-10).

Tablo 3-10 Mükelleflerin Faaliyette Bulunduğu Sektör Açısından Dağılımı

	Sayı	Yüzde	Geçerli Yüzde	Kümülatif Yüzde
Tekstil	166	17,9	18,5	18,5
Gıda	189	20,4	21,0	39,5
Maden	28	3,0	3,1	42,6
Eğitim	31	3,3	3,4	46,1
Hizmet	485	52,3	53,9	100,0
Total	899	97,0	100,0	
Cevapsız	28	3,0		
Toplam	927	100,0		

Aşağıdaki Tablo 3-11'de mükelleflerin kişisel bilgilerinin ortalama, mod, medyan, standart sapma ve varyans değerleri tablo halinde verilmiştir.

Tablo 3-11 Ankete Katılan Mükelleflerin Kişisel Bilgi İstatistikleri

	Yaş	Cinsiyet	M.Durum	Eğitim	Gelir	İşletme Süresi	Sektör
Geçerli	923	895	896	894	620	901	904
Cevapsız	4	32	31	33	307	26	23
Ortalama	2,0780	1,1479	1,6938	2,8867	1,7738	1,9967	3,515487
Medyan	2,0000	1,0000	2,0000	3,0000	2,0000	2,0000	5,000000
Mod	2,00	1,00	2,00	3,00	2,00	1,00	5,0000
Standart Sapma	,71275	,36757	,46600	1,35412	,91196	1,03118	1,7078359
Varyans	,50801	,13510	,21715	1,83364	,83167	1,06332	2,9167034

3.2.3 Ankete Katılan Mükelleflerin Vergiyi Algılama Biçimleri

Mükelleflerin kişisel ve çevresel faktörlere bağlı olarak vergiyi nasıl tanımladıkları, vergi politikalarını nasıl algıladıkları oldukça önemlidir. Mükellefin vergiyi algılama biçiminin bilinmesi, özellikle vergi idaresi açısından, mükelleften vergi istenirken maksimum tutarda tahsilat yapabilmek için neye vurgu yapılması gerektiği konusunda vergi idaresine önemli bir ön bilgi sunacaktır.

3.2.3.1 Ankete katılan mükelleflerin vergi tanımlaması

Mükelleflerin vergiyi algılama biçimi açısından vergiyi hangi tanım içine koydukları oldukça önemlidir. Anketimize katılan mükelleflerin % 39'u vergiyi kamu hizmetlerinin bir karşılığı olarak görmektedir. Vergiyi kutsal bir ödev olarak görenler ise % 24,5 ile en fazla işaretlenen ikinci seçenek olmuştur. Vergiyi girişimcilik ruhunu zedeleyen bir etken olarak gören ve verginin mükellefler üzerinde bir yük olduğunu düşünenlerin oranları toplamı ise % 17 düzeylerinde kalmıştır(Tablo 3-12). Verginin kamu hizmetlerinin karşılığı olarak görülmesi, kamu hizmetlerinin rolünü daha da arttırmaktadır. Buna bağlı olarak kamu hizmetlerinden yeterince yararlanamadığını düşünen mükellefler, kamu hizmetlerinden yararlanmanın karşılığı olduğunu düşündükleri vergiden kaçınma ve kaçırma yollarına başvurabileceklerdir.

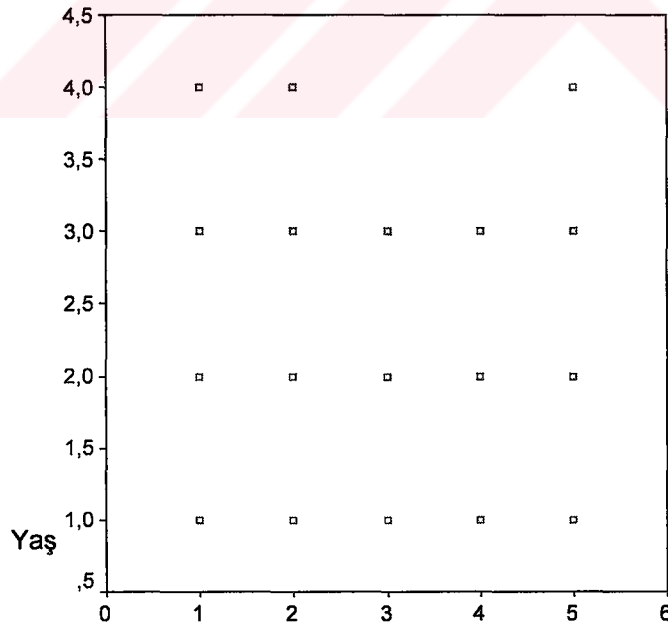
Anketimize katılan mükelleflerin %24,5'i vergiyi kutsal bir ödev olarak görmektedir. Bu bağlamda vergi idaresinin verginin kutsallığına yapacağı vurgular vergi uyumunu arttırarak vergi gelirlerinin artmasına ve kayıp ve kaçakların azalmasına neden olacaktır.

Mükelleflerin sadece % 5,7'lik bir kısmı vergiyi girişimcilik ruhunu zedeleyen bir faktör olarak görmektedirler(Tablo 3-12). Bu oran mükelleflerin vergiye olan bakış açılarının yönü açısından oldukça önemlidir. Mükellefler vergiyi girişim ve üretim azmini azaltan bir faktör olarak görmemekte, aksine vergiyi devletin sunmuş oldukları kamusal hizmetlerin bir karşılığı olarak görmektedirler.

Tablo 3-12 Mükelleflerin Vergiyi Tanımlama Biçimi

<i>Vergiyi Nasıl Tanımlıyorsunuz?</i>	Sayı	Yüzde	Geçerli Yüzde	Kümülatif Yüzde
Vergi kutsal bir ödevdir	222	23,9	24,5	24,5
Vergi devletin yapmış olduğu kamu hizmetlerinin karşılığıdır	354	38,2	39,0	63,5
Vergi mükellefler üzerinde bir yüküdür	110	11,9	12,1	75,6
Vergi girişimcilik ruhunu zedeleyen bir etkidir	53	5,7	5,8	81,5
Vergi Zorunlu bir ödemedir	168	18,1	18,5	100,0
Total	907	97,8	100,0	
Cevapsız	20	2,2		
Toplam	927	100,0		

Mükelleflerin yaşları ile vergiyi tanımlama biçimi arasında bir ilişki kurulduğunda, genç yaştaki mükelleflerin vergiyi girişimcilik ruhunu zedeleyen bir faktör olarak görürken, daha yaşlı olan mükellefler vergiyi kamu hizmetlerinin karşılığı veya kutsal bir ödev olarak görmesi beklenebilir.

Türkiye Koşullarında Vergiye En Yakın Tanım Hangisidir?

Şekil 3-5 Mükelleflerin Vergiyi Tanımlama Biçiminin Serpme Diyagramı

Şekil 3-5'te gösterilen Serpme diyagramında, vergiyi tanımlama biçimleri anket sorularında numaralandırıldığı haliyle verilmiştir. Diyagramda da görüldüğü üzere yaş düzeyleri ile mükelleflerin vergiyi tanımlama biçimleri arasında önceden öngördüğümüz bir ilişki çıkmamıştır.

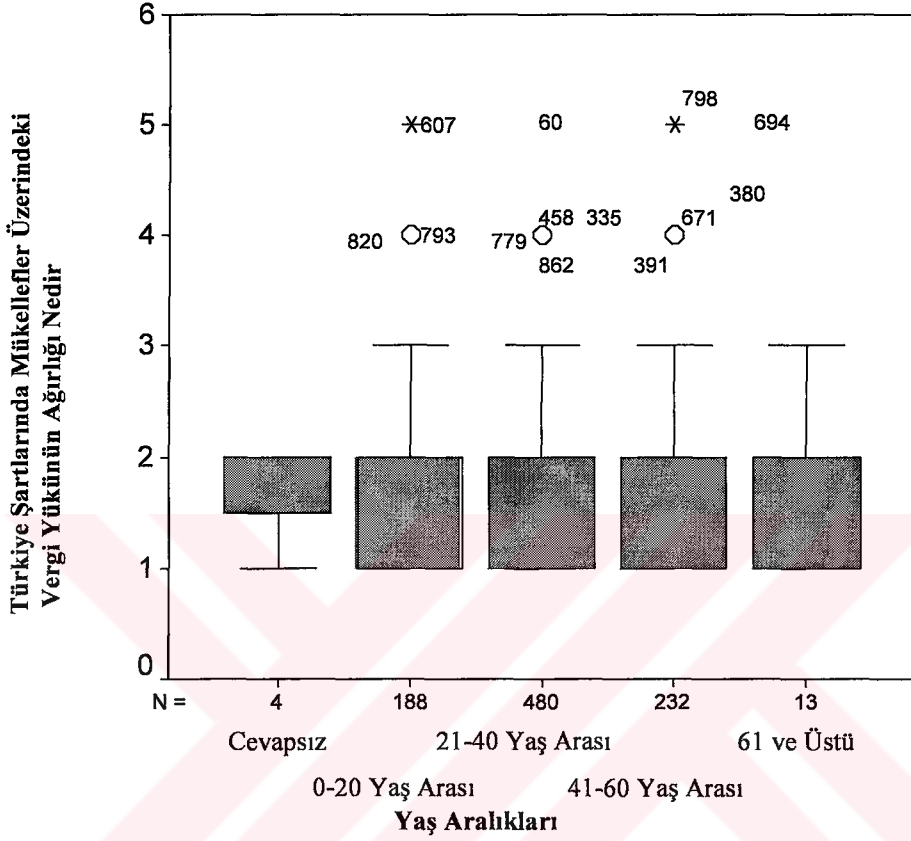
3.2.3.2 Ankete katılan mükelleflerin vergi yükü algılaması

Ülkemizde yaşayan tüm vatandaşların sahip olduğu genel kanı vergi yükünün çok ağır olduğudur. Aslında buradaki vergi yükünün ağırlığı, subjektif karakter göstermektedir. Çünkü buradaki vergi yükü herhangi bir sayısal hesaplama dayanamamaktadır. Mükelleflerin psikolojik olarak hissettikleri yükü göstermektedir. Ülkemizdeki objektif vergi yükünü hesaplama yönelik bir çok çalışma yapılmıştır. Ancak bizim varmak istediğimiz sonuç mükelleflerin psikolojik olarak vergi yükünü nasıl hissettiklerini bulmaktır. Bu açıdan baktığımızda ankete katılanların vergi yükü ile ilgili soruya vermiş oldukları cevap, psikolojik yükün ağırlığı hakkında bize bilgi vermiş olacaktır.

Ankete katılanların %39'u vergi yükünün çok ağır olduğuna inanmaktadır. Vergi yükü ağır diyenlerin oranı ise % 43,7'dir. Vergi yükünü çok ağır ve ağır olarak niteleyenlerin toplam oranı ise % 82,8'dir. Daha öncede belirtildiği gibi buradaki vergi yükü objektif vergi yükünü değil subjektif vergi yükünü ifade etmektedir. Subjektif vergi yükünün yani psikolojik vergi yükünün bu kadar ağır olarak algılanması, mükelleflerin vergiden kaçınma ve vergi kaçırma eğilimlerinin temel dayanaklarından birini oluşturmaktadır.

Sübjektif vergi yükünün mükelleflerin yaş düzeylerine göre dağılımı aşağıdaki diyagram da verilmiştir. Diyagram da vergi yükleri sırasıyla (1) Çok Ağır, (2) Ağır, (3) Normal, (4) Hafif, (5) Çok Hafif şeklinde mükellefe sorulduğu şekliyle gösterilmiştir. X ekseninde ise yaş grupları verilmiştir. Bütün yaş gruplarında, mükelleflerin vergi yükü konusundaki düşünceleri çok ağır ve ağır düzeyinde yoğunlaşmıştır(Şekilde Y ekseninde belirtilmiş olan 1 ve 2 arasındaki yoğun kırmızı bölge). Hemen hemen bütün yaş gruplarında aynı sonucun elde edilmiş olması, vergi yükünün hekes tarafından aynı şekilde algılandığını ve aynı zamanda vergi yükü ile yaş arasında bir ilişkinin olmadığını göstermektedir.

Şekil 3-6'da sayı olarak belirtilen mükellefler vergi yükünü normal, hafif ve çok hafif olarak nitelendirenlerin tüm ortalamalardan sapma şeklinde gerçekleştiğini göstermektedir. Sayılar anket numaralarını göstermektedir.

Şekil 3-6 Mükelleflerin Vergi Yüğü Ağırlığı İle Yaş İstatistikleri Arasındaki Ağırlık Dağılımı

3.2.3.3 Ankete katılan mükelleflerin vergi oranları konusundaki yaklaşımları

Bizim gibi gelişmekte olan ülkelerin mali sistemleri incelendiğinde bulunan önemli sonuçlardan biri de vergi oranlarının yüksekliğidir. Aynı zamanda söz konusu ülkeler yüksek vergi oranlarına rağmen yeterli vergi gelirini toplayamamakta ve yüksek bir kayıt dışı ekonomi ile uğraşmaktadır. Vergi gelirlerinin artırılması ve kayıt dışının önlemesi için sunulan çözümlerin en başında vergi oranlarının düşürülmesi gelmektedir.

Vergi oranlarının düşürülmesi ile birlikte vergi gelirlerinin arttırılacağı ve kayıt dışının azalacağı beklenmektedir. Anketimize katılan mükelleflerin sadece %18,2'si vergi oranlarındaki azalmanın vergi gelirlerini azaltacağını düşünmektedir. Vergi

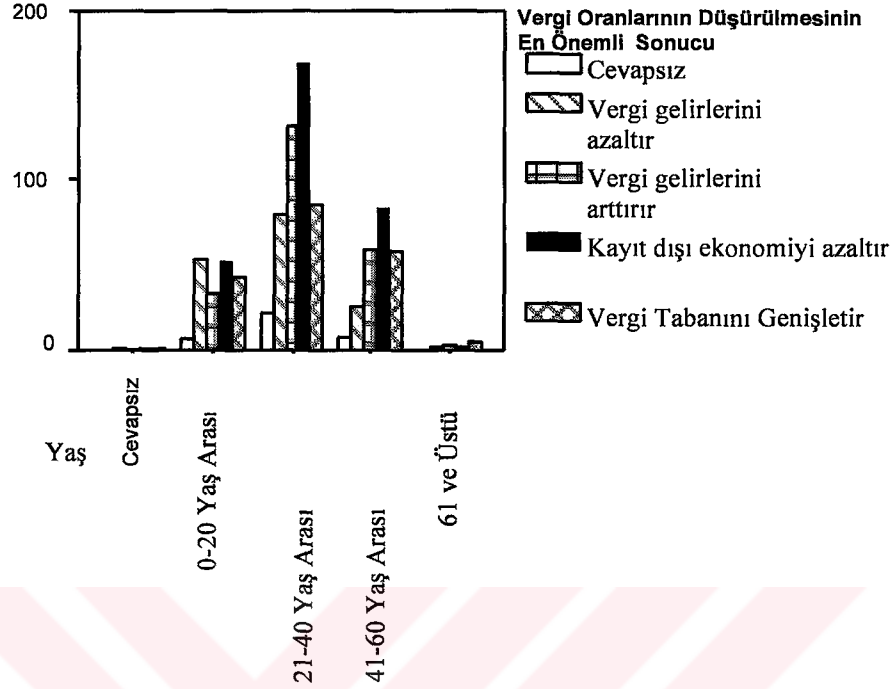
oranlarının düşürülmesinin vergi gelirleri, kayıt dışı ve vergi tabanı üzerinde olumlu etkiler yaratacağını düşünenlerin oranı ise yaklaşık olarak % 82'dir(Tablo 3-13). Bu dağılım aslında vergi yükü sorusundaki dağılımla örtüşmektedir. Mükelleflerin vergi yükünü yoğun biçimde hissetmelerindeki en büyük etken, vergi oranlarının yüksekliğidir. Vergi yükünü dolayısıyla vergi oranlarını bu kadar yüksek bulan mükelleflerin, vergi oranlarının düşürülmesine olumlu tepki vermesi beklenmelidir.

Tablo 3-13 Mükelleflerin Vergi Oranlarının Azalmasını Algılama Biçimi

	Sayı	Yüzde	Geçerli Yüzde	Kümülatif Yüzde
Vergi gelirlerini azaltır	162	17,5	18,2	18,2
Vergi gelirlerini arttırır	227	24,5	25,5	43,7
Kayıt dışı ekonomiyi azaltır	309	33,3	34,7	78,4
Vergi tabanını genişletir	192	20,7	21,6	100,0
Toplam	890	96,0	100,0	
Cevapsız	37	4,0		
Toplam	927	100,0		

Ankete katılan mükelleflerin % 34,7'si vergi oranlarının düşürülmesi ile kayıt dışı ekonominin azalacağını düşünmektedir(Tablo 3-13). Daha öncede belirtildiği gibi mükelleflerin vergiden kaçınma ve vergi kaçırmadaki temel dayanaklarından biri vergi oranlarının çok yüksek olmasıdır. Ankete katılan mükellefler bu dayanağın ortadan kalkması ile birlikte vergiden kaçınma ve vergi kaçırmayla daha azalacağına, buna ilaveten vergi oranlarının yüksekliği nedeniyle kayıt dışına çıkan mükelleflerin kayıt altına gireceklerine inanmaktadır.

Marjinal vergi oranlarındaki artışın vergi kaçırmayla olan ilişkisini doğru orantılı bir ilişki olarak kabul edersek, tersten yaklaştığımızda, vergi oranlarındaki azalmanın vergi kaçırmayı azaltması beklenmelidir. Şekil 3-7 incelendiğinde anketimize katılan mükelleflerin bu doğrultuda cevap verdikleri görülmektedir. Yaş gruplarına ayrılmış biçimde verilen şekilde, mükelleflerin büyük bir bölümünün vergi oranlarındaki azalmanın vergi kaçırmayı azaltacağı görüşündedir.

Şekil 3-7 Mükelleflerin Vergi Oranlarının Düşürülmesini Algılama Biçimi İle Yaş Aralıklarının Karşılaştırılması

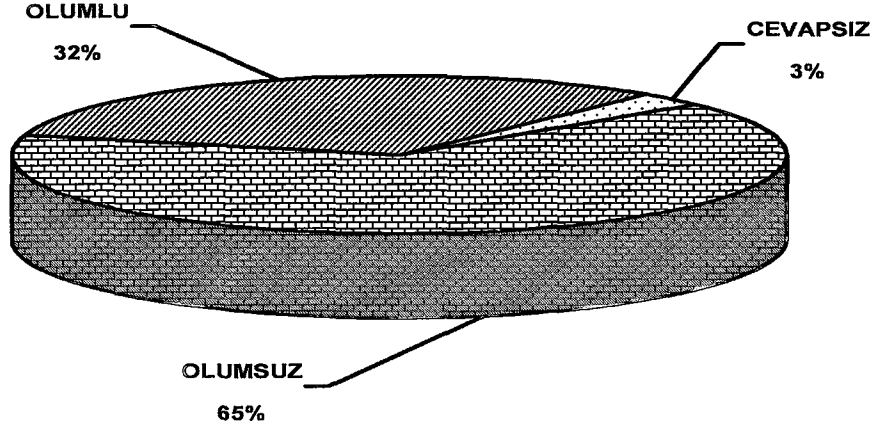
Özellikle 21-40 yaş arasındaki mükelleflerin büyük bir bölümü kayıt dışı ekonomiyi azalacağını düşünmektedir. Vergi oranlarının yüksekliğini kayıt dışı ekonominin nedeni olarak görülmesi, bu yaş grubunda vergi kaçırma oranının diğerlerine göre daha yüksek olduğu düşünülebilir. Bu bağlamda vergi oranlarına en yüksek tepki düzeyinin de bu gruptaki mükellefler tarafından verilmesi beklenmelidir.

Daha öncede belirtildiği gibi mükelleflerin vergiden kaçınma ve vergi kaçırmadaki temel dayanaklarından biri vergi oranlarının çok yüksek olmasıdır. Ankete katılan mükellefler bu dayanağın ortadan kalkması ile birlikte vergiden kaçınma ve vergi kaçırmanın daha azalacağına, buna ilaveten vergi oranlarının yüksekliği nedeniyle kayıt dışına çıkan mükelleflerin kayıt altına gireceklerine inanmaktadır.

3.2.3.4 Ankete katılan mükelleflerin vergi idaresine bakışı

Mükelleflerin vergi ilgili düşüncelerinin temel altyapısını vergi idaresinin yaklaşımı oluşturmaktadır. Devletin gelir idaresi açısından mükellefle birebir ilişki kuran birimler vergi idareleridir. Bu açıdan gelir idaresinin müşterisi konumundaki mükelleflerin vergi idaresine bakış açısı, müşteri memnuniyetinin sağlanması açısından

önemlidir. Anketimize katılan mükelleflerin % 65,2 'si vergi idaresinin yaklaşımını olumsuz bulmaktadır(Şekil 3-8).

Şekil 3-8 Mükelleflerin Vergi İdaresine Bakış Açısı

Mükelleflerin vergi idaresi hakkındaki bu bakış açısı, vergi kaçırma ve vergiden kaçınma olgularını harekete geçirmekte ve mükelleflerin bu olgulara karşı gösterdikleri dayanaklardan birini oluşturmaktadır. Bir başka şekilde söylemek gerekirse vergi idaresi müşterilerini memnun edememektedir. Bu memnuniyetsizlik, müşteriden istenen verginin tam anlamıyla alınamaması sonucunu doğurmaktadır. bu bağlamda müşteri odaklı yönetim sistemi olarak özetlenebilecek olan “ Toplam Kalite Yönetimi” felsefesinin vergi idarelerinin bu olumsuz görüntüsünü silmede önemli bir rol oynayabileceğini söyleyebiliriz. Nitekim önceleri sadece özel sektör tarafından kullanılan bu yönetim biçimi, özel sektörde gösterdiği başarı ile birlikte kamu sektörü içinde bir alternatif oluşturmuştur. Amerika ve İngiltere gibi ülkeler gelir idarelerinin yönetiminde bu yönetim biçimini uygulamaya koymuş ve belirgin bir başarı sağlamışlardır.

Mükelleflerin vergi idarelerine ola bakış açılarını değiştirebilecek faktörlerden biri, yönetim anlayışının yanında teknolojik altyapının da sağlanmış olmasıdır. özellikle internet sisteminin günümüzde ulaştığı boyut, e-devlet uygulamaları ile birlikte kamu hizmetlerinin internet üzerinden sağlanmasını gündeme getirmektedir. Mükelleflerin bu konu ile ilgili görüş ve düşünceleri, oluşacak etkinin yönü ve büyüklüğünü önemli ölçüde değiştirebilecektir.

Tablo 3-14 Mükelleflerin Vergi İle İşlerinde İnterneti Kullanma Düzeyi(İstatistik Veriler)

Vergi ile ilgili işleriniz için İnternet'i kullanıyor musunuz?		
N	Geçerli	907
	Cevapsız	20
Ortalama		1,82
Medyan		2,00
Mod		2
Standart Sapma		,381
Varyans		,145

Tablo 3-15 Mükelleflerin Vergi İle İşlerinde İnterneti Kullanma Düzeyi (Sayısal ve Yüzde Dağılımı)

	Frekans	Yüzde	Geçerli Yüzde	Kümülatif Yüzde
Kullanıyorum	160	17,3	17,6	17,6
Kullanmıyorum	747	80,6	82,4	100,0
Toplam	907	97,8	100,0	
Cevapsız	20	2,2		
Genel Toplam	927	100,0		

İnternet kullanım oranlarına baktığımız zaman, mükellefler vergi ile ilgili konularda interneti kullanmadıkları görülmektedir. %17.6 lik kısım vergi ile ilgili işlerinde interneti kullandığını söylemiştir. %82.4 lük kısım ise vergi ile ilgili işlerinde interneti kullanmadığını söylemiştir(Tablo 3-15). Türkiye’de İnternet kullanım oranı %3.1 olarak tespit edilmiştir. Bu bağlamda İnternet kullanım oranı ile doğru orantılı olarak mükelleflerin vergi ile ilgili konularda interneti kullanmadıkları görülmektedir. Ayrıca vergi ile ilgili e-devlet uygulamalarının olmayışı veya yetersiz olmasından dolayı da bu mükellefler vergi ile ilgili işlerini İnternet üzerinden yapmamaktadırlar. Vergi ile ilgili işlerde internetin kullanılması hem mükelleflerin vergi işlemlerini kolaylaştıracağı gibi vergi idaresinin de işlem maliyetlerini azaltacaktır.

3.2.3.5 Vergi sloganlarının ankete katılanların davranışları üzerindeki etkisi

Daha öncede belirtildiği üzere mükellefin vergi konusundaki psikolojik bakış açısını belirleyen bir çok kişisel faktör vardır. Vergi idaresi mükellefin vergiye uyumunu arttırmak ve verginin algılanma biçimini değiştirmek amacıyla psikolojik faktörlere başvururken temel amacı, bireyi etkileyen kişisel nedenlere vurgu yapmaktır. Devletin veya gelir idaresinin bu vurguları yapabilmek için kullandığı yöntemlerden biri de vergi sloganları oluşturarak mükellefin dikkatini çekerek mükellefin vergi uyumunu

olumlu yönde etkilemeye çalışmaktadır. Bu sloganlar, ülkeden ülkeye değişiklik gösterebileceği gibi, aynı ülke içerisindeki değişik bölgelerde dahi farklılık gösterebilecektir. Sloganların kullanılacağı topluluklardaki kültür yapısı göz önüne alınarak kullanıla bu sloganların gerçekte ne yönde etki sahibi olduğu şüphelidir.

Tablo 3-16 Vergi Sloganlarını Mükelleflerin Algılama Biçimi

	Sayı	Yüzde	Geçerli Yüzde	Kümülatif :Yüzde
Çok Faydalı	105	11,3	12,0	12,0
Ters Etki Yapıyor	164	17,7	18,7	30,7
Hiçbir Şekilde Etkilemiyor	608	65,6	69,3	100,0
Total	877	94,6	100,0	
Cevapsız	50	5,4		
Toplam	927	100,0		

Anketimize katılan mükelleflerin % 69,3'u vergi ile ilgili sloganların mükelleflerin davranışlarını hiçbir şekilde etkilemediğini belirtmişlerdir(Tablo 3-16). Ülkemizdeki vergi sloganlarının vurgu noktası genellikle verginin kutsallığı üzerinedir. Genel kültür yapımız itibariyle verginin kutsallığı ön plana çıkmış ise de bu inanç zamanla değişmektedir. Bunu çözebilmek için yararlanacağımız temel nokta mükellefin vergiyi nasıl gördüğü olmalıdır. Mükellefin vergiyi algılama biçimine bağlı olarak yeniden düzenlenen sloganlar belki daha etkin olabilecektir. Vergiyi kutsal bir görev olarak algılamayan bir mükellefin, verginin kutsallığı üzerine oturtulmuş sloganlardan etkilenmesi beklenemez. Yine kamu hizmetlerinden yeterince yararlanmadığını düşünen bir mükellefin, ödediğiniz vergiler size yol, su, elektrik olarak geri dönecek şeklindeki bir slogana itibar etmesi beklenemez. Bu nedenle mükellefin algılamaları ve öncelikleri iyi tespit edilmeksizin yapılan vergi sloganları başarısızlıklar sonuçlanacak ve belki de eskisinden daha kötü duruma düşülebilecektir.

3.2.3.6 Ankete katılanların vergi adaleti algılaması

Vergilemede adalet kavramı mükellef psikolojisi açısından oldukça önem taşımaktadır. Dikey ve yatay adaleti sağlayamamış bir vergi sisteminin uygulanması durumunda mükellefler, adaletsizliğin boyutuna bağlı olarak vergi kaçırma eğiliminde olacaklardır. Mükellefin vergi adaleti konusundaki fikrini etkileyen temel etken vergi yükünün dağılımıdır. Mükellefler kendileri üzerindeki vergi yükünün, diğer

mükelleflerin üzerindeki daha fazla olduğu kanaatini yaşıyor ise, bu durumda mükellefin verginin adaletsiz olduğu düşüncesine sahip olacağı açıktır.

Tablo 3-17 Mükelleflerin Vergi Sisteminin Adaletli Olup-Olmadığı Konusundaki Düşünceleri

	Sayı	Yüzde	Geçerli Yüzde	Kümülatif Yüzde
Evet	31	3,3	3,4	3,4
Hayır	825	89,0	89,9	93,2
Fikrim Yok	62	6,7	6,8	100,0
Toplam	918	99,0	100,0	
Cevapsız	9	1,0		
Toplam	927	100,0		

Anketimize katılan mükelleflerin % 89,9'u ülkemizdeki vergi sisteminin adaletsiz olduğunu düşünmektedir(Tablo 3-17). Bu sonucun temel nedeni neredeyse mükelleflerin tamamının vergi yükünü ağır olarak kabul etmesinden kaynaklanmaktadır.

3.2.3.7 Ankete katılan mükelleflere göre vergi adaletsizliğin nedenleri

Vergi sisteminin adaletsiz olduğu konusunda oluşan genel kanı kadar, bu görüşün temel dayanaklarının da bilinmesi gerekmektedir. Çünkü mükellefler üzerinde oluşan bu görüşün ortadan kaldırılabilmesi ancak nedenlerinin bilinmesi ile mümkün olabilecektir. Ülkemizdeki vergi sisteminin adaletsiz olduğunu düşünen mükelleflerin % 34,7'si adaletsizliğin nedeni olarak vergi kanunlarının yapısını göstermektedir. % 32,5'i ise adaletsizliğe eksik ve yanlış denetimin neden olduğunu düşünmektedir. Bu iki nedeni birleştirdiğimizde mükellefler tarafından sorunun nedeni olarak vergi idaresini gördükleri sonucu ortaya çıkmaktadır. Anketimiz katılan mükelleflerin % 29,1'i ise adaletsizliğin nedeni olarak rüşveti göstermektedir(Tablo 3-18). Aslında rüşvet de bir yönüyle vergi idaresinden kaynaklanmaktadır. Bu yönü itibariyle adaletsizliğin tek nedeni olarak vergi idaresinin görüldüğü gibi bir sonuç çıkarılabilir. Ancak unutulmamalıdır ki rüşvet tek taraflı bir olay değildir.

Tablo 3-18 Vergi Adaletsizliğinin Nedenleri Konusunda Mükelleflerin Düşünceleri

	Sayı	Yüzde	Geçerli Yüzde	Kümülatif Yüzde
Vergi kanunlarının yapısı	289	31,2	34,7	34,7
Eksik ve yanlış denetim	270	29,1	32,5	67,2
Vergi idaresinin yaklaşımı	31	3,3	3,7	70,9
Rüşvetin yaygınlığı	242	26,1	29,1	100,0
Cevapsız	95	10,2		
Toplam	927	100,0		

3.2.3.8 Ankete katılanların mükellef ile devlet arasındaki birlik konusundaki düşünceleri

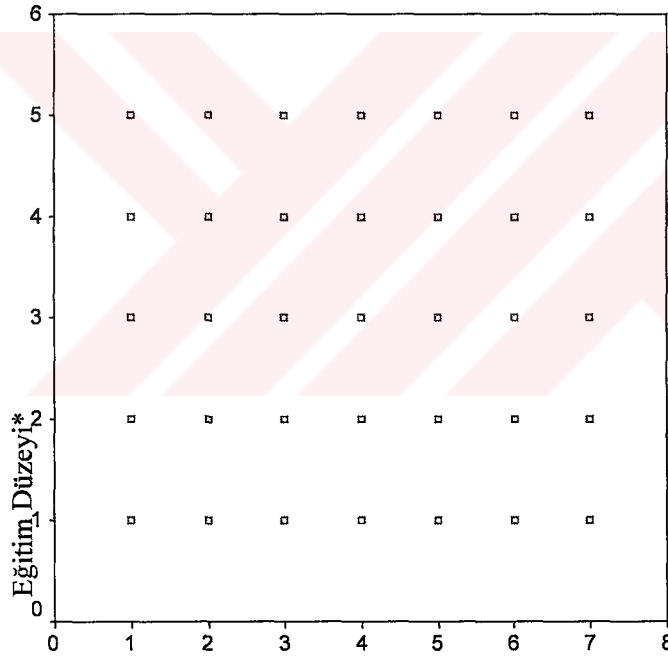
Genel olarak amaçlarının birbiri ile çatışması nedeniyle vergi ödeyicisi olan mükellef ile vergi toplayıcısı konumundaki devletin vergi konusunda tam bir birlik içinde yaşayabilmelerinin mümkün olmadığı söylenebilir. Bunun için hedeflenen ise devlet ile vergi mükellefinin asgari müştereklerde bir birlik sağlayabilmeleridir. Çalışmamızın genel bulgularına bakıldığında, devlet ile vergi mükellefinin vergi konusundaki amaç ve fayda çatışmasının hem nitelik hem de nicelik olarak çok büyük olduğu gözlemlenebilmektedir.

Tablo 3-19 Vergi Konusunda Mükellef İle Devlet Arasındaki Toplumsal Birliğin Nasıl Sağlanacağı Konusunda Mükelleflerin Düşünceleri

	Sayı	Yüzde	Geçerli Yüzde	Kümülatif Yüzde
Vergi oranlarının düşürülmesi ile (1)	174	18,8	19,8	19,8
Vergi ile ilgili bürokratik işlemlerin azaltılmasıyla(2)	48	5,2	5,5	25,3
Devlete olan güvenin sağlanması ile(3)	271	29,2	30,9	56,2
Kapsamlı bir vergi reformunun yapılması ile (4)	256	27,6	29,2	85,3
Vergi bilincinin geliştirilmesi ile (5)	84	9,1	9,6	94,9
Hiçbir şekilde uzlaşma sağlanamaz(6)	31	3,3	3,5	98,4
Diğer	14	1,5	1,6	100,0
Toplam	878	94,7	100,0	
Cevapsız	49	5,3		
Toplam	927	100,0		

Anketimize katılan mükelleflere oluşan bu çatışmanın nasıl giderilebileceği ile ilgili bir soru yöneltildiğinde, cevaplar arasında en yüksek oranı “devlete olan güvenin sağlanması ile” alternatifi almıştır. Yine çalışmamızdaki bulgulara dayanarak şunu söyleyebiliriz ki mükellefin devlete olan güvensizliği vergi kaçırma yönünde iti güç olarak ortaya çıkmaktadır. Mükellefler tarafından %29'luk oranla cevaplar arasında ikinci en yüksek alternatif ise kapsamlı bir vergi reformu olarak karşımıza

çıkılmaktadır(Tablo 3-19). Genel olarak vergi sistemimiz incelendiğinde ve aynı zamanda bu çalışma bulguları karşılaştırıldığında mükelleflerin vergi sisteminden oldukça şikayetçi oldukları söylenebilir. Özellikle vergi sisteminin adaletsizliği ve karmaşıklığı, vergi mükellefinin vergi ödeme konusundaki güdüsüne ve mükellef olarak devlete bakış açısına olumsuz etki etmektedir. Aslında her zaman için vergi reformu gündeme gelmekte fakat bu reform maddeleri kapsamlı olmaktan çok belli bir meslek grubu veya sektöre yönelik olmakta, yahut birbiri ile bağlantılı maddelerin bağımsız olarak getirilmek istenmekte, böylece amaçlananın tersine vergi mükellefi ile devlet arasındaki çatışma daha da derinleşmektedir. Bunun için yapılması gereken genel olarak mükellef kavramına odaklı kapsamlı bir vergi reformu ile mükellefin devlete olan güvenin sağlanması ve vergi mükellefi ile devlet arasındaki toplumsal vergi birliğinin sağlanmasına çaba göstermektir.

Vergi Konusunda Mükellef ile Devlet Arasındaki
Toplumsal Birlik Nasıl Sağlanabilir.

* Eğitim Seviyeleri 1-İlkokul, 2-ortaokul, 3 Lise, 4-Önlisans, 5-Lisans, 6-
Lisans üstü

Şekil 3-9 Mükelleflerin Eğitim Seviyesi İle Toplumsal Birliğin Sağlanması Önerilerinin Serpme
Diyagramı

Mükelleflerin eğitim düzeyleri ile vergi konusundaki toplumsal birlik arasında bir ilişkinin varlığını incelemek için oluşturduğumuz diyagram, bize böyle bir ilişkinin

olmadığını göstermiştir(Şekil 3-9). Çünkü toplumsal birliğin nasıl sağlanacağı ile ilgili dağılımlar, eğitim seviyeleri arasında eşit olarak serpilmiştir. Bu bağlamda çıkan sonuç, vergi konusunda toplumsal birliğin sağlanabilmesi için eğitim seviyesinin etkili olmadığıdır.

3.2.4 Kamu Hizmetlerinin Algılanma Biçimi

Mükelleflerin ödedikleri vergi, yasa ve anayasa da belirtildiği üzere karşılıksız olarak alınır. Ancak devlet vergiyi yaptığı kamu hizmetlerinin finansmanının sağlayabilmek için vergi toplamaktadır. Kamu hizmetleri ile vergi arasındaki bu ilişki, kamu hizmetlerinin mükellefler tarafından nasıl algılandığını veya nasıl algılanması gerektiğini daha önemli hale getirmektedir. Bu nedenle anketimize katılan mükelleflerin kamu hizmetlerini algılama biçimi ve vergi ile kamu hizmetleri arasında kurdukları ilişkiyi bulmanın varacağımız sonuçlar açısından önemli olacağı kanısını taşımaktayız.

3.2.4.1 Kamu hizmetlerinden faydalanma düzeyi

Mükelleflerin kamu hizmetlerinden yeterince yararlanıp yararlanmadığı konusundaki inancı, vergiyi algılama biçimine bağlı olarak değişebilen bir olgudur. Daha önceki bölümde belirtildiği üzere mükellefler vergiyi kamu hizmetlerinin karşılığı olarak görmektedirler. Bu nedenle kamu hizmetlerinden yeterince yararlanamadığını düşünen mükellefler, vergi kaçırma ve vergiden kaçınma davranışlarına yönelebileceklerdir.

Anketimize katılan mükelleflerin %87,1'lik bir bölümü kamu hizmetlerinden yeterince yararlanamadığını belirtmektedir. Bu oran mükelleflerin vergiyi algılama biçimi ile birleştirildiğinde, mükelleflerin vergi kaçırma davranışlarının temel dayanaklarının odağında, kamu hizmetlerinin mükelleflere sunulmasının bulunduğu ortaya çıkmaktadır. Mükelleflerin kamu hizmetlerinden yeterince yararlanmadıklarına inanmaları, kamu hizmetlerinin karşılığı olarak gördükleri vergiyi kanunlara uygun bir şekilde ödeme konusundaki güdülerini zedelemektedir. Buna bağlı olarak mükelleflerin vergi kaçırmaları, devletin elde ettiği kamu gelirlerini azaltmaktadır. Devletin toplam gelirleri içinde %90'lara varan oranlara sahip olan vergi gelirlerinin azalması, kaynağını oluşturduğu kamu hizmetlerinin yerine getirilebilmesini zorlaştıracak ve vergi-kamu hizmetleri arasındaki ilişki daha olumsuz yönde etkilenecektir.

Tablo 3-20’de mükelleflerin vergiyi nasıl algıladıkları ile ilgili sorunun sonuçları ile yaş istatistiklerinin çapraz tablosu verilmiştir. Tablo 3-20’de mükelleflere sorulan “Türkiye şartlarında vergiye en yakın tanım hangisidir” sorusuna verilen cevapların, yaş aralıkları arasındaki oransal dağılımı verilmiştir. Buna göre mükelleflerin % 39’u vergiyi devletin yapmış olduğu kamu hizmetlerinin karşılığı olarak görmektedir. Verginin kamu hizmetlerinin karşılığı olarak görülmesi, kamu hizmetlerinin rolünü daha da arttırmaktadır. Buna bağlı olarak kamu hizmetlerinden yeterince yararlanamadığını düşünen mükellefler, kamu hizmetlerinden yararlanmanın karşılığı olduğunu düşündükleri vergiden kaçınma ve kaçırma yollarına başvurabileceklerdir. üzerinde çok tartışılmasına rağmen vergiyi kutsal bir ödev olarak görenlerin oranı % 24,5 ile ikinci en yüksek değere sahiptir.

Tablo 3-20 Mükelleflerin Vergiyi Algılama Biçiminin Yaş Aralıkları Arasında Dağılımı

	Yaş				Toplam Ortalama
	0-20 Yaş Arası	21-40 Yaş Arası	41-60 Yaş Arası	61 ve Üstü	
Mükelleflerin Vergiyi Algılama Biçimi					
Vergi kutsal bir ödevdir	16,1%	42,2%	38,5%	3,2%	100,0%
	18,9%	19,3%	36,7%	58,3%	24,1%
Vergi devletin yapmış olduğu kamu hizmetlerinin karşılığıdır	23,7%	53,4%	22,3%	,6%	100,0%
	45,4%	39,6%	34,5%	16,7%	39,2%
Vergi mükellefler üzerinde bir yüküdür	16,4%	65,5%	18,2%		100,0%
	9,7%	15,1%	8,7%		12,2%
Vergi girişimcilik ruhunu zedeleyen bir etkendir	17,0%	62,3%	20,8%		100,0%
	4,9%	6,9%	4,8%		5,9%
Vergi Zorunlu bir ödemedir	23,2%	54,2%	20,8%	1,8%	100,0%
	21,1%	19,1%	15,3%	25,0%	18,6%
Kamu Hizmetlerinden Yeterince Yararlanıyor musunuz?					
Evet	19,3%	36,8%	42,1%	1,8%	100,0%
	5,9%	4,3%	10,3%	8,3%	6,2%
Hayır	20,4%	54,5%	24,0%	1,1%	100,0%
	86,6%	89,9%	82,3%	75,0%	87,1%
Fikrim Yok	23,0%	45,9%	27,9%	3,3%	100,0%
	7,5%	5,8%	7,3%	16,7%	6,7%
Total	20,5%	52,8%	25,4%	1,3%	100,0%
	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%

Yaş ile vergiyi tanımlama biçimi arasındaki ilişkiye baktığımızda ise, çok belirgin olmamakla birlikte, 21-40 yaş arasındaki mükelleflerin vergi hakkındaki algılamalarının daha olumsuz olduğu söylenebilir. Bu yaş grubundaki mükelleflerin oranı % 52,8’dir. Oysa vergiyi mükellef üzerinde bir yük olarak görenlerin içinde bu yaş grubunun oranı % 65,5 ile ortalamasından oldukça yüksek bir değerdedir. Yine bu

yaş grubu içinde vergiyi kutsal bir ödev olarak görenlerin oranı % 38,5 ile, yaş aralıkları içindeki ortalamasından daha küçüktür(Tablo 3-20).

3.2.4.2 Devletin etkinliği konusundaki anket sonuçları

Vergiyi kamu hizmetlerinin karşılığı olarak gören mükellefin, devletin topladığı vergileri kullanırken etkin kullanıp kullanmadığı ile ilgilenecektir. Devletin vergi gelirlerini etkin kullanmadığı kanaatinde olan mükellefin vergiye karşı olan davranışı daha olumsuz duruma gelecektir.

Anketimize katılan mükelleflerin %80,5'i devletin topladığı vergileri etkin bir şekilde kullanmadığını belirtmişlerdir(Tablo 3-21). Bir önceki soruya bağlı olarak düşündüğümüzde mükelleflerin toplanan vergilerin etkin kullanılmadığına dair inançları olduğu rahatlıkla söylenebilir. Sonuç olarak mükellefler toplanan vergilerin etkin kullanılmadığını ve buna bağlı olarak vergilerin karşılığı olarak gördükleri kamu hizmetlerinden yeterince yararlanamadıklarını düşünmektedirler. Mükellef tarafından ödenen verginin devlet tarafından etkin bir şekilde kullanılmıyor olması, mükellefler üzerindeki sübjektif vergi yükünü daha da fazla arttırmakta ve vergi ödeme gayretini olumsuz etkilemektedir.

Tablo 3-21 Mükelleflerin Toplanan Vergilerin Etkin Kullanılıp Kullanılmadığı İle İlgili Düşünceleri

	Sayı	Yüzde	Geçerli yüzde	Kümülatif Yüzde
Evet	49	5,3	5,4	5,4
Hayır	733	79,1	80,5	85,8
Fikrim Yok	129	13,9	14,2	100,0
Toplam	911	98,3	100,0	
Cevapsız	16	1,7		
Toplam	927	100,0		

3.2.4.3 Ankete katılanlara göre kamunun finansman ihtiyacının karşılanması

Özellikle son dönemlerde yaşanan Kasım ve Şubat krizleriyle birlikte kamu kesiminde çok büyük bir finansman ihtiyacı ortaya çıkmıştır. Mevcut hükümet ve daha önceki hükümetler ortaya çıkan bu finans ihtiyacını karşılayabilmek için çeşitli araçlara başvurmuşlardır. Hükümetler bu araçlarla finans ihtiyacını karşılamaya çalışırken, bu araçlardan dolayı veya dolaysız şekilde etkilenecek olan mükelleflerin tepkilerinin göz ardı edilmesi düşünülemez. Mükelleflerin tepkisinin göz ardı edilerek, finansman

kaynağı açısından beklenen faydaya ulaşılması imkansızdır. Çoğu kez bu finansman kaynaklarının daha da azalmasına neden olabilmektedir.

Bu bağlamda mükelleflerin en az tepki duyacağı araçlara öncelik verilmesi, finansman kaynaklarının zamanında ve amacına uygun olarak sağlanabilmesine yardımcı olacaktır. Anketimize katılan mükelleflerin %55'i devletin finansman ihtiyacının kamu harcamalarının kısılması ile sağlanması gerektiğini belirtmektedir. Genelde hükümetlerin en fazla kullandığı araç konumundaki yeni vergilerin konulması anketimize katılan mükelleflerden %2,5'lik bir oran alabilmiştir. Ancak asıl ilginç olan, sadece devlete gelir sağlamak için değil aynı zamanda mükelleflerin vergiye uyumuna katkıda bulunabilmek için çıkardığı vergi afları, mükellefler tarafından olumlu karşılanmamakta ve devletin finans ihtiyacının kaynağı olarak görülmemektedir. Mükellef tarafından finans ihtiyacının kaynağı olarak görülen araçlardan vergi denetimlerinin arttırılması %28,9 ile ikinci en yüksek orana sahiptir(Tablo 3-22). Bu bağlamda mükellefler, vergi gelirlerini arttırılması için kullanabilecek araçlardan vergi aflarını uygun görmemekte, bunun yerine vergi denetimlerinin arttırılmasını uygun görmektedir.

Tablo 3-22 Mükelleflerin Kamu Finansman İhtiyacının Karşılama Şekli İle İlgili Düşünceleri

	Sayı	Yüzde	Geçerli Yüzde	Kümülatif Yüzde
Borçlanma ile	17	1,8	1,9	1,9
Kamu harcamalarının kısılması ile	488	52,6	55,0	56,9
Vergi denetimlerinin arttırılması ile	257	27,7	28,9	85,8
Yeni vergilerin koyulması ve oranların arttırılması ile	22	2,4	2,5	88,3
Yeni bir vergi affı ile	58	6,3	6,5	94,8
Para basılması ile	17	1,8	1,9	96,7
Diğer	29	3,1	3,3	100,0
Total	888	95,8	100,0	
System	39	4,2		
	927	100,0		

Mükellefler devletin etkin bir şekilde vergi gelirlerini kullanmadığını ve kamu hizmetlerinden yeterince yararlanmadığını düşündüğü için finans ihtiyacının vergilerle karşılanmasına karşı çıkmaktadır. Bunun yanında mükellef devletin etkin olmamakla birlikte israfçı da olduğunu düşündüğü için finans ihtiyacını karşılayacak temel araç olarak verileri görmektedir.

3.2.5 Ankete Katılan Mükelleflerin Bilgi Düzeyi

Vergi politikalarının amaçlanan hedefleri gerçekleştirebilmeleri için en önemli etkenlerden biri mükellefin bilgi düzeyidir. Bazen çok iyi analiz edilmiş modern bir vergi politikası, mükellefin bilgi düzeyindeki düşüklüğü nedeniyle hedeflenen amaçların dışına çıkabilmektedir.

Mükelleflere vergi yükü ve vergi oranları ile ilgili olarak sorulan sorulara mükellefler tarafından verilen cevaplarda çıkan sonuç, vergi oranlarının yüksek olduğudur. Mükellefin bu konudaki gerçek bilgisini ölçmek amacıyla yürürlükte bulunan KDV oranlarını ve bunun yanında anketimize katılan mükelleflerin çoğunlukta bulunduğu gelir vergisinin birinci dilimindeki mükelleflerin %'de kaç oranında vergilendirildiğini sorduk.

Sonuçlar ışığında, mükellefler KDV oranlarına %89,2 oranında doğru cevap vermişler, fakat gelir vergisi oranına ise % 93,2 oranında yanlış cevap vermişlerdir(Tablo 3-23 ve Tablo 3-24). Bu durum mükelleflerin hangi vergiyi daha fazla hissettiği konusunda bir fikir vermektedir. Teoride dolaysız vergilerin dolaylı vergilere nazaran mükellefler tarafından daha çok hissedildiği belirtilmektedir. Ancak anket sonuçları itibariyle mükelleflerin dolaysız vergi olan gelir vergisini, dolaylı vergi olan KDV'ye nazaran daha az hissettikleri görülmektedir.KDV'nin vergiyi doğuran olayın gerçekleştiği anda alınması, hem mükellefin bu konuda hissettiği vergi yükünü arttırmakta hem de mükellefin bu yük nedeniyle daha fazla bilgi sahibi olmasına neden olmaktadır.

Tablo 3-23 Mükelleflerin Uygulanmakta olan KDV Oranı Nedir sorusuna Verdiği Cevapların Dağılımı

	Sayı	Yüzde	Geçerli Yüzde	Kümülatif Yüzde
Doğru	821	88,6	89,2	89,2
Yanlış	99	10,7	10,8	100,0
Total	920	99,2	100,0	
Cevapsız	7	,8		
Toplam	927	100,0		

Tablo 3-24 Mükelleflerin Uygulanmakta olan Gelir Vergisinin İlk Dilimindeki Oran Nedir Sorusuna Verdiği Cevapların Dağılımı

	Sayı	Yüzde	Geçerli Yüzde	Kümülatif Yüzde
Doğru	61	6,6	6,8	6,8
Yanlış	840	90,6	93,2	100,0
Toplam	901	97,2	100,0	
Cevapsız	26	2,8		
Toplam	927	100,0		

Ayrıca mükelleflerin yüksek sesle haykırdığı, vergi oranları yüksek savının, ciddi bilgi temellerine dayanmadığı sonucuna da ulaşılabilir.

3.2.6 Ankete Katılan Mükelleflerin Vergi Kaçakçılığı Hakkındaki Düşünceleri

Tablo 3-25’de hem vergi yüklerine verilen cevapların vergiye yaklaşım tarzları içindeki oransal dağılımı (eğik ve altı çizili yazı karakteri ile), hem de vergiye yaklaşımların vergi yükleri arasındaki oransal dağılımı (kalın yazı karakteri ile) verilmiştir. En alttaki toplamlar psikolojik vergi yükünün genel oransal dağılımı göstermektedir.

Buna göre vergi kaçırانları namuslu bir adam olarak gören mükelleflerin % 68,8’i vergi yükünün çok ağır olduğunu belirtmiştir. Yine ailesini düşünen bir baba olarak kabul edenlerin % 50,7’sini vergi yükünü çok ağır olarak kabul edenler oluşturmaktadır. Vergi kaçırانları vatan haini ve hırsız olarak görenlerde ise bu oran, çok ağır diyenlerin genel ortalamasının (% 39,2) altında kalmaktadır(Tablo 3-25). Buna bağlı olarak vergi yükü ile vergi kaçırانlara bakış açısı arasında negatif bir ilişki olduğu söylenebilir. Lakin vergi yükü arttıkça vergi kaçırmaya karşı tepkiler azalmaktadır.

Bir başka ilişki ise finansmanın kaynağı ile vergi yükü arasında kurulmaya çalışılmıştır. Buna göre vergi yükünü çok ağır olarak görenlerin sadece % 2’si finansmanın kaynağı olarak yeni vergileri görmektedir. Bu mükellefler genelde finansmanın kaynağı olarak kamu harcamalarındaki azalmayı (% 55,1 ile) göstermektedirler(Tablo 3-25). Yine burada da vergi yükünün yüksekliği nedeniyle mükelleflerin artık yeni vergileri kabullenemeyeceği, bunun yerine finansman ihtiyacının karşılanması için kamu harcamalarının kısılması gerektiği sonucu ortaya çıkmaktadır.

Tablo 3-25 Vergi Yüğü ile Vergi Kaçırmaya Bakış açısı ve Finansman İhtiyacının Karşılama Şekli Arasındaki Çapraz Tablo

Vergi Yüğü →	Çok Ağır	Ağır	Normal	Hafif	Çok Hafif	Toplam Ortalama
Algılama Şekilleri ↓						
Mükelleflerin Vergi Kaçıranlara Bakış Açısı						
Namuslu bir adam	68,8% → 3,2% ↓	12,5% ,5%	18,8% 2,1%			100,0% 1,8%
Ailesini düşünen bir baba	50,7% 11,0%	36,0% 6,9%	10,7% 5,7%	2,7% 22,2%		100,0% 8,4%
Kurnaz bir işadamı	34,3% 20,6%	49,3% 26,1%	15,5% 22,9%	0,5% 11,1%	,5% 33,3%	100,0% 23,3%
Kıbar bir günahkar	41,6% 9,3%	41,6% 8,2%	14,3% 7,9%	2,6% 22,2%		100,0% 8,7%
Vatan Haini	40,6% 18,8%	42,5% 17,4%	15,0% 17,1%	0,6% 11,1%	1,3% 66,7%	100,0% 18,0%
Hırsız	36,3% 37,1%	45,3% 40,9%	17,6% 44,3%	,8% 33,3%		100,0% 39,8%
Finansman İhtiyacının Karşılama Şekli						
Borçlanma ile	35,3% 1,7%	41,2% 1,8%	23,5% 2,9%			100,0% 1,9%
Kamu harcamalarının kısılması ile	39,3% 55,1%	45,1% 56,5%	13,9% 48,6%	1,2% 60,0%	,4% 66,7%	100,0% 54,8%
Vergi denetimlerinin artırılması ile	38,3% 28,4%	42,2% 28,0%	18,0% 33,3%	1,2% 30,0%	,4% 33,3%	100,0% 29,0%
Yeni vergilerin koyulması ve oranların artırılması ile	31,8% 2,0%	40,9% 2,3%	22,7% 3,6%	4,5% 10,0%		100,0% 2,5%
Yeni bir vergi affı ile	44,8% 7,5%	44,8% 6,7%	10,4% 4,3%			100,0% 6,6%
Para basılması ile	41,2% 2,0%	41,2% 1,8%	17,6% 2,2%			100,0% 1,9%
Diğer	37,9% 3,2% 3,9%	37,9% 2,8% 6,0%	24,1% 5,1% 14,5%		30,0%	100,0% 3,3% 6,8%
Toplam	39,2% 100,0%	43,5% 100,0%	16,0% 100,0%	1,0% 100,0%	,3% 100,0%	100,0% 100,0%

Mükelleflerin vergi yüklerinin ağırlığı ile ilgili soruya verdikleri cevaplar ile vergi kaçırana bakış açıları arasında yaptığımız Ki-kare testi uygulamasında anlamlılık düzeylerinin dışında kalması nedeniyle anlamlı bir ilişki ortaya çıkmamıştır.

Tablo 3-26 Vergi Kaçırma ile Medeni durum Arasındaki İlişki

<i>Kontenjans Çizelgesi ve Ki-Kare Değerleri</i>									
	<i>Vergiye tabi gelirini kanunen göstermesi gerekenden bilerek az gösteren bir kimse hakkında ne düşünürsünüz?</i>								
	<i>Namuslu bir adam</i>	<i>Ailesini düşünen bir baba</i>	<i>Kurnaz bir işadami</i>	<i>Kibar bir günahkar</i>	<i>Vatan Haini</i>	<i>Hırsız</i>	<i>Toplam</i>	<i>Ser. Der.</i>	<i>Ki-Kare</i>
Medeni Durum								5	14,90
<i>Bekar</i>	6	10	68	29	45	109	267		
<i>Evli</i>	9	64	136	43	110	239	601		
<i>Toplam</i>	15	74	204	72	155	348	868		

Vergi kaçırmaya bakış açısı ile mükelleflerin medeni durumları arasında bağımlılık olup olmadığını test etmek amacıyla ki-kare bağımsızlık testi uygulanmıştır.

Hipotezimiz;

H_0 : Vergi kaçırmaya bakış açısı ile mükelleflerin medeni durumları birbirinden bağımsızdır.

H_1 : Vergi kaçırmaya bakış açısı ile mükelleflerin medeni durumları birbirinden bağımsız değildir.

Yapılan test sonucu, ilişkinin serbestlik derecesi 5 çıkmış, ki-kare değeri ise 14,90 olarak belirlenmiştir(Tablo 3-26). Bu sonuçlarla, 0,1 ve 0,05 önem seviyelerinde hesaplanan ki-kare değeri, tablo değerinden büyük çıktığı için;

H_0 : Red

H_1 : Kabul sonucu elde edilmiştir.

Buna göre mükelleflerin vergi kaçırmaya bakış açıları ile medeni durumları birbirinden bağımsız değildir. Medeni duruma bağlı olarak mükelleflerin vergi kaçırmaya bakış açıları da değişmektedir. Evlilerin bekarlara göre vergi kaçırmaya bakış açıları daha ılımlıdır. Anketimize katılan mükelleflerden evli olanlarının vergi kaçıranları “ailesini düşünen bir baba” olarak görenlerin oranı % 86 düzeyindedir.

Tablo 3-27’de mükelleflerin gelir düzeyleri ile vergi kaçırmaya bakış açıları arasındaki ilişkinin kontenjans tablosu ve ki-kare bağımsızlık değeri verilmiştir.

Hipotezimiz;

H_0 : Vergi kaçırmaya bakış açısı ile mükelleflerin gelir düzeyleri birbirinden bağımsızdır.

H_1 : Vergi kaçırmaya bakış açısı ile mükelleflerin gelir düzeyleri birbirinden bağımsız değildir.

Tablo 3-27 Vergi Kaçırma ile Gelir Düzeyleri Arasındaki İlişki

Kontenjans Çizelgesi ve Ki-Kare Değerleri									
Vergiye tabi gelirini kanunen göstermesi gerekenden bilerek az gösteren bir kimse hakkında ne düşünürsünüz?									
	<i>Namuslu bir adam</i>	<i>Ailesini düşünen bir baba</i>	<i>Kurnaz bir işadamı</i>	<i>Kibar bir günahkar</i>	<i>Vatan Haini</i>	<i>Hırsız</i>	<i>Toplam</i>	<i>Ser. Der.</i>	<i>Ki-Kare</i>
Gelir								15	26,676
0-500 Milyon	4	18	48	26	53	88	237		
500 milyon- 1 milyar	4	24	57	20	42	103	250		
1-3 milyar	2	13	32	9	9	27	92		
3 milyar Üstü	2	1	3	3	6	12	27		
Toplam	12	56	140	58	110	230	606		

Yapılan test sonucu ilişkinin serbestlik derecesi 15 çıkmış ve ki-kare değeri ise 26,76 olarak belirlenmiştir(Tablo 3-27). Bu sonuçlarla, 0,1 ve 0,05 önem seviyelerinde hesaplanan ki-kare değeri, tablo değerinden büyük çıktığı için;

H_0 : Red

H_1 : Kabul sonucu elde edilmiştir

Buna göre mükelleflerin vergi kaçırmaya bakış açıları ile gelir düzeyleri birbirinden bağımsız değildir. Mükelleflerin artan gelirleri ile birlikte, vergi kaçırmaya ve kaçırana bakış açısı daha ılımlı düzeye yükselmektedir. Özellikle artan oranlı vergi sistemi nedeniyle geliri artan mükellefin daha yüksek miktarda vergi ödüyor olması ve hissettiği vergi yükünün ağırlığının artması, bu ilişki içinde önemli faktörlerden biridir.

Tablo 3-28 Vergi Kaçırma ile Yaş Aralıkları Arasındaki Ki-Kare Bağımsızlık Testi

Kontenjans Çizelgesi ve Ki-Kare Değerleri									
Vergiye tabi gelirini kanunen göstermesi gerekenden bilerek az gösteren bir kimse hakkında ne düşünürsünüz?									
	<i>Namuslu bir adam</i>	<i>Ailesini düşünen bir baba</i>	<i>Kurnaz bir işadamı</i>	<i>Kibar bir günahkar</i>	<i>Vatan Haini</i>	<i>Hırsız</i>	<i>Toplam</i>	<i>Ser. Der.</i>	<i>Ki-Kare</i>
Yaş Aralıkları								15	25,374
0-20 Yaş Arası	5	7	46	18	38	72	186		
21-40 Yaş Arası	4	50	109	42	73	185	463		
41-60 Yaş Arası	7	18	51	17	42	94	229		
61 ve Üstü		2	1		6	4	13		
Toplam	16	77	207	77	159	355	891		

Tablo 3-28'de mükelleflerin yaş grupları ile vergi kaçırmaya bakış açıları arasındaki ilişkinin kontenjans tablosu ve ki-kare bağımsızlık değeri verilmiştir.

Hipotezimiz;

H_0 : Vergi kaçırmaya bakış açısı ile mükelleflerin yaş aralıkları birbirinden bağımsızdır.

H_1 : Vergi kaçırmaya bakış açısı ile mükelleflerin yaş aralıkları birbirinden bağımsız değildir.

Yapılan test sonucu ilişkinin serbestlik derecesi 15 çıkmış ve ki-kare değeri ise 25,37 olarak belirlenmiştir(Tablo 3-28). Bu sonuçlarla, 0,1 ve 0,05 önem seviyelerinde hesaplanan ki-kare değeri, tablo değerinden büyük çıktığı için;

H_0 : Red

H_1 : Kabul sonucu elde edilmiştir

Buna göre mükelleflerin vergi kaçırmaya bakış açıları ile yaş aralıkları birbirinden bağımsız değildir. Mükelleflerin yaş aralılarının artması ile birlikte, vergi kaçırmaya ve kaçırana olan bakış açılarını olumlu düzeye çekmektedir. Yaş aralıklarının artması ile birlikte mükelleflerin genel olarak gelirleri artmakta ve medeni durumları değişmektedir. Medeni durum ve gelir istatistikleri ile birleştirildiğinde yaş ile vergi kaçırma arasındaki ilişki daha anlamlı düzeye oturmaktadır.

Tablo 3-29 Vergi Kaçırma ile Eğitim Seviyeleri Arasındaki Ki-Kare Bağımsızlık Testi

Kontenjans Çizelgesi ve Ki-Kare Değerleri									
<i>Vergiye tabi gelirini kanunen göstermesi gerekenden bilerek az gösteren bir kimse hakkında ne düşünürsünüz?</i>									
	<i>Namuslu bir adam</i>	<i>Ailesini düşünen bir baba</i>	<i>Kurnaz bir işadamı</i>	<i>Kibar bir günahkar</i>	<i>Vatan Haini</i>	<i>Hırsız</i>	<i>Toplam</i>	<i>Ser. Der.</i>	<i>Ki-Kare</i>
Eğitim								20	20,873
<i>İlkokul</i>	3	17	38	12	39	61	170		
<i>Ortaokul</i>	3	14	29	8	24	66	144		
<i>Lise</i>	8	23	80	29	51	106	297		
<i>Yüksekokul</i>	1	4	23	12	16	46	102		
<i>4 Yıllık Fakülte</i>	1	15	32	11	26	67	152		
<i>Toplam</i>	16	73	202	72	156	346	865		

Tablo 3-29'da mükelleflerin eğitim seviyeleri ile vergi kaçırmaya bakış açıları arasındaki ilişkinin kontenjans tablosu ve ki-kare bağımsızlık değeri verilmiştir.

Hipotezimiz;

H_0 : Vergi kaçırmaya bakış açısı ile mükelleflerin eğitim seviyeleri birbirinden bağımsızdır.

H_1 : Vergi kaçırmaya bakış açısı ile mükelleflerin eğitim seviyeleri birbirinden bağımsız değildir.

Yapılan test sonucu ilişkinin 20 serbestlik derecesinde hesaplanan ki-kare değeri 20,87 olarak belirlenmiştir (Tablo 3-29). Bu sonuçlarla, 0,1 ve 0,05 önem seviyelerinde hesaplanan ki-kare değeri, tablo değerinden küçük çıktığı için;

H_0 : Kabul

H_1 : Red sonucu elde edilmiştir

Bu sonuçlar ışığında, mükelleflerin eğitim seviyeleri ile vergi kaçırmaya bakış açıları arasında bir bağımlılık bulunamamıştır. Anketimize katılan mükelleflerin eğitim seviyelerindeki farklılıklar, mükelleflerin vergi kaçırmaya ve vergi kaçıranlara olan bakış açılarını etkilememektedir.

Tablo 3-30 Vergi Kaçırma ile Cinsiyet Arasındaki Ki-Kare Bağımsızlık Testi

<i>Kontenjans Çizelgesi ve Ki-Kare Değerleri</i>									
<i>Vergiye tabi gelirini kanunen göstermesi gerekenden bilerek az gösteren bir kimse hakkında ne düşünüyorsunuz?</i>									
	<i>Namurlu bir adam</i>	<i>Ailesini düşünen bir baba</i>	<i>Kurnaz bir işadamı</i>	<i>Kibar bir günahkar</i>	<i>Vatan Haini</i>	<i>Hırsız</i>	<i>Toplam</i>	<i>Ser. Der.</i>	<i>Ki-Kare</i>
Cinsiyet								5	6,861
<i>Erkek</i>	12	66	161	63	131	300	733		
<i>Kadın</i>	3	9	43	10	22	48	135		
<i>Toplam</i>	15	75	204	73	153	348	868		

Tablo 3-30'da mükelleflerin cinsiyetleri ile vergi kaçırmaya bakış açıları arasındaki ilişkinin kontenjans tablosu ve ki-kare bağımsızlık değeri verilmiştir.

Hipotezimiz;

H_0 : Vergi kaçırmaya bakış açısı ile mükelleflerin cinsiyeti birbirinden bağımsızdır.

H_1 : Vergi kaçırmaya bakış açısı ile mükelleflerin cinsiyeti birbirinden bağımsız değildir.

Yapılan test sonucu ilişkinin 5 serbestlik derecesinde hesaplanan ki-kare değeri 6,86 olarak belirlenmiştir. Bu sonuçlarla, 0,1 ve 0,05 önem seviyelerinde hesaplanan ki-kare değeri, tablo değerinden küçük çıktığı için;

H_0 : Kabul

H_1 : Red sonucu elde edilmiştir

Bu sonuçlar ışığında, mükelleflerin cinsiyeti ile vergi kaçırmaya bakış açıları arasında bir bağımlılık bulunamamıştır. Yaptığımız ki-kare testi sonucu cinsiyet ile vergi kaçırmaya arasında bir bağımlılık ilişkisi bulunamamıştır, ancak oransal olarak

kadınlar erkeklere göre vergi kaçıranlara daha olumlu bakmaktadır. Bu oransal farklılık iki değişken arasında bağımlılık oluşturacak kadar güçlü çıkmamıştır.

3.2.7 Ankete Katılan Mükelleflerin Vergi Ceza ve Yakalanma Olasılıkları Hakkındaki Düşünceleri

Vergi sisteminin iyi niyetli mükellefler üzerindeki teşvik edici yönünün yanı sıra, kötü niyetli mükelleflerin caydırıcı nitelikteki ceza ve yaptırımlarla cesaretinin kırılması, mükellef davranışlarını etkileme açısından oldukça önemlidir.

Anketimize katılan mükelleflerin % 86,7'si Türk Vergi Sistemi içerisinde vergi kaçırınların yakalanma olasılığının düşük olduğunu düşünmektedir. Mükelleflerin sadece % 13,3'ü vergi kaçırma olasılığının yüksek olduğunu düşünmektedir(Tablo 3-31. Yakalanma olasılığının düşük olarak hissedildiği bir vergi sistemi içerisinde vergi kaçırma düzeyinin çok yüksek buna bağlı olarak da vergi gelirlerinin çok düşük olması beklenmektedir.

Tablo 3-31 Mükelleflerin Vergi Kaçırınların Yakalanma Olasılığı Hakkındaki Düşünceleri

	Sayı	Yüzde	Geçerli Yüzde	Kümülatif Yüzde
Yüksektir	120	12,9	13,3	13,3
Düşüktür	781	84,3	86,7	100,0
Toplam	901	97,2	100,0	
Cevapsız	26	2,8		
Genel Toplam	927	100,0		

Vergi kaçırınların yakalanma olasılığının düşük olarak algılanmasının temel etkenlerinden birisi vergi denetimlerinin yeterli düzeyde olmamasıdır. Vergi denetimlerinin daha sık ve yoğun biçimde yapılması yakalanma olasılığını arttıracaktır.

Tablo 3-32 Mükelleflerin Vergi Denetimlerinin Yeterliliği İle İlgili Düşünceleri

	Sayı	Yüzde	Geçerli Yüzde	Kümülatif Yüzde
Yeterli	113	12,2	12,5	12,5
Yeterli Değil	793	85,5	87,5	100,0
Total	906	97,7	100,0	
System	21	2,3		
	927	100,0		

Anketimize katılan mükelleflerin % 87,5'i Türkiye'de yapılmakta olan vergi denetimlerinin yetersiz olduğunu düşünmektedir(Tablo 3-32). Anketimize katılan mükelleflerin sadece % 12,5'i yapılan vergi denetimlerinin yeterli olduğunu düşünmektedir. Vergi denetimlerinin yeterliliği ile vergi kaçırınların yakalanma

olasılığı arasındaki ilişki, aralarındaki korelasyon katsayısı ile daha net ortaya çıkabilecektir.

Tablo 3-33 Yakalanma Olasılığı İle Vergi Denetimleri Arasındaki Korelasyon Katsayısı

		Türk vergi sistemi içerisinde vergi kaçırancın yakalanma olasılığı yüksek midir?	Türkiye’de yapılmakta olan vergi denetimlerini yeterli buluyor musunuz?
Türk vergi sistemi içerisinde vergi kaçırancın yakalanma olasılığı yüksek midir?	Korelasyon	1	,269
	2 Yönlü Anlamlılık	,	,000
	N	901	892
Türkiye’de yapılmakta olan vergi denetimlerini yeterli buluyor musunuz?	Korelasyon	,269	1
	2 yönlü Anlamlılık	,000	,
	N	892	906

Tablo 3-33’te vergi kaçırancın yakalanma olasılığı ile yapılan vergi denetimlerin yeterliliği arasındaki korelasyon ve anlamlılık değerleri gösterilmektedir. Her iki soru için iki yönlü anlamlı bir ilişki ortaya çıkmıştır. Elde edilen sonuçlar 0,01 önem seviyesinde anlamlı çıkmış ve her iki değişken arasındaki korelasyon katsayısı 0,269 ile orta düzeyde pozitif bir korelasyon ilişkisini ortaya çıkarmıştır. Buna göre vergi denetimlerinin yeterli düzeyde yapılması mükelleflerin yakalanma olasılığı hakkındaki düşüncelerini olumlu yönde etkileyecektir.

3.2.8 Ankete Katılan Mükelleflerin Vergi Afları Hakkındaki Düşünceleri

Mükellefleri vergi kaçırma konusunda cesaretlendirebilecek ve iyi niyetli mükellefleri ise vergi ödeme konusunda sahip oldukları şevki kırabilecek bir niteliğe sahiptir. Vergi denetimlerinin yetersiz olduğu, devletin finansman ihtiyacının oldukça fazla olduğu ekonomilerde vergi afları çok sık başvurulan bir uygulama olarak karşımıza çıkmaktadır.

Tablo 3-34 Mükelleflerin Tekrar Vergi Affı Çıkacağı konusundaki İnanç

	Sayı	Yüzde	Geçerli Yüzde	Kümülatif Yüzde
İnanıyorum	623	67,2	70,7	70,7
İnanmıyorum	258	27,8	29,3	100,0
Toplam	881	95,0	100,0	
Cevapsız	46	5,0		
Genel Toplam	927	100,0		

Anketimize katılan mükelleflerin % 70,7’si tekrar bir vergi affının çıkacağına inanmaktadır. Mükelleflerin % 29,3’ ise tekrar bir vergi affının çıkacağına inanmamaktadır(Tablo 3-34). Mükelleflerin tekrar bir affın çıkacağı konusundaki

inancı, ilerisi için yakalanma olasılığını azalttığı için vergi kaçırmayı teşvik eder niteliktedir.

Vergi aflarının amaçlandığı şekilde başarılı olabilmesinin temel şartlarından biri de mükelleflerin vergi aflarını nasıl algıladıklarıdır.

Tablo 3-35 Mükelleflerin Vergi Afları Hakkındaki Görüşleri

	Sayı	Yüzde	Geçerli Yüzde	Kümülatif Yüzde
Çok Yararlı	241	26,0	27,0	27,0
Dürüst Mükellefi Cezalandırıyor	473	51,0	53,0	80,0
Devlete Olan Güveni Sarsıyor	179	19,3	20,0	100,0
Toplam	893	96,3	100,0	
Cevapsız	34	3,7		
Genel Toplam	927	100,0		

Anketimize katılan mükelleflerin vergi afları hakkındaki düşünceleri arasında en büyük payı % 53 ile “dürüst mükellefleri cezalandırıyor” şıkkı almıştır. Mükelleflerin % 27’si ise vergi aflarının devlete olan güveni sarstığına inanmaktadır. Anketimize katılan mükelleflerin sadece % 20’lik bir kısmı vergi aflarının yararlı olduğunu düşünmektedir(Tablo 3-35).

Bu bağlamda veri aflarının mükellefler tarafından olumsuz olarak algılandığı gerçeği kabul edilebilir. Aynı zamanda mükellefler tekrar bir vergi affının çıkacağına da inanmaktadır. Bu iki sonucu birleştirdiğimizde, mükelleflerin geleceğe yönelik tutum ve davranışlarının vergi afları dolayısıyla olumsuz etkileneceği çıkarımı yapılabilir. Pek tabi ki bu olumsuzluk kötü niyetli mükelleflerin vergi affı çıkacağı beklentisinin verdiği cesaretle vergi kaçırmaya devam edeceği, bunun yanı sıra iyi niyetli mükelleflerin de kendilerini cezalandırılmış olarak gördükleri için bu cezadan kurtulmak adına vergiden kaçınma ve vergi kaçırma davranışları içerisine girebilecekleri beklentisini doğurmaktadır.

Anket verilerine dayanarak bulunan sonuçlar göstermektedir ki mükelleflerin vergi karşısındaki davranışları üzerinde vergi yükü önemli bir rol oynamaktadır. Aynı zamanda vergi idaresinin yaklaşımının da mükelleflerin vergi kaçırma eğilimi üzerinde etkisinin olduğu sonucu ortaya çıkmıştır. Elde ettiğimiz sonuçlar ışığında mükellef davranışlarını vergi yükü ile birlikte etkileyen bir başka etken ise vergi adaletinin sağlanamamış olmasıdır. mükellef davranışlarını belirleyen en büyük etken olarak ortaya çıkan vergi yükünün en temel nedeni ise vergi oranlarının yüksekliğidir. Kaldı ki

mükelleflerde vergi oranlarının düşürülmesi ile birlikte kayıt dışının azalacağını ve vergi gelirlerinin artacağını düşünmektedirler.

Anket sonuçlarına göre mükellefler vergiyi çoğunlukla kamu hizmetlerinin karşılığı olarak görmektedirler. Aynı zamanda bu mükelleflerin kamu hizmetlerinden yeterince yararlanmadıklarını düşünmeleri vergi ödemekle ilgili güdülerini ortadan kaldırmaktadır.

SONUÇ

Devletlerin kendi sınırları içinde yaşayan mükelleflere sunmak zorunda olduğu hizmetleri yerine getirebilmesi için gerekli olan sürekli ve sağlam gelir kaynaklarının en önemlisi vergilerdir. Değişen dünya düzeni ve yeniden düzenlenen devlet ve vatandaş ilişkileri içerisinde, devletlerin en önemli gelir kaynağı konumundaki vergilerin, verginin alacaklısı olan devlet ile, verginin borçlusu konumundaki mükellefin faydalarını en yüksek seviyeye çıkaracak şekilde düzenlenmesi gerekmektedir. Bu gerekliliği kolaylaştıracak en önemli faktörlerden biri de mükelleflerin vergi olayı nedeniyle içinde buldukları psikolojik durumdur.

Vergi kavramı hem tarihsel süreç içinde farklılaşan algılama biçimi, hem de farklı iktisadi görüşler ışığında incelendiğinde, vergi algılamasındaki değişik tanımlarla karşılaşılmaktadır. Vergi karşısında mükelleflerin göstermiş oldukları tepkileri bir başlık altında toplayan “vergi psikolojisi” kavramını etkileyen temel faktör ise vergi yükü olarak karşımıza çıkmaktadır.

Mükelleflerin vergi karşısında gösterecekleri davranış biçimleri ve mükellefleri bu davranışlara yönelten etmenler incelendiğinde, mükelleflerin farklı bireysel ve çevresel faktörlere bağlı olarak farklı davranışlara yöneldikleri görülmektedir.

Türkiye’de ve Dünya’da mükellef psikolojisini ölçmeye yönelik olarak yapılmış olan çok sayıda çalışma, birbirinden çok farklı bulguları ortaya koymuştur. Denizli il merkezinde yapılmış olan anket çalışmasının bulguları, diğer çalışmalarda elde edilen bulgularla karşılaştırıldığında, farklı sonuçlar elde edilmiştir.

Günümüz vergi sistemleri içerisinde yer alan vergi kanunları ve uygulamalarının, mükellef psikolojisi üzerindeki olumsuz etkisinin azaltılması, gereklilikten öte bir zorunluluktur. Bu zorunluluk içerisinde yapılması gereken en temel yaptırımlardan biri mükelleflerin bilgilendirilme sürecidir. Mükelleflerin borçlusu konumunda oldukları vergi hakkında sahip oldukları bilgi düzeyi oldukça düşüktür.

Denizli ili içerisinde 1200 mükellef ile yapılan anket sonucu mükelleflerin vergi konusunda yeterli bilgiye sahip olmadıkları ortaya çıkmıştır. Mükellefler Türk vergi sistemi içerisinde uygulanmakta olan vergi oranlarının büyük bir çoğunlukla yüksek olarak algıladıklarını belirtmelerine rağmen, uygulanmakta olan vergi oranlarını bilmemektedirler.

Anketimize katılan mükellefler vergi ile ilgili bilgileri genellikle muhasebeci ve mali müşavirlerinden elde etmektedirler. Mükelleflerin vergi ile ilgili bir diğer önemli kaynağı ise medyadır.

Mükelleflerin bilgi düzeylerinin yükseltilmesi yanında, vergi ile ilgili algılama biçimleri de oldukça önemlidir. Mükellefler genel olarak vergiyi “kamu hizmetlerinin karşılığı” olarak görmektedirler. Yasalarda ve anayasada vergi ile ilgili tanımlamalardaki ortak özelliklerden birisi vergilerin karşılıksız olma özellikleridir. Ancak mükellefler ödedikleri vergi karşılığında kamusal hizmet olarak kendilerine bir dönüşün olmasını beklemektedirler. Bu algılama ve bekleyiş, kamu hizmetlerinin nasıl ve ne kadar sunulması ilgili sorunları ve kamu hizmetleri-vergi arasındaki ilişkiyi oldukça önemli hale getirmektedir. Yine buna bağlı olarak elde edilen bir diğer bulgu ise, mükelleflerin kamusal gelirlerin devlet tarafından ne kadar etkin kullanılıp kullanılmadığı ile ilgilidir. Mükellefler kamu gelirlerinin devlet tarafından etkin ve verimli bir şekilde kullanılmadığı inancı içinde, vergiden kaçınma ve vergi kaçırma yollarına başvurarak, devlete ödeyeceği verginin kendi açısından etkin bir şekilde kullanılmasına çaba gösterebilecektir.

Mükellef ile devlet arasındaki vergi ilişkisinin uygulama kısmını gerçekleştiren vergi dairelerinde mükellefe sunulan hizmetin kalitesi ve kusursuzluğu, mükellef psikolojisi üzerinde olumlu etkiler yaratabilecek etkenlerden biridir. Mükelleflerin büyük bir bölümü vergi dairelerinde gördükleri muameleden şikayet eder durumdadır. Vergi dairelerinin hem kamusal bir hizmet sunuyor olması, hem de mükelleflerin vergi ile işlemler ve algılama düzeyleri konusundaki sahip oldukları belirleyici konumları, mükelleflerin vergi algılamasının olumlu şekle dönüşmesinde vergi idarelerinin önemini arttırmaktadır.

Anketimize katılan mükellefler, Türkiye’de vergi kaçakçılığının temel nedeni olarak vergi oranlarının yüksekliğini ve rüşvetin yaygın olmasını göstermektedirler. Mükellefler vergi oranlarının yüksekliği ile bağlı olarak, vergi yükünün de çok ağır olduğu kanaatini taşımaktadırlar. Mükellefler üzerindeki vergi yükünün ağırlığı, mükelleflerin vergi verme konusundaki düşüncesini olumsuz yöne çekmekte ve mükellefi vergi kaçırmaya yöneltmektedir.

Anketimize katılan mükellefler vergi denetim ve cezalarının caydırıcı nitelikte olmadığı kanaatini taşımaktadır. Mükellefler, vergi ile ilgili cezalarda, para cezalarının

yanında hürriyeti bağlayıcı cezaların kullanılmasının daha etkin sonuçlara ulaşılmasında etkili olabileceğini düşünmektedir.

Mükelleflerin büyük bir bölümü vergi afları hakkında olumsuz kanaate sahiptirler. Anketimize katılan mükellefler, vergi aflarının vergi kaçırıcıları ödüllendiren ve dürüst mükellefleri cezalandıran, buna bağlı olarak vergi ödeme şevkini kıran bir faktör olarak görmektedirler. Aynı zamanda mükellefler, olumsuz kanaate sahip oldukları vergi affının tekrar çıkacağını da düşünmektedirler.

Mükelleflerin büyük bir bölümü vergi sisteminin adaletsiz olduğunu ve bu adaletsizliğe de yeterli ve etkin şekilde yapılmayan denetimlerin neden olduğunu düşünmektedirler. Mükelleflerin vergi sisteminin adaletsizliği ile ilgili algılaması, onların vergi karşısındaki diğer tutum ve davranışlarını olumsuz etkilemekte ve vergi kayıp ve kaçaklarının artmasına neden olmaktadır.

Mükellefler, vergi kaçırıcıların yakalanma olasılığının düşük olduğunu, bunun da temel nedeninin vergi denetim kadrolarının yeterli sayıda olmaması ve denetim kadrolarının yeterli bilgi düzeyine sahip olmaması olduğunu düşünmektedirler.

Vergi idaresi, belirleyeceği stratejilerde mükelleflerin gelir düzeyleri, cinsiyetleri, faaliyette buldukları sektörleri göz önünde bulundurmalı ve farklı vergi algılamasına sahip mükellef gruplarına onların beklentileri doğrultusunda hizmet vermelidir.

Anket çalışmamamızın bulguları bağlamında elde ettiğimiz sonuçlar, mükellef gözü ile toplumsal birliğin sağlanmasındaki en büyük engelin devlete olan güvensizlik olduğu gerçeğini bizlere göstermektedir.

Elde ettiğimiz veriler ışığında politika uygulayıcılarına katkıda bulunabileceğini düşündüğümüz önerileri sıralayabiliriz.

- Devletin, Serbest Muhasebeci Ve Mali Müşavirler Odası ile işbirliği içinde, mükellefin bilgilendirme sürecinin hızlandırılabilmesi kanaatini taşımaktayız. Mükelleflerin bilgi düzeyinin yükseltilmesinde kullanılabilir olan bir diğer aktör ise medyadır. Medyanın doğru şekilde yönlendirmesi ile mükelleflerin bilgi düzeylerinin yükseltilmesi amacına yönelik çalışmalar yapılmalıdır.
- Mükelleflerin vergi verme konusundaki olumsuz düşüncesini tersine çevirebilmek için, bütçenin yasalara ve anayasaya uygunluğu yanında

ekonomik etkinliğinin de tartışmalara izin vermeyecek derecede güvenilir bir şekilde denetiminin yapılması gerekmektedir. Bütçe süreci ve sonrasında yapılan oto kontrol ve denetim mekanizmaları, yalnızca uygunluk denetimi ile sınırlandırılmamalı, bunun yanında hem bütçe sürecinin hazırlanma ve başlama süreci içerisinde, hem de bütçe sürecinin tamamlanması ile birlikte yapılacak ekonomik etkinlik denetimleri ile, mükelleflerin kamu gelirlerinin etkisiz kullanıldığı yönündeki düşüncesini engellenmelidir.

- Kamusal mal ve hizmetlerin fiyatı konumundaki verginin belirlenmesinde, özel sektörde olduğu gibi “psikolojik fiyatlama” sürecinin işletilerek, mükellef psikolojisinin olumsuz etkilenmesinin önüne geçilmelidir. Verginin belirlenmesi ve toplanması aşamalarında sadece kanunların gücünden yararlanmak yerine, kanuna dayalı uygulamalar dışında, bu uygulamaların mükellef psikolojisi üzerindeki olumsuz etkilerinin bertaraf edilebilmesi için gerekli davranışsal uygulamalarla verginin etkinliği arttırılmalıdır.
- Türk vergi sistemi içinde yer alan vergilerde uygulanmakta olan vergi oranları, mükelleflerin vergi yükünü diğer ülkelerle rekabet edebilecek şekilde azaltılmalıdır.
- Vergi daireleri, öncelikle müşteri odaklı sistem anlayışı içinde, kendi bünyesinde toplam kalite yönetimini uygulamaya koymalı ve mükellefe sunmak zorunda olduğu kamusal hizmetleri, mükelleflerin beklentileri doğrultusunda tekrar şekillendirmelidir. Vergi ile ilgili işlemlerde online hizmet sisteminin internet aracılığı ile gerçekleştirilmesi sağlanmalıdır.
- Vergi denetimleri ve cezaları caydırıcı nitelikte olmalı ve hem mükellefin algılama düzeyi içerisinde, hem de sayısal olarak vergi kaçırınların yakalanma olasılığı arttırılmalıdır. Vergi kaçırma ile ilgili verilen cezaların boyutuna ve niteliğine göre para cezasının yanında hürriyeti bağlayıcı cezaların da kullanılması cezaların caydırıcı niteliğini arttıracaktır. Mükelleflerin çoğu da bu bağlamda önerilerde bulunmaktadır.
- Tekrar bir vergi affı çıkacağına dair mükelleflerin sahip olduğu inanç kırılmalı ve iyi niyetli mükelleflerin sahip olduğu “vergi, kaçırınların yanına kar kalacaktır” algılaması, kamuoyu ile paylaşılacak uygulamalarla değiştirilmelidir.

- Vergi sistemi içerisinde istihdam edilen denetmen kadroları, denetmen başına düşen mükellef sayısı, etkin ve caydırıcı bir denetimin yapılabilmesi için gerekli olan sayıya düşecek şekilde düzenlenmelidir. Denetmen sayısının azlığı, mükellefler tarafından algılanan yakalanma olasılığını düşürmektedir.
- Vergi konusunda devlet ile mükellef arasındaki toplumsal birliğin, vergi idaresinin mükellef psikolojisine uygun olarak belirleyecekleri politika uygulamalarına bağlı olarak sağlanabileceği kanaatini taşımaktayız. Mükellefin vergiyi algılama biçimi ve toplumsal birlik konusundaki veriler birleştirildiğinde ortaya çıkan sonuç, devletin etkin ve verimli bir şekilde sunacağı kamu hizmetlerinin bu güvenin sağlanmasındaki sahip olduğu gücün büyüklüğüdür. Kamu hizmetlerinin etkin ve verimli bir şekilde sunumu, mükellefleri fiyatını vergi olarak ödedikleri kamu hizmetlerinden yeterli biçimde faydalanmaları, vergi konusunda mükellef ile devlet arasındaki ayrılık nedeniyle ortaya çıkan vergi kayıp ve kaçaklarını azaltabilecektir.

Vergi politika uygulayıcıları politikalarını oluştururken mükelleflerin davranışlarını göz önünde bulundurmaları zorundadırlar. Bu tez çalışmasının bu yönde katkı sağlayabileceğine ve benzer çalışmaların diğer illerde de yapılmasıyla, karşılaştırmalı olarak büyük yararlar sağlayabileceğine inanmaktayız.

KAYNAKÇA

- AKDOĞAN Abdurrahman, **Kamu Maliyesi**, Filiz Kitabevi, Ankara, 1985.
- AKDOĞAN A., “Vergilendirme Politikası, Gelir ve İkame Etkileri Açısından İzlenebilecek Gelir Vergisi Politikasının Değerlendirilmesi”, **Gazi Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi**, Cilt.1, s. 2, (Güz 1999), [<http://dergi.iibf.gazi.edu.tr/pdf/1207.pdf>], Erişim: 21.11.2003.
- AKSOY Şerafettin, **Kamu Maliyesi**, Filiz Kitabevi, İstanbul, 1994.
- AKTAN C. Can, “Arz Yönlü İktisat Teorisi ve Haldun - Laffer Etkisi”, [http://www.canaktan.org/canaktan_personal/canaktan-arastirmalari/iktisat-okullari/aktan-arz-yonlu-iktisat.htm], Erişim: 05.04.2004.
- AKTAN C. C., DİLEYİCİ D., SARAÇ Ö., **Vergi, Zulüm ve İsyan**, , Phoenix Yayınları, Ankara 2002.
- AKTAN C. C., DİLEYİCİ D., SARAÇ Ö., “Vergilere Karşı Tepkilerin Anatomisi”, Maliye Araştırmaları Merkezi Dergisi, [http://www.canaktan.org/ekonomi/kamu_maliyesi/vergi-psiko/tutumlar.htm], Erişim: 05.03.2004.
- AKTAR Ayhan, **Varlık Vergisi ve ‘Türkleştirme Politikaları**, 5. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul, 2001.
- ALM James, and BECK William, (), “Tax Amnesties and Compliance in the Long Run: A Time Series Analysis”, **National Tax Journal**, 1993, 46(1).
- ALM James, JACKSON Betty, R., McKEE Micheal, “Estimating The Dterminants of Taxpayer Compliance with Experimental Data”, **National Tax Journal**, 45 (1), 1992.
- ALM James MCKEE Michael and BECK William, “Amazing Grace: Tax Amnesties and Compliance”, **National Tax Journal**, 1990, 43(1), ss.23-37.

- ANDIÇ Fuat M. ve ANDIÇ Süphan, “Mali Sosyolojiye İlişkin bir İnceleme: İbni Haldun, Schumpeter ve Kamusal Tercih”, **Prof.Dr. Salih ŞANVER’e Armağan**, T.C. Marmara Üniversitesi Maliye Araştırma ve Uygulama Merkezi, Dünya Yayıncılık, İstanbul, 1998.
- ANDREONI James, ERARD Brian and FEINSTEIN Jonathan, "Tax Compliance", **Journal of Economic Literature**, 1998, Vol.36, No.2.
- ARSAN H.Üren, **Vergi Yükü Üzerine Bir İnceleme**, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayın No:264, Ankara 2. Baskı, 1975.
- ASWORTH John, HEYNDELS Bruno, SMOLDERS Carine, “Psychological Taxing in Flemish Municipalities”, **Journal of Economic Psychology**, 2003, Sayı 24, ss. 741-762.
- AY Hakan, “Baskı Gruplarının Türk Vergi Sistemi Üzerine Etkileri”,**Prf.Dr. Nezihe SÖNMEZ’e Armağan**, Dokuz Eylül Üniversitesi, İ.İ.B.F.,İzmir, 1997, ss. 125-136.
- AYDEMİR Şinasi, “Kayıt dışı Ekonomi Üzerine (1)”, **Vergi Dünyası**, Sayı 161, Ocak 1995, 82-83 (72-86).
- BALCI Asım, “Amerikan Vergi İdaresi’nde Toplam Kalite Yönetimi’ne Geçiş (1986-1993)”, **Vergi Dünyası**, Nisan 1999.
- BAYRAKLI Hasan Hüseyin,. SARUÇ Naci Tolga, SAĞBAŞ İsa, Vergi Kaçırmayı Etkileyen Faktörlerin Belirlenmesi Ve Vergi Kaçaklarının Önlenmesi: Anket Çalışmasının Bulguları, 19. Maliye Sempozyumu, Türkiye’de Vergi Kayıp ve Kaçakları, Önlenmesi Yolları, Antalya, 10-14 Mayıs 2004.
- BERKSOY Turgay., DEMİR İhsan., “Politik Vergi Çevrimleri: Türkiye’de Vergi Yükü Üzerinde Politik Etkileri”, 19. Maliye Sempozyumu, Türkiye’de Vergi Kayıp ve Kaçakları, Önlenmesi Yolları, Antalya, 10-14 Mayıs 2004.
- BOY Kadir, “Kayıt Dışı Ekonomi ve Gelir İdaresinin Yeniden Yapılanma Gerekliliği”, **Vergi Dünyası**, Mart 2002, Sayı 247.
- BRAITHWAITE Valerie, **Taxing Democracy**, Ashgate, London, 2003.
- BROWN C.V. ve P.M. JACKSON, **Public Sector Economics**, Blackwell Publisher, 4th Edition, 1990.

- BROWN Charles V., **Taxation and The İncentive to Work** , Oxford University Pres, 1983.
- BUCHANAN James M., Tax Institutions and Individual Fiscal Choice [http://www.econlib.org/library/Buchanan/buchCv4c3.html#Ch.3],.Erişim : 24.12.2003
- Bursa Defterdarlığı (2003), "Setbaşı Vergi Dairesindeki Toplam Kalite Yönetimine İlişkin Faaliyetlerin Özetini", {http://www.maliye.gov.tr/defterdarlıklar/bursa/html/kalite.html}, Erişim: 05.12.2003.
- CANDAN Turgay; "Yargı Kararları ışığında Vergi Kayıp ve Kaçağının Değerlendirilmesi", 19. Maliye Sempozyumu, Türkiye'de Vergi Kayıp ve Kaçakları, Önlenmesi Yolları, Antalya, 10-14 Mayıs 2004.
- ÇAKMAK Şefik, "Türkiye'de Uygulanan ve Uygulanması Gereken Vergi Politikaları", **Vergi Dünyası**, Haziran 2003, Sayı:262, , ss. 38-40.
- ÇELEBİ Kemal, "Mükellef-Maliye İlişkilerini Etkileyen Faktörler", **Yönetim ve Ekonomi Dergisi**, 1997, Sayı. 3, ss.75-84.
- ÇELİKKAYA Ali, "Mükelleflerin Vergiye Gönüllü Uyumunu Etkileyen Faktörler", [http://www.e-akademi.org/makaleler/acelikkaya-1.htm], Erişim: 18.02.2004.
- ÇETİN Murat, GÜNAYDIN İhsan, "Enflasyon- Vergi Yükü İlişkisinin Türkiye Açısından İncelenmesi", **Vergi Sorunları**, 1998, Sayı:113, ss. 133-143.
- ÇETİNKAYA Cihat, "Vergi Toplamada Başarısızlık Defterdarlık Sistemine Atfedilir mi?" **Dünya Gazetesi**, 3.8.1991.
- DEMİR İhsan C., Mükelleflerin Vergi Karşısındaki Davranışları: Afyon İli Anket Çalışması, Yüksek Lisans Tezi, Afyon Kocatepe Üniversitesi, 1999.
- DEMİRBAŞ Tolga, "Küreselleşmenin Modern Devlet Maliyesine Etkileri", **İş-Güç Endüstri İlişkileri ve İnsan Kaynakları Dergisi**, 2002, Cilt. 4, S. 2,ss.1, [http://www.isgüc.org), Erişim: 10.11.2003.
- DENİZHAN Yücel, YAMAN Ayhan, "Kocaeli Defterdarlığı Toplam Kalite Yönetimine Geçiş Çalışmaları", **Maliye Dergisi**, (Eylül-Aralık 2001), Sayı 138 [http://www.maliye.gov.tr/apk/default.htm], Erişim: 21.11.2003.

- DEVRİM Fevzi, **Kamu Maliyesine Giriş**, Anadolu Matbaacılık, İzmir, 2.Baskı, 1996.
- Doğan ŞENYÜZ, **Vergilendirmede Yükümlü Psikolojisi**, Bursa 1995.
- DPT Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (2001-2005), **Kayıtdışı Ekonomi Özel İhtisas Komisyonu Raporu**, DPT Yayınları, Ankara, 2000.
- DURA Cihan, “Kayıt Dışı Ekonomi Kavramı, Sebep ve Etkileri, Ölçülmesi, Mücadele Yolları ve Türk Ekonomisindeki Yeri”, **Maliye Dergisi**, 1997, Sayı: 124.
- EDİZDOĞAN Nihat, **Kamu Maliyesi**, 2. Baskı, Ekin Kitabevi, Bursa, 1991.
- ERGİNAY Akif, **Kamu Maliyesi**, 16. Baskı, Savaş Yayınları, Ankara, 1998.
- FISHER Ronal C.; GODDEERIS John H. and YOUNG James C., (1989), “Participation in Tax Amnesties: The Individual Income Tax”, **National Tax Journal**, 1989, 42(1), ss. 15-27.
- FLYNN Kevin Eugene, An Empirical Investigation Into Alternative Theories Explaining Taxpayer Behavior, A Thesis Submitted To the Faculty of Drexel University, May 2003.
- GERÇEK Adnan ve YÜCE Mehmet, **Mükelleflerin Vergiye Yaklaşımı Açısından Türk Vergi Sisteminin Değerlendirilmesi**, Bursa Ticaret ve Sanayi Odası, Bursa, 1998.
- GERÇEK Adnan, “Türkiye’de vergi Kayıp ve Kaçakların Önlenmesi Açısında Vergi İdaresinin Sorunları ve Yeniden Yapılandırma Önerisi”, 19. Maliye Sempozyumu, Türkiye’de Vergi Kayıp ve Kaçakları, Önlenmesi Yolları, Antalya, 10-14 Mayıs 2004.
- GERÇEK Adnan, Türkiye’de Vergi kaçakçılığı ile İlgili Mükelleflerin Davranışları ve Tedbirlerin Etkinliği, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Bursa, 1996.
- GİRAY Filiz, **Maliye Tarihi**, Ezgi Yayınları, Bursa, 2001.
- GÖKBUNAR Ramazan ve KAYALI Cevdet, “Kamu Yönetiminde Toplam Kalite Uygulamasının Olanakları”, [http://www.canaktan.org/yonetim/toplam_kalite/kamuda-toplam-kalite/gokbunar-toplamkalite.pdf], Erişim 01.12.2003.

- HASSELDINE John, HİTE Peggy A., "Framing, gender and Tax Compliance", **Journal of Economic Psychology**, 2003, Sayı:24, ss. 517-533.
- İstanbul Defterdarlığı (2002b), "Broşürler", [http://www.ist-def.gov.tr/internetotomasyon/otomasyon/brosur/6.htm], 12-12-2003.
- KARAKOÇ Yusuf, "Hukuki Nedenlerden Kaynaklanan Vergi Kayıp ve Kaçakları (Düzneleme-Uygulama-Yargılama), . Maliye Sempozyumu, Türkiye'de Vergi Kayıp ve Kaçakları, Önlenmesi Yolları, Antalya, 10-14 Mayıs 2004.
- KARYAĞDI Nazmi, **Toplam Kalite Yönetimi ve Türk Vergi İdaresi**,: Ankara Sanayi Odası Yayını Ankara, 2001, No: 51.
- KHALILZADEH-SHIRAZI Javad ve Anwar SHAH, "Gelişmekte Olan Ülkelerde Vergi Reformu" , (Çev: Ersan Öz), **Vergi Dünyası**, Nisan 2002, Sayı. 248.
- KILDİŞ Yusuf, "Kayıtdışı Ekonominin Ulusal-Uluslararası Boyutu ve Çözüm Önerileri", **Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, 2000, Cilt:2, Sayı:2.
- KIRBAŞ Sadık, "Türk Vergi Sistemi Sorunları ve Öneriler", **Prof. Dr. Salih Şanver'e Armağan**, İstanbul, Marmara Üniversitesi Maliye Araştırma ve Uygulama Merkezi Yayını No: 10,1998.
- KIZILOT Şükri; DURMUŞ Mustafa, "Kriz Döneminde Vergi Politikası Nasıl Olmalı", **Gazi İ.İ.B.F. Dergisi**, 2001, Güz, Cilt 3 ,Sayı:2.
- KOBAN Emine, (b) "Vergi Reformları ve Türk Vergi Sisteminde Reformların Genel Bir Değerlendirilmesi", Uludağ üniversitesi, **İ.İ.B.F. Dergisi**, Ekim 1998, Cilt.16, Sayı:3.
- KOBAN Emine, "Türkiye'de Kayıt Dışı ekonomi Sorunu ve Önlenmesinde Vergi Denetiminin Rolü", **Uludağ Üniversitesi, İ.İ.B.F. Dergisi**, Cilt:16, Sayı 3:Ekim 1998.
- KÖSECİK Muhammet, "Baş Vergisinin Başbakan Thatcher'ın İstifasındaki Rolü", **Afyon Kocatepe Üniversitesi İ.İ.B.F Dergisi**, Cilt:2, Sayı.1 Temmuz 2000, ss. 201-217.
- LAUFENBURGER Henry, **Vergiler ve Tarihi**, Çev.Ragıp Hanyal, Kardeş Matbaası, Ankara, 1964.

- MCNEILL William H., **Dünya Tarihi**, Çev. Alaeddin Şenel, 3.Baskı, İmge Kitabevi, Ankara, 1994.
- MOĞOL Tayfun, ÜYÜMEZ M.Erkan, “Vergi Suç ve Cezalarının Ekonomisi”, 19. Maliye Sempozyumu, Türkiye’de Vergi Kayıp ve Kaçakları, Önlenmesi Yolları, Antalya, 10-14 Mayıs 2004.
- MUTER Naci. B., SAKINÇ Süreyya, ve ÇELEBİ A.Kemal., **Mükelleflerin Vergi Karşısındaki Tutum ve Davranışları Araştırması**, Celal Bayar Üniversitesi, İİBF, Maliye Bölümü, Manisa,1993.
- NADAROĞLU Halil, **Kamu Maliyesi Teorisi**, 10.Baskı, Beta Yayınları, İstanbul, 1998.
- ÖZER İlhan, **Türk Kamu Maliyesi Ve Sorunları**, TODAİE Yayını, Ankara, 1976.
- PEHLİVAN Osman ve Murat ÇETİN, “Enflasyon Vergisi Olgusunun Türkiye Açısından incelenmesi”, **Vergi Dünyası**, Şubat 1998, Sayı: 98.
- PYLE David J., **Tax Evasion and The Black Economy**, St. Martin’s Press, New York, 1989.
- ROSEN Harvey S., **Public Finance**, Sixth Edition, McGraw-Hill Higher Education, New York 2002.
- SARILI Mustafa Ali, “ Türkiye’de Kayıt Dışı Ekonominin Boyutları, Nedenleri, Etkileri ve Alınması Gereken Tedbirler”, **Bankacılar Dergisi**, 2002, Sayı 41.
- SARUÇ N.Tolga, “Vergi Etiğinin Vergi Kaçırma Üzerindeki Etkisi: Deney ve Anket Yöntemiyle Yapılan Bir Araştırma”, **Vergi Sorunları**,2001, Sayı. 176, ss 156-166.
- SARUÇ Tolga, SAĞBAŞ İsa, “Vergi Etiğinin Ölçümü: Türkiye Üzerine Amprik Bir Çalışma” **Afyon Kocatepe Üniversitesi, İ.İ.B.F. Dergisi**, Cilt. V, Sayı 1, ss. 79-96.
- SARUÇ Tolga,“Vergi Ödemeyi Etkileyen Faktörler: anket Araştırmalarının Sonuçları”, **Vergi Sorunları**, 2001, Sayı. 178, ss. 152-165.
- SAVAŞAN Fatih, “Türkiye’de Kayıtdışı Ekonomi ve Vergi Kaybı Tahminleri”, 19. Maliye Sempozyumu, Türkiye’de Vergi Kayıp ve Kaçakları, Önlenmesi Yolları, Antalya, 10-14 Mayıs 2004.

- SAYIN Abdurrahman Vefik, **Tekalif Kavaidi (Osmanlı Vergi Sistemi)**, Maliye Bakanlığı, Araştırma, Planlama ve Koordinasyon Kurulu Başkanlığı, Ankara, 1999, yayın no:1999/352.
- SCHMOLDERS Gunter, **Genel Vergi Teorisi**, Çev.: Salih TURHAN, İÜFME Yay.,No:55, İstanbul, 1976.
- SİVEREKLİ DEMİRCAN Esra, “Türkiye’de Vergi Politikalarının Siyasi Analizi: Siyasi Değişimin Vergi Kayıp Ve Kaçaklarına Etkisi Üzerine Bir İnceleme”, 19. Maliye Sempozyumu, Türkiye’de Vergi Kayıp ve Kaçakları, Önlenmesi Yolları, Antalya, 10-14 Mayıs 2004.
- STIGLITZ Joseph E., **Lectures on Public Economics**, McGraw-Hill International Editions, London, 1980.
- TEKİN Selçuk, “Kayıtdışı Ekonomi ve Vergi Denetimi”, **Vergi Sorunları**, Ekim 2003.
- TEKİN Selçuk, “Vergi Kimlik Numarası Uygulaması”, **Vergi Sorunları**, Sayı 182, Kasım 2003.
- TOPTAŞ Ülker, **Kayıt Dışı Ekonominin Nedenleri**, TES-AR Yayınları No: 26, Ankara
- TORGLER B., ‘To Evade Taxes or Not to Evade: That is The Question’ **Journal of Socio-Economics**, 2003, Sayı.32, ss. 283–302.
- TUNCER Selahattin, “Vergi Mükelleflerine Uyarılar”, **Dünya Gazetesi**,10.10.2003, Ekonomi sayfası.
- TUNÇER Mehmet (a), “ Vergi Aflarının Vergi Uyumuna Etkisi”, **Uludağ Üniversitesi, İ.İ.B.F. Dergisi**, Cilt 19, Sayı: 1-2, Bahar-Yaz dönemi Nisan 2001.
- TUNÇER Mehmet (b), “Enflasyon- Vergi Uyumu İlişkisi ve Türkiye”, **Vergi Dünyası**, Mart 2002, Sayı 247.
- TURHAN Salih, **Genel Vergi Teorisi ve Politikası**, Filiz Kitabevi, İstanbul, 1993.
- TÜRK İsmail, **Kamu Maliyesi**, 3. Baskı, Turhan Kitabevi, Ankara, 1999.
- UÇAK Cemalettin, “Vergilendirme Psikolojisi”, **Vergi Dünyası**, 1997, ss. 13-37.
- ÜREY Seçkin, “Hem Avrupalı Hem Afrikalı” , **Milliyet Gazetesi**, (09-20-2000), www.milliyet.com.tr/2000/09/20/.

- YILMAZ Hakan. Türkiye’de Vergi Yapısı ve 1980’den Sonra Sektörel Vergi Yüklerinin Gelişimi, Devlet Planlama Teşkilatı. İktisadi Sektörler ve Koordinasyon Genel Müdürlüğü. Proje, Yatırımları Değerlendirme ve Analiz Dairesi, Ankara, Aralık 1996, (Basılmamış) Uzmanlık Tezi-DPT.
-, Türkiye’de Vergi Yüğü (1976-1984), Maliye ve Gümrük Bakanlığı Araştırma, Planlama ve Koordinasyon Kurulu Yayını No: 1986/275, Mayıs 1986.
-, A History of Taxation, [www.taxworld.org/History/Taxhistory.htm] , Erişim: 24.01.2004.

Ek 1: Anket Formu

Bu çalışma bilimsel amaçla yapılmaktadır. Doğru yada Yanlış cevap yoktur.

İşaretleyeceğiniz şıkkın sizin için en doğru olması önemlidir. Katılımcıların isimlerini bildirmelerine gerek yoktur. Sonuçlar tek tek değil gruplar halinde değerlendirilecektir.

Pamukkale Üniversitesi
İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi
Maliye Bölümü

Yaş: Cinsiyet: Medeni durum: Meslek:
Kaç yıldır Denizli'de oturuyorsunuz:
Eğitim düzeyi: 1.İlkokul () 2.Ortaokul () 3.Lise () 4.Yüksekokul () 5.4
Yıllık fakülte ()
Eve giren aylık geliriniz :

1. İşletmeniz kaç yıldır faaliyette bulunuyor?
a) 5 yıldan az b) 6 yıl-10 yıl arası
c) 11 yıl-20 yıl d) 21 yıl ve daha fazla
2. Hangi tür ekonomik faaliyette bulunmaktasınız?
a) Üretim(1 ile 10 arasında işçi çalıştıran) b) Üretim(11 ve daha fazla işçi çalıştıran)
c) Ticaret d) Ücret
3. Hangi sektörde faaliyette bulunmaktasınız?
a) Tekstil b) Gıda c) Maden d) Eğitim e)Hizmet
4. Türkiye koşullarında vergiye en yakın tanım sizce hangisidir?
a) Vergi kutsal bir ödevdir b) Vergi devletin yapmış olduğu kamu hizmetlerinin karşılığıdır
c) Vergi mükellefler üzerinde bir yükttür d) Vergi girişimcilik ruhunu zedeleyen bir etkidir
e) Vergi Zorunlu bir ödemedir
5. Seçme şansınız olsaydı vergiyi kime ödemek isterdiniz?
a) Devlete b) Belediyelere
6. Türkiye şartlarında mükellefler üzerindeki vergi yükünün ağırlığı sizce nasıldır?
a) Çok ağır b) Ağır c) Normal d) Hafif e) Çok hafif
7. Vergi oranlarının düşürülmesinin en önemli sonucu sizce hangisidir? (Sadece birini seçiniz)
a) Vergi gelirlerini azaltır b) Vergi gelirlerini artırır
c) Kayıt dışı ekonomiyi azaltır d) Vergi tabanını genişletir
8. Bazı ekonomik faaliyetlerin vergi dışı bırakılmasının gerekli olduğunu düşünüyor musunuz?
a) Evet b)Hayır

9. Türkiye’de uygulanmakta olan vergileri sayabilir misiniz?(Örn: Gelir vergisi)
 1. 2. 3.
 4. 5. 6.
 5.
10. Vergi oranların düşürülmesine mükellef olarak tepkiniz nasıl olurdu?
 a) Tüketim harcamalarımı arttırdım b) İşlerimi genişletirdim c) Temkinli olur,tasarruf yapardım
11. Uygulanmakta olan genel KDV oranı %’de kaçtır?

12. Gelir vergisinin ilk diliminde olan mükellefler için uygulanan vergi oranı %’de kaçtır?
 Ücret: Ticari Kazanç:
13. Sizce Türkiye’de herkes vergisini tam olarak ödüyor mu?
 a) Evet b) Hayır
14. Cevabınız hayır ise, bu durum mükellefler üzerinde ne gibi etkiler yaratıyor?
 a) Vergi ödeme şevkini kırıyor b) Vergi bilincini zedeliyor
 c) Herkesi vergi kaçırmaya yöneltiyor d) Vergisini ödeyenleri cezalandırıyor
15. Devletin topladığı vergileri etkin bir şekilde kullandığını düşünüyor musunuz?
 a) Evet b) Hayır c) Fikrim yok
16. Sizce Türkiye’deki vergi yükü en fazla kimin üzerindedir?
 a) Ticaret erbabı b) Çiftçiler c) Ücretliler
 d) Serbest meslek erbabı e) Gayri menkul sermaye iradı elde edenler f) Kurumlar
 g)Diğer
17. Sizce devlet,şu an içinde bulunduğu finans ihtiyacını aşağıdakilerden hangisi ile karşılarsa en olumlu sonuç verir?
 a) Borçlanma ile b) Kamu harcamalarının kısılması ile
 c) Vergi denetimlerinin arttırılması ile d) Yeni vergilerin koyulması ve oranların arttırılması ile
 e) Yeni bir vergi affı ile f) Para basılması ile
 g)Diğer
18. Devletin vergi ile ilgili kullandığı sloganların sizce mükellef üzerindeki etkisi nasıl olmaktadır?
 a) Çok faydalı b) Ters etki yapıyor c) Hiçbir şekilde etkilemiyor
19. Sizce yapılan her ekonomik faaliyetin vergilendirilmesi gerekli midir?
 a) Evet b) Hayır
20. Vergiye tabi gelirini kanunen göstermesi gerekenden bilerek az gösteren bir kimse hakkında ne düşünürsünüz?
 a) Namuslu bir adam b) Ailesini düşünen bir baba
 c) Kurnaz bir işadamı d) Kibar bir günahkar
 e) Vatan haini f) Hırsız
21. Kamu hizmetlerinden yeterince yararlandığınızı düşünüyor musunuz?
 a) Evet b) Hayır c)fikrim yok
22. Sizce uygulanmakta olan vergiler mükellefler arasındaki adaleti sağlamakta mıdır?
 a) Evet b) Hayır c)fikrim yok

23. Cevabınız hayır ise, sizce bu adaletsizliğin sebebi nedir?
 a) Vergi kanunlarının yapısı
 b) Eksik ve yanlış denetim
 c) Vergi idaresinin yaklaşımı
 d) Rüşvetin yaygınlığı
24. Vergi konusunda, mükellef ile devlet arasındaki toplumsal birlik nasıl sağlanabilir?
 a) Vergi oranlarının düşürülmesi ile
 b) Vergi ile ilgili bürokratik işlemlerin azaltılmasıyla
 c) Devlete olan güvenin sağlanması ile
 d) Kapsamlı bir vergi reformunun yapılması ile
 e) Vergi bilincinin geliştirilmesi ile
 f) hiçbir şekilde uzlaşma sağlanamaz
 g) Diğer(yazınız).....
25. Vergi ile ilgili bilgileri hangi kaynaktan öğreniyorsunuz?
 a) Resmi gazeteden
 b) Medyadan
 c) Vergi dairesinden
 d) Serbest Muhasebeci veya Mali Müşavirimden
 e) Meslek yayınlarından
 f) Meslek odalarından
 g) Diğer. . .
26. Türkiye’de, vergi suçları için verilen cezalar hakkındaki düşünceniz nedir?
 a) Çok ağır
 b) Caydırıcı nitelikte değil
 c) Normal
27. Sizce vergi cezaları için verilebilecek en ağır ceza ne olmalıdır?
 a) Para cezası
 b) İşyeri kapatma cezası
 c) Hapis Cezası
 d) Kamuoyuna teşhir cezası
28. Türk vergi sistemi içerisinde vergi kaçırıcıların yakalanma olasılığı yüksek midir?
 a) Yüksek
 b) Düşüktür
29. Türkiye’de yapılmakta olan vergi denetimlerini yeterli buluyor musunuz?
 a) Yeterli
 b) Yeterli değil
30. Eğer yetersiz buluyorsanız, sizce bunun sebebi ne olabilir?
 a) Denetmen sayısının yetersiz olması
 b) Denetim elemanlarının bilgi eksikliği
 c) Muhasebecilerin kanun boşluklarını çok iyi bilmesi
 d) Rüşvetin yaygın olması
31. Mükellef olarak vergi idaresinin yaklaşımını nasıl buluyorsunuz?
 a) Olumlu
 b) Olumsuz
32. Sizce Türkiye’de vergi kaçakçılığının temel nedeni nedir?

33. Vergi kanunlarına uygun vergisini ödeyenlerin iflas edeceğini düşünüyor musunuz?
 a) Evet
 b) Hayır
34. En son vergi affından faydalanmak için başvuruda buldunuz mu?
 a) Evet
 b) Hayır
35. Tekrar bir vergi affının çıkacağına inanıyor musunuz?
 a) İnanıyorum
 b) İnanmıyorum
36. Vergi afları hakkında ne düşünüyorsunuz?
 a) Çok yararlı
 b) Dürüst mükellefi cezalandırıyor
 c) Devlete olan güveni sarsıyor
37. Türkiye’de vergi kaçırıcıların yakalanacağına inanıyor musunuz?
 a) İnanıyorum
 b) İnanmıyorum

38. İyİ tanıdığınız birinin yanlış muhasebe kayıtları tutmak suretiyle daha az vergi ödediğini öğrendiğinizde ona karşı tepkiniz nasıl olurdu?
- 39.
- a) Beni ilgilendirmez b) Dostluğumu bozardım c) Ticari ilişkilerimi azaltırdım
d) Diğer(yazınız).....
40. Başkasını vergi idaresine şikayet eden kimse hakkında ne düşünürsünüz?
a) Vatanımı seven bir kişi b) İspiyoncu
41. Vergi ile ilgili işleriniz için İnternet'i kullanıyor musunuz?
a) Kullanıyorum b) Kullanmıyorum
42. İnternet'in vergi ile ilgili işlemleri kolaylaştıracağına inanıyor musunuz?
a) İnanıyorum b) İnanmıyorum
43. Vergi işlemlerinizde muhasebeci kullanıyor musunuz?
a) Kullanıyorum b) Kullanmıyorum

Muhasebeci Kullanmıyorsanız anketi bitirin!!!!!!!!!!!!!!!!!!!!

44. Muhasebeciler genel olarak dürüsttürler?
a) Evet b) Hayır
45. Türkiye'deki vergi sisteminin karışık olup olmadığı hakkındaki görüşünüz nedir?
a) Oldukça karışık b) Karışık değildir
46. Muhasebeciniz size vergi tasarrufu yapmanızı sağlıyor mu?
a) Sağlıyor b) Sağlamıyor
47. Yaptığınız tasarrufun, muhasebeciye ödediklerinizi geri getireceğine inanıyor musunuz?
a) İnanıyorum b) İnanmıyorum
48. Genel olarak muhasebeciniz kime daha yakın görüyorsunuz?
a) Kendime b) Devlete c) Eşit mesafede duruyor